

Ivan Müller (editor)

Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus

FILOSOFIA

nakladatelství
Filosofického ústavu
AV ČR

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

**Commentarius in I–IX capitula tractatus
De universalibus Iohannis Wyclif
Stephano de Palecz ascriptus**

**Commentarius in I–IX capitula tractatus
De universalibus Iohannis Wyclif
Stephano de Palecz ascriptus**

Ivan Müller (editor)

The publication of this volume was supported by
Academy of Sciences of the Czech Republic.

If you wish to order this volume please contact the editorial house
FILOSOFIA at the following postal address and e-mail:
Filosofia, Jilská 1, Prague 1, Czech Republic
filosofia@flu.cas.cz

Published by © FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2009
Institute of Philosophy,
Academy of Sciences of the Czech Republic,
Prague

Edited by © Ivan Müller, 2009
Cover © Jaroslava Šuštková, 2009
Printed by PBTisk, s.r.o., Příbram, Czech Republic

ISBN 978-80-7007-297-4 (print book)
ISBN 978-80-7007-583-8 (e-book)

Contents

Introduction	9
Úvod	41
Index abbreviationum	73
Capitulum primum	77
Capitulum secundum	107
Capitulum tertium	139
Capitulum quartum	165
Capitulum quintum	183
Capitulum sextum	207
Capitulum septimum	223
Capitulum octavum	263
Capitulum nonum	305
Index fontium	307
Conspectus librorum	315

Introduction

I. Commentary on Wyclif's *De universalibus* in the context of Prague university discussions

The last two decades of the 14th and the first decade of the following century are among the most brilliant periods in development of philosophy in the Czech lands. This storm of philosophical activity, which understandably ends with the beginning of the Hussite wars, has uniquely scholastic roots as well as significance for all of Europe. Never again in European history was the imprint of Czech thought so pronounced as it was during this relatively short period. And at the heart of the discussions at the Prague University around the year 1400, was the controversy surrounding the problem of universals.

In 1980, František Šmahel, the doyen of Czech medievalists, who calls the controversy about the universals “*causa celebris* of the Czech medieval thought”, published his “Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreits 1348–1500” (An Index of Sources of the Prague Controversy Concerning the Universals, further only *Index*).¹ In spite of the limitations which the author intentionally chose, this *Index* remains the best overview of the literature addressing this controversy.² It lists altogether 530 items, which were either written or copied by about two hundred hands, found in 266 MSS kept today in 35 Europe-

¹ F. Šmahel, “Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500”, *Mediaevalia philosophica Polonorum*, 25, 1980.

² Two years before publishing his *Index*, Šmahel informed the public about the progress of his work in an article “Prolegomena zum Prager Universalienstreit: Zwischenbilanz einer Quellenanalyse”, *Mediaevalia Lovaniensia*, series I, studia VI, 1976, pp. 242–255.

an libraries: besides Czech,³ Polish,⁴ Austrian⁵ and German⁶ libraries, there are MSS of the Czech provenience containing the works dealing somehow with universals in libraries of Switzerland,⁷ Slovenia,⁸ France,⁹ Sweden,¹⁰ Vatican¹¹ and the Ukraine.¹²

Šmahel aims to take into account the whole production of the Prague University regarding universals. Because the discussions were mainly sparked by Wyclif, his literary production on this topic, insofar as it was copied by the Czechs, is also included. Thus the works of Wyclif, 20 items in whole, form part one of the *Index*.¹³ The importance of the Czech scribes is underscored by the fact that their efforts

³ Brno, Archiv města (1 MS), Brno, Státní vědecká knihovna – Univerzitní knihovna (1 MS), Kynžvart, Knihovna státního zámku (1 MS), Opava, Státní archiv, branch Olomouc, Kapitulní knihovna (2 MSS), Praha, Archiv Pražského hradu, Knihovna metropolitní kapituly (63 MSS), Praha, Knihovna Národního muzea (5 MSS), Praha, Národní knihovna (85 MSS), Strakonice, Okresní archiv (1 MS), Treboň, Státní oblastní archiv (2 MSS).

⁴ Kraków, Biblioteka Jagiellońska (31 MSS), Szczecin, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna (2 MSS), Warszawa, Biblioteka Narodowa (1 MSS).

⁵ Melk, Stiftsbibliothek (1 MS), Sankt Florian, Stiftsbibliothek (1 MS), Schlägl, Bibliothek der Prämonstratenserstiftes (2 MSS).

⁶ Bautzen, Stadt- u. Kreisbibliothek (3 MSS), Erfurt, Wissenschaftliche Bibliothek der Stadt (10 MSS), Frankfurt am Main, Stadt- u. Universitätsbibliothek (1 MS), Hamburg, Staats- u. Universitätsbibliothek (1 MS), Harburg über Donauwörth, Fürstlich-Öttingen-Wallerstein'sche Bibliothek und Kunstsammlung (1 MS), Leipzig, Universitätsbibliothek (7 MSS), München, Bayerische Staatsbibliothek (7 MSS), München, Universitätsbibliothek (1 MS), Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek (1 MS) and Würzburg, Universitätsbibliothek (1 MS).

⁷ Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität (2 MSS).

⁸ Ljubljana, Škofijski archiv (1 MS).

⁹ Paris, Bibliothèque Nationale (1 MS).

¹⁰ Stockholm, Kungliga Biblioteket (1 MS), Uppsala, Universitetsbiblioteket (1 MS).

¹¹ Roma, Bibliotheca Apostolica Vaticana (Šmahel indicates only 1 MS; to the MS, which Šmahel lists, it is necessary to add Lat. 4313, which contains besides Wyclif's *De eucharistia* also a Czech redaction of his *De universalibus*).

¹² L'viv, Naukova biblioteka l'vivskovo universitetu im. I. Franka (1 MS).

¹³ Not all Wyclif's philosophic works have been published so far. It is necessary, in my opinion, still to edit (or reedit) six works out of thirteen, which are contained

alone have made possible the survival of a broader source foundation of many of Wyclif's works; in some cases, without their labor, some would have disappeared entirely.¹⁴ The third part of the *Index* lists works concerned with the so-called *ars vetus*, the fourth part gives a list of commentaries and questions touching the new logic (Aristotle's *Analytics*, *Topics* and *De sophisticis elenchis*), the fifth part contains works commenting upon Aristotle's physical works, while the sixth part is devoted to commentaries on his metaphysics.

From the viewpoint of our *Commentary*, the second part, containing 219 items (pages 17–56), called *Opera et opuscula de universalibus*, is the most significant, although the majority of the works listed consider the problem of universals from a limited angle, i.e. only partially.¹⁵ Among the 219 items there is only one commentary¹⁶ in the full sense of the word: the commentary on Wyclif's large treatise¹⁷ *De universa-*

in the so-called *Summa de ente*. V. Herold and I are finishing his *De ideis* (under contract with Brill) and the work on *De tempore* has begun as well. Edition (in some cases corrected re-edition) awaits his four tracts concerning God, which belong to the second part of the *Summa*.

¹⁴ For instance from the 15 MSS of *De ideis* 12 are Czech, from the 23 MSS of *De universalibus* 18. The four tracts on God (*De intellectione Dei*, *De scientia Dei*, *De voluntate Dei* and *De potentia Dei productiva ad extra*), are almost completely found in Prague and the unique MS of *De ente praedicamentali*, which is now in Vienna, was copied in Prague. There are, it seems, only two logical or philosophical works of Wyclif (*De actibus animae* and *Super VIII libros Physicorum*, provided that the latter is Wyclif's at all) that the Czech Wycliffites have not had or rather copied.

¹⁵ The most significant exception is the "large" treatise *De universalibus realibus* by Stanislav of Znojmo, which was erroneously published by the Wyclif Society as authentic work of Wyclif (*Miscellanea philosophica*, vol. II, pp. 1–151). F. Šmahel, *Index*, op. cit., no. 38.

¹⁶ Cf. F. Šmahel, "Circa universalia sunt dubitationes non paucae I–III. Studie a texty k pražskému sporu o universalia realia", *Filosofický časopis*, 18, 1970, p. 988. There is no other medieval commentary, as far as I know, on any of Wyclif's philosophical works existing in libraries outside of Bohemia. This fact is ground enough for publishing the present commentary.

¹⁷ After collecting Wyclif's references to other writings found throughout his works, I concluded that there are two tracts, which he called successively *De universalibus*. The first one is published by the Wyclif Society in *Iohannis Wyclif De*

libus.¹⁸ This unique *Commentary*, found now in the National Library in Prague under the signature X.H.9, belongs among the earliest Bohemian works in realist metaphysics, and it is, in volume, the largest.¹⁹

II. Place and date of composition, the question of authorship

It seems certain that the *Commentary* was composed by an ethnic Czech,²⁰ and it is more than probable, that the place of composition was Prague, specifically, the Prague University: any other Czech location is difficult to imagine. It seems very unlikely that its version in UK Praha X.H.9 is the autograph (see below). The copyist, who in 1405 wrote *Notabilia confusionum* contained in the same codex, was also of Czech nationality.²¹

As regards the time of composition and the authorship of the *Commentary*, the evidence is much less strong. Wyclif²² wrote his *De uni-*

ente librorum duorum, Bk. I, tract. 4, generally called *Purgans errores circa universalialia in communi*, the second is *De universalibus* published in Oxford in 1985.

¹⁸ John Wyclif, *Tractatus De universalibus*, ed. I. Müller, Oxford University Press, Oxford 1985.

¹⁹ This work does not comment Wyclif's work as a whole. Its text ends in the middle of fol. 68v, which corresponds to p. 185 of the published text of *De universalibus*, which ends on p. 375. If our author commented the whole text, and provided that he proceeded in the same manner, his text could have covered approximately 140 folios, i.e. 280 folio pages. On the other hand, the text of Stanislav's *Tractatus de universalibus realibus*, which is a complete work, covers for instance in the MS of UK Praha IV.H.9 only 65 folios, i.e. 130 pages.

²⁰ *Commentary*, cap. 8, fol. 59r, contains a Czech and a German translation of Latin sentence "Aliquis homo currit". While the Czech version is perfect, the German version is defective, suggesting insufficient acquaintance with this language.

²¹ After the explicit of *Notabiliora consequentiarum* on fol. 101r (compare Truhlář, no. 108), is a scribe's Czech gloss, showing him to be a true member of that nation: it says "pour beer and put in here".

²² In my opinion Wyclif was born approximately 1330 and died on 31 December

versalibus sometime around fall 1373 or in the following year,²³ and of course, the *Commentary* on his work must have been written after this date.

The pioneer of intellectual exchange between Oxford and Prague was Adalbertus Rankonis de Ericinio (Vojtěch Raňkův z Ježova), who was born around 1320. In 1344 he studied in Paris as a member of the English university nation, and towards the end of 1340's or at the beginning of the following decade he visited England. In 1378 he created a foundation allowing Czech students to study philosophy and theology in Paris or at Oxford. Albert very quickly came to sympathize with those who intensively felt the crisis of their day, and had met one of the ideological predecessors of Wyclif, the bishop of Armagh Richard Fitz-Ralph, author of the work auspiciously entitled *De pauperie Salvatoris*.

At the beginning of 1380's the contacts between the Bohemian and English kingdoms increased due to the planned marriage between the English king Richard II (deposed 1399) and the sister of the Bohemian king Václav (Wenceslas) IV Ann (died 1394). The marriage took place in the January 1382, and had been preceded by the exchange of embassies, and the purchase of wedding gifts; it is possible that at least some Wyclif's works got to Bohemia at that time, because it is more than likely that in Ann's train there were, besides simple servants, also some Czech priests and clerics, given her reputation for devout piety.²⁴

1384. His name appears in the *Commentary* twice: on fol. 19v as Wykleph, and in the explicit on fol. 68v as Wycleph.

²³ Cf. John Wyclif, *Tractatus de universalibus*, ed. I. Müller, op. cit., p. xxix.

²⁴ Queen Ann was well liked in England: she was even called by her subjects the "Good Queen". It is known that she was pious, for among the books she brought to England was a Bible written in Czech. The first Czech translation of the Holy Writ originated at the latest during the reign of Ann's father Charles I (IV), making it necessary to count the Czech translation among the earliest translations into vernacular. It is said that it was the example of the Czech translations that inspired Wyclif to instigate the translation of the Bible into English.

Proof positive that several important philosophical works of Wyclif (possibly including *De universalibus*) were known in Prague already in the mid-1380's (and perhaps even in 1380), was offered by W. Zega, who intensively studied the *Sentence commentary* of the Czech Dominican Nicolas Biceps, who died at the end of 1390 or at the beginning of the following year. While in the first version of his work, written around 1380, the references might have been mediated, the references in the second version written 1386–88 prove that Biceps had, at the least, Wyclif's treatise *De tempore* at his disposal. Already in the first version Zega finds references to *De tempore*, *De potentia Dei productiva ad extra*, *De incarnatione Verbi*, *De Eucharistia* and to at least one of the Wyclif's tracts on universals (*Purgans errores de universalibus in comuni* and *De universalibus*).²⁵ These findings confirm Hus' recollection made in 1410, that he and the members of Prague university had and read Wyclif's books for twenty or even more years then.²⁶

F. Šmahel notes that the contents of *De universalibus* correspond to the subject matter customarily treated in connection with the so-called *ars vetus*, in the framework of which the question of universals was especially important.²⁷ It is well known that Wyclif was considered by his Oxford colleagues to be an excellent logician and dialectician well before 1382. He wrote extensively on logic, three volumes of which were published by the Wyclif Society in the late 19th century, while Paul Spade and Gordon Wilson edited and published a fourth, *Summa de Insolubilia*, a century later. Thomson dates these works

²⁵ W. Zega, *Filozofia Boga w Quaestiones Sententiarum Mikołaja Bicepsa: krytyka prądów nominalistycznych na Uniwersytecie Praskim v latach osiemdziesiątych XIV wieku*, Warszawa – Bydgoszcz 2002, pp. 100–101.

²⁶ J. Eršil (ed.), “Contra Iohannem Stokes”, *Magistri Iohannis Hus opera omnia*, vol. XXII: *Polemica*, Praha 1966, p. 60. See also Anne Hudson, “From Oxford to Prague: The Writings of John Wyclif and his English Followers in Bohemia”, *Slavonic and East European Review*, 75, 1997, pp. 642–658.

²⁷ F. Šmahel, “Circa”, op. cit., p. 990, writes: “Considering its contents, Wyclif's tract belongs to the so-called *ars vetus*, in which framework our tract was most likely composed.”

rather early, in the first half of 1360's,²⁸ and the logical works are among those that survived almost exclusively in Bohemian MSS.²⁹ It would be reasonable to conjecture that, in addition to the logical treatises, the Masters of Liberal Arts had also brought from England a copy of *De universalibus*, the fullest exposition of Wyclif's realist metaphysics. Hence it is not surprising that, in addition to Wyclif's *De universalibus* and its two companion treatises, *De ideis*, and *De tempore*, the author of the *Commentary* cites his logic as well,³⁰ and that he assumes that the reader knows it. By the same token it is interesting to note that our commentator includes also three citations from Peter of Spain's *Summulae logicales* and that he devotes an extensive passage of his text to *sylogismus expositorius*, which Wyclif treats in his *De universalibus* rather cursorily, although at greater length in the first part of the *De logica*. This suggests that the *Commentary's* author was likely to have been an adept logician.³¹ But it is possible that this

²⁸ W. R. Thomson, *The Latin Writings of John Wyclif*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto 1983, pp. 4–6. He dates *De logica* as ca. 1360, *Logicae continuatio* between 1360 and 1363, *Tractatus tertius* sometime around 1363 and *De propositionibus insolubilibus* around 1365. P. V. Spade and G. A. Wilson, who edited this last work, with such a date basically agree (*Johannis Wyclif Summa insolubilium*, Binghamton, New York 1986, p. xxviii). I consider the date given for the third work to be too early. In fact, I would not hesitate to place it about ten years later.

²⁹ Cf. F. Šmahel, *Index*, op. cit., pp. 10–11; and W. R. Thomson, *The Latin Writings*, op. cit., pp. 4–8.

³⁰ In chapter 8 he cites twice *Logicae continuatio*.

³¹ Here I would like to mention a work on logic, which our author quotes towards the end of chapter four, which however so far escaped identification. The title of the work is *Sophismata* and the name of the author is given as (he)ri with an (e) probably added above the (r). Perhaps is meant Hervaeus Natalis also called Brito, but among his known works there is no work – as far as I can tell – called *Sophismata*. Hervaeus has been known in Bohemia, however. See Šmahel's *Index*, op. cit., no. 29.

J. Triška, *Literární činnost předhusitské university* (Universita Karlova, Praha 1967), gives on pages 161–163 a list of books read at the artistic faculty in the 15th century. One of them was written by certain Heysbrey, but I cannot tell if under this name is hidden the author of the *Sophismata*, whom we seek. Heysbrey is pos-

study of logic and of universals was not purely an academic exercise. Wyclif understood human logic to be a reflection of the divine logic and believed that the Bible, the Word of God, contains in itself this divine logic. This view of logic led Wyclif to the biblical hermeneutics he described in *De veritate sacrae scripturae*³² and works like *De ideis* and *De universalibus* could be thought of as also attempting to place this view on a firm metaphysical fundament.

On the assumption that the Czech intellectual prospectors behaved intelligently, I believe that *De universalibus*³³ came to Prague quite early, so that the year 1382 could be considered to be a terminus a quo for composition of our *Commentary*.

At exactly the same place where the text of the *Commentary* terminates, there ends also the text of the oldest Czech version of *De univer-*

sibly identical with William Heytesbury, whose *Sophismata* are being now edited by F. Pironet of the University of Montreal (their working version appears on internet). William Heytesbury (fl. 1330-1370's) is a well-known Mertonian author of *Regule solvendi sophismata*, see C. Wilson, *William Heytesbury Medieval Logic and the Rise of Mathematical Physics*, Wisconsin 1956. Given his prominence at Oxford as Chancellor in 1371, he seems a likely candidate. However, as far as I can tell, no copy of his *Sophismata* has been so far discovered in Prague.

³² That Wyclif's logical works were not so innocuous in the eyes of Church authorities (as could seem suggested by Šmahel's argumentation) is proven by the fact that they were condemned by the archbishop to be burnt. In the large disputation organized by archbishop's opponents, the task to defend Wyclif's logic was given to Simon of Tišnov. His defense, which he pronounced on 29 July 1410 (*Defensio tractatus "De probationibus propositionum" Johannis Wyclif, Index*, op. cit., no. 238), was published in part by J. Loserth, *Hus und Wyclif*, Prag - Leipzig 1884, pp. 271-272. Cf. also I. Levy, "John Wyclif's Neoplatonic View of Scripture in its Christological Context", *Medieval Philosophy and Theology*, II, 2003, pp. 227-240. Wyclif seems to have revised *Logicae continuatio (De logica III)* in 1382. In the Oxford 1411 list of offending passages from Wyclif's works are some from this book, and the list, of course, formed the basis of the 267 conclusions condemned at Constance. (I thank Prof Hudson for this note.)

³³ Considering the number of Czech copies of this tract, as is shown by the *stemma* which I prepared, and as is shown by the sheer impossibility of arriving at any precise filiation of the MSS (which would presuppose huge amount of copies lost), it is possible to consider *De universalibus* to be a sort of philosophical best seller in Bohemia.

salibus contained in the MS of UK Praha III.G.10.³⁴ In my edition of *De universalibus*, I listed UK Praha III.G.10 as MS Z, which I will do here as well. Now, the Z is the oldest approximately dateable version of this tract: treatise *De ideis*, which the codex contains as well, is dated in its explicit as being copied in 1397. Thus it is reasonable to conclude that *De universalibus*, which appears only 15 folios before *De ideis*, was copied in the same or, at the earliest, in the preceding year.

Further, the Stockholm Codex Holmiensis A 164,³⁵ which contains copies of four authentic treatises of Wyclif made by Hus himself, contains also his *De universalibus*, which according to its explicit, was finished on 30 September 1398. As was proven by comparing Z and Codex Holmiensis A 164, Hus copied the first five chapters of *De universalibus* from Z.³⁶ The most likely reason was that before September 1398,³⁷ the Wycliffite “circle” at the Prague university simply did not possess the complete version of that treatise.³⁸ As is therefore shown by the fragmentary preservation of *De universalibus* in Z and by the relationship between Z and the Stockholm MS, the *terminus ad quem*

³⁴ Cf. F. Šmahel, “Circa”, op. cit., p. 989, are reprinted – in parallel columns – the last sentences of *De universalibus* as it is copied in UK Praha III.G.10, fol. 104r and of our *Commentary*. From this comparison it follows that both texts were ultimately copied from the same fragmentary exemplar. As Prof Hudson pointed out to me, this MS does not contain the so-called analysis, or as I prefer to call it, the synopsis of *De universalibus*. Our commentator, however, seems to have known it, because he alludes to it in the opening paragraph of the first chapter. What should we make out of it?

³⁵ This precious codex was a part of booty taken from Prague by the Swedes at the end of the Thirty Years War and brought to their Royal Library.

³⁶ Cf. the introduction to my critical edition of *Tractatus De univesalibus*, pp. xli to lxxvi. I arrived at this conclusion independently, though much later than Sedlák. See note 86 on p. lxxxvi.

³⁷ Peter of Čáslav, i.e. the man who copied *De universalibus* now kept in the Austrian National Library under the no. 4307, needed exactly one month to perform this task. Supposing that Hus was no less dexterous, it seems likely that he began his work sometime in early September 1398.

³⁸ One cannot rule out Hus have begun his work before August. What is certain is that he had a complete version of *De universalibus* at his disposal by the first part of September. Cf. note 86 here.

for composing of the *Commentary*, i.e. the date before it was originally written,³⁹ is summer of 1398.

The *Commentary* was thus most likely written between 1382 and 1398. A more precise dating would require evidence that has yet to arise, but three additional elements may help matters.

On fol. 58v the author speaks of “esse natum in Bohemia” and of “esse natum in Ungaria”. It is possible that the author used this example because Hungary’s relative importance increased after Sigismund, the brother of king of Bohemia, had received the Hungarian crown in 1387. Secondly, on fol. 24r the author of the *Commentary* writes, “...si proponitur mihi ‘Bonifatius papa est’ ego dubito ... quia solum confuse scio de quolibet singulari quod ipse est...” In itself, interpreting this as indicating that the throne of St Peter were occupied by pope Boniface, it would not help, because Boniface IX ruled from 1389 to 1404. But taken together, these considerations suggest the latter half of the period 1382–1398, which is confirmed by a third consideration. If we assume that the complete version of *De universalibus* reached Bohemia sometime around 1382, and if we further assume that it quickly became the subject of intensive interest on the part of the University masters, then it is understandable that the process of the corruption of the text accelerated correspondingly. The MS evidence shows that text itself was getting more and more corrupt, which increase of alternate readings led to what I called “the older Czech tradition” of *De universalibus*. The same is basically true about the codicological preservation of *De universalibus*; the text was copied by the students for their study purposes in simple copy-books, which were only loosely bound, which led, in turn, to very incomplete copies. What is surprising is that this process led to almost complete loss of the manuscript fond, which is necessary to presuppose: as the only witnesses to this fond we have the fragmentary Z and the quotes from *De universalibus* included in our *Commentary*.

³⁹ It is possible, if unlikely, that someone would choose a fragmentary text with a complete text available.

F. Šmahel writes⁴⁰ that it is “remarkable that even in 1397 the treatise *De universalibus* was not in Prague so accessible that the copyist (of Z) could add from another exemplar the missing parts of the text. ... If up to now it was held that Wyclif’s philosophical writings were known in Prague already on the beginning of 1390’s, then now, as far as *De universalibus* is concerned, it does not sound too convincing.” On the other hand, it seems unlikely that a treatise as significant as *De universalibus* would be brought from England in a state so foreshortened as to include less than half the text.⁴¹ It is more likely that the loss of the text occurred in Bohemia and that the stalwart English scholars had sent the whole of the treatise. This view is supported by the widespread, and quite reasonable, medieval distaste for fragmentary works. The text of the *Commentary* ends “Plus enim de textu materiae istius non habemus”, perhaps written by the author of the *Commentary* himself and copied as a matter of course in 1405. On this assumption, the author of the *Commentary* himself used a fragmentary exemplar,⁴² believing, in spite of his dislike for fragments, that its contents were important for the philosophic discussion currently taking place at the University.⁴³

⁴⁰ F. Šmahel, „Circa“, op. cit., p. 990.

⁴¹ Of course it could be argued that Wyclif’s writing was coming to Bohemia piecemeal and that the missing parts simply were not available, or even that the rest of the tract was never copied. This problem – and the problem of the reception of Wyclifism in Bohemia – can be dealt with only after editing and publishing of all the salient medieval texts associated with Czech realism.

⁴² The explicit of the *Commentary*, fol. 68v, says: “Explicit liber reverendissimi Magistri Johannis dicti Wygleph.” It is unimaginable that this could be the author’s explicit! But is it imaginable that the copyist could think that he copied the original work of Wyclif? Is it possible that in 1405 could anyone versed even minimally in the philosophic literature could confuse a commentary and the text commented?

⁴³ At the end of the *Commentary* and even in the fragment of the 9th chapter, the author refers to future, to non-existent, parts of his work. How can we explain this, especially when he says just few lines later that of “this matter”, i.e. of Wyclif’s text, we have no more? Is it necessary to conclude that the commentary was longer than it is now? But how do we then explain that it is identical in length to what appears in Z?

Our commentator's attempt to articulate the metaphysical position of the Evangelical Doctor, also explains what Šmahel describes as "the very simple form of the commentary *modo expositionis*",⁴⁴ which he describes as an *expositio textualis*. In order to explain this form he adds that "the commentator did not aim at anything else, but only at the reproduction of the contents, which should be as faithful as possible, together with eventual explanation of those places, which presupposed certain previous knowledge". It is certain that the commentator tried to present credible reproduction of the commented text; however, it is not clear that the designation *modo expositionis* or *expositio textualis* hits the mark. It is obvious that the commentator does not comment Wyclif's text *ad litteram*, after the fashion of Thomas Aquinas' commentaries. He divides each chapter into thematic parts, or rather into problematic themes, which Šmahel calls paragraphs, and then attempts to explain each specific theme in this structure.⁴⁵ Each paragraph is introduced by a quote from Wyclif⁴⁶ which function as the titles of problems, which paragraphs in turn can serve as the textual basis for classroom questions. In all save one case, the commentator had divided Wyclif's text into his paragraphs in exactly the same arrangement as I did for my own critical edition, when I was attempting to make Wyclif's text as palatable as possible for his modern students.⁴⁷ This is why I would prefer to call the method author uses as *modo expositionis problematum*. I cannot a priori rule out a medieval Bachelor of Arts using such a method, but if it were a Bachelor, it would have been one of extraordinary abilities!

⁴⁴ F. Šmahel, "Circa", op. cit., p. 990.

⁴⁵ The chapters contain the following numbers of "paragraphs": cap. 1 - 14, cap. 2 - 11, cap. 3 - 7, cap. 4 - 6, cap. 5 - 7, cap. 6 - 4, cap. 7 - 8, cap. 8 - 7 and cap. 9 - 1 unfinished. Generally can be said that the number of the sub-chapters or paragraphs declines and that their lengths grow.

⁴⁶ Wyclif's words, which serve as titles, are written in somewhat larger letters and enclosed in a frame. These chapter incipits are reproduced in bold letters in the present edition.

⁴⁷ It seems that the lemmata form an unbroken explanatory chain.

Dating our *Commentary* with any certainty is no more possible now than it was for Šmahel in 1970, who could only define it as ante 1397.⁴⁸ After only a superficial comparison it is possible to say that, while *Z* and our *Commentary* represent the “old” Czech tradition, they still differ. This divergence can have two different causes. Either the commentator could have needed to rephrase the text in order to fit it into his own composition, or, more likely, the text which he read was already in some points different from the textual line now represented by *Z*. Put another way, my suspicion – as yet impossible to ascertain – is that the text of our *Commentary* preserved an older, independent line of descent of *De universalibus*, distinct from the MS line exemplified by *Z* and now lost. The resolution of the question as to when the *Commentary* was written, and, of course, the identity of its author, could be facilitated by comparing it with other Czech works dealing with universals, foremost among which is the large tract *De universalibus* written by Stanislav of Znojmo. In order to map out the discussion concerning the universals, which took place at the Prague university towards the end of the fourteenth century, we ought not disregard lesser works, i.e. the various questions and notae scattered throughout many MSS. Publication of this *Commentary*, then, is only a small step forward in delineating Prague realism.

I believe that the *Commentary* was composed in the second half of the period limited by the dates 1382 and 1397, i.e. sometime after 1390, perhaps between 1394 and 1395. This dating would explain its fragmentary state and its relative distance to Wyclif’s autograph, which is in best form – if not an authentic autograph – preserved in the Lincoln Cathedral MS.

We are not much better off when it comes to the identity of its author. I cannot do better than to quote F. Šmahel again:⁴⁹ “I am inclined to <accept> the possibility that its author (i.e. the author of

⁴⁸ F. Šmahel, *Index*, op. cit., p. 22.

⁴⁹ F. Šmahel, “Circa”, op. cit., pp. 990–991.

the Commentary *my note*) is the young Stephan of Pálež. I lack direct evidence for this attribution, <however> its connection in point of exposition to the texts by Pálež in the MS X.H.9 seems to me to be free from mere chance.” In footnote no. 8 he speaks about “Pálež-like character of the collection”, because he considers the following works contained therein as having been composed by Pálež: the eighteen arguments confirming the reality of universals, which are known from other MSS to be additions to his disputed question *Utrum universalia habeant solum nude pure esse in intellectu divino*, the *Disputata confessionum*, which are explicitly assigned to Pálež, the *notabiliora* and *collecta*, which then follow in the MS, and two out of the nine questions written at the end of the codex, i.e. from fol. 112r to the end. If Šmahel is right, then out of nineteen pieces contained in the MS, not less than nine are by Master Stephan, and out of 128 folios, which the codex contains, not less than 108 folios would be filled by his texts.

III. Stephan of Pálež and his work

While the evidence that Pálež wrote our *Commentary* is circumstantial, assuming that this evidence nevertheless leads to the author, it is necessary to ask whether his writing of the *Commentary* can be integrated into his known curriculum and into the context of his other literary activity.

a. Life

We know very little about the first part of his life, before he became a prominent personality of the Czech intellectual, religious and political life. But it is precisely this period that interests us, because it was during his studies and early teaching activity at the University, that he, assuming him to be our author, wrote the *Commentary*. Pálež was

born between 1360 and 1370. The most probable date of his birth is likely to have been 1367–78, even if a somewhat earlier date remains possible; had he been born any later, the date would not correspond to his studies and university activities. It is quite certain that he was younger than Stanislav of Znojmo, who was born at the beginning of 1360's⁵⁰ and only slightly older than Hus, who was born around 1369–70. He was born in a village once known as Larger Pálež. Today it is simply called Pálež and it lies in northwesterly direction from Prague, north of Slaný. Like Hus, he studied only at Prague University; Stanislav had begun his bachelor studies in Vienna in 1382, but soon afterwards he changed to Prague, where he finished his philosophical and theological studies. Stephan received his bachelor in arts in 1386, and became a Master in 1390 or 1391. Stanislav, who was a few years older, received his bachelor only one year earlier, i.e. in 1385, but he completed his studies for the Master degree faster, receiving his degree only two years later, i.e. in 1387. The slightly younger Hus became Bachelor of Arts in 1393 and a Master of Arts in 1396, i.e. five or six years after Stephan and nine after Stanislav. Pálež became a dean of the artistic faculty in 1399 and Hus held this same office in 1401.⁵¹ Pálež and Hus held also the highest University office, the office of the rector; Pálež in 1400, and Hus in 1409. These dates suggest that Pálež and Hus were contemporaries, more precisely, Pálež was Hus' upperclassman. This is also basically true of the relationship between Stanislav and Stephan. Sometimes it is claimed that

⁵⁰ S. Sousedík, "Stanislav von Znaim (†1414). Eine Lebensskizze", *Mediaevalia philosophica Polonorum*, 17, 1973, p. 38, fn. 3. Further I have used the works of J. Fikrlé, "Čechové na koncilu Kostnickém", *Český časopis historický*, IX, 1903, p. 178 and fol. (for Pálež's life especially pp. 188–192); and J. Tráška, *Literární činnost předhusitské university*, Universita Karlova, Praha 1967. P. Spunar, "Repertorium auctorum bohemorum provectorum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans", *Studia Copernicana*, 25, vol. I, 1985 (further only "Repertorium"), p. 327, lists all the literature about Pálež, which was published before 1985.

⁵¹ Stanislav was dean of the Faculty of Arts in 1395–96. Cf. J. Sedlák, "Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma", *Hlídky*, XXIII, 1906, p. 7, fn. 4.

Stephan was Stanislav's pupil and that he taught Hus. This could be true, but we ought not apply our modern schemata on medieval conditions. There need not have been great differences in age between the teachers and their students; the usual practice was that, as disputing bachelors, the more senior students took an active part in tutoring their junior colleagues.

Stanislav, who was since 1391 an *examinator baccalariandorum* on the Faculty of Arts, began his theological studies in 1392, but remained active on the artistic faculty until 1404, when he received the grade of Master of Theology. Sometime around 1394⁵² he composed his large treatise *De universalibus*, coincidentally the same approximate date of composition as our *Commentary*. Were this not coincidental, we would be faced with the question as to whether some relationship holds between these two works. Their similar theme and the assumption that their authors were likely colleagues and close collaborators would suggest some possible relationship between them as well. Even if we are unable to delineate the discussions about the universals then ongoing at the University, this relation can be assumed. It is possible, for example, that the *Commentary* was composed when Stanislav was still developing his ideas. The *Commentary*, which I have, following the lead of Šmahel, called *expositio textualis problematum*, fits well into the context of such discussions and it could serve well as their textual base and point of departure. It is possible that Pálež had read Wyclif's *De universalibus* and that the *Commentary*, which divides Wyclif's tract into sub-chapters according to its prominent themes, functioned as a foundation of discussions, which might have been integral parts of the university education. During these discussions or afterwards Stanislav might have felt the need to address publicly the whole complex of universals and to write his own tract about them.

⁵² This date is given by J. Triška, *Literární činnost*, op. cit., p. 97, without indicating any reason for it. F. Šmahel, *Index*, op. cit., p. 21, is satisfied in giving the date of its composition as *ante 1400*.

If the year of composition of Stanislav's *De universalibus* was really 1394, a multitude of subsequent questions arise. Did Stanislav know chapters 9 to 15 of Wyclif's work? If so, then what was his manuscript source? Did he possess a complete exemplar, which he did not put at the disposal to his "student" Stephan? But if the textual foundation of Stanislav's work did not include the whole of Wyclif's work, and he was, as was the author of our *Commentary*, limited to the first eight chapters of that work, then the hypothesis that in the mid-1390's only a fragment of Wyclif's *De universalibus* existed in Prague, would be strengthened. This would also help to explain the difference between Wyclif's and Stanislav's positions concerning the universals. Generally it is maintained that Stanislav's position is closer to the so-called moderate realism as it was typified by Thomas Aquinas, while Wyclif is considered – on the scale used by the Thomists – to be an exponent of uncompromising extreme realism.⁵³ The lack of textual foundation Stanislav could compensated by the use of Wyclif's *De ideis*,⁵⁴ besides which he obviously knew well Wyclif's works on logic.⁵⁵ Just as it is case in his work on the Eucharist, is Stanislav also in his *De universalibus* influenced by Wyclif's ontology, but he composes a relatively independent work. As was proven by Sedlák,⁵⁶ in his work *De corpore Christi*, Stanislav relies at least on three works of the Evangelical Doctor, i.e. on his *De eucharistia*, *De apostasia* and on his *Triologus*. Why should not he proceed in the same manner when writing *De universalibus*?

⁵³ This strict clear cut differentiation does not withstand a closer examination!

⁵⁴ That Stanislav's large treatise *De universalibus* utilizes – especially in its first four chapters – Wyclif's *De ideis* has long been known; however, the influence of his logical works awaits examination.

⁵⁵ Cf. note 30 above.

⁵⁶ J. Sedlák, "Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma", op. cit., p. 435 and fol. Stanislav's controversy over Eucharist and the discussions which followed, went on for about six years (1403–1408). Even in 1413, the matter was not forgotten. When Hus' party clashed with Stanislav's faction over ecclesiological questions, Hus relished in reminding Stanislav of his eucharistic heterodoxy.

While space limitations prevent extensive description of Pálež's life, it is important at least to make note of the events that led to his refusal to follow Hus' reformatory path. Stanislav's and Stephan's journey to Rome in 1408, which led to the moral and physical strains of prison in Bologna is, of course, a watershed in both their lives.⁵⁷ But as Sedlák notes, this is not the reason why these two men declined to follow the path of Hus and his more radical followers. Although all these three men agreed that it was necessary to reform the Church, they differed radically as to the nature of the reform. Hus saw the real Church mystically contained in the congregation of the Elect, while Stanislav and Stephan were skeptical, unable to envision the Hussite church as permanent steward of the *mysterium* and *magisterium* of the Christian church as such.⁵⁸ It is therefore a mistake to speak about Pálež betraying Hus' reformatory ideals. While the two remained friends even during Hus' imprisonment, they were absolutely divided on the most basic topic for medieval Christians: what is the real location, and what is the true nature of the herd whose shepherd is Christ? Stephan visited Hus in his prison cell in Constance wishing to convince him to recant and even there, a few days before the corporal death of one of them and shortly before the social death of the other,

⁵⁷ Accused of holding the theory of remanence, Stanislav was ordered to appear before the Church court at Rome. It seems also that he was asked by king Wenceslas to discuss with the Roman pope Gregory XII some questions concerning the situation in the Church. He and Stephan were detained by Baldassare Cossa, the future pope John XXIII.

⁵⁸ The ecclesiological controversy began on the field of Church politics. John XXIII, Pope of the Pisa line, decided to suppress Ladislav, the king of Naples, for refusing to recognize his legitimacy, remaining obedient to pope Gregory XII, who had been deposed in Pisa. To finance his military undertaking, John ordered the sale of indulgences, which was, in due course, decried by Hus and his followers. Ironically, Hus sided with Gregory, now recognized by the contemporary Church to be the only legitimate pope. The sale of indulgences was illegitimate, because it was declared by an illegitimate Pope, who in turn called an illegitimate Council, which found Hus illegitimately guilty. The Pope later selected by the Council confirmed its decision, but the fact remains that Hus was tried and sentenced by a court which was not duly, i.e. canonically, constituted.

these two continued to struggle over this most foundational truth of Christianity.⁵⁹

After Hus' sentencing and execution, in which he had played a significant part, Pálec was persona non grata in Bohemia. He retired to Poland, where he died as archdeacon in 1423.⁶⁰

b. Philosophical works⁶¹

Pálec's authentic works seem to be the following:

1. *Utrum universalia habeant solum nude pure esse in intellectu divino vel preter operationem intellectus creati subsidiant realiter in propria forma?*⁶² Written before 1398.⁶³

⁵⁹ A recent discussion of this topic in J. Kejř, "Štěpán z Pálče a Husův proces", in: *Z počátků české reformace*, L. Marek, Brno 2006, pp. 111–131. A very "catholic", if problematic, contribution to the study of conflict between Pálec and Hus, gives L. Matyáš in his articles published in the *Časopis katolického duchovenstva* (Journal of the Catholic Clergy), 72, 1931; 73, 1932; 74, 1933 and 79, 1938. The last contribution seems to be the most significant one.

⁶⁰ The development of Pálec's historical image is dealt with in an article published by Jana Nechutová, "M. Štěpán von Pálec und die Hus-Historiografie", *Mediaevalia Bohemica*, 3, 1970, pp. 87–122.

⁶¹ The following list gives Pálec's philosophical works in the strict sense of the word only. Pálec also wrote works of many different kinds. J. Tříška (*Literární činnost*, op. cit., pp. 102–104) divides them in biblical and *Sentence* commentaries, sermons and polemical works. P. Spunar ("Repertorium", op. cit., pp. 326–340) using different categories, divides them in (1) *Opera ad universitatem Pragensem spectantia*, which he subdivides in *Questiones* and *Disputationes et opera minora*, (2) *Opera theologica nec non philosophica*, which he subdivides in *Tractatus polemi-ci et defensionis*, *Tractatus et expositiones* and *Constantiensia*, (3) *Opera homiletica*, which he divides in *Postilae* and *Sermones*; further he recognizes (4) *Epistulae*, (5) *Excerpta* and (6) *Deperdita* and at the end he gives a list called (7) *Dubia et attributiones falsae*. In the seventh group he includes also our *Commentary*. His list contains altogether 43 items, i.e. nos. 907–950.

⁶² F. Šmahel, *Index*, op. cit., no. 41, 8 MSS. For references to a critical edition see below. P. Spunar, "Repertorium", op. cit., no. 908.

⁶³ J. Kejř, *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, Universita Karlova, Praha 1971, p. 116, believes that this question was part of an unknown quodlibet, which

2. *Utrum omne dependens habeat esse eternum in prima causa? Before 1412.*⁶⁴
3. *Utrum deus, qui creavit mundum sensibilem in primo instanti temporis, potuit ipsum prius producere et communicare creanciam alicui creaturae? Quodlibet from 1411.*⁶⁵
4. *Disputata confusionum* (“Queritur, quid sit subiectum in confusio-nibus”; UK Praha X.H.9, fol. 76r). Before 1405.⁶⁶
5. *Utrum deus super mundum architipum seu multitudinem ydearum, que sunt rationes et cause rerum mundi sensibilis, eternaliter domi-netur? Before 1410.*⁶⁷
6. *Utrum inter quaslibet intelligentias moventes orbis celestes infatiga-biliter est aliquis ordo perfectionis essentialis.*⁶⁸ Before 1405.
7. *XVIII argumenta de universalibus realibus.* Before 1405.⁶⁹

took place before 1409. F. Šmahel, *Index*, op. cit., goes further and says that this quodlibet took place before 1398.

⁶⁴ F. Šmahel, *Index*, op. cit., no. 200. 3 MSS. P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 914.

⁶⁵ F. Šmahel, *Index*, op. cit., no. 72, 4 MSS. J. Kejř, *Kvodlibetní disputace...*, op. cit., p. 139, attributes the authorship to Pálec alone. Šmahel on the other hand, attributes the authorship to Hus and Pálec together. P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 912. This question was erroneously ascribed to Wyclif and as such it was published (from Prague University Library V.E.14, fols. 177r–180r) by R. Beer (*Johannis Wyclif De Ente Praedicamentali: Quaestiones XIII Logicae et Philosophicae...*, in: *Wyclif's Latin Works*, London 1891, pp. 223–232) as his work.

⁶⁶ J. Triška, *Literární činnost*, op. cit., pp. 101–102, recognizes as philosophical works only items 1–4 here. P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 918.

⁶⁷ J. Triška, *Literární činnost*, op. cit., p. 102; F. Šmahel, *Index*, op. cit., no. 199. Triška placed this obviously philosophical question among those appearing to him to be a part of Pálec's commentary on the *Sentences*. P. Spunar, “Reperto-rium”, op. cit., no. 913 (instead of *sensibilis* he reads *sensualis*). This question was prepared for publication by V. Herold, and is planned to appear in a collection of Czech disputed questions concerning the divine Ideas. About this question see V. Herold, “Štěpán of Pálec and the Archetypal World of Ideas”, *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, vol. 5, part 1, Prague 2004, pp. 77–87.

⁶⁸ Found in our codex X.H.9. Triška knows it (*Rétorický styl a pražská univerzitní literatura ve středověku*, Univerzita Karlova, Praha 1977, p. 249), but gives a wrong incipit. P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 943.

⁶⁹ As an independent work this piece was identified by Šmahel, *Index*, op. cit.,

8. *Utrum universale sit aliquid extra animam preter operationem intellectus?*⁷⁰ Before 1403.⁷¹

In addition to these titles, there are works whose ascription to Pálež is not certain:

9. *Utrum deus per presentiam, essentiam et potenciam sit repletive in quolibet situ?*⁷²
10. *Notabilia confusionum.* Before 1405.
11. *Notabilia consequentiarum.* Before 1405.
12. *Notabilia super Biligam.*⁷³ Before 1405.

no. 218. Truhlář, who catalogued the MSS possessed by the Prague University Library, joined this piece with the two following ones and the conglomerate called *Notae philosophicae variae*. For edition, see the following section. P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 916.

⁷⁰ This question was identified as Pálež’s also by Šmahel. See F. Šmahel, “Circa”, op. cit. II. Pálčova kwestie *Utrum universale sit aliquid extra animam preter operationem intellectus* (UUSA) in MS NÖB Wien 4483. He believes that the polemics, of which this question is a part, took place at the Prague University around 1403 or even earlier. In his *Index*, op. cit., no. 198, he dates it as before 1398, but he provides this date with a question mark. P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 910.

⁷¹ To these literary pieces, which are credibly authentic works of Pálež, could be added three further authentic questions, which some could consider not to be strictly philosophical. J. Triška (*Literární činnost*, op. cit., p. 102) creates a special category for them, *Questiones, quae ex Lectura super Sententias videntur esse*. They are as follows: (1) *Utrum de necessitate salutis sit hominem confiteri solis presbiteris omnia sua peccata tam mortalia quam venalia*, P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 907, (2) *Utrum ad hoc, quod operatio est (Spunar sit) bona moraliter, fides recta intencione ordinans in finem ultimum requiratur*, P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 909, and (3) *Utrum sub pena peccati mortalis semper sit exsequendum, quod conscientia dictat esse faciendum*, P. Spunar, “Repertorium”, op. cit., no. 911. It is my opinion that though the last two pieces could have been inspired by Lombard, they form a part of discussion of ethical themes and, as such, are philosophical.

⁷² J. Triška, *Studie a prameny k rétorice a k univerzitní literatuře*, Universita Karlova, Praha 1972, p. 122. This question is found in Wien NÖB 4673, fols. 154v–5r, which also contains the questions listed under nos. 1–3 here.

⁷³ These *notabilia* discuss the tract *De propositionibus* written by Richard Billingham, which became known as “Biligam”, and was one of the basic texts read at the Faculty of Arts. See J. Triška, *Literární činnost*, op. cit., p. 162.

13. *Collecta obligationum*. Before 1405.⁷⁴

14. *Notae variae de universalibus realibus*.⁷⁵

It is unfortunately necessary to include the present work in this category:

15. *Commentarius* (or *Expositio*, Šmahel) *in I-IX capitula tractatus "De universalibus" Johannis Wyclif*.⁷⁶

Further research will demonstrate the accuracy of this list. As can be seen, Pálec's extant works are only rarely placed before 1400; the earliest date is given "before 1398".⁷⁷ This fact could throw a shadow of doubt upon Pálec's authorship of the *Commentary*, because it could seem unlikely that he would undertake so large a task at the very beginning of his literary activity. On the other hand, could there be a better way to get acquainted with a difficult philosophic matter than by producing a full-fledged commentary on the subject? This sort of undertaking might have been most eminently suited to a hopeful, young Master of Arts like Pálec in the mid-1390's.

⁷⁴ F. Šmahel, "Circa", op. cit., p. 991, fn. 8, says: "...and to the same Master (i.e. to Pálec, who is the author identified in explicit of *Disputata confusionum*, UK Prague X.H.9, fol. 92r) should be ascribed also the following *notabiliora* and *collecta*," i.e. the nos. 10-13 here.

⁷⁵ Two Prague MSS (UK Praha X.H.18, fols. 108r-112r and UK Praha VIII.E.11, fols. 203v-205v) could also contain a small piece written by Pálec before 1412. See Šmahel, *Index*, op. cit., no. 219 and "Circa", op. cit., p. 993. P. Spunar, "Repertorium", op. cit., no. 942a.

⁷⁶ P. Spunar, "Repertorium", op. cit., no. 941a.

⁷⁷ Of course, all dates, which say "before 1405" come from "our" MS, fol. 97v. It is my opinion that all the works copied in this codex come from the earliest period of Pálec's teaching activity, i.e. from the mid-1390's.

IV. Description of MS UK Prague X.H.9⁷⁸

1. *Library*: The National library of Czech Republic, Klementinum, formerly the University Library.

2. *Number of the MS*: X.H.9, Truhlář, no. 1987, Šmahel, no. 40, old signature Y.III.1.n.9, another old signature B 28 and Cim (?) K 170.

3. *Number of folios*: 128.

4. *Quires*: eight of various lengths. The texts nos. 11–19 (i.e. the collection of nine questions) on the last two quires: seventh quire contains folia 112r–124v, eighth 125r–133v, but 129r–133v empty. It seems that the last two quires formed a separate booklet.

5. *Covers and the first page*. Truhlář 108 says: “To the codex were joined two parchment MSS stemming from the 14th century containing theological and grammatical texts, which bore an old signature g.28.”

Truhlář’s description is not complete and precise. The MS is bound in double parchment cover. The outer parchment cover is hard, the inner very soft. In *recto* of the outer cover contemporary hand wrote *Super universalia realia*. Above is an almost illegible signature B 28. In verso of the outer front cover appears the title of the codex again, but this time as *[De] universalibus realibus*, under it again the number B 28, still further under another number Cim (?) K 170, and below it a glued paper slip with the modern book number: X, and under it H.9. On the inner side of the back outer parchment cover, again in medieval hand, a list of the nine questions, which are found on folios 112r–128v. It seems that Truhlář has overlooked this index.

⁷⁸ The points 1–11 relate to the whole codex, points 12–20 refer to the text of *Commentary* only.

The inner covers of the codex were parts of an abolished MS. Their text is written in beautiful gothic hand. The back cover contains according to Truhlář a grammatical text; I think it is a logical one. The text of the front inner cover is written in columns: two columns for a page. This front inner cover served as a cover of a smaller MS, which is shown by typically soiled bookbinding and holes. When this page was included in our codex, it was turned, in order to cover the text, so that now its columns lie horizontally. Between the columns, there is a text, which dates the codex to which this parchment sheet used to serve as a cover: “In nomine domini amen. Anno domini mile<sim> trecentesimo septuagesimo sexto. Anno domini. Quia nunc dominis <...> <...>st Venceslaus dei gracia Bohemie rex semper augustus. Quia dominus noster admirabare (?) <...>.” To the left of <...>st, there is an old signature (most likely the signature of the abolished MS): g 28.

The inner parchment cover is followed by a paper title page, which, considering its appearance of excessive use, served as a cover of the whole codex before it was equipped with parchment covers. Close to the upper edge there are two lines of illegible Latin text and above it a hardly legible Super <...>. In the middle there is a glued slip of paper with an old signature [yIII.i.ng (!)] and under it there is the title of the whole MS: *De universalibus realibus per totum*. Under the title, there is again the modern signature X.H.9, below which there is a cancelled wrong number VIII.E.21.

6. *Size*: pages 21.5 x 15 cm (Truhlář), text 17.5–17.7 x 11.6–12 cm.

7. *Material*: paper.

8. *Hand*: several. But the majority of the text written by a single hand.

9. *History of the codex*: The MS probably never left Prague. The old signatures could help to elucidate its history.

10. *Contents*:⁷⁹

1. 1r–68v *Commentarius in Johannis Wiclif tractatum de universalibus* (Truhlář), *Expositio in I–IX capitula Tractatus “De universalibus” Johannis Wyclif*, Stephanus de Palecz (?) (Šmahel)
2. 68v–70r *XVIII argumenta de universalibus realibus*, Stephanus de Palecz
3. 70r–74r *Notae de praedicatione, de consequentia etc.*, Anonymus Pragensis
4. 74v–75v *Tractatus de potentia animae*, Anonymus Pragensis⁸⁰
5. 76r–92r *Disputata confusionum*, Mgri Stephani Palecz
6. 92v–95r *Tractatus de suppositionibus*
7. 95r–97v *Notabilia confusionum*, a. 1405
8. 98r–101r *Notabilia consequentiarum*
9. 101r–108v *Notabilia super Biligam*
10. 109r–111v *Collecta obligationum*⁸¹
11. 112r–113v *Quaestio: Utrum ex perfecto ordine essentiali rerum totius universi sufficienter habet ostendi tantum unum deum esse?* Anonymus Pragensis (Šmahel)
12. 113v–114v *Quaestio: Utrum possibile est produci effectum indesinibilem, ad cuius productionem concurrat causa de per se contingens ad utrumlibet?* Mgri Johannis Hus
13. 114v–115r⁸² *Quaestio: Utrum cuilibet homini naturaliter sit indita notitia summi boni?*
14. 115v–116r *Quaestio: Utrum possibile est hominem iniustum, iuste bona temporalia possidere?*⁸³

⁷⁹ Here I follow Truhlář, making modifications according to Šmahel.

⁸⁰ Truhlář includes nos. 2, 3 and 4, fols. 68v–75v under the title *Notae philosophicae variae*.

⁸¹ Šmahel would ascribe these three *notabilia* and the following *collecta* (i.e. nos. 7–10) to Stephan as well. See above the previous section.

⁸² Truhlář incorrectly gives the foliation as 114v–116r.

⁸³ Truhlář did not notice this question; neither does Šmahel record it, most likely because it does not fit into the theme of his *Index*.

15. 116r–120r Quaestio: *Utrum deus, omnium prima veritas, sit primum obiectum sacrae theologiae?*
16. 119r–120r Quaestio: *Utrum alicuius substantiae tota singularis quidditas possit per accidens reale similiter inhaerens formaliter denominari?* Anonymus Pragensis (Šmahel)⁸⁴
17. 120r–121v Quaestio: *Utrum inter quaslibet intelligentias moventes orbis celestes infatigabiliter est aliquis ordo perfectionis essentialis?* Mgri Stephani Palecz (? Truhlář)
18. 121v–126v Quaestio: *Utrum universalialia habeant solum nude pure esse in intellectu divino vel praeter operationem intellectus creati subsistant realiter in propria forma?* Mgri Stephani Palecz (? Truhlář), Stephanus de Palecz (Šmahel)
19. 126v–128v Quaestio: *Utrum in politia bene recta ludi, solatia ac publica mala sit permittenda?*

11. *Edition:*

1. F. Šmahel, “Ein Disputationsheft aus der Blütezeit des Prager Universalienstreites: Argumenta de universalibus realibus magistri Stephani Palecz”, *Studia Mediewistyczne*, 19, 1978, 2, pp. 163–173.
2. S. H. Thomson, “Four Unpublished Questiones of John Hus”, *Medievalia et Humanistica*, 7, 1952, pp. 79–82.
3. M. H. Dziewicki, *Miscellanea philosophica*, vol. II, pp. 172–187 (partially); R. Palacz, “La ‘positio de universalibus’ d’Etienne de Palecz”, *Mediaevalia Philosophica Polonorum*, 14, 1970, pp. 116 to 129 (entirely).

12. *Bibliography:*

1. J. Truhlář, *Catalogus codicum manuscriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca atque Universitatis pragensis asservatur*, Praha 1906, vol. II, pp. 107–108.
2. F. Šmahel, “Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500”, *Mediaevalia Philosophica Polonorum*, 25, 1980, p. 22.

⁸⁴ Truhlář did not notice this question.

13. *Initials*: The initial “I” somewhat decorated. The letters beginning the titles of the sub-chapters very little decorated.

14. *Columns*: one.

15. *Number of lines*: varies. Most often 36, less frequently 35 or 37.

16. *Text*: Not complete. The text ends shortly after the beginning of chapter nine with the words: “Et ad illum sensum dicit Aristoteles II° *De anima*, quod numerus est unum de <quinque> sensibilibus communibus. Et sic loquitur IV° *Physicorum*, in tractatu de tempore, quod idem est, igitur et cetera,” which are a quote from Wyclif’s *De universalibus*, p. 185, lines 49–52. Then there follows: “Plus enim de textu materiae istius non habemus Et ista bene studeamus Sed quod ad tantum pervenimus reddamus gratiarum actiones Domino veritatis qui est Deus gloriosus in saecula saeculorum Benedictus Benedicens Benedictus Amen Amen Amen. Explicit liber reverendissimi Magistri Johannis dicti Wygleph.”

It seems that the last sentence (“Explicit...”) was written by the scribe, who copied the MS in 1405, who erroneously thought that he copied an original work of Wyclif. The first sentence (“Plus...”) was probably originally written by the author of the *Commentary*, because the professional scribe, who was unaware that he was copying a commentary, most likely also did not guess that he was copying a fragmentary work.

17. *Hand*: The text was copied and corrected by the same hand. It is a typical Czech hand used frequently at the University.

18. *Scribe*: unknown.

19. *Date of copying*: On fol. 97v below the text: “Expliciunt notabilia confusionum. Anno incarnationis M°4°quinto.” (= 1405).

20. *Place of copying*: Czech language context certainly, Prague most likely.

V. Editorial note

a. Notes on the text

It is not possible to put a question concerning the affiliation of MSS, because the text of *Commentary* came down to us in one MS only. For the same reason, no stemma can be attempted.

As already mentioned, our *Commentary* is one of the very rare witnesses to the spread of Wyclif's *De universalibus* and its influence in Bohemia. It seems that this work came to Prague in the 1380's (perhaps even around 1381), approximately in the same time as did his *De ideis*, his logical works (especially the so-called *Logicae continuatio* and *Tractatus tertius*) and *De tempore*. Whether these works were interesting from "logical" or rather "philosophical" point of view, or whether the Czech Masters already noticed their importance for their endeavor to bring about the Church reform, is not yet possible to say. Most probably they were fascinated by Wyclif's "realist" ontology, especially when the standard university nourishment at the continental universities at this time was a rather dry terministic and logical diet.

It was most likely before the composition of our *Commentary* and before the composition of Stanislav's *De universalibus* that the oldest level of the so-called other reading of Wyclif's tract *De universalibus* originated, which forms I described as the "older Czech tradition"⁸⁵ some years ago in my *Introduction* to this treatise. How many copies there were that used this tradition is, of course, impossible to say; what can be said is that before the composition of our *Commentary*, we have evidence of only a fragmentary copy of Wyclif's *De universalibus*. Whether and how often this fragment was copied cannot be established. The textual divergences in the quotes from *De universalibus*, which appear in the *Commentary*, could be the work of the author himself, who sometimes needed to change the text slightly in order

⁸⁵ For instance *Inpugnando* (*Commentary* 1r) instead of *In purgando* (*De univ.* 15/3), adding "quidditativa" to "formali" (*De univ.* 29/185, *Com.* 4v) etc.

to fit it into his own text. The fragment of Wyclif's work was copied further, which is shown by the existence of MS Z from 1397. In summer 1398 Hus obtained a complete text, which he used to substitute, correct and supplement the fragmentary text, i.e. MS Z, which he was then using. It seems that the complete, but now lost MS of Wyclif's *De universalibus*, which Hus used, contained the text of the older tradition as well.⁸⁶

The text of our *Commentary*, as it is found in UK Praha X.H.9, is certainly not the author's autograph, but a copy. It contains several "dark places", which characterize the process of repeated copying. Further proof that it is a copy are the corrections it contains: the wrong text was removed and the correct one was written over the erasure, between the lines, or in the margin. The copyist made relative few such errors. This is why I am convinced that the text was prepared by a professional copyist. He did not remove "the dark places", because they were probably already present in the copy he was using. The removal of these "dark places" would require unwarrantable editorial interference with the text. Many places should become clearer when they are compared with Wyclif's own text.

The language of the *Commentary* should be also mentioned in passing. The author uses of course the Latin of the usual University sort, but sometimes he uses a vocabulary foreign to dictionaries based on the continental medieval textual sources. Except for one expression (permiscue) however, I was able to verify all unusual words in Latham's *Word-List*,⁸⁷ which takes as its point of departure the Latin literature written on the British Isles.⁸⁸ From here it seems to follow that the author must have known (besides *De universalibus*) also other

⁸⁶ From here it follows that (1) at the time when the "older Czech tradition" originated, a complete text of *De universalibus* was in Bohemia, and (2) not all the MSS containing this tradition were lost in 1398, i.e. we do not have to suppose that in 1398 a fresh version of this tract arrived in Bohemia.

⁸⁷ R. E. Latham, *Revised Medieval Latin World-List*, The Oxford University Press, Oxford 1965.

⁸⁸ For instance *notanter*, *solitarie* and *omnimode*.

(most likely philosophic) literature of English provenience, because the expressions in question do not occur in the treatise of Wyclif, upon which he commented. On the whole I would therefore conclude that his knowledge of Latin was to certain extent formed, or rather enriched, by the literature created in England.

b. Notes on the edition

It is clear that the text of X.H.9 is no autograph by the length of the editorial apparatus: in order to make the text in some places more intelligible, it was necessary, albeit carefully, to correct it. Of course, all editorial changes are recorded in the notes on the page bottom.

The typical medieval orthography was substituted by the standard one, in order to meet better the needs of the prospective reader. It could be objected that since this is an edition based on one MS only, the author's orthography should be maintained. To this I say that the expected reader is most likely more interested in medieval philosophy than in medieval style of writing, and would likely find the differences distracting.

The chapters of the *Commentary* were already divided into sub-chapters, likely by the author himself. This division of text was of course maintained. For easier orientation, the heading of these sub-chapters, which are – except for one – quotes from Wyclif's text, were equipped with references to the modern edition (page/line). The text of Wyclif, which the author incorporated into his own text (except for the text of the headings) is printed in italics, so that it can be identified as such at a glance. Sometimes it proved useful to put a word not found in Wyclif in italics as well, because it seemed that the author of the *Commentary* found them in the version that he used, which differed somewhat from the edition from 1985, based mainly on English MSS. The user should consult this edition, and when necessary, he should adjust it, if need be. On the other side, practicality ruled out placing all the words found in Wyclif and in the *Commentary* in italics. The

punctuation is of course mine, just as are all the shortcomings, which can be found in the edition. Not as an apology, but as an explanation I may note that I was using copies that, unfortunately, obliterated many of nuances.⁸⁹

I have the pleasant duty to thank to all who helped me in my work. To Prof Lenka Karfíková for providing me with the copy of the text, to Mgr Miloš Dostál from the National Library for helping me to consult the original, so that I could correct those places in the text, which were inadequately presented by the photostatic copy I used. But most of all I am obliged to Prof Vilém Herold. To him I owe thanks not only for manifold generous help, his kind suggestions and wise advises, but for much more: without his inspiration I would probably never have returned to editing medieval texts. This is why I dedicate to him this work.

May 2009

Ivan Müller

⁸⁹ Three further small points: (1) The author is not consistent in declining the name Sor; the accusative can be, for instance, Sortem as well as Sorem. (2) The text in pointed brackets was added by the editor. (3) The abbreviation “ego coní.”, used in the footnotes only, signifies editor’s conjecture. The abbreviation “ego corr.” indicates that the text was improved either grammatically, or after being compared to some other, authoritative text (Bible, Wyclif etc.).

Úvod

I. Komentář k Wyclifovu traktátu *De universalibus* v kontextu pražské univerzitní diskuse

Zdá se, že poslední dvě desetiletí 14. století a první desetiletí století následujícího patří k nejbrilantnějšímu období rozvoje filosofie v českých zemích vůbec. Tento přímo výbuch filosofického zájmu, který z pochopitelných důvodů v podstatě končí husitskými válkami, má ovšem své celoevropské kořeny a celoevropský dopad: snad již nikdy v dějinách nezanechalo české filosofické myšlení zřetelnější stopy na myšlení světovém jako právě myšlení tohoto poměrně krátkého období. Úhelným kamenem diskusí, které se odehrávají na pražské univerzitě na přelomu 14. a 15. století, je ovšem tzv. spor o obecniny, univerzálie.

František Šmahel, nestor českých medievalistů, který nazývá spor o obecniny „causa celebris“ středověkého českého myšlení“, vydal v roce 1980 svůj německy psaný „Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500“ (dále jen *Seznam*).¹ I přes omezení, která autor pro své dílo zvolil a která ve svém úvodu explicitně specifikuje, je tento seznam nejlepším, nejvyváženějším a nejinformativnějším přehledem literatury k problematice univerzálií, jak tato byla u nás traktována.² *Seznam* uvádí celkem pět set třicet titulů, na jejichž

¹ František Šmahel, „Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500“, *Mediaevalia philosophica Polonorum*, 25, 1980.

² Dva roky před vydáním svého *Seznamu* F. Šmahel informoval o svém díle stati „Prolegomena zum Prager Universalienstreit: Zwischenbilanz einer Quellenanalyse“, *Mediaevalia Lovaniensia*, series I, studia VI, 1976, s. 242–255.

tvorbě se podílelo okolo dvou set osob – jako autoři či jako písaři (řada prací však zůstává stále anonymních). Práce byly nalezeny v dvou stech šedesáti šesti rukopisných kodexech, které se nacházejí ve třiceti pěti evropských knihovnách: vedle knihoven českých,³ polských,⁴ rakouských⁵ a německých⁶ uchovávají rukopisy s touto problematikou i knihovny ve Švýcarsku,⁷ Slovinsku,⁸ Francii,⁹ Švédsku,¹⁰ Vatikánu¹¹ a na Ukrajině.¹²

Autor *Seznamu* se snaží podchytit – až na výjimky specifikované v úvodu – veškerou produkci pražské univerzity ohledně univerzálií. Jelikož kontroverze o obecninách byla v druhé polovině 14. století obnovena hlavně přispěním Wyclifovým, zahrnuje i díla tohoto filo-

³ Brno, Archiv města (1 rkp.), Brno, Státní vědecká knihovna – Univerzitní knihovna (1 rkp.), Kynžvart, Knihovna státního zámku (1 rkp.), Opava, Státní archiv, pobočka Olomouc, Kapitulní knihovna (2 rkp.), Praha, Archiv Pražského hradu, Knihovna metropolitní kapituly (63 rkp.), Praha, Knihovna Národního muzea (5 rkp.), Praha, Státní knihovna (85 rkp.), Strakonice, Okresní archiv (1 rkp.), Třeboň, Státní oblastní archiv (2 rkp.).

⁴ Kraków, Biblioteka Jagiellońska (31 rkp.), Szczecin, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna (2 rkp.), Warszawa, Biblioteka Narodowa (1 rkp.).

⁵ Melk, Stiftsbibliothek (1 rkp.), Sankt Florian, Stiftsbibliothek (1 rkp.), Schlägl, Bibliothek der Prämonstratenserstiftes (2 rkp.).

⁶ Bautzen, Stadt- u. Kreisbibliothek (3 rkp.), Erfurt, Wissenschaftliche Bibliothek der Stadt (10 rkp.), Frankfurt am Main, Stadt- u. Universitätsbibliothek (1 rkp.), Hamburg, Staats- u. Universitätsbibliothek (1 rkp.), Harburg über Donauwörth, Fürstlich-Öttingen-Wallerstein'sche Bibliothek u. Kunstsammlung (1 rkp.), Leipzig Universitätsbibliothek (7 rkp.), München, Bayerische Staatsbibliothek (7 rkp.), München, Universitätsbibliothek (1 rkp.), Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek (1 rkp.) a Würzburg, Universitätsbibliothek (1 rkp.).

⁷ Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität (2 rkp.).

⁸ Ljubljana, Škofjski archiv (1 rkp.).

⁹ Paris, Bibliothèque Nationale (1 rkp.).

¹⁰ Stockholm, Kungliga Biblioteket (1 rkp.), Uppsala, Universitetsbiblioteket (1 rkp.).

¹¹ Roma, Bibliotheca Apostolica Vaticana (Šmahel uvádí 1 rkp.; k rukopisu uvedenému ve Šmahelově *Seznamu* je nutno přičíst i Lat. 4313, který obsahuje, vedle Wyclifova spisu *De eucharistia*, i českou redakci jeho *De universalibus*).

¹² L'viv, Naukova biblioteka l'vivskovo universitetu im. I. Franka (1 rkp.).

sofa opsaná v Čechách a jejich soupis tvoří první část (celkem dvacet položek) tohoto díla.¹³ Důležitost práce českých opisovačů je zřejmá již z toho faktu, že bez jejich úsilí by se mnoho Wyclifových prací dochovalo v omezeném počtu – a často nikoli dobrých – opisů, přičemž aspoň jedno dílo by se nedochovalo vůbec.¹⁴ Třetí část *Seznamu* je věnována soupisu výkladů a otázek zabývajících se tzv. *ars vetus*, čtvrtá podchycuje komentáře a otázky k tzv. nové logice, tj. k Aristotelovým *Analytikám*, *Topikám* a spisu *De sophisticis elenchis*, zatímco část pátá obsahuje díla věnovaná Aristotelovým pracím z přírodní filosofie a šestá obsahuje práce na poli metafyziky.

Druhá část, která obsahuje dvě stě devatenáct položek (stránky 17 až 56) a nazývá se *Opera et opuscula de universalibus*, je – z pohledu soustředěného na otázku obecnin v úzkém smyslu slova – nejdůležitější: valná většina prací, které se v této části Šmahelova *Seznamu* vyskytují, řeší toliko dílčí otázky¹⁵ spojené s problematikou obecnin. Mezi těmito všemi položkami se vyskytuje pouze jediný komentář¹⁶ v plném slova

¹³ Dosud se nepodařilo vydat všechny Wyclifovy filosofické spisy. Podle mého názoru je nutné ještě zpracovat celkem šest děl z celkového počtu třinácti, která jsou obsažena v jeho tzv. *Summa de ente*. V. Herold a já dokončujeme práci na edici Wyclifova *De ideis* (měla by vyjít u Brilla) a již započala práce na *De tempore*. Opravené reedice jeho *De intellectione Dei* a *De volutione Dei* jsou mařeny „pouze“ technickými problémy, což platí i pro první edice *De scientia Dei* a *De potentia Dei productiva ad extra* (z tohoto posledního spisu vydal Dziewicki pouze tři kapitoly).

¹⁴ Např. z patnácti rukopisů traktátu *De ideis* je dvanáct českých, z dvaceti tří rukopisů spisu *De universalibus* osmnáct. Čtyři traktáty o Bohu (*De intellectione Dei*, *De scientia Dei*, *De volutione Dei* a *De potentia Dei productiva ad extra*) se téměř úplně nalézají v Praze a unikátní *De ente praedicamentali*, který je chován dnes ve Vídni, byl taktéž v Praze opsán. Výjimkou jsou Wyclifovy *De actibus animae* a – jestliže je to opravdu dílo Wyclifovo – jeho komentář *Super VIII libros Physicorum*. Tato dvě díla se do Čech pravděpodobně nikdy nedostala.

¹⁵ Nejvýznamnější výjimkou je ovšem tzv. „velký“ traktát Stanislava ze Znojma *De universalibus realibus*, Šmahelovo č. 38, který vydala Wyclifova společnost omylem jako původní dílo Wyclifovo (*Miscellanea philosophica*, sv. II, s. 1–151).

¹⁶ Srov. F. Šmahel „Circa universalialia sunt dubitationes non paucae I–III. Studie a texty k pražskému sporu o universalialia realia“, *Filosofický časopis*, 18, 1970, s. 988.

smyslu k dílu Wyclifovu, a to k jeho filosofickému dílu nejdůležitějšímu, k jeho tzv. velkému¹⁷ traktátu *De universalibus*.¹⁸ Tento unikátní *Komentář*, který se nalézá v rukopisu Národní knihovny v Praze pod signaturou X.H.9, patří u nás mezi nejstarší práce s tematikou reálných univerzálií a je to dílo i rozsahem patrně ze všech nejrozměrnější.¹⁹

II. Místo, doba vzniku a autorství *Komentáře*

Jisté je, že *Komentář* byl napsán etnickým Čechem,²⁰ a je více než pravděpodobné, že místem jeho sepsání byla Praha, resp. pražská univerzita: jiné místo sotva přichází v úvahu. S největší pravděpodobností není jeho opis v UK Praha X.H.9 autografem (viz níže). Opisovač,

Pokud mohu soudit, nedochoval se žádný „plnohodnotný“ středověký komentář k nějakému Wyclifovu filosofickému dílu ani v knihovnách zahraničních. Již tento fakt je dostatečným důvodem pro to, aby *Komentář* k Wyclifovu nejdůležitějšímu filosofickému dílu, tj. k jeho *De universalibus*, byl vydán.

¹⁷ Na základě srovnávání a vyhledávání Wyclifových odkazů k jeho jiným pracem jsem dospěl k názoru, že Wyclif napsal dva traktáty, které nazval *De universalibus*. Ten první z nich, jenž je podstatně kratší a asi až o deset let ranější, dostal eventuálně v *Summē de ente* neohrabaný titul *Purgans errores circa universalia in communi*. Jako „velký“ pak označuji ten traktát, který tento titul v *Summē* i fakticky nese.

¹⁸ John Wyclif, *Tractatus De universalibus*, ed. I. Müller, Oxford University Press, Oxford 1985.

¹⁹ Toto dílo bohužel nekommentuje Wyclifův spis celý. Jeho text končí asi uprostřed folia 68v, což odpovídá straně 185 vydaného textu Wyclifova *De universalibus*, jenž končí na straně 375. Úplný komentář – kdyby byl pořízen a za předpokladu, že by autor nezměnil styl své práce –, mohl pokrývat přibližně sto čtyřicet oboustranně popsaných folií, čili asi dvě stě osmdesát stran. Oproti tomu text Stanislavova spisu *Tractatus de universalibus realibus*, jenž je dílem úplným, vyplňuje sto padesát jedná stran tištěného textu, což reprezentuje např. v rukopise UK Praha IV.H.9 toliko šedesát pět oboustranně popsaných folií.

²⁰ *Komentář*, kap. 8, fol. 59r, obsahuje český a německý překlad latinské věty „Aliquis homo currit“. Zatímco český překlad je přesný („Nyektherý czlowýek byesy“), německý je naopak defektní („Eýner aus den laufft“), což prozrazuje jen částečné autorovy znalosti této řeči.

kteřý v roce 1405 také opsal *Notabilia confusionum* zahrnutá v tomtéž svazku, byl též české národnosti.²¹

Pokud se týče doby sepsání a autorství *Komentáře*, evidence není tak určitá. Wyclif²² napsal své vrcholné filosofické dílo, které obsahuje zralou podobu jeho teorie o reálných obecninách, tj. traktát *De universalibus*, až někdy na podzim roku 1373 nebo v roce následujícím.²³

Průkopníkem intelektuálních vztahů mezi Oxfordem a Prahou byl Vojtěch Raňkův z Ježova. V roce 1344 studuje v Paříži jako člen anglického univerzitního národa, koncem čtyřicátých let nebo v letech 1353–54 navštíví Anglii a v roce 1378 vytváří svým odkazem nadaci, která má českým studentům umožnit studium teologie a filosofie v Paříži a v Oxfordu. Že Vojtěch již záhy sympatizoval s těmi, kteří intenzivně pociťovali krizovou situaci své doby, je mj. doloženo faktem, že se seznámil s Wyclifovým ideovým předchůdcem, Richardem Fitz-Ralphem, biskupem v Armaghu, který napsal dílo příznačně nazvané *De pauperie Salvatoris*.

Na počátku osmdesátých let silně zintenzivněly styky mezi českým a anglickým královstvím v souvislosti se svatbou anglického krále Richarda II. (sesazen roku 1399) s Annou Českou (†1394), sestrou Václava IV. (výměna poselstev, nákup svatebních darů, výbava nevěsty atd.), která se konala v lednu roku 1382. Je tudíž možné, ba pravděpodobné, že se některé Wyclifovy filosofické práce dostaly do Čech ještě za jeho života, protože se dá předpokládat, že v královnině doprovodu se vedle prostého služebnictva nacházeli i čeští kněží a klerici, jejichž jména však neznáme.²⁴

²¹ Po explicitu spisu *Notabiliora consequentiarum* na foliu 101r (srov. Truhlář, č. 108) se nachází písařská glosa, která svého autora (tento písař opisoval pravděpodobně i *Komentář*) prozrazuje jako roduvěrného Čecha, neboť zní: „...naly pywa a dass ssem.“

²² Wyclif, který se, dle mých úvah, narodil okolo roku 1330, zemřel 31. prosince 1384. Jeho jméno se v *Komentáři* vyskytuje dvakrát, a to na foliu 19v jako Wykleph a v explicitu na foliu 68v jako Wygleph.

²³ Srov. John Wyclif, *Tractatus De universalibus*, ed. I. Müller, op. cit., s. xxix.

²⁴ Královna Anna se v Anglii těšila veliké úctě ještě dlouho po své smrti: říkalo

Pozitivní doklad o tom, že některé důležité filosofické spisy Wyclifovy (mezi nimi pravděpodobně i traktát *De universalibus*) byly v Praze známy již v polovině osmdesátých let 14. století (a snad již dokonce v roce 1380), podává W. Zega, který se věnoval studiu *Komentáře k Sentencím* napsaném českým dominikánem Mikulášem Bicepsem, jenž zemřel někdy na přelomu let 1390–91. Zatímco v první verzi jeho díla psaného okolo roku 1380 Bicepsovy odvolávky mohly být zprostředkované, v době, kdy jej přepracoval, tj. v letech 1386–88, již určitě disponoval přímo alespoň Wyclifovým traktátem *De tempore*. Již v první verzi psané okolo roku 1380 nachází Zega odkazy na *De tempore*, *De potentia Dei productiva ad extra*, *De incarnatione Verbi*, *De Eucharistia* a aspoň na jeden ze dvou Wyclifových traktátů o obecninách (*Purgans errores de universalibus in communi* a *De universalibus*).²⁵ Tato skutečnost potvrzuje Husovo svědectví, které dal v roce 1410, že totiž on a členové pražské univerzity mají a čtou Wyclifovy knihy dvacet a i více let.²⁶

F. Šmahel poznamenává, že traktát *De universalibus* odpovídá svým obsahem materii, která byla na středověkých univerzitách traktována v souvislosti s tzv. *ars vetus*, v jejímž rámci byla diskutována otázka obecnin,²⁷ kterou tematizuje Aristoteles ve svých *Kategoriích* a Porphyrius ve svém komentáři k nim – *Isagoge*. Ví se, že Wyclif byl na oxfordské univerzitě znám patrně již desetiletí před rokem 1382 právě jako význačný logik a dialektik. Napsal rozsáhlé práce z oboru logiky,

se jí „dobrá královna“. Je známo, že duchovní život byl pro ni důležitý, neboť do Anglie přivezla i Bibli psanou českým jazykem.

²⁵ W. Zega, *Filozofia Boga w Quaestiones Sententiarum Mikolaja Bicepsa: krytyka prądów nominalistycznych na Uniwersytecie Praskim w latach osiemdziesiątych XIV wieku*, Warszawa – Bydgoszcz 2002, s. 100–101.

²⁶ J. Eršil (ed.), „Contra Iohannem Stokes“, *Magistri Iohannis Hus opera omnia*, sv. XXII: *Polemica*, Praha 1966, s. 60. Srov. také A. Hudson, „From Oxford to Prague: The Writings of John Wyclif and his English Followers in Bohemia“, *Slavonic and East European Review*, 75, 1997, s. 642–658.

²⁷ F. Šmahel, „Circa“, op. cit., s. 990: „Svým obsahem se Vikleřův traktát hlásil do okruhu zv. *vetus ars* a v jeho rámci jej také patrně náš komentátor vykládal.“

kteří plní tři svazky jeho sebraných spisů vydaných kdysi Wyclifovou společností v 19. století, k nimž dodali téměř o sto let později jako jakýsi čtvrtý svazek k logice P. V. Spade a G. A. Wilson edici Wyclifovy *Summy insolubilium*; Thomson datuje vznik těchto prací do počátku šedesátých let.²⁸ A práce logické patří právě mezi ty, které se dochovaly – až snad na výjimky – téměř výhradně v rukopisech vzniklých v Praze.²⁹ Bylo by tudíž velice logické, kdyby spolu s Wyclifovými spisy logickými přinesli do Prahy mistři svobodných umění z Anglie i opis traktátu o obecninách *par excellence*. Proto neudiví, že autor *Komentáře* Wyclifovu logiku³⁰ zná – vedle Wyclifova spisu *De ideis*, který spolu s traktátem *De tempore* je jakýmsi doprovodným spisem pro *De universalibus* (tato tři díla spolu intimně souvisí a jsou často spolu i opisována) –, a že předpokládá, že ji čtenář zná taktéž a že ji má k dispozici. V této souvislosti vůbec není bez zajímavosti, že náš komentátor obohacuje oproti Wyclifovi svůj text o tři citáty ze *Summulae logicae* Petra z Hispánie a že připojuje poměrně rozsáhlou kapitolku na téma *sylogismus expositorius*, kteréhožto termínu se Wyclif v traktátu *De universalibus* jen letmo dotkl. To dokazuje, že *Komentář* je psán osobou, která se pohybuje v kruzích, které se logikou intenzivně zabývají:³¹ není ale možné odtud dovozovat, že stu-

²⁸ W. R. Thomson, *The Latin Writings of John Wyclif*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto 1983, s. 4–6. *De logica* je jím datována cca rokem 1360, *Logicae continuatio* (I. a II. traktát) klade mezi roky 1360 a 1363 a *Tractatus tertius* (tj. III. traktát spisu *Logicae continuatio*) byl dle něj psán asi okolo roku 1363. *De propositionibus insolubilibus* datuje Thomson cca rokem 1365. S tímto datem Spade a Wilson v podstatě souhlasí (*Johannis Wyclif Summa insolubilium*, P. V. Spade a G. A. Wilson (eds.), Binghamton, New York 1986, str. xxviii). Osobně pokládám datum vzniku spisu *Tractatus tertius* za příliš rané. Neváhal bych jej posunout o deset let později.

²⁹ Srov. F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., s. 10–11; W. R. Thomson, *The Latin Writings*, op. cit., s. 4–8.

³⁰ V 8. kapitole cituje dvakrát *Logicae continuatio*.

³¹ V tomto kontextu je nutné připomenout logické dílo, které náš autor cituje ke konci čtvrté kapitoly, jež se bohužel dosud nepodařilo lokalizovat. Titul práce je *Sophismata* a jméno autora je dáno jako (hebri), přičemž nad (e) je patrně dodá-

dium logiky a studium spisu *De universalibus* byla činnost „akademická“ a naprosto neutrální. Brizance logiky je jasná už proto, že Wyclif chápe lidskou logiku jako odlesk logiky božské a že je toho názoru, že Písmo, toto Slovo boží, v sobě tuto božskou logiku obsahuje. Tento pohled na logiku vede Wyclifa přímo k biblické hermeneutice, kterou on popsal ve svém spise *De veritate sacrae scripturae*,³² přičemž spisy *De ideis* a *De universalibus* usilují tento Wyclifův postoj vůči Písmu postavit na fundament metafyzický.

Předpokládám, že traktát *De universalibus*³³ přišel do Prahy již záhy,

no (r). Možná, že je míněn Hervaeus Natalis zvaný též Brito, ale mezi jeho známými pracemi se nenalézá – pokud mohu soudit – dílo zvané *Sophismata*. Hervaeus je však u nás aspoň jedním svým dílem zastoupen: *Seznam* ho zná pod číslem 29.

J. Tříška, *Literární činnost předhusitské university*, Universita Karlova, Praha 1967, uvádí na stranách 161–163 seznam knih, které byly čteny na artistické fakultě v 15. století. V rubrice „Logica“ se mj. nachází jméno Heysbrey. Nejsem si jist, zda pod tímto jménem se skrývá autor knihy *Sophismata*, kterého hledáme. Heysbrey může však být totožný s Williamem Heytesbury, jehož spis *Sophismata* je právě editován F. Pironetovou z Montrealské univerzity (pracovní verze se nachází na internetu). William Heytesbury (cca 1330–1370) je dobře známý člen oxfordské Merton College, který napsal *Regule solvendi sophismata* – viz C. Wilson, *William Heytesbury Medieval Logic and the Rise of Mathematical Physics*, Wisconsin 1956. V roce 1371 se stal kancléřem oxfordské univerzity. Jako osoba prominentní byl to asi on, jehož dílo vstoupilo ve známost u pražských univerzitních mistrů. Avšak, pokud mohu soudit, jeho *Sophismata* se v Praze nedochovala.

³² Zdá se, že Wyclif zrevidoval *Logicae contimatio* (*De logica III*) v roce 1382. V seznamu propozic, který byl vydán v Oxfordu roku 1411, se nachází několik vynatých částí z tohoto díla. Tento seznam tvořil základ dvou set šedesáti sedmi propozic, které byly později odsouzeny v Kostnici. (Děkuji prof. Hudsonové za tuto připomínku – I. M.) Že Wyclifovy logické spisy nebyly v očích autority tak zcela akademicky „nevinné“ (jak by se snad mohlo zdát z argumentace F. Šmahela), dokazuje fakt, že byly arcibiskupem odsouzeny ke spálení. Ve velké disputaci, kterou zorganizovali arcibiskupovi oponenti, byl úkol hájit Wyclifovu logiku svěřen Šimonovi z Tišnova. Jeho řeč (viz *Defensio tractatus „De probationibus propositionum“ Johannis Wyclif*, F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., č. 238), kterou přednesl 29. července 1410, vydal J. Loserth (*Hus und Wyclif*, Prag – Leipzig 1884, s. 271–276). Srv. též I. Levy, „John Wyclif’s Neoplatonic View of Scripture in its Christological Context“, *Medieval Philosophy and Theology*, sv. II, 2003, s. 227–240.

³³ Jak dokazuje množství českých opisů tohoto díla, jak dokazuje *stemma*, které jsem pro jeho vydání připravil, a jak dokazuje přímo nemožnost přesné filiace

takže rok 1382 může sloužit jako extrémní *terminus a quo* pro sepsání našeho *Komentáře*.

Na stejném místě textu *De universalibus*, na kterém končí text *Komentáře*, končí taktéž i text nejstaršího v Čechách vzniklého opisu Wyclifova *De universalibus*, UK Praha III.G.10,³⁴ který jsem ve své edici tohoto traktátu označil siglou Z. Tu budu používat i zde. Tento opis Z je shodou okolností i nejstarší přibližně datovatelný opis traktátu *De universalibus* vůbec, protože kodex, který obsahuje Z, taktéž obsahuje Wyclifovo *De ideis*, jehož dokončení klade rukopis do roku 1397. Proto se lze domnívat, že i traktát *De universalibus*, který se nachází pouze patnáct folií před traktátem *De ideis*, byl opsán v tomtéž roce, resp. nejpozději v roce předcházejícím.

Codex Holmiensis A 164,³⁵ který obsahuje opisy čtyř zaručeně autentických spisů Wyclifových pořízené Husem, klade v explicitu dokončení práce na opisu *De universalibus* k 30. září 1398. Jak prokázalo srovnání rukopisů Z a textu *De universalibus* v Codex Holmiensis A 164, Hus opisoval prvních pět kapitol traktátu *De universalibus* z tohoto pražského kodexu.³⁶ Důvodem patrně bylo, že před zářím roku 1398³⁷

rukopisů (jež předpokládá obrovské rozšíření tohoto spisu u nás), je možné *De universalibus* pokládat za jakýsi filosofický „bestseller“.

³⁴ Srov. F. Šmahel, „Circa“, op. cit., s. 989: V paralelních sloupcích jsou přetištěny konečné věty jak UK Praha III.G.10, fol. 104r, tak i *Komentáře*, odkud pak naprosto jasně plyne, že tyto oba texty ultimátně vycházejí z téže pohříchu fragmentární verze Wyclifova spisu. Jak připomenula prof. Hudsonová, tento rukopis neobsahuje tzv. analýzu, nebo – jak já to raději nazývám – synopsi traktátu *De universalibus*. Náš komentátor ji ale zná, protože se o ní zmiňuje v prvním odstavci první kapitoly. Jak tuto skutečnost vyložit?

³⁵ Tento drahocenný rukopis byl ukořistěn Švédý za třicetileté války a odvezen do jejich královské knihovny.

³⁶ Srov. můj úvod k *Tractatus De universalibus*, s. xli a lxxxvi. K tomuto závěru jsem ovšem došel nezávisle, ačkoliv daleko později než J. Sedlák. Viz pozn. 86 na s. lxxxvi.

³⁷ Petr z Čáslavi, písař, který opsal *De universalibus* v rukopisu Rakouské národní knihovny 4307, potřeboval na tuto práci přesně jeden měsíc. Předpokládám, že Hus nebyl kopistou méně výkonným, takže se lze domnívat, že započal svoji práci někdy na počátku září roku 1398.

„wyclifský kroužek“ na pražské univerzitě jednoduše neměl kompletní text tohoto spisu k dispozici.³⁸ Jak fragmentární dochování *De universalibus* v III.G.10, tak i vztah mezi Z a stockholmským rukopisem ukazují, že *terminus ad quem* pro sepsání *Komentáře*, tj. datum, před kterým byl zřejmě³⁹ napsán, je léto roku 1398.

Komentář vznikl tedy pravděpodobně někdy mezi roky 1382 a 1398. Je možné datum vzniku více upřesnit? Pozitivní důkazy, které by nám zásadně pomohly, pokud mohu soudit, neexistují. Jsem schopen uvést pouze tři úvahy, které, přiznávám, nejsou příliš uspokojivé.

Na f. 58v si autor do příkladů logických propozic vybírá formulace: „esse natum in Bohemia“ a „esse natum in Ungaria“. Nelze vyloučit, že existence Uher získala vyšší prominenci v mysli pražského učence potom, co uherskou korunu získal v roce 1387 Zikmund, bratr krále českého. Za druhé, na f. 24r autor *Komentáře* píše: „...si proponitur mihi ‚Bonifatius papa est‘ ego dubito ... quia solum confuse scio de quolibet singulari quod ipse est...“ I kdybychom považovali tato slova jako indikaci toho, že autor píše v době, kdy na svatopetrském trůně sedí papež Bonifác, příliš by nám to nepomohlo, protože papež Bonifác IX. vládl dlouho – a to v letech 1389 až 1404. Obě tyto úvahy nicméně odkazují spíše ke druhé polovině období 1382–1398 jako době vzniku *Komentáře*. Totéž potvrzuje i úvaha třetí. Budeme-li předpokládat, že někdy okolo roku 1382 přišel do Čech traktát *De universalibus* kompletní, a budeme-li dále vycházet z toho, že se záhy stal předmětem intenzivního studijního zájmu ze strany univerzitních mistrů, pak je nasnadě, že se zrychlovala korupce textu úměrně s tím, jak s ním bylo intenzivně pracováno. A to jednak korupce textu vlastního (text je neustále dále opisován, o čemž svědčí vzrůstající počet odchylek, který vede ke vzniku toho, co jsem nazval „starší česká tradice“ rukopisného uchování traktátu *De universalibus*), jednak korupce kodiko-

³⁸ Nedá se ovšem vyloučit, že Hus započal práci na *De universalibus* již před srpnem. Jisté se však zdá, že má nejpozději v první polovině září roku 1398 k dispozici text tohoto traktátu kompletní. Srov. též pozn. 86.

³⁹ Je ovšem možné, byť nepravděpodobné, že by se někdo rozhodl použít pro svůj komentář text fragmentární, i když by byl k dispozici text kompletní.

logického uchování: text je přepisován pro studijní účely do jednoduše svázaných sešitů, což snadno vede ke ztrátě i relativně velkých částí textu. Je však naprosto zarážející, že došlo téměř k úplné ztrátě tohoto velikánského textového fondu, který nutno předpokládat: jako jediný doklad jeho existence máme fragmentární kopii spisu *De universalibus* v UK Praha III.G.10 a citáty z textu *De universalibus*, které komentátor užil v UK Praha X.H.9.

V této souvislosti píše F. Šmahel,⁴⁰ že je „pozoruhodné, že ještě v roce 1397 nebyl v Praze Viklefvův traktát *De universalibus* dostupný do té míry, aby si písař mohl z jiného exempláře doplnit chybějící část. ... Jestliže se až dosud běžně soudilo, že Viklefovy filosofické spisy byly v Praze známy již od počátku devadesátých let 14. století, pak nyní to již, pokud jde o traktát *De universalibus*, nezní příliš přesvědčivě.“ Tato argumentace se mi nezdá nutně přijatelná, protože se mi nezdá jako pravděpodobné, aby byl do Prahy přinesen z Anglie tak důležitý traktát, jakým *De universalibus* bezesporu je, v tak defektním stavu, tj. že by obsahoval méně než jednu polovinu!⁴¹ Pravděpodobnější totiž je, že ke ztrátě textu došlo až u nás a že solidní Anglie „expedovala“ dílo kompletní, a to i když odhlédneme od obecně známého středověkého odporu (ostatně pochopitelného) k dílům pouze fragmentárním! Jelikož je ke *Komentáři* připsán dovětek, který mohl napsat již jeho autor a který písař v roce 1405 pouze mechanicky převzal, jenž říká „Plus enim de textu materiae istius non habemus“, tak se zdá, že *Komentář* byl psán již k fragmentární předloze,⁴² protože jeho autor cítil, a to i přes odpor k textům fragmentár-

⁴⁰ F. Šmahel, „Circa“, op. cit., s. 990.

⁴¹ Ovšem lze například argumentovat, že Wyclifovy spisy byly do Čech přinášeny po sločkách a že chybějící části se cestou ztratily nebo že ani další složky nebyly napsány. Jisté je, že tento problém – a problémy recepce wyclifismu u nás – může být řešen až potom, co se podaří zeditovat a zveřejnit všechny středověké texty, které se českého realismu dotýkají.

⁴² Explicit *Komentáře*, fol. 68v, říká: „Explicit liber reverendissimi Magistri Johannis dicti Wygleph.“ Je nepředstavitelné, aby to byl explicit autorův! Je ale možné, aby se opisovač domníval, že přepisoval originální dílo Wyclifovo? Je možné, aby v roce 1405 zaměňoval opisovač komentář za dílo komentované!?

ním, že jeho obsah je naléhavý pro právě probíhající filosofickou diskusi.⁴³

Otázka, jaký metafyzický postoj Wyclif zastává, kterou se náš komentátor snaží zodpovědět, taktéž vysvětluje i onu „velice prostou formu komentáře *modo expositionis*“,⁴⁴ kterou F. Šmahel s jistým politováním zmiňuje; na téže stránce nazývá F. Šmahel formu *Komentáře expositio textualis*. A jako vysvětlení této formy či modu dodává, že „vykládající si nekladl jiný cíl než pokud možno věrnou reprodukci obsahu s případným rozvedením těch míst, jež předpokládala určité předchozí znalosti“. Jisté je, že se komentátor snažil předložit co možná věrnou reprodukci obsahu komentovaného textu, nejisté však je, zda je přesné označení *modo expositionis* či *expositio textualis*. Komentátor totiž nekomentuje Wyclifův text celý, jaksi slovo za slovem, resp. dílčí myšlenku za dílčí myšlenkou, jak činí běžně např. komentáře Tomášovy (není to komentář *ad litteram*), ale každou kapitolu dělí do tematických částí, resp. do problémových okruhů, které F. Šmahel nazývá odstavci, a snaží se potom tento specificky vymezený okruh vysvětlit.⁴⁵ Každý odstavec je uveden citátem z Wyclifa,⁴⁶ takže je možné na tyto citáty pohlížet jako na tituly problému, kteréžto tituly mohly být – třeba v učebně – snadno přeformulovány do otázky. Je například zajímavé, že až na jednu výjimku komentátor rozdělil před-

⁴³ V této souvislosti je nutné připojit nalehavé *caveat*: ke konci *Komentáře*, ba dokonce ve zlomku 9. kapitoly, autor odkazuje k budoucím, tj. neexistujícím, částem svého díla! Jak tento fakt vyložit, obzvlášť když on sám o několik řádků níže napíše, že více „této materie“, tj. Wyclifova textu, nemáme? Jinak řečeno: je nutné interpretovat tyto časté odkazy jako důkaz toho, že *Komentář* pokračoval, tj. že sahal dále, než jak ho známe dnes? Jak pak ale vysvětlíme jeho „shodu“ s rukopisem Z?

⁴⁴ F. Šmahel, „Circa“, op. cit., s. 990.

⁴⁵ Kapitoly obsahují následující počty „odstavců“: 1. kap. 14, 2. kap. 11, 3. kap. 7, 4. kap. 6, 5. kap. 7, 6. kap. 4, 7. kap. 8, 8. kap. 7 a 9. kap. 1 nedokončený. Obecně lze říci, že počet těchto podkapitol nebo odstavců se snižuje a že jejich délka se podstatně zvětšuje.

⁴⁶ Wyclifova slova, jež slouží jako nadpis, jsou psána poněkud větším písmem a jsou zářámovaná. V naší edici jsou pak tyto „incipity“ podkapitol reprodukovány tučně.

lohu do odstavců přesně tak, jak jsem text rozdělil pro svoji kritickou edici já, když jsem se snažil učinit text Wyclifovy filosofie pro studenty co nejčitelnější.⁴⁷ Proto bych spíše metodu, kterou komentátor používá, popsal jako *modo expositionis problematum*. Zda takovéhohoto přístupu byl schopen i bakalář, jak F. Šmahel připouští, apriorně nevylučuji: trvám jen, že by se muselo jednat o bakaláře výtečného.

Stejně jako F. Šmahel v roce 1970, tak ani já dnes neznám odpověď na otázku, kdy přesně byl náš *Komentář* napsán. V *Seznamu* je uvedeno toliko „ante 1397“.⁴⁸ Po letmém srovnání lze jen říci, že ač v některých případech jak Z, tak i *Komentář* reprezentují „starý“ text, že se nicméně liší. Tuto odlišnost lze ovšem hledat na dvou místech. Jednak mohl komentátor Wyclifův text jazykově upravovat, a to proto, aby vyhovoval jeho textu, do něhož byl vložen, jednak – a k tomuto řešení bych se klonil –, *Komentář* používá předlohu již poněkud vzdálenou od oné linie, která ústí v Z. Jinak řečeno, je-li mé tušení oprávněné, zachovává text komentáře jednu starou, vedlejší linii *De universalibus*, která je od linie exemplifikované rukopisem Z odlišná a která byla ztracena. Ovšem řešení této obtížné otázky přenechávám dalšímu detailnímu výzkumu. Řešení otázky, kdy vznikl *Komentář* (a ovšem i otázky, kdo jej napsal), může zásadně napomoci srovnání s dalšími díly české proveniencí o univerzáliích, obzvlášť srovnání s pracemi tak významnými, jako je velký Stanislavův traktát *De universalibus*. Při tomto „mapování“ diskuse o obecninách v letech předcházejících přelomu století nesmí ujít pozornosti ani díla rozsahem menší, jako jsou kvestie a různé *notae* rozseté po rukopisech. Vydání *Komentáře* je nutné pokládat pouze jen za další malý krůček k řešení tohoto rozsáhlého problému.

Osobně se na základě úvah, které jsem nadhodil svrchu, domnívám, že *Komentář* vznikl v druhé části období vymezeného lety 1382 a 1397, tj. asi někdy po roce 1390, přesněji – i když to doložit nemohu – někdy okolo let 1394–95. Tím by byla vysvětlena jednak jeho

⁴⁷ Zdá se, že lemmata na sebe navazují a tvoří vysvětlující řetězec.

⁴⁸ F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., s. 22.

zlomkovitost, jednak i jeho relativní vzdálenost od Wyclifova originálu, který je poměrně nejlépe uchován v rukopisu knihovny katedrální kapituly v Lincolnu v Anglii.

O nic lépe nejsme na tom, když se pokusíme identifikovat jeho autora. Nemohu udělat lépe než opět citovat F. Šmahela, který napsal: „Spíše se však kloním k možnosti, že jeho autorem byl mladý Štěpán Páleč. Přímého důkazu pro tuto autorskou atribuci nemám, souvislost výkladu s ostatními Pálčovými texty v MS X.H.9 se mi však jeví prosta pouhé nahodilosti.“⁴⁹ V poznámce pod čarou číslo osm hovoří o „pálčovském charakteru sborníku“ (zda tím míní celý kodex X.H.9, není jisté), neboť považuje následující za spisy Pálčovy: osmnáct argumentů potvrzujících reálnost univerzálií, která jsou známá z jiných rukopisů jako dodatky k jeho kwestii *Utrum universalia habeant solum nude pure esse in intellectu divino*, dále *Disputata confusionum*, která jsou explicitem Pálčovi připsána; dále F. Šmahel připsuje Pálčovi i v kodexu následující *notabilia* a *collecta*, načež uvádí, že Pálčovy jsou i dvě kwestie ze sady devíti kwestii zapsaných od folia 112r do konce kodexu. Má-li tudíž Šmahel pravdu, pak z devatenácti kusů obsažených v kodexu X.H.9 je plných devět od Mistra Štěpána a ze sto dvaceti osmi folií tohoto rukopisu je sto osm pokryto jeho pracemi.

III. Štěpán Páleč a jeho dílo

Evidence, že Páleč napsal náš *Komentář*, je tedy pouze nepřímá, resp. spočívá toliko na indiciích, jakkoli dobrých. Za předpokladu, že indicie vedou přesto k původci, pak vzniká otázka, zda čin sepsání *Komentáře* lze zařadit do Štěpánova životního *curricula* a do jeho ostatní literární činnosti.

⁴⁹ F. Šmahel, „Circa“, op. cit., s. 990–991.

a. Život

O první části jeho života, tj. než se stal prominentní osobností českého intelektuálního, náboženského a i politického dění, toho víme velice málo. Je to však tato část, jež nás především zajímá, protože právě v této době jeho života, tj. během jeho studia a raného působení na univerzitě, by musel – je-li skutečně hledaným autorem – napsat svůj *Komentář*. Narodil se mezi roky 1360 až 1370. Nejspíš se tak stalo okolo let 1367–68, přičemž i trochu dřívější datum je dost možné: kdybychom ho totiž považovali za mladšího, dostali bychom se k nepravděpodobným datacím jeho univerzitní činnosti. Naprosto jisté je, že byl mladší než Stanislav ze Znojma, který se narodil na počátku let šedesátých,⁵⁰ a o něco starší než Hus, který se narodil někdy mezi roky 1369–70. Na svět přišel ve vsi známé kdysi jako Větší Pálec; jedná se o osadu Pálec, která se nachází severozápadně od Prahy a severně od Slaného. Studoval, jako Hus, výhradně na pražské univerzitě (Stanislav počal svá bakalářská studia ve Vídni v roce 1382, ale již záhy přešel do Prahy, kde svá filosofická a teologická studia dokončil). V Praze získal Štěpán v roce 1386 gradus bakaláře a v roce 1390 nebo v roce následujícím se stal mistrem svobodných umění. O několik let starší Stanislav se stal bakalářem jen o rok dříve než on, a to roku 1385; magistrem se však Stanislav stal rychleji než Štěpán, a sice jen za dva roky po obdržení bakalauraátu – v roce 1387. Hus oproti tomu byl bakalářem až v roce 1393 a magistrem v roce 1396, čili asi pět či šest let po Štěpánovi a devět po Stanislavovi. Děkanem artistické fakulty je Pálec v roce 1399, zatímco Hus zastával tentýž

⁵⁰ S. Sousedík, „Stanislaus von Znaim (†1414), Eine Lebensskizze“, *Mediaevalia philosophica Polonorum*, 17, 1973, s. 38, pozn. 3. V této sekci obzvlášť používám následující zdroje: J. Fikrle, „Čechové na koncilu Kostnickém“, *Český časopis historický*, IX, 1903, s. 178 an. (pro Pálcův život zejména s. 188–192); J. Tříška, *Literární činnost předhusitské university*, Universita Karlova, Praha 1967. Literaturu o Pálcovi vydanou před rokem 1985 shrnuje P. Spunar, „Repertorium auctorum bohemorum propectum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans“, *Studia Copernicana*, 25, sv. I, 1985 (dále jen „Repertorium“), s. 327.

úřad v roce 1401.⁵¹ Oba zastávali i univerzitní úřad nejvyšší: Páleč byl rektorem v roce 1400, Hus až v roce 1409. Již z těchto dat plyne, že Páleč a Hus byli v podstatě spolužáci: přesněji, že Štěpán byl Husovým komilitonem jen o několik let starším. Totéž v podstatě platí i o vztahu mezi Stanislavem a Štěpánem. Někdy se tvrdí, že Štěpán byl Stanislavovým žákem a že vyučoval Husa. To může být pravdou, leč nesmíme na středověkou univerzitní situaci aplikovat vztahy moderní a představovat si nezbytně nějaký příliš veliký věkový rozdíl mezi vyučujícím a vyučovaným: bylo totiž běžnou praxí, že se starší studenti aktivně podíleli na výuce svých jen o několik let mladších kolegů, a to jako disputující bakaláři.

Stanislav, který byl od roku 1391 na filosofii *examinator baccalariandorum*, počal studovat na teologické fakultě v roce 1392, ale zůstal činný na artistické fakultě až do roku 1404, kdy zakončil svá magisterská teologická studia. Někdy kolem roku 1394⁵² píše svůj velký traktát *De universalibus* a je nanejvýš pozoruhodné, že zhruba ve stejné době vzniká náš *Komentář*! Ovšem mohlo se jednat o náhodu. Nebyla-li to však náhoda, pak se objevuje zásadní otázka – a to, zda mezi těmito dvěma pracemi existuje nějaký vztah. Jejich téma a osobní blízkost autorů naznačuje, že nějaký velice důležitý vztah mezi nimi opravdu byl. Tato otázka otvírá pole spekulacím, které však musí zůstat pouhými domněnkami tak dlouho, než se podaří zmapovat v daleko větší šíři vztahy, které existovaly v rámci diskuse o univerzaliích na pražské univerzitě v této době. Je například dost dobře možné, že *Komentář* vznikl v rámci přípravy pro sepsání Stanislavova díla: *Komentář*, který jsem svrchu označil, v návaznosti na F. Šmahela, jako *expositio textualis problematum*, se svojí povahou k takovým disputacím jako jejich podklad přímo nabízí. Lze si totiž představit, že Páleč četl (přednášel) Wyclifův traktát *De universalibus* a že *Komentář*, který dělí Wyclifův

⁵¹ Stanislav je děkanem artistické fakulty v letech 1395–96. Viz J. Sedlák, „Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma“, *Hlídky*, XXIII, 1906, s. 7, pozn. 4.

⁵² Toto datum uvádí J. Triška, *Literární činnost*, op. cit., s. 97, aniž by je odůvodnil. F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., s. 21, se spokojí s celkem jistým „ante 1400“.

traktát do „odstavců“ podle stěžejních témat, byl podkladem diskusí, které mohly být součástí univerzitní výuky. V průběhu těchto diskusí nebo po nich Stanislav cítil potřebu se k záležitosti obecnin vyslovit i veřejně a napsal svůj spis *De universalibus*.

Jestliže rokem vzniku tohoto Stanislavova traktátu byl skutečně rok 1394, pak vzniká řada otázek. Zná Stanislav kapitoly 9 až 15 Wyclifova díla? Jestliže ano, odkud je znal: měl k ruce jeho exemplář, který však nedal k dispozici svému „studentovi“ Štěpánovi? Jestliže textová báze jeho spisu nezahrnovala celý text Wyclifova traktátu *De universalibus*, jestliže se tedy Stanislav musel omezit na jeho prvních osm kapitol stejně jako autor *Komentáře*, pak bychom našli potvrzení teze, že v době okolo poloviny devadesátých let je v Praze Stanislavovi a Štěpánovi k dispozici pouze fragment Wyclifova spisu. Tento fakt by částečně vysvětloval rozdíl mezi filosofickými pozicemi Wyclifa a Stanislava, pokud se obecnin týče. Běžně se totiž tvrdívá, že Stanislavova pozice je blíže k tzv. umírněnému realismu Tomášova typu, zatímco Wyclif je oproti tomu považován – na stupnici prosazované tradičním tomismem – za nekompromisního extrémního realistu.⁵³ Nedostatek textové báze Stanislav ovšem mohl kompenzovat užitím Wyclifova spisu *De ideis*;⁵⁴ vedle toho patrně i dobře znal jeho, do nedávné doby neprávem přezíraná, díla logická.⁵⁵ Podobně jako v případě svého díla o eucharistii, Stanislav je i v případě univerzálií Wyclifem silně ovlivněn, ale komponuje své dílo vlastní. Jak dokázal J. Sedlák,⁵⁶ v díle *De corpore Christi* se opírá aspoň o tři Wyclifovy spisy, a to o *De eucha-*

⁵³ Tento paušální názor neobstojí při bližším ohledání celé materie!

⁵⁴ Že se Stanislavův velký traktát *De universalibus* opírá o Wyclifovo dílo *De ideis*, obzvlášť ve svých prvních čtyřech kapitolách, je již dlouho známo. Vliv jeho traktátů logických však ještě očekává examinaci.

⁵⁵ Srovnej pozn. 30.

⁵⁶ J. Sedlák, „Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma“, op. cit., s. 435 an. Stanislavův spor o eucharistii a diskuse, které ho provázely, trvaly asi šest let (1403–1408). Ani v roce 1413 není záležitost zapomenuta. Když se Husova strana a strana Stanislavova střetnou ohledně otázky ekleziologické, Mistr Jan s gusem připomene Stanislavovi jeho eucharistickou heterodoxii.

ristia, De apostasia a o *Trialogus*. Proč by neměl postupovat stejně i v případě svého díla *De universalibus*?

Více o životě Pálčově zde hovořit nechci. Jen jednu poznámku nakonec. Stanislavova a Štěpánova cesta do Říma roku 1408, která končí jejich boloňským zajetím a morálními a fyzickými útrapami, je ovšem cézurovou obou jejich životů,⁵⁷ leč – jak tvrdí Sedlák – není to příčina jejich odklonu od cesty, kterou nastoupil Hus a jeho radikální stoupenčí. Ač všichni tito tři muži jsou zajedno v tom, že si přejí opravu církevních pořádků a že pro ni aktivně léta pracují, radikálně se liší v tom, jak by měla vypadat církev opravená. Hus vidí tu skutečnou církev mystickým způsobem obsaženou ve společenství křesťanů, zatímco Stanislav a Štěpán jsou vůči možnosti existence takovéto církve skeptičtí: pro ně je málo představitelné, že by husovská církev byla s to být trvalou a opravdovou držitelkou církevního mystéria a magisteria.⁵⁸ Hovořit tudíž o Pálčově zradě reformních ideálů sdílených s Husem, je omyl: Štěpán a Jan, ač osobně přáteli ještě v Husově vězeňské kobce, jsou zastánci nesmiřitelných postojů ohledně věci pro středověkého člověka nejzásadnější: kde je vlastně – a jak vypadá – ono stádo, jehož pastýřem je Kristus, který slíbil svým věrným věčnou spásu na nebesích? Tito dva muži zápasí v kostnickém vězení (několik dní před

⁵⁷ Potom, co byl obžalován, že zastává teorii remanence, byl Stanislav předvolán před církevní soud do Říma. Zdá se, že byl také požádán králem Václavem, aby projednal s římským papežem Řehořem XII. situaci, která uvnitř církve nedávno nastala. On a Štěpán byli zadrženi na rozkaz Baltazara Cossy, pozdějšího papeže Jana XXIII.

⁵⁸ Ekleziologický spor byl započat činem církevně-politickým: pisánský papež Jan XXIII. se rozhodl vojensky potlačit krále neapolského Ladislava, protože tento se mu odmítl podřídít a setrval v poslušnosti římskému papeži Řehořovi XII., kterého pisánský koncil sesadil. Aby získal peníze pro tento válečný podnik, Jan XXIII. vypsál odpustky, proti kterým Hus a jeho radikální stoupenčí vystoupili, čímž jaksi objektivně podpořili pozici Řehořovu, tj. ironicky pozici právě toho papeže, jehož legitimita je oficiálně uznávána katolickou církví. Jinak řečeno, z přísně právního hlediska vypsání odpustků bylo nelegitimní, neboť bylo učiněno nelegitimním papežem, který posléze svolal (nelegitimní) koncil, který Husa (nelegitimně) odsoudil. Papež zvolený kostnickým sněmem sice akt koncilu později potvrdil, ale to nemění nic na faktu, že Hus byl v okamžiku odsouzení souzen a odsouzen nikoli soudem řádně kanonicky ustanoveným.

tělesnou smrtí jednoho a krátce před společenskou smrtí druhého) o nic menšího než o své vlastní věčné spasení!⁵⁹

V Čechách po Husově upálení, ke kterému významnou měrou přispěl, je Pálež znemožněn. Odchází do Polska, kde umírá jako arcijáhen roku 1423.⁶⁰

b. Filosofická díla⁶¹

Nejprve díla, u nichž se Pálčovo autorství zdá být jisté:

1. *Utrum universalia habeant solum nude pure esse in intellectu divino vel preter operationem intellectus creati subsidiant realiter in propria forma?*⁶² Před rokem 1398.⁶³

⁵⁹ J. Kejř, „Štěpán z Pálče a Husův proces“, in: *Z počátků české reformace*, L. Marek, Brno 2006, s. 111–131. Velice „katolický“, někdy sporný, nicméně velice zasvěcený příspěvek ke sporu mezi Pálčem a Husem nabízí L. Matyáš ve člancích zveřejněných v *Časopise katolického duchovenstva*, 72, 1931; 73, 1932; 74, 1933 a 79, 1938. Význačná je obzvláště poslední část.

⁶⁰ Vývoj obrazu Štěpána z Pálče, jak jej prezentovala díla dějepisců, podává J. Nechutová, „M. Štěpán von Pálež und die Hus-Historiografie“, *Mediaevalia Bohemica*, 3, 1970, s. 87–122.

⁶¹ Následující seznam se snaží obsáhnout Pálčova díla filosofická ve striktním smyslu. Vedle děl filosofických Štěpán psal i řadu děl jiného typu: J. Tříška, *Literární činnost*, op. cit., s. 102–104, je dělí na biblické a sentenciální komentáře, kázání a spisy polemické; P. Spunar („Repertorium“, op. cit., s. 326–340) rozlišuje jeho díla na (1) *Opera ad universitatem Pragensem spectantia*, která dělí na *Questiones* a *Disputationes et opera minora*, (2) *Opera theologica nec non philosophica*, která dále dělí na *Tractatus polemici et defensiones*, *Tractatus et expositiones* a *Constantiensia*, (3) *Opera homiletica*, která dělí na *Postillae* a *Sermones*, dále rozliší (4) *Epistulae*, (5) *Excerpta* a (6) *Deperdita* a nakonec dává seznam zvaný (7) *Dubia et attributiones falsae*. Do této poslední skupiny řadí i náš *Komentář*. Spunarův seznam obsahuje celkem čtyřicet tři položek, tj. čísla 907 až 950.

⁶² F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., č. 41, osm rukopisů. Pro odkaz ke kritické edici viz níže. P. Spunar, op. cit., č. 908.

⁶³ J. Kejř, *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, Universita Karlova, Praha 1971, s. 116, uvádí, že tato kwestie byla součástí neznámého kvodlibetu z doby před rokem 1409. F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., jde dál a tvrdí, že se jednalo o kvodlibet před rokem 1398.

2. *Utrum omne dependens habeat esse eternum in prima causa?* Před rokem 1412.⁶⁴
3. *Utrum deus, qui creavit mundum sensibilem in primo instanti temporis, potuit ipsum prius producere et communicare creanciam alicui creaturae?* Kvodlibet z roku 1411.⁶⁵
4. *Disputata confusionum* („Queritur, quid sit subiectum in confusionibus“, z našeho UK Praha X.H.9, f. 76r.). Před rokem 1405.⁶⁶
5. *Utrum deus super mundum architipum seu multitudinem ydearum, que sunt rationes et cause rerum mundi sensibilis, eternaliter dominetur?* Před rokem 1410.⁶⁷
6. *Utrum inter quaslibet intelligentias moventes orbis celestes infatigabiliter est aliquis ordo perfectionis essentialis?*⁶⁸ Před rokem 1405.
7. *XVIII argumenta de universalibus realibus.* Z doby před rokem 1405.⁶⁹

⁶⁴ F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., č. 200, tři rukopisy. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 914.

⁶⁵ F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., č. 72, čtyři rukopisy. J. Kejř, *Kvodlibetní disputace...*, op. cit., s. 139, jmenuje jako autora Štěpána z Pálče; F. Šmahel oproti tomu připisuje autorství Husovi a Pálčovi dohromady. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 912. Kvestie byla vydána omylem (z rukopisu pražské univerzitní knihovny V.E.14, fols. 177r–180r) jako dílo Wyclifovo, in: R. Beer (ed.), *Johannis Wyclif De Ente Praedicalmentali; Quaestiones XIII Logicae et Philosophicae*, in: *Wyclif's Latin Works*, Londýn 1891, s. 223–232.

⁶⁶ J. Tříška, *Literární činnost*, op. cit., s. 101–102. Ve svém seznamu Tříška uvádí jako filosofické práce Pálčovy pouze čísla 1–4. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 918.

⁶⁷ J. Tříška, tamtéž, s. 102; F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., č. 199. Tříška umístil mezi otázky, které se mu zdály být součástí Pálčova komentování Lombardových *Sentencií*, i kvestii očividně filosofickou. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 913 (místo *sensibilis* má *sensualis*). Tuto kvestii připravil k vydání v rámci souboru pražských univerzitních kvestií o ideách V. Herold. O této otázce viz V. Herold, „Štěpán of Páleč and the Archetypal World of Ideas“, *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, vol. 5, part 1, Praha 2004, s. 77–87.

⁶⁸ Tato kvestie se nachází v našem X.H.9. Zná ji J. Tříška (*Rétorický styl a pražská univerzitní literatura ve středověku*, Univerzita Karlova, Praha 1977, s. 249), avšak uvádí defektní incipit. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 943.

⁶⁹ Tato *argumenta* identifikoval jako svěbytné literární dílko F. Šmahel, viz jeho *Seznam*, op. cit., č. 218. Truhlář je s dalšími dvěma kusy nazval souhrnně *Notae phi-*

8. *Utrum universale sit aliquid extra animam preter operationem intellectus?*⁷⁰ Před rokem 1403.⁷¹

K těmto titulům je nutné připojit seznam prací, jejichž připsání Pálčovi není jisté:

9. *Utrum deus per presentiam, essentiam et potenciam sit repletive in quolibet situ?*⁷²
10. *Notabiliora confusionum.* Před rokem 1405.
11. *Notabiliora consequentiarum.* Před rokem 1405.
12. *Notabiliora super Biligam.*⁷³ Před rokem 1405.

losohicae variae. Pro vydání této práce viz sekci edice v následující části. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 916.

⁷⁰ F. Šmahel identifikoval jako Pálčovu i tuto kvestii. Viz F. Šmahel, „Circa“, op. cit., II. Pálčova kvestie *Utrum universale sit aliquid extra animam preter operationem intellectus* (UUSA) v MS NÖB, Wien 4483. Autor se zde kloní k názoru, že polemika, jejíž částí je tato kvestie, proběhla na pražské univerzitě kolem roku 1403 (nebo ještě dříve). Ve svém *Seznamu*, č. 198, F. Šmahel klade vznik této kvestie před rok 1398, leč opatřuje toto datum otazníkem. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 910.

⁷¹ K těmto, s největší pravděpodobností původním dílům Pálčovým, by bylo možné připojit další tři autentické kvestie, ohledně kterých není jisté, zda by bylo správné je řadit mezi díla filosofická. J. Tráška, *Literární činnost*, op. cit., s. 102, pro ně vytváří zvláštní kategorii, kterou nazývá *Questiones, quae ex Lectura super Sententias videntur esse*. Jedná se o následující: *Utrum de necessitate salutis sit hominem confiteri solis presbiteris omnia sua peccata tam mortalia quam venalia*, P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 907, *Utrum ad hoc, quod operatio est (Spunar sit) bona moraliter, fides recta intencione ordinans in finem ultimum requiratur*, P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 909, a *Utrum sub pena peccati mortalis semper sit exsequendum, quod conscientia dictat esse faciendum*, P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 911. Osobně se domnívám, že poslední dvě kvestie, byť by i byly inspirovány Lombardem, jsou součástí diskuse etických témat a jako takové jsou ovšem i filosofické.

⁷² J. Tráška, *Studie a prameny k rétorice a k universitní literatuře*, Universita Karlova, Praha 1972, s. 122. Tato kvestie se nachází v kodexu (Wien NÖB 4673, fols. 154v-5r), který obsahuje kvestie zde uvedené pod čísly 1-3.

⁷³ Tato *notabiliora* se vztahují na traktát *De propositionibus* od Richarda Billinghama. „Biligam“ byl jeden ze základních textů čtených na artistické fakultě - viz J. Tráška, *Literární činnost*, op. cit., s. 162.

13. *Collecta obligationum*. Před rokem 1405.⁷⁴

14. *Notae variae de universalibus realibus*⁷⁵

Pod *dubia* je bohužel nutné zařadit i náš komentář:

15. *Commentarius (Expositio, Šmahel) in I-XI capitula tractatus „De universalibus“ Johannis Wyclif*.⁷⁶

Jak dalece je tento výčet Pálčových filosofických prací neúplný, ukáže další výzkum. Jak je zde patrné, Pálčovy dochované filosofické spisy jsou kladeny jen zřídka před změnu století, nejhloběji však „před rok 1398“.⁷⁷ Tento fakt by vrhal světlo pochybnosti na jeho autorství *Komentáře* k Wyclifovu *De universalibus*, protože je obtížné přijmout jako fakt, že by autor na počátku své literární činnosti napsal dílo nejrozsáhlejší. Oproti tomu je možné říci, že snad neexistuje lepší způsob, jak zvládnout cizí, relativně obtížný text, než se jej snažit vyložit a komentovat. A právě toto by byl eminentně vhodný úkol pro mladého a nadějného mistra svobodných umění, jakým Pálec v polovině devadesátých let 14. století zřejmě byl.

⁷⁴ F. Šmahel, „Circa“, op. cit., s. 991, pozn. 8, kde praví: „...a témuž mistru [tj. Pálčovi, který je uveden jako autor v explicitu k *Disputata confusionum* v UK Praha X.H.9, fol. 92r] sluší připsat i další *notabilia* a *collecta*.“ Tj. zde čísla 10–13.

⁷⁵ Dva pražské rukopisy (UK Praha X.H.18, f. 108r–112r a UK Praha VIII.E.11, f. 203v–205v) mohou obsahovat další Pálčovo dílko z doby před rokem 1412 – viz F. Šmahel, *Seznam*, op. cit., č. 219 a „Circa“, op. cit., s. 993. P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 942a.

⁷⁶ P. Spunar, „Repertorium“, op. cit., č. 941a.

⁷⁷ Ovšem, všechny datace „před rokem 1405“ pochází z „našeho“ kodexu, fol. 97v. Osobně se domnívám, že spisy opsané v tomto kodexu patří, vzhledem k jejich obsahu, do relativně raného období Pálčovy učitelské činnosti, tj. do devadesátých let 14. století, resp. někam zhruba do poloviny tohoto desetiletí.

IV. Popis rukopisu UK Praha X.H.9⁷⁸

1. *Knihovna*: Praha, Národní knihovna České republiky (Klementinum, dříve Univerzitní knihovna)

2. *Číslo rukopisu*: X.H.9, Truhlář, č. 1987, Šmahel, č. 40, stará signatura Y.III.1.n.9, další staré signatury: B 28 a Cim (?) K 170.

3. *Počet folií*: 128.

4. *Složky*: osm nestejně dlouhých. Texty číslo 11 až 19 (tj. soubor devíti otázek) se nalézají na posledních dvou složkách: sedmá složka obsahuje folia 112r–124v, složka osmá folia 125r–133v, přičemž folia 129r–133v jsou prázdná. Zdá se, že poslední dvě složky byly původně separátním „sešitem“.

5. *Desky a první stránka*: „Ke kodexu jsou přiloženy zlomky pergamenových rukopisů ze 14. století, obsahující teologické a mluvnické texty, jež měly starou signaturu g 28.“ (Truhlář, č. 108)

Truhlářův popis je neúplný. Rukopis je svázaný do dvojitého pergamenového obalu. Vnější pergamenové desky jsou z hrubého materiálu, vnitřní z velice propracovaného. Na *recto* vnějších desek je napsáno rukou, která je zhruba současná s rukama textu, *Super universalia realia*. Nad tímto titulem je sotva čitelná signatura B 28. Na verzu předních vnějších desek je napsáno [*De*] *universalibus realibus*, pod tím opět číslo B 28, dále pod tím tužkou číslo Cim (?) K 170 a pod tím je připevněn štítek s novodobým číslem rukopisu: X a pod ním H.9. Na vnitřní straně zadních vnějších pergamenových desek je napsán, opět středověkou rukou, seznam devíti otázek, které se nacházejí v kodexu na foliích 112r–128v. Zdá se, že Truhlář tento seznam přehlédl.

⁷⁸ Body 1 až 11 se vztahují na celý kodex, zatímco body 12 až 20 pouze na *Komentář*.

Vnitřní desky rukopisu byly kdysi součástí rukopisu později zrušeného. Jejich text je psán nádherným knižním gotickým písmem. Zadní desky obsahují podle Truhláře gramatický text; já se domnívám, že text je logický. Text předních vnitřních desek byl psán ve sloupcích: dva sloupce pro stránku. Tato dvojstránka kdysi sloužila jako obal malého rukopisu, o čemž svědčí hřbetové zašpinění a otvory pro knižní vazbu. Když byla tato dvojstránka začleněna do našeho kodexu, byla pootočena o devadesát stupňů, a to proto, aby pokryla celou stránku kodexu, takže sloupce nyní nejdou svisle, ale vodorovně. Mezi sloupci se nachází následující text, který patrně datuje vznik onoho kodexu, jemuž tato pergamenová stránka kdysi sloužila coby obal: „In nomine domini amen. Anno domini mile[simo] trecentesimo septuagesimo sexto. Anno domini. Quia nunc dominus <...> <...>st Venceslaus dei gracia Bohemie rex semper augustus. Quia dominus noster admirabile (?)<...>.“ Vlevo, vedle <...>st, se nachází stará signatura (patrně signatura zrušeného rukopisu): g 28.

Vnitřní pergamenový obal následuje papírová titulní stránka, která patrně (vzhledem k jejímu porušení) předtím, než byl kodex svázán do pergamenových obalů, sloužila jako obal rukopisu. Nahoře jsou dvě řádky latinského textu a nad nimi sotva čitelné: „Super <...>.“ Uprostřed je nalepen štítek se starou signaturou [yIII.i.ng (!)] a pod ní se nachází titul celého svazku: *De universalibus realibus per totum*. Pod titulem kodexu se opět nalézá moderní signatura X.H.9 a ještě víc dole je napsaná, ale škrtnutá, signatura VIII.E.21.

6. *Velikost*: stránky 21,5 x 15 cm (Truhlář), psací plochy 17,5–17,7 x 11,6–12 cm.

7. *Psací podložka*: papír.

8. *Ruce*: vícero.

9. *Historie rukopisu*: Rukopis pravděpodobně Prahu nikdy neopustil. Staré signatury by mohly pomoci osvětlit historii rukopisu.

10. *Obsah rukopisu*:⁷⁹

1. 1r–68v *Commentarius in Johannis Wiclif tractatum de universalibus* (Truhlář), *Expositio in I–IX capitula Tractatus „De universalibus“ Johannis Wyclif*, Stephanus de Palecz (?) (Šmahel)
2. 68v–70r *XVIII argumenta de universalibus realibus*, Stephanus de Palecz
3. 70r–74r *Notae de praedicatione, de consequentia etc.*, Anonymus Pragensis
4. 74v–75v *Tractatus de potentia animae*, Anonymus Pragensis⁸⁰
5. 76r–92r *Disputata confusionum*, Mgri Stephani Palecz
6. 92v–95r *Tractatus de suppositionibus*
7. 95r–97v *Notabilia confusionum*, a. 1405
8. 98r–101r *Notabilia consequentiarum*
9. 101r–108v *Notabilia super Biligam*
10. 109r–111v *Collecta obligationum*⁸¹
11. 112r–113v *Quaestio: Utrum ex perfecto ordine essentiali rerum totius universi sufficienter habet ostendi tantum unum deum esse?* Anonymus Pragensis (Šmahel)
12. 113v–114v *Quaestio: Utrum possibile est produci effectum indesinibilem, ad cuius productionem concurrat causa de per se contingens ad utrumlibet?* Mgri Johannis Hus
13. 114v–115r⁸² *Quaestio: Utrum cuiilibet homini naturaliter sit indita notitia summi boni?*
14. 115v–116r *Quaestio: Utrum possibile est hominem iniustum, iuste bona temporalia possidere?*⁸³

⁷⁹ Obsah kodexu přejímám od J. Truhláře, ale upravuji ho za pomoci práce F. Šmahela.

⁸⁰ Číslo 2, 3 a 4, fols. 68v–75v uvádí Truhlář pod jedním souhrnným názvem jako *Notae philosophicae variae*.

⁸¹ F. Šmahel by připsal i tato tři *notabilia* a je následující *collecta* (tj. čísla 7–10) Štěpánovi z Pálče. Viz výše sekce Pálčova díla.

⁸² Truhlář omylem udává 114v–116r.

⁸³ Truhlář tuto kvestii opominul. Šmahel jí neuvádí: asi proto, že svým obsahem nezapadá do tématu *Seznamu*.

15. 116r–120r Quaestio: *Utrum deus, omnium prima veritas, sit primum obiectum sacrae theologiae?*
16. 119r–120r Quaestio: *Utrum alicuius substantiae tota singularis quidditas possit per accidens reale similiter inhaerens formaliter denominari?* Anonymus Pragensis (Šmahel)⁸⁴
17. 120r–121v Quaestio: *Utrum inter quaslibet intelligentias moventes orbis celestes infatigabiliter est aliquis ordo perfectionis essentialis?* Mgri Stephani Palecz (? Truhlář)
18. 121v–126v Quaestio: *Utrum universalialia habeant solum nude pure esse in intellectu divino vel praeter operationem intellectus creati subsistant realiter in propria forma?* Mgri Stephani Palecz (? Truhlář), Stephanus de Palecz (Šmahel)
19. 126v–128v Quaestio: *Utrum in politia bene recta ludi, solatia ac publica mala sit permittenda?*

11. Edice:

1. F. Šmahel, „Ein Disputationsheft aus der Blütezeit des Prager Universalienstreites: Argumenta de universalibus realibus magistri Stephani Palecz“, *Studia Mediewistyczne*, 19, 1978, 2, s. 163–173.
2. S. H. Thomson, „Four Unpublished Questiones of John Hus“, *Medievalia et Humanistica*, 7, 1952, s. 79–82.
3. M. H. Dziewicki, *Miscellanea philosophica*, sv. II, s. 172–187 (fragmentárně); R. Palacz, „La ‚Positio de universalibus‘ d’Étienne de Palecz“, *Mediaevalia Philosophica Polonorum*, 14, 1970, s. 116–129 (úplně).

12. Bibliografie:

1. J. Truhlář, *Catalogus codicum manuscriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca atque Universitatis pragensis asservatur*, Praha 1906, sv. II, s. 107–108.
2. F. Šmahel, „Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500“, *Mediaevalia philosophica Polonorum*, 25, 1980, s. 22.

⁸⁴ Truhlář tento spisek opomenul uvést.

13. *Iniciály*: Počáteční „I“ poněkud zdobné. Písmena počínající nadpisy „odstavců“ velice mírně zdobená.

14. *Sloupce*: jeden.

15. *Počet řádků*: kolísá. Nejčastěji 36, méně často 35 a 37.

16. *Text*: Neúplný. Text vlastního komentáře končí krátce po začátku 9. kapitoly slovy: „Et ad illum sensum dicit Aristoteles II° *De anima*, quod numerus est unum de [quinque] sensibilibus communibus. Et sic loquitur IV° *Physicorum*, in tractatu de tempore, quod idem est, igitur et cetera.“ Jde o citát z Wyclifova *De universalibus*, strana 185, řádky 49–52. Načež následuje: „Plus enim de textu materiae istius non habemus. Et ista bene studeamus. Sed quod ad tantum pervenimus reddamus gratiarum actiones Domino veritatis, qui est Deus gloriosus in saecula saeculorum. Benedictus Benedicens Benedictus Amen Amen Amen. Explicit liber reverendissimi Magistri Johannis dicti Wygleph.“

Zatímco se zdá, že poslední věta („Explicit...“) byla psána v roce 1405 pisařem, který měl mylně za to, že opisoval originální dílo Wyclifovo (asi se jednalo o „profesionálního“ pisaře pracujícího mechanicky), první věta („Plus...“) byla pravděpodobně původně napsána autorem *Komentáře*, protože profesionální opisovač, který nevěděl, že opisuje komentář, pravděpodobně také netušil, že se jedná o fragment.

17. *Ruka*: Text byl psán (a zdá se, že i opravován) jednou rukou. Jedná se o typickou českou kurzivu používanou na pražské univerzitě, která však není příliš šikmá, jak zhusta bývá. Prostřední části písmen, to je ty části písmen, které se nachází mezi druhou a třetí linkou písmenné osnovy, jsou poměrně mohutné a spíš oblé (bastarda). Dřík minuskulního *d* je často opatřen mohutným obloukem, bříško otevřené, *c* a *e*, *e* a *o* a *c* a *t* se často sotva liší.

18. *Pisař*: neznám.

19. *Datum opisování*: Na foliu 97v dole: „Expliciunt notabilia confusio-
num. Anno incarnationis M^o4^oquinto.“ (= 1405).

20. *Místo opisování*: český jazykový kontext určitě, Praha s největší
pravděpodobností.

V. Edice *Komentáře* k Wyclifovu traktátu *De universalibus*

a. Poznámky k textu

Jelikož se *Komentář* dochoval v jediném exempláři, není možné položit otázku po filiaci rukopisů. Taktéž tvorba *stemmatu* nepřichází v úvahu.

Jak jsem se již zmínil, náš *Komentář* je jedním z mála přímých svědectví o šíření Wyclifova traktátu *De universalibus* a o jeho studiu u nás. Zdá se, že tento Wyclifův spis k nám přišel již někdy v osmdesátých letech 14. století (snad dokonce okolo roku 1381), a to zhruba ve stejné době jako jeho traktát *De ideis*, logické práce (obzvláště tzv. *Logicae continuatio* a *Tractatus tertius*) a *De tempore*. Zda tato díla byla studována čistě z „logického“ či spíše „filosofického“ zájmu, či zda již v této době čeští mistři postřehli jejich význam i pro snahy církevněreformní, nelze dosud s určitostí říci. Pravděpodobně je fascinoval Wyclifův „realistický“ postoj, obzvláště když běžnou univerzitní potravou na většině kontinentálních univerzit byla v této době již suchá strava terministicko-logická.

Pravděpodobně už v době před sepsáním našeho *Komentáře* a Stanislavova traktátu *De universalibus* vzniká u nás nejstarší vrstva jinočtení textu Wyclifova *De universalibus*, která charakterizuje, jak jsem to ve svém úvodu k edici tohoto díla kdysi nazval, „starší českou tradi-

ci“.⁸⁵ Kolik rukopisů v této době v Praze existovalo, nelze ovšem dnes již říci: co říci lze, je to, že někdy před sepsáním *Komentáře* již u nás existovala kopie Wyclifova *De universalibus* fragmentární. Zda a jak dalece byl tento fragment opisován, nelze opět říci: textové odchylky v citátech z *De universalibus*, které se objevují v *Komentáři*, mohou být dílem jeho autora, který někdy potřeboval poněkud upravit cizí text pro jeho hladší použití v textu vlastním. Fragment Wyclifova díla však nepřestal být opisován, o čemž svědčí existence X.H.10 (rkp. Z v edici Wyclifova *De universalibus*) z roku 1397. V létě roku 1398 se do Husových rukou dostane text kompletní, který on použije k tomu, aby nahradil a doplnil svoji fragmentární předlohu, kterou byl zřejmě rukopis Z. Zdá se, že tento kompletní, avšak dnes taktéž ztracený text Wyclifova díla, vycházel textově také z oné tzv. „starší české z oné tzv. „starší české tradice“.⁸⁶

Verze *Komentáře*, která se nachází v X.H.9, je již opisem: text obsahuje několik „temných míst“, která jsou typickým průvodním znakem procesu opětovného opisování. Dalším dokladem toho, že X.H.9 je opisem, jsou jeho opravy: chybný text byl odstraněn škrabáním nebo škrtáním a správný text byl vepsán do razury, mezi řádky nebo na okraj stránky. Písař udělal poměrně málo takovýchto chyb: proto se domnívám, že opis byl pořízen profesionálním opisovačem na objednávku. „Temná místa“ však neodstranil, protože tato se patrně nacházela již v předloze, kterou opisoval a ze které prováděl opravu. Odstranění těchto „temných míst“ by vyžadovalo citelné zásahy ze strany editora. Vzhledem k tomu, že moderní ediční zásadou je zasahovat do středověkého textu co nejméně, jsou „temná místa“ nezbytnou daní tomuto šetrnému přístupu. Mnohá místa se však osvětlí, když jsou srovnána s textem Wyclifova originálu.

⁸⁵ Např. Inpugnando (*Kom.* 1r) místo In purgando (*De un.* 15/3), přidání slova „quidditativa“ za „formali“ (*De un.* 29/185, *Kom.* 4v) atd.

⁸⁶ Odtud ovšem plyne, že (1) v době vzniku „starší české tradice“ existoval v Čechách *De universalibus* kompletní a (2) ztráta textového fondu nebyla úplná, tzn. že není nutné předpokládat, že v roce 1398 přišla z Anglie do Čech nějaká další kopie tohoto traktátu.

Za zmínku stojí i jazyk *Komentáře*. Autor ovšem používá latinský jazyk běžné univerzitní praxe, avšak tu a tam lze najít výrazy, které jsem nebyl schopen ověřit ve slovnících opírajících se o kontinentální jazykový fond. Až na jedinou výjimku (*permiscue*) jsem byl schopen ověřit všechny neobvyklé termíny až v Lathamově slovníku,⁸⁷ který se opírá o literaturu psanou v Anglii.⁸⁸ Z toho se dá předpokládat, že autor musel znát (vedle textu *De universalibus*) i jinou (patrně filosofickou) literaturu anglické provenience, protože tyto výrazy se nevyskytují v tomto Wyclifově díle, tj. že své znalosti latiny čerpal a obohacoval hlavně literaturou existující v této zemi.

b. Poznámky k edici

Že text není autografem, ukazuje již rozsah edičního aparátu: proto, aby text byl srozumitelnější, bylo nezbytné jej, byť opatrně, na několika místech upravit. Ovšem – všechny ediční zásahy jsou uvedeny v poznámkách pod textem.

V latinské ortografii edice tohoto komentáře se přidržuji ortografie, kterou jsem užil ve své edici Wyclifova traktátu *De universalibus*, vydané v Oxfordu roku 1985. Vycházím z toho, že cílovou skupinou této edice jsou v první řadě zájemci o filosofii, a postupoval jsem v tom ve shodě s velkými edicemi středověkých filosofických textů (Tomáše Akvinského, Viléma Ockhama či Jana Dunse Scota).

Kapitoly *Komentáře* byly patrně již autorem rozděleny do „odstavců“ a toto dělení bylo ovšem v edici zachováno. Pro snazší orientaci byl vždy nadpis těchto odstavců, který je citátem z Wyclifova díla, opatřen odkazem k jeho moderní edici (stránka/řádka). Text přejatý z Wyclifova *De universalibus* (kromě nadpisů „odstavců“ jako takových) byl tištěn kurzivou, a to proto, aby bylo na první pohled zřej-

⁸⁷ R. E. Latham, *Revised Medieval Latin Word-List*, The Oxford University Press, Oxford 1965.

⁸⁸ Např. *notanter*, *solitarie* a *omnimode*.

mé, co a jak dalece autor od Wyclifa explicitně přejímá. Někdy bylo záhodné podtrhnout kurzivou i slova, která se nenachází v edici *De universalibus*, protože se zdálo, že je autor *Komentáře* čerpal z verze *De universalibus*, která se od verze vydané v roce 1985, založené hlavně na anglických rukopisech, poněkud lišila. Uživatel nechť tuto edici konzultuje a citát – bude-li třeba – upřesní. Na druhou stranu je nutné připomenout, že by bylo nepraktické, aby všechny Wyclifovy výrazy, které snad i pochází z jeho *De universalibus* a nacházejí se v *Komentáři*, byly zdůrazněny kurzivou. Interpunkce, kterou jsem se snažil velice šetřit, je ovšem moje, stejně jako všechny nedostatky, které práce bohužel jistě obsahuje. Nikoli na svoji omluvu, ale jen jako vysvětlení uvedu, že za podklad edice sloužily velice kontrastní fotokopie, které nereprodukovaly věrně jemnější pérové tahy.⁸⁹

Nakonec mám milou povinnost poděkovat všem, kteří mi v mé práci pomohli. Prof. Lence Karfíkové za to, že mi kopii rukopisu obstarala, Mgr. Miloši Dostálovi z Národní knihovny za ochotu, kterou prokázal, když jsem potřeboval nahlédnout do rukopisu, abych opravil místa, která na kopii, kterou jsem používal, nebyla jasná. Můj dluh je však největší vůči doc. Vilému Heroldovi. Jemu vděčím nejen za štědrou podporu celé mé práce, za jeho laskavé připomínky a zasvěcené rady, ale i za mnohem víc: bez jeho inspirace bych se sotva kdy k editování středověkých textů vrátil! Proto mu tuto svoji práci ze srdce věnuji.

Květen 2009

Ivan Müller

⁸⁹ Tři poznámky:

- (1) Jméno *sor* je obvykle skloňováno následovně: *sortis, sorti, sortem, sorte*.
- (2) Text ve špičatých závorkách byl dodán editorem.
- (3) „*Ego conī*.“ znamená editorovu domněnku. „*Ego corr.*“ znamená, že text byl opraven, obvykle podle nějaké autority, např. dle Wyclifa, Bible atd.

Index abbreviationum

<i>add.</i>	addidit
<i>cancell.</i>	cancellavit
<i>cap.</i>	capitulum
<i>cf.</i>	confer
<i>coni.</i>	conieci
<i>comm.</i>	textus commenti <i>sive</i> commentum
<i>corr.</i>	correxit
<i>del.</i>	delevit
<i>ed.</i>	edidit
<i>eras.</i>	erasit
<i>interl.</i>	glossa interlinealis
<i>lac.</i>	lacuna
<i>lib.</i>	liber
<i>marg.</i>	glossa marginalis
<i>no.</i>	numerus
<i>om.</i>	omisit
<i>pag., pp.</i>	pagina, paginae
<i>ras.</i>	rasura
<i>scr.</i>	scripsit
<i>sscr.</i>	superscripsit
<i>sq.</i>	et sequitur
<i>text.</i>	in textu

**Commentarius in I–IX capitula tractatus
De universalibus Iohannis Wyclif**

〈Capitulum primum〉

| **Inpugnando¹ errores de universalibus tria sunt praenotanda et cete-** 1r
ra

Hoc est capitulum primum, in quo Magister vult tria praemittere et dicit quod ad *inpugnandum errores de universalibus sunt praenotanda tria*. Et de praevio^a capitulo hic non facit mentionem quia solum est registrum. Quid in illo^b capitulo velit determinare, in quo non est difficultas aliqua.

Primo ergo notandum est de triplici universali.

Primum est universale in causando, secundum est universale in communicando quod communicatur multis, tertium universale est repraesentatione.

Pro universali ergo primo modo dicto est supponendum quod illud est causa rei quod dat esse rei et quod praerequitur ad rem, et quod de quanto aliquid dat communius esse rei quod de tanto sit communior causa et de quanto dat singularius esse de tanto est singularior. Illa ergo suppositione stante, dicitur Deus est universale in causando primo modo dictum et est universale communissimum. Patet sic: quia de quanto aliquid dat communius esse de tanto est communior causa, et quia Deus dat communissime esse, ergo est causa communissima. Consequentia est bona et maior patet per suppositionem. Sed minor probatur sic: quia Deus dat communius esse tribus quam duobus et decem communius quam novem et sic de aliis ulterius ascendendo et quoniam omnibus entibus dat esse, ergo communissime dat esse,^c et per consequens est causa communissima et sic communissime causat et dat omnibus entibus esse simul et cuilibet divisim. Tunc ulterius

^a praevio *ego corr.* / primo *text.*

^b illo *ego corr.* / quo ? *text.*

^c ergo ... esse / *marg.*

¹ *Du 15/3* (i.e. Wyclif, Iohannes, *De universalibus*, pagina 15, riga 3).

descendendo post Deum, dicitur quod^a omne ens est communissimum universale cum det omnibus entibus esse praeter Deum, et ergo est causa communissima. Et tale ens^b communissimum est primum causatum a Deo, et nihil potest esse, nisi sit illud ens communissimum, et nihil potest esse melius citra Deum illo ente communissimo, quia omnia entia omnemque bonitatem eorum post^c Deum^d includit, et ergo est universale communissimum post Deum.

Et illud tunc dividitur in esse substantiam et in esse accidens.^e Et tunc esse substantiam est post ens communissimum ad omnes substantias et <est> causa communissima post ens communissimum ad omnes substantias, cum det omnibus substantiis universale esse et ergo datum universale est. Tunc ulterius descendendo post substantiam, esse corpus est communissimum in ordine illo, et tunc post hoc corpus animatum. Et sic tunc esse animal <et> esse hominem sunt causae universales ex eo quod esse animal dat esse omnibus animalibus cum praeter communicatur ad hominem <et> ad asinum et non econverso, et ergo sunt causae universales et sic de aliis formis usque ad singularia ut ad Sortem, et cetera.

Et illa tunc ulterius non sunt causae aliorum universales, licet forte singulares. Sic tunc etiam est ordo in accidentibus ita quod esse quantum est causa universalissima post ens analogum quia praerequiritur ad omnes quantitates, et tunc post hoc esse quantum continuum et esse quantum discretum sunt causae minus universales. Et sic descendendo per omnes species usque ad singulares quantitates quae non sunt causae. Et sic etiam est ordo in qualitate, in relatione et in aliis

lv | praedicamentis.

Ex illo ergo universali primo modo dicto, scilicet universali in causando, procedit universale secundo modo dictum scilicet univer-

^a dicitur quod *ego coni.* / tunc *text.*

^b ens ? / *marg.*

^c post ? *ego coni.* / *interl. et illeg.*

^d Deum ? *ego coni.* / *[de...m] ? text.*

^e accidens *ego coni.* / *[a...s] ? text.*

sale communicatione ut iam patuit secundum illum ordinem. Quod etiam est universale causatione, quia dat esse omnibus hominibus et praerequiritur ad esse cuiuslibet hominis singularis quia ad esse Sortem requiritur esse hominem et non econverso et sic de omnibus singularibus. Ergo est causa omnium singularium et est universale quia habet esse in pluribus hominibus. Et ergo est universale communicatione ut patebit.

Ex illo tunc universali secundo modo dicto originatur universale tertio modo dictum, scilicet universale repraesentatione, scilicet termini generum et specierum et conceptus, qui solum repraesentant species reales et genera. Et talia signa non dicuntur universalialia vel genera et species nisi aequivoce, sicut homo depictus non dicitur homo nisi aequivoce quia significat et repraesentat hominem. Sic etiam termini dicuntur ex eo universalialia, quia significant et repraesentant universalialia in re. Et illud est tertio modo universale.

Et sic dicitur quod illi modi universalium *non distinguuntur ex opposito*, sed idem est universale scilicet primo modo dictum, scilicet causatione et secundum universale scilicet communicatione et tertio modo repraesentatione ut esse hominem est universale causatione dupliciter: uno modo quia causat sua singularia cum det esse omnibus hominibus et cuilibet et ergo est universale primo modo dictum, et etiam est universale secundo modo dictum, scilicet communicatione, quia esse hominem communicatur illi homini et cuilibet homini et ergo communicatur eis et per consequens est universale communicatione. Etiam est universale repraesentatione, quia quaelibet talis species repraesentat se intellectui cum sit obiectum intellectus, et ergo est universale in repraesentando.

Nota: Quaelibet res intendit se de natura sua cum quaelibet tendit ad hoc ut conservetur in esse, et propter hoc frigida fugiunt calida et econverso ut conservetur in esse. Et ergo in rebus est intentio essentialis qua quaelibet intendit se esse essentialiter. Et sic quaelibet res de natura sua manifestat se nobis et ergo significat se esse et per consequens repraesentat ut postea patebit, cum sit commune cuilibet rei significare se et sibi simile naturaliter.

Et sic tunc dicendum est quod res universales multo nobiliores sunt singularibus. Patet quia cuius privatio est peior, illius habitus est nobilior et melior. Sed quia privatio huius quod est esse hominem est peior huius quod est esse Sortem et ergo esse hominem est melius et nobilius quam esse istum hominem quod est singularare et sic de aliis. Consequentia est bona et maior nota. Minor probatur: quia non esse hominem plura bona tollit quam non esse istum hominem, tum per primum tollerentur omnes homines quod per secundum non fieret. Et ergo esse hominem est melius et nobilius quam esse istum hominem et sic ulterius ascendendo esse animal est melius et nobilius quam esse hominem et esse substantiam est melius et nobilius quam esse animal^a quae sunt magis communia ex eadem ratione. Alio tamen modo probatur sic: quia esse hominem includit in se esse istum hominem et amplius^b se extendit, et ergo totam bonitatem et nobilitatem singularis includit in se ipsum universale et amplius extenditur bonitas universalis et sic etiam esse animal includit omnem bonitatem esse
 2r hominem seu esse hominis et amplius | extendit se, et ergo esse animal est nobilius et melius incomparabiliter quam esse hominem et per consequens universalis sunt incomparabiliter meliora singularibus vel minus communibus magis communia.

Et sicut adversantes dicunt, ad quid valent nobis universalis cum nec comedunt nec bibunt nec currunt? sciendum quod ipsa universalis realia propter eorum nobilitatem non indigent talibus perfectionibus accidentibus. Et est isto modo imaginandum quod omnis intuitio rei est actus rei et omnis actus est forma et e contra universaliter, quia illud quo aliquid actualiter est hoc est actus rei. Sed quia per formam aliquid est actualiter et ergo forma est actus et e contra, ut per humanitatem aliquid actualiter est homo et per albedinem aliquid actualiter est album et sic de aliis. Quia duplices sunt formae, scilicet essentialis et accidentales et quia actus et intentiones essentialis sunt propinquiores primo enti quam accidentales cum magis adaequantur intellectui

^a animal / *tunc ras.*

^b et amplius *bis*

divino et ergo sunt perfectiores et nobiliores quam accidentales ut satis claret intuenti. Singularibus igitur, quae sunt minus nobiliora, debentur formae accidentales ut currere <et> legere, quae sunt minus perfectae, sed universalibus, quae sunt nobiliora, debentur formae essentialis quae sunt perfectiores. Et ergo universalis propter eorum perfectionem non indigent talibus accidentibus.

Sic ergo illae tres maneries et modi iam dicti universalium non *distinguuntur ex opposito*, cum Deus sit universale quodlibet illorum modorum, quia est universale in causando ut prius patuit, et etiam est universale communicatione cum communicetur tribus Personis, et etiam est universale repraesentatione cum principalissime repraesentet omnia et significet et sic etiam aliqua universalis minus communia illo modo possunt dici. Unde duplex ponitur mundus, scilicet mundus archetypus et mundus iste existens, et sic Idea in Deo vocatur mundus archetypus quia cuiuslibet rei est una Idea in Deo ut alibi patet. Qui ergo clare Deum cognoscit, ille videt Ideas rerum. Videt etiam quamlibet rem in esse suo intelligibili et sic ponitur duplex esse, scilicet esse intelligibile sive ideale et esse in propria existentia. Et secundum primum esse conceditur quodlibet ens esse Deum, cum sit eadem essentia, cum Deus vel quae est Deus, sed secundum secundum esse non conceditur sicut nec antiqui concesserunt.

Secundo² praemittenda est notitia de quidditate praedicationis et cetera

Hic iam Magister ponit secundum notabilem de quidditate praedicationis dicens, *cum commune sit cuilibet universali praedicari de pluribus secundum Porphyrium. Tunc 'praedicari' est aequivocum ad tria. Primo ad sermocinari quod est exhortatorium ad bonum et sic Christus praedicatur in gentibus, Ad Galatas 2.*³ *Alia est praedicatio termini de*

² Du 16/24.

³ Ad Galatas 2,2.

termino et illa est modernis famosa, qui putant nullam aliam esse, cum tamen secundum rei veritatem ipsa sit extracta ex reali praedicatione, quae est tertium genus praedicandi et est participari vel dici de multis
 2v *communicative. Et illo modo omne universale <in> actu praedicatur | de suis suppositis in natura. Dicit enim ‘praedicari vel dici’, quia ‘praedicari’ solum debetur universalibus, ‘dici’ autem singularibus. Unde singularia non possunt praedicari ex eo quia ‘praedicari’ est quasi ‘prae alio dici’ et est idem quod publice dici vel manifestari. Quia ergo singularia habent privatum et occultum esse, quia solum hic vel nunc vel sic, inde est quod non possunt publice manifestari. Universalia autem habent publicum et manifestum esse, quia esse hominem de se nec est hic nec in Roma; aequè bene habet esse hic et in Roma et Parisius et ubique, ubi est aliquis homo, licet non secundum quodlibet sui est hic vel ibi. Sicut totum integrale est in una parte et in qualibet, licet non secundum quodlibet sui, id est quamlibet suam partem, sic etiam est de universali quod est hic secundum partem, est Romae secundum aliam partem de se et est totum hic et totum ibi, sed non secundum se totum, ut totum commune esse hominem est in me, licet non secundum totum, id est secundum quodlibet sui individuum, cum sit impertinens. Patet ergo quod universalia habent publicum esse. Inde est ergo quod praedicantur de pluribus.*

Et notum est quod res principalius praedicantur quam termini. Cum praedicari rem de re est manifestare rem de re, modo utique possum ego manifestare rem de re. Quare ergo res non praedicaretur de re cum sit in toto idem? Talis ergo praedicatio publice dicto est duplex: quaedam est per se, quaedam vero est per accidens. *Praedicatio per se est praedicatio quando subiectum per se dicit praedicatum, ut homo per se dicit animal et quilibet homo de natura sua manifestat de se quod sit animal. Et sic quilibet homo de natura sua praedicat naturam humanam specificam, quae est quidditas cuiuslibet hominis. Sicut ergo quaelibet res necessario dicit se, sicut patet de Deo, cuius dictio ad intra aeterna est essentia divina, et ita quaelibet res creata dicit per se suam causam et sic omne inferius dicit suum superius.*

Superius ergo, ut est animal, per se praedicatur de suis inferioribus, ut de homine, sextuplici de causa. Uno modo quia circumscriptis

omnibus aliis manentibus solum universalibus, adhuc esse animal dicitur de homine. Secundo modo quia eo ipso quod inferius ponitur, etiam superius ponitur praedicari de eo et etiam sicut res habent esse ita habent cognosci et quia habent esse in suis causis et ergo habent cognosci per suis causis. Et quia superius est causa inferioris, sequitur quod habet cognosci per suum superius. Unde illa *praedicatio per se ulterius dividitur in praedicationem in quid et in praedicationem in quale*. In quid unde *praedicatur quidditas* et quia duplex est quidditas: completa et incompleta, incompleta ut genus, completa autem ut species; et ergo solum genus et species praedicantur in quid. Praedicatio autem per se in quale est duplex: quaedam enim est per se primo et sic differentia essentialis praedicatur in quale per se, *quae est qualitas principaliter componens definitum* et est forma habens se sub ratione superstantis quia superstat. Genus autem dicitur forma, quae habet se sub ratione substantis, quia est quidditas incompleta. Differentia autem essentialis superveniens complet | ita quod fit totum composi- 3r
situm ut homo et cetera. Forma, scilicet humanitas, dicitur habere se sub ratione subiecti et est tamen una forma per totum in numero solum quod per illas rationes differrunt ab invicem, sed realiter non differunt, quia sicut eadem essentia in numero est materia, forma et compositum, ut alibi patet, sic eadem forma habet se sub ratione substantis et superstantis et subiectantis, licet illae rationes differunt inter se. Alia est praedicatio *per se secundo*: sic *praedicatur omnis proprietates vel^a passio subiecti, quae, licet non sit de essentia subiecti, cum sit ipso posterior, tamen per se inest, cum subiectum non potest componi ex principiis suis nisi causaret illam passionem*. Et illa distinctio praedicationis *per se patet per Philosophum, I° Posteriorum, capitulo 4°*.⁴ Alia autem est praedicatio *accidentalis* et est quando *accidens praedicatur de subiecto ut album de homine et sic de quolibet novem generum praedicamentalium accidentis, quae omnia praedicantur accidentaliter, ut dicendo 'Sor est albus'*: ibi solum albedo praedicatur de Sorte,^b quia

^a proprietates vel *ego corr.* / *propria text.*

^b Sorte *ego corr.* / *Sore text.*

⁴ Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. I, Bk 73b5 sq.

ly ‘albus’ solum albedinem significat. Patet sic quia si significat subiectum vel ergo distincte vel confuse. Si distincte, tunc esset nugatio, quia tunc esset sensus dicendo ‘homo est albus’ sicut diceretur ‘homo est homo’. Si autem significat confuse et quia ly ‘homo’ significat subiectum distincte, tunc notitia distincta praecederet notitiam confusam, quod est contra ordinem cognoscendi. Patet ergo quod solum significat accidens et non subiectum. Et <Magister> dicit quod *notitia huius praedicationis est necessaria ad cognoscendum sensum Aristotelis, Porphyrii et aliorum philosophorum.*

Sed⁵ contra haec dicta obicitur per hoc quod nihil

Hic iam Magister obicit contra dicta prius *quod nihil praedicatur vel subicitur, nisi pars propositionis. Et quia talia universalia non possunt esse partes propositionis nec aliquae res ad extra, inde est quod non praedicantur nec subiciuntur. Non igitur valet fingere talem significationem terminorum sine fundamento auctoritatis vel rationis.* Ad illud primo est dicendum quod *assumptum est falsum* quod nihil sit subiectum vel praedicatum nisi pars propositionis, quia ‘propositio’ ethymologisatur quasi pro ‘alio positio’, id est *oratio posita pro veritate quam significat. Sed qui sciret se fundare quod veritas ex parte rei, quam Deus componit ex subiecto et praedicato, sit realis propositio, ut ponit Magister Waltherus Burleigh, ille negaret minorem argumenti, scilicet quod res non potest esse pars propositionis.* Et sic non solum sunt propositiones vocales vel scriptae sed etiam reales compositae^a ex reali subiecto et praedicato. Unde Ianuensis dicit in suo *Catholicon*⁶ quod ‘praedicare’ componitur a ‘prae’ et ‘dicare’ quod est idem quod ‘copulare’ et sic ‘praedicare’ <est> quasi ‘praecopulare’, et sic praedicatum per se copulatur subiecto ut ‘animal’ ‘homini’. *Constat cuilibet philosopho quod sicut quaelibet res*

^a compositae ego corr. / composit text.

⁵ Du 20/75.

⁶ Balbus, Iohannes, *Catholicon*, pars 5, sub verbo ‘praedico’.

dicit se, sic quodlibet inferius etiam subiective dicit suum superius et per consequens praecopulat nomen reale sui superioris sibi.^a Et per ‘nomen’ non est intelligenda | illa vox ‘homo’ aut illud scriptum, sed essentia rei et quidditas, quia ut dicitur quod Christo est datum nomen quod est supra omne nomen non intelligit per nomen illam vocem ‘Deus’; hoc enim esset modicum. Sed datum est sibi esse Deum et hominem quod est super omne nomen. Sic ergo superius praecopulat sibi nomen inferioris ut esse animal subicit sibi^b esse hominem. *Constat igitur quod terminus praedicatus <non> inhaeret termino <subiecto>. Sed^c forma vel denominatio universalis, ut esse hominem, realiter inhaeret cuilibet supposito speciei humanae. Et hoc, secundum subtiles grammaticos, est praedicari. Et tales termini: ‘communicari’, ‘participari’ sunt Commentatoris, XII° Metaphysicae 5°,⁷ quibus exprimit praedicari, quibus etiam utuntur veteres metaphysici, licet aliqui continue maneant in rudimentis grammaticae, dirigentes aciem mentis pure ad signa, quod, ex infecta consuetudine, causat multos errores in philosophia. Cum isti termini ‘communicari’, ‘praedicari’ apud Aristotelem, Commentatorem et Porphyrium et apud alios philosophos eos sequentes fuerunt tam signanter inventi^d et tam compendiosa onusta, id est honorata, sententia, turpe est quod decidant tam pueriliter a memoria philosophorum ipsas proficientium.*

Unde Philosophus I^o Physicorum, capitulo 12°,⁸ loquens de materia prima, quam non ponit praedicari de aliquo cum non sit forma, sic scribit: Principium autem non de subiecto aliquo oportet dici. Esset enim principium principii, quia materia prima, si esset forma alicuius subiecti, tunc praerequisite subiectum illud, et quia ipsa est principium, ipsa aliud esset prius. Quod etiam Commentator exponit VII° Metaphysicae,

^a reale ... sibi *ego corr.* / sui inferioris reale *text.*

^b sibi / *interl.*

^c Sed *ego corr.* / sicut *text.*

^d signanter inventi *ego corr.* / signati in veteri *text.*

⁷ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. XI, comm. Av 14, Av VIII/300K-M.

⁸ Aristoteles, *Physica*, lib. I, Av IV/32A, Bk189a30-32.

*commento 58.*⁹ *Dicit quod per 'quare' non quaeritur nisi de differentiis ut non quaeritur: Quare homo est homo? sed Quare homo est animal? Et dicit quod alia est praedicatio essentialis et alia accidentalis. Unde VIII° Metaphysicae*¹⁰ *dicitur quod materia est subiectum, forma autem praedicatum. Et sic intelligendus est Philosophus <utrobique>. In Praedicamentis*^{11a} *dicit quod substantia prima non dicitur praedicari nec communicari cum non sit forma. Sed*^b *substantiae secundae, ut sunt genera et species, praedicantur de pluribus cum quodlibet talium sit forma, ut postea patebit. Principalius enim hoc est intelligendum de rebus quam de terminis, cum praedicari principalius debetur rebus quam terminis, ut postea patebit de proprietatibus.*

Tertio¹² **cum diligentia est notandum de triplici praedicatione**

Hic ponit <Magister> tertium notabile *de triplici praedicatione, quod triplex est praedicatio: quaedam formalis et quaedam essentialis, quaedam secundum habitudinem.* Quod omnis praedicatio affirmativa vera est aliqua talium, quia de falsis non vult dicere cum non sint praedicationes, nec de negationibus,^c nec cum verbis de praeterito vel de futuro, <sed> solum de praedicatione de praesenti seu cum verbis de praesenti. Sed tamen alius est modus ut <Magister> ipse alias ponit, quod etiam cum verbis de praeterito vel futuro sit praedicatio, quia talia omnia significant actum sed quaedam per modum praeteritionis et alia sub ratione futuritionis significant causam, actum praesentem, ut Adam fuisse <et> asinum fuisse: semper est verum dicere et aeternaliter Adam fuisse, sed non est aeternaliter verum Adam fuisse.

^a *Praedicamentis* / qui *add. text.*

^b *Sed* / *interl.*

^c *negationibus ego corr.* / *negationis text.*

⁹ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, Av VIII/207C et 207E.

¹⁰ Averroes, *In Metaphysicam*, lib VIII, comm. Av 4, Av VIII/211B.

¹¹ Aristoteles, *Categoriae*, cap. 5, Bk 2a12–13.

¹² *Du 27/157.*

Alio tamen^a modo dicitur, ut multi dicunt, quod Adam fuisse. Et talia praeterita sunt veritates relativae aeternae non ponentes aliquam formam in subiecto et tales veritates sunt entia, sed non sunt formaliter entia. Dicendum est igitur cum verbis de praeterito | et de futuro 4r sunt praedicationes huiusmodi quia significant actus praesentes quia omne tempus est praesens, sed non iam praesens. Unde praesens est commune ad praesens iam hodie vel cras vel heri vel ad praesens post mille annos. Et sic conceditur quod omne quod est, est praesens, quia est praesens Deo, ergo est praesens; quae consequentia <valet>, cum non arguitur argumentum quid ad simpliciter, quia si debet valere illa^b consequentia est nobis praesens, ergo est praesens <et> multo a fortiori illa valet. Et sic conceditur quod omne quod fuit est, omne quod erit est, sed non iam est, cum esse est commune ad esse iam et ad esse ante et post ut patet supra, quia cum dico illud, non dico quod iam est ut iam communiter trahunt quod ‘si aliquid est quod ergo iam est’ quod tamen est impertinens, sed sufficit quod sit in suo tempore.

Notandum est quod proprie loquendo nihil praedicatur realiter nisi forma, quamvis non semper praedicetur ut forma, quia aliquando praedicatur ut essentia ut ibi ‘ignis est aqua’, licet praedicatum est forma, tamen non praedicatur in forma, et sic universaliter omne praedicatum debet esse forma. Et hoc patet sic, quia illud debet esse praedicatum quod significatur per verbum. Et quia actus significatur per verbum, ergo actus debet esse praedicatum. Antecedens pro prima^c parte probatur per Philosophum, quia verbum est semper nota eorum et cetera, id est quod significat illud quod praedicari debet de subiecto. Sed secunda pars antecedentis probatur, quia nomen debet significare substantiam cum qualitate et pronomen meram substantiam rei, sed participium et verbum debent significare actum rei sed deformiter quia participium significat actum unitum substantiae sed verbum significat actum separatum a subiecto. Et ergo actus debet significari

^a tamen ? / cum ? *text.*

^b illa / *ego coni.*

^c pro prima / *sive propria ?*

per verbum. Concluditur ergo quod actus debet esse praedicatum. Et quia actus rei universaliter est forma rei, ut patet inductive de essentiali et accidentali, et per consequens semper praedicatum debet esse forma. Et ubi est praedicatum verbum cum adiectivo, reducit ad praedicationem solum per verbum ut 'homo est albus' sensus est id est homo albisatur, 'homo est animal', id est homo animalisatur, 'Deus est homo', id est Deus huma<na>tur et sic de singulis. Cum semper in talibus verbum cum illo quod sequitur est praedicatum, ut 'homo est animal', ibi 'est animal' est praedicatum, et hoc tantum valet sicut 'homo animalisatur', sic etiam 'homo est albus', 'est albus' est praedicatum et tantum valet 'homo albisatur' et sic in omnibus talibus praedicatur forma ut forma, quia ibi 'ignis est aqua', ibi hoc non oportet et cetera.

Est¹³ autem praedicatio formalis quando praedicatur formaliter

Hic iam Magister ponit definitionem primi membri, dicens *quod praedicatio formalis est quando praedicatum praedicatur inexistens subiecto*. Et exponit quid sit 'formaliter inexistens subiecto' dicens quod *formaliter inexistere subiecto est illud quod identice convenit subiecto sub ratione qua est*, ut quando aliqua duo sunt ut A et B, tunc si modus unius est modus alterius essentialis vel accidentalis, tunc est praedicatio formalis 'A est B' et dicit sub ratione qua est. Per 'rationem' non intelligit conceptum sed dispositionem essentialem, ut etiam dicit Philosophus in *Antepredicamentis*,¹⁴ aequivoca dicuntur etc., ubi per 'rationem' | intelligit dispositionem essentialem et
4v non conceptum cum sit pertinentior sensus. Sic ergo quandocumque praedicatum praedicatur de subiecto sub ratione qua est ibi positum, non curando de ratione subiecti, tunc est praedicatio formalis et praedicatum convenit identitate subiecto, id est quod subiectum et prae-

¹³ *Du* 28/171.

¹⁴ Aristoteles, *Categoriae*, cap. Av et Ar 1, Av I-1/22I-M, Bk 1a1 sq.

dicatum sunt idem in modo, ut quando idem modus^a est subiecti et praedicati, tunc uniuntur in illo modo, et de quanto uniuntur, de tanto sunt idem in modo. Et hoc vocatur ‘identitate convenire subiecto’, ut in exemplo ‘homo est albus’. Ibi modus praedicati est albedo, quia ‘homo’ est subiectum et ‘albus’ praedicatum. Modo modus albi^b est modus hominis essentialis, et ergo est praedicatio formalis. Sic etiam ‘homo est animal’, ‘homo’ est subiectum et ‘animal’ praedicatum. Modo modus praedicati est animalitas et ille est modus subiecti hominis, et ergo est praedicatio formalis. Sed dicendo ‘ignis est aqua’, praedicatum est ‘aqua’. Modo modus vel ratio vel dispositio, quae idem sunt, praedicati, scilicet aquae, est aquinitas, et ille non potest esse modus ignis, quia tunc, quo aliquid esset aqua, esset modus quo aliquid esset ignis. Et sic cognoscens aquam eo ipso cognosceret ignem, quod est inconueniens. Conceditur ergo quod ignis est aqua, sed hoc essentialiter, non autem formaliter, *quia eadem essentia iam est ignis et postea erit aqua*. Et ergo essentialiter ignis est aqua et sic non est formalis praedicatio.

Notandum tamen est quod in illa propositione ‘homo est albus’, ly ‘albus’ potest supponere pro tribus. Uno modo pro albedine et hoc simpliciter, alio modo pro re alba <et> tertio potest supponere pro aggregato ex subiecto et albedine et hoc^c personaliter. Quando ergo ‘albus’ supponit primo modo, scilicet pro albedine, tunc ibi praedicatio est formalis. Si autem secundo modo vel tertio modo, tunc non, quia primo modo ‘albus’ supponit pro albedine et sic tunc accidens praedicatur de subiecto, sed secundo modo vel tertio modo tunc non, ut notum est. Notandum ergo est pro regula: *quandocumque praedicatur per se superius de suo inferiori*, vel propria passio de suo subiecto, *vel accidens de subiecto*, tunc est semper praedicatio formalis.

^a modus ? / *illeg.*

^b albi / /a3...bi/ *text.*

^c hoc / /ptari/ *add., sed cancell.*

In¹⁵ praedicatione autem formali quidditativa attendendum est

Hic Magister dicit quod ex eo quod duplex est formalis praedictio, scilicet quidditativa et non quidditativa, et ergo *attendendum est quod* in praedicatione formali quidditativa *sit extremorum conformitas* ita quod in praedicatione superioris de inferiori praedicetur per se superius, id est superius ut est quidditas vel quid inferioris vel sub modo quo est quidditas. Nam, dicendo ‘homo est animal’, ibi praedicatur animalitas de homine et quia animalitas est quidditas hominis et dicitur ‘itas’, quo ita est quod aliquid est animal. Et ergo ibi praedicatur animalitas de homine sub modo quo est eius quidditas. Sed dicendo ‘homo est genus animalis’, ibi non praedicatur per se superius de inferiori, quia genus animalis quod^a est praedicatum non potest esse forma hominis et per consequens non praedicatur ut quidditas de homine et ergo non est praedictio formalis sed essentialis. Sed in praedicatione formali non quidditativa ut praedictio est accidentalis, attendendum est ut sit praedictio per verbum ita quod verbum sit praedicatum, vel quod fiat praedictio per adiectivum substantionatum per subiectum. Quia sic dicendo ‘homo est album’ non est praedictio formalis, quia praedicatum non est adiectivum, sic etiam ‘homo est rationale, risibile’,
 5r non est | praedictio formalis, quia praedicatum quod est adiectivum non substantionatum per subiectum, sed dicendo ‘homo est risibilis, qualis vel quantus’, ibi est praedictio formalis et sic de multis aliis similibus.

Praedictio¹⁶ vero secundum essentiam est praedictio in qua

Hic Magister definit secundum membrum, scilicet quid sit praedictio secundum essentiam et dicit quod *praedictio secundum essentiam est praedictio in qua eadem essentia est subiectum et praedicatum, licet alia ratio sit subiecti et alia praedicati.*

^a quod ? / corr. e quo ?

¹⁵ Du 29/185.

¹⁶ Du 30/194–195.

Notandum quod res et essentia sunt idem, sed tamen potius nominat^a ibi essentiam, quia ‘essentia’ significat pure esse, non explicando aliquam qualitatem sic quod sit asinus vel homo, sed pure quod est. Quando ergo eadem res vel eadem essentia est subiectum et praedicatum, tunc est praedicatio secundum essentiam si est praedicatio, ut ponit tria exempla. Primum est ‘Deus est homo’, secundum est ‘ignis est aqua’, tertium est ‘universale est singulare’.

In primo exemplo patet quod *alia est ratio subiecti et alia est ratio praedicati*. Et si ratio subiecti est deitas, ratio praedicati est humanitas et quia contradictionem implicat deitatem^b esse humanitatem, quia tunc modus quo aliquid esset Deus esset modus quo aliquid esset homo et sic respectu eiusdem Deus esset passibilis et non posset pati, quia respectu deitatis esset impassibilis et respectu humanitatis passibilis, et quia si tunc est idem modus quo aliquid est Deus et quo aliquid est homo, ergo secundum eundem modum Christus pateretur et non posset pati. Patet ergo quod ibi non est formalis praedicatio ‘Deus est homo’ et etiam eadem essentia est praedicatum et subiectum quia persona Filii est Deus et homo. Et imaginatur Magister quod deitas non est unita humanitati sicut albedo subiecto, scilicet suppositaliter sic quod unum et idem suppositum, scilicet persona Filii est Deus et homo sicut corpus et anima sunt unum suppositum sicut habetur in *Symbolo*?¹⁷ Tamen etiam potest esse praedicatio formalis ‘Deus est homo’ si termini supponunt simpliciter et sic tunc erit falsa, quia tunc erit sensus quod deitas est humanitas, ut postea patebit. Quando ergo subiectum et praedicatum sunt eiusdem essentiae, non curando utrum rationes eorum distinguantur, tunc est praedicatio secundum essentiam. Et sic etiam ibi: ‘Homo est albus’, est praedicatio secundum essentiam, quia eadem essentia est subiectum et praedicatum, quia essentia albedinis est essentia subiecti, scilicet hominis. Hoc patet sic:

^a nominat / -t ?

^b deitatem *ego corr.* / deitat ? *text.*

¹⁷ Symbolum ‘Quicumque’ pseudo-Athanasianum, in: Denzinger, H., *Enchiridion symbolorum*, no. 75-76,37.

quia accidens recipit suum esse a subiecto ut communiter dicitur, ergo habet suum esse in subiecto quod recipit. Et illud esse non est aliud quam essentia subiecti.

Unde quantum sufficit ad propositum, duplex est esse rei, scilicet esse in suis causis et esse in proprio genere. Modo licet albedo non habet esse in subiecto secundo modo, scilicet esse in proprio genere, tamen habet esse in subiecto primo modo, scilicet ut in sua causa, quia subiectum est causa accidentis cum det esse accidenti. Et ergo albedo est in subiecto antequam in proprio genere est, et illud esse non est nisi esse subiecti seu essentia, quia esse et essentia non distinguuntur, igitur aliquando nec in Deo nec in creatura,^a ut dicit Sanctus Thomas: In creaturis distinguuntur secundum rationem, quia verbum est prius origine alio, in Deo autem nullo modo. Sicut Deus dat esse Sorti, et
 5v ergo habet idem esse prius^b | quam dat Sorti et illud esse est esse Dei, quia si non esset esse vel essentia Dei, tunc esset creatum antequam esset in proprio genere quod est inconueniens. Et ergo essentia Dei est essentia Sortis; sic etiam de accidente et de subiecto dicendum est. De secundo exemplo dicendum est, scilicet ‘ignis est aqua’, quod est praedicatio secundum essentiam, quia eadem essentia est ignis et aqua postea erit eadem essentia. Patet sic quia fit transmutatio de esse ignem in esse aquam, quia aliud iam est ignis et postea aqua. Et quia omnis transmutatio subiectum praerequirit, quia capit unam formam substantialem et postea aliam et illud est essentia, quae est materia prima, quia si non esset materia prima et esset aliud, tunc illae formae, scilicet forma ignis et forma aquae, non essent formae substantiales aduenientes illi subiecto, quia illud quod post complectum esse rei aduenit, hoc est accidens, sed quia illud subiectum est prius complectum ex eo quod non est materia prima. Et ergo illae formae erunt accidentales quod est falsum. Et ergo est essentia, quae mutatur de esse^c ignem in esse aquam et illud iam est ignis et postea aqua et ergo

^a creatura *ego coni.* | *creatur text.*

^b prius *ego coni.* | *|priu| text.*

^c esse | *corr. ex est text.*

est ignis et aqua. Patet ergo quod eadem essentia in numero est ignis et aqua et illa est subiectum transmutationis.

Unde forma substantialis, quae generatur, non importat novam essentiam quae prius non fuit, quia illa forma ignis est illa essentia, quae fuit prius aqua quia est essentia et non alia quam ista, quia si alia, sit illa B, tunc B essentiae convenit esse ignem. Ergo B est ignis. Consequentia tenet, quia cuicumque convenit esse ignem, hoc est ignis. Sed B essentiae convenit esse ignem. Ergo B essentia est ignis. Ergo ista prior superfluit. Patet ergo quod illa essentia ignis generata est illa prior essentia. Et sic dicitur quod nihil potest generari, nisi ipsum sit illud quod prius fuit, quia^a si generatur, est alicuius speciei, quae prius fuit, et est ens communissimum quod prius fuit. Et sic salvatur textus in *Ecclesiastico*:¹⁸ “Quid est quod factum est? Illud quod faciendum est. Et quid est quod fiendum est? <Ipsum> quod factum est. Nihil novi sub sole,” licet bene novis formis formantur. Sic ergo redeundo ad propositum dicitur quod ‘ignis est aqua’ est praedicatio vera secundum essentiam cum eadem essentia sit subiectum et praedicatum esse et alia ratio sit subiecti quam praedicati, quia ratio subiecti est igneitas et ratio praedicati est aqueitas. Et quia *contradictionem implicat igneitate esse aqueitatem*, patet quod non sit praedicatio formalis.

Ulterius notandum quod in illa propositione ‘Ignis est aqua’, illi termini ‘ignis’ et ‘aqua’ supponunt pro essentia, quae est ignis et aqua concernendo formas, scilicet igneitate et aqueitatem, quia sunt termini concreti. Sed illi termini ‘igneitas’ vel natura ignis et ‘aqueitas’ vel natura aquae sunt abstracti, et solum significant, supponendo formas, formam aquae et formam ignis, et non concernunt essentiam. Sed iste terminus ‘essentia’ solum supponit pro aliqua re,^b quae est ignis et aqua, non concernendo formas.

^a quia / seq. rasura

^b pro aliqua re ego coni. / ras.

¹⁸ recte *Ecclesiastes* 1,9-10: “Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est. Nihil sub sole novum...”

6r Modo, si instaretur de illis terminis ‘Pater’ et ‘Filius’ in divinis, quare non conceditur | quod Pater est Filius sicut conceditur quod ignis est aqua, cum tamen etiam eadem essentia sit Pater et Filius, notandum quod isti termini ‘Pater’ et ‘Filius’ sunt termini concreti, non tamen sicut illi termini ‘ignis’ et ‘aqua’, quia isti ‘Pater’ et ‘Filius’ supponunt pro Personis, Pater pro prima et Filius pro secunda, tamen non concernendo^a essentiam divinam, sed solum relationem. Ille terminus ‘Pater’ concernit paternitatem et ille terminus ‘Filius’ filialitatem, quae cum relationes non sunt realiter distinctae ab ipsis et iste terminus ‘natura divina’ supponit solum pro essentia divina nec pro Patre nec pro Filio. Unde non oportet, si illa propositio est vera ‘Pater est essentia divina’, quod ergo subiectum et praedicatum supponunt pro eodem et cetera; regula non est vera, quia alias haec esset vera ‘essentia divina generat’, quia si ille terminus^b ‘essentia divina’ supponit pro Patre et non solum pro essentia divina et quia Pater generat, tunc etiam et essentia divina generat, quod tamen est haereticum. Sicut ergo non conceditur quod igneitas est aqueitas, sic non conceditur quod Pater in divinis sit Filius, quia sicut illi termini ‘igneitas’ et ‘aqueitas’ solum supponunt pro formis, non concernendo essentiam, sic etiam isti termini ‘Pater’ et ‘Filius’ supponunt pro personis non concernendo essentiam. Si tamen isti termini ‘Pater’ et ‘Filius’ supponunt concrete pro essentia divina, tunc esset concedendum quod ‘Pater est Filius’. Sic etiam non valet argumentum: tota natura ignis est ignis et tota natura aquae est aqua. Ergo, sicut conceditur quod ignis est aqua, sic etiam debet concedi quod tota natura ignis est tota natura aquae. Sic etiam si dicitur de corpore et anima: Quare non conceditur quod corpus est anima sicut conceditur quod Deus est homo? Cum tamen utrobique sit suppositalis unio, dicitur quod supponunt eodem modo sicut illi termini ‘Pater’ et ‘Filius’ non concernentes essentiam et ergo non conceditur quod corpus est anima. Sed si sumerentur isti termini ‘spirituale’ <et> ‘corporale’ qui concernunt et concrete supponunt pro essentia, tunc conceditur quod corporale est spirituale.

^a concernendo *ego corr.* / concernedo *text.*

^b terminus / terminus esse (*esse cancell.*) *text.*

Tunc de ipsis terminis ‘universale’ <et> ‘singulare’ de quibus est tertium exemplum. <Patet> quod sit praedicatio secundum essentiam ‘universale est singulare’, quia eadem essentia est universale et singulare, quia illum hominem esse est hominem esse et illum hominem esse est singulare et hominem esse est commune seu universale. Ergo universale est singulare. Et quia ratio universalis est communicabilitas pluribus et ratio singularis est incommunicabilitas multis et contradictionem implicat unam esse reliquam. Patet ergo quod ibi non sit praedicatio formalis, sed solum essentialis. Et primum est exemplum theologicum, secundum est naturale, tertium autem est logicale.

Et¹⁹ si sophisticè inferatur hominem esse asinum ex prius dictis

Hic iam Magister obicit contra prius dicta, quia sequitur quod *homo esset asinus, et Pater in divinis esset Filius et quod quodlibet esset quodlibet*, cum eadem essentia sit Pater et Filius, homo et asinus et sic de aliis; ergo priora <sunt> male posita.

Nota: Tali sophistae sic responditur quod licet eadem essentia sicut genus animalis sit homo et asinus, et eadem Pater et Filius, tamen cum non sit ita quod homo est asinus, Pater est Filius, sequitur quod non sit ibi praedicatio ‘Pater est Filius’, ‘homo est asinus’ | sed est 6v
falsa praedicatio et talis, secundum Magistrum, *non est praedicatio*, ut supra dictum est. Unde non sufficit ad hoc quod sit praedicatio secundum essentiam quod eadem essentia communis sit subiectum et praedicatum, sed debet esse essentia ultimo singularis quoad materiam quae non est ulterius communis, ut illa essentia quae est ignis et aqua est ultimo singularis quoad materiam sed est bene communis duabus formis vel pluribus. Et etiam non sufficit quod sit essentia ultimo singularis, sed quod sit transmutabilis de una forma substantiali in aliam, et hoc impedit ibi quod non sit praedicatio secundum essentiam ‘Pater est Filius’ et cetera.

¹⁹ *Du 32/219.*

Tertia²⁰ est praedicatio secundum habitudinem

Hic iam Magister ponit tertiam praedicationem scilicet praedicationem secundum habitudinem quae est quando accidens praedicatur de subiecto et *non oportet* subiectum *ut sit esse mobile* vel moveri, tunc est praedicatio secundum habitudinem.

Nota: Duplex est accidens, quoddam assistens, quoddam autem inhaerens. Accidens primo modo^a est quod concomitatur respectus ut sunt illa quae ab extrinseco veniunt in rem et denominant rem ut tempus habitus et cetera ut sunt sex principia de quibus determinat Gilbertus.²¹ Accidentia autem inhaerentia sunt quae ab intrinseco denominant rem ut sunt qualitas, quantitas, relatio, actio, passio. Modo quando tunc accidentia secundo modo praedicantur de subiecto, tunc est praedicatio secundum habitudinem, quia ratione talium advenientium *non oportet* subiectum *ut sit esse <proprie> mobile* ut quod res intelligitur vel quod *acquirat sibi^b ubiuitatem, quandalitatem*, quod est in ista vel in ista hora et tales *relationes* sunt^c *rationis*.

Unde, in hoc quod Deus causat me, non oportet ipsum ut sit mobile, sic etiam quod Deus diligitur a me vel quod Petrus amatur a me non oportet ipsum ut sit esse mobile,^d et ergo omnes tales sunt praedicationes secundum habitudinem: ‘Deus est ubique’, ‘Deus diligit me’ et sic de aliis. Unde Deum diligere me est accidens inhaerens Deo, vel Deum me causare et sic de aliis, cum non sit sibi essentialia quod causet me vel quod diligit me. Et non est inconueniens quod talia accidentia cadant in Deum quo non mutant ut patet etiam de volitionibus in Deo, cum tales sint multae et distinctae in Deo. Sic tamen sunt distinctae, quod sunt distinctae ab invicem formaliter, ut habetur in *Psalmo*:²² “Magna opera Domini, exquisita in omnes

^a primo modo / *corr. e modo primo*

^b sibi / *voluntatem ? add., sed cancell.*

^c sunt / *interl.*

^d mobile *ego coni.* / *mobilem text.*

²⁰ *Du* 34/235.

²¹ Pseudo-Porretanus, Gilbertus, *Liber de sex principiis*, Av I-1/64A sq.

²² *Psalmi* 110(111),2.

voluntates eius,” et non <sunt distinctae> nisi sunt multae; etiam sunt contingens vel contingentes in Deo, cum <Deus> contingenter vult me esse bonum. Sed illa accidentia quae sunt ad destituendum vel ad perficiendum, talia non possunt esse in Deo, cum ipse sit in infinitum perfectus et non potest perfici nec accidentaliter nec essentialiter. Et tales modi sunt diruptis^a etiam omnibus propositionibus ut ‘quod ego videor a Sore’, et etiam ‘quod ego diligor a Deo’: modo, quando pecco,^b tollo sibi modum illum quo diligit me, ut dicit *Psalmista*:²³ “Tibi soli peccavi” et non peccaret sibi soli, nisi tolleret sibi aliquam dilectionem sive mutationem tamen Dei. Tales ergo habitudines non sunt forma ut peccatum, sed <sunt> per essentiam, quia peccatum per nullum modum est ens sed per essentiam peccantem. Et non sequitur | quod ergo sit ens per aliquem modum et sic non sequitur: omne 7r
ens volitum est a Deo, peccatum est ens, ergo peccatum est volitum a Deo, sed in minori debet addi formaliter sic: peccatum est formaliter ens. Et sic conceditur quod peccatum est ens et quod peccatum est formaliter, et tamen negatur quod peccatum sit formaliter ens. Tales ergo habitudines non sunt formaliter ut peccatum, sed tantum per essentiam. Et quantumque tales habitudines praedicantur de aliquo, tunc est praedicatio secundum habitudinem, ut Deus causat me, Deus diligitur a me et sic de aliis.

Nota: Ista tertia praedicatio maxime ponitur propter illos qui non voluerunt aliquod accidens cadere in Deum, nec aliquas relationes rationis. Et sic dixerunt quod illa non est praedicatio formalis ‘Deus causat me’, quia Deum causare me non est accidens Dei, cum omne accidens sit ad destituendum a perfectione vel ad perficiendum. Quod tamen non est verum, cum duplex est accidens, ut prius patuit de eo accidente inhaerente et assistente, quia hoc solum est verum de accidente inhaerente. Sed <de accidente> assistente^c non est verum,

^a diruptis ? *ego coni.* / |d...ptis/ *text.*

^b pecco / ?

^c assistente / /asastente/ *text.*

²³ *Psalmi* 50(51),6.

ut patuit. Non est multa necessitas <per> illam praedicationem secundum habitudinem, cum <non> sit^a formalis praedicatio, quia quantumcumque praedicatur verbum verbaliter tentum, tunc est praedicatio formalis et sic illa est formalis praedicatio: 'Deus causat me' et non distinguuntur ex opposito ut post patebit.

Unde non est necesse ponere plures praedicationes, cum omnis praedicatio sit aliqua illarum. Patet sic quia in qualibet propositione ponitur 'est', et quia 'est' significat copulationem cum sit semper nota eorum, quae de altero dicuntur, et per consequens unionem, quia ergo omnis unio vel est unio in modo vel est unio in essentia vel est unio in forma adiacente vel assistente. Si primum sic est praedicatio formalis. Si secundo modo sic est praedicatio secundum essentiam. Si tertio modo sic est praedicatio secundum habitudinem. Et cum omnis praedicatio sit unio, patet quod illae sufficiunt praedicationes.

Sed²⁴ contra dicta instatur tripliciter. Primo videtur quod membra

Hic iam Magister arguit contra prius dicta. Primo sequitur quod illae praedicationes *coincidunt*, cum *notum sit <quod> in multis praedicationibus eandem essentiam esse subiectum et praedicatum* et oportet quod differunt secundum rationem ab invicem, quare sequitur quod *numquam erit praedicatio nisi secundum habitudinem*. Per hoc ponit solutionem ibi: *Sed hoc verbum <sophisticum> sedatur*.^b

Notandum primo quod illa membra praedicationum praedicantur de se invicem essentialiter, sed tamen formaliter distinguuntur, ut patebit. Conceditur ergo quod omnis praedicatio formalis est essentialis et omnis praedicatio essentialis est secundum habitudinem. Et sic praedicatio secundum habitudinem est communissima sic quod omnis praedicatio est praedicatio secundum habitudinem isto modo.

^a sit *ego corr.* / sic *text.*

^b sed ... *sedatur* / *cancel.* ?

²⁴ *Du* 35/250–252.

Quia ubicumque est praedicatio, ibi est subiectum et praedicatum, et illa habent se aliquo modo ad invicem, et per consequens est praedicatio secundum habitudinem. *Et sic illae tres maneries praedicationum non distinguuntur ex opposito, cum utraque posterior sit priori amplior* ut primo est praedicatio formalis, deinde secundum essentiam et ultimo secundum habitudinem. Et dicit quod *utraque posterior sit priori amplior*. Primo, praedicatio secundum essentiam est posterior formali et amplior et deinde praedicatio secundum habitudinem est posterior | praedicationi^a secundum essentiam et amplior sic quod postrema 7v est maxime ampla. *Cui autem libet distinguere eas, ille addat utrique posteriori differentiam negativam^b* ut isto modo praedicatio secundum habitudinem non <est> essentialis quae solum secundum rationem minoris communicatis differt a praedicatione secundum habitudinem. Deinde praedicatio essentialis non formalis, quae habent se eodem modo.

Secundo²⁵ obicitur per hoc

Hic iam Magister ponit secundum argumentum, scilicet *quod non est praedicatio secundum essentiam in illo exemplo: 'Deus est homo', cum nec Deus potest esse subiectum humanitatis nec homo^c deitatis. Immo videtur quod homo formaliter sit Deus, quia Verbum quod est homo, est formaliter Deus. Et ergo homo formaliter est Deus.*

Ad illud dicitur quod ibi est praedicatio secundum essentiam, ut superius patuit. Et dicit quod *Aristoteles ignoravit praedicationem secundum essentiam sed solum attendebat formalem*, quae dividitur in *per se* et in *per accidens* quia ipse negavit quod imago vel statua est lapis, sed concedit quod imago vel statua est lapidea, quia credidit quod ibi

^a praedicationi *ego coni.* / praedicatione *text.*

^b posteriori differentiam negativam / *text. corr. e* negativam differentiam posteriori

^c homo *ego corr.* / humanitas *text.*

²⁵ *Du* 36/269.

statua supponeret simpliciter pro esse statuam vel pro forma statuae, quae non est lapis sed lapidea. Sed tamen conceditur quod statua est lapis. Et ergo dicit quod *Aristoteles ignoravit illam praedicationem 'Deus est homo'*, cum ibi non sit *ordinatio* per se *superioris universalis ad suum inferius ut in praedicatione formali, sed est copulatio supremae formae*, scilicet deitatis, *et ultimae*, scilicet humanitatis, sic quod uniuntur suppositaliter ut superius patuit, *cuius copulatio bonificat quamlibet creaturam*. Et vocat humanitatem ultimam formam, quia est ultimo creata non tempore sed natura, et est nobilissima et dignissima creaturarum. Unde salvari potest quod non sit aliqua species creata, quin sit in homine, immo etiam species auri <et> species ferri, et sunt ibi secundum minutias subtiles, sic tamen quod sentiri non possunt. Propter quod homo dicitur dignissima creaturarum secundum philosophos et dicitur microcosmus, quasi 'minor mundus', et in eo est duplex esse, scilicet spirituale et corporale quod non est in alia creatura, et ergo dicitur ultima forma. Et dicit post hoc quod illa *habet reduci ad per accidens praedicationem 'Deus est homo' cum verbo accidit humanitas sicut homini accidit servitus vel divitiae non mutant substantiam rei*, et dicit quod 'maxime' est in suppositione terminorum, quia si illi termini 'Deus' et 'homo' supponunt simpliciter, tunc esset praedicatio formalis 'Deus est homo'. Sed illa esset falsa quia significat quod natura divina seu deitas est natura humana seu humanitas et quia contradictionem claudit unam esse aliam, ut supra. Alio modo si ille terminus 'homo' *supponit simpliciter pro humanitate assumpta* et ille terminus 'Deus Pater' pro persona, tunc est praedicatio secundum essentiam, cum suppositum Verbi sit substantia communis ad humanitatem et deitatem. Et sic dicit quod conceditur quod *persona quae est Deus est formaliter homo* et sic de multis talibus. Et sic etiam *album formaliter est musicum*. Sed si termini supponunt simpliciter, album pro albedine, et musicum pro esse musicum, tunc illa est falsa 'album est musicum' ut notum est, igitur et cetera, et cetera, et cetera.

| **Tertio²⁶ arguitur contra dicta**

8r

Hic Magister ponit tertium argumentum contra tertiam praedicationem. *Primo quod actus generandi non arguit generaliter mobilitatem gignentis, quia tunc Pater in divinis non gigneret, cum non sit mobilis. Secundo arguit per hoc quod non videtur ratio quare aliquid potest sibi acquirere ubi, quando nec subiecto immoto, quin per idem etiam qualitatem et quantitatem, quae possunt advenire et recedere subiecto immoto.*

Nota: Pro solutione illorum dicitur quod claudit contradictionem formalem actum generandi advenire subiecto nisi subiectum ut sic sit mobile. Unde actus generandi non advenit Patri in divinis, sed est coaeternus actus Patri. Et ergo non oportet Patrem in divinis esse mobilem. In creaturis autem oportet quod ille qui generat quod sit ut sic mobile, id est quod moveat quia producit aliud de non esse ad esse et sic etiam Deus est mobilis, quia movet creaturas. Sed generando Filium in divinis, tunc ut sic non oportet ipsum esse mobilem. Ideo in creaturis 'generare' non praedicatur de eis secundum habitudinem, sed in Deo Patre cum sit actus personalis ipsius Patris et non potest essentiae competere, ut patet in materia De Trinitate.²⁷ Ad argumentum secundum primo notandum quod dupliciter dicitur accidens acquiri subiecto. Vel sic quod sit accidens per se in aliquo novem generum quod per se informat subiectum, ut sic claudit contradictionem aliquid acquiri tale accidens nisi substantiam creatam et sic loquitur Augustinus, V° De Trinitate,²⁸ <capitulo> ultimo, et Anselmus, Monologion,^a <capitulo> 21°,²⁹ de accidente. Secundo modo aliquid dicitur sibi acquirere accidens per <formam> adventitiam quod <sit> per reductionem in genere, ut substantia divina acquirit sibi omnia et quod sit causa cuiuslibet et sic esse Dei est ubique et semper. Et sic illo modo Deus potest acquirere et acquirit sibi accidens quod non est in aliquo genere nisi per reductionem, sicut

^a *Monologion | interl.*

²⁶ *Du 39/299.*

²⁷ Wyclif, Iohannes, *De Trinitate*, WTr, p. 157 sq.

²⁸ Augustinus, *De Trinitate libri quindecim*, lib. V, PL 42/922-924.

²⁹ Anselmus, *De divinitatis essentia Monologium*, cap. 27, PL 158/180.

differentia non est in genere substantiae nisi per reductionem nec in aliquo alio. Cum genus generalissimum non praedicatur in eo quod quid est de differentia et sic esse per se in genere est quod genus praedicatur in eo quod quid est de ipso. Unde nullum accidens novem generum potest esse in Deo nec unum accidens potest esse substantive in alio, licet bene unum inest se per aliud et tale denominat relative aliud ut quod albedo est quanta cum sit extensa secundum partes, ut patet in carbone albo. Sic etiam quod linea est curva, modo curvitas non denominat lineam nisi relative et non est subjective in linea sed in subiecto per lineam et sic de aliis huiusmodi accidentibus.

Nota quod forma adventitia vel accidens acquisitum per adventitiam est illa quae non infert mobilitatem subiecti et cetera <et> per se non est in praedicamento, nam ex hoc quod Deus est in tempore, ex hoc est tempus; similiter Deum esse in loco et ubique, et est ibi sicut causa in suo causato.

Nota: ‘Concomitari’ dicitur illud quod sequitur aliud, sicut prius ad posterius. Et sic Deum esse concomitatur ad Deum esse in tempore vel in loco vel ipsum amari a me et sic de talibus formis habitudinalibus, dummodo non inhaerat illud quod concomitatur. Et sic dicit
8v quod *non assentiatur quod quantitates vel qualitates de generibus* | aut de praedicatis *possent secundum talem habitudinem uniri substantiae* cum ipsa conferat mobilitatem subiecti. Et sic patet quid sit dicendum ad argumentum.

Ex³⁰ istis facile est videre sensum Aristotelis, Porphyrii

Hic iam Magister dicit quod *ex iam dictis facile est videre sensum Aristotelis, Porphyrii, Gilberti, Boethii et aliorum philosophorum scilicet de universalibus loquentium <et> de omnibus istis quibus^a non dissonant a Scriptura, cum compendiosissime et verissime dictum est quod^b*

^a quibus / interl.

^b quod ego coni. / [...] interl.

³⁰ Du 43/341–342.

*“genus est quod praedicatur de pluribus differentibus specie in eo quod quid”.³¹ Est enim in eo secundum quod est quidditas. Et dicitur quod praedicatur et non quod est praedicabile, quia ipse Philosophus vult definire genus in suo patissimo statu et imperfecto, et quia quando res est in potentia, tantum tunc habet esse inchoatum et imperfectum esse. Sed postquam est in actu, tunc est in actu perfecto et completo. Definit ergo genus perfectum in actu et propter hoc dicit ‘praedicatur’ et non dicit ‘praedicabile’. Ut animalitas illa actu praedicatur de homine et de asino, et non per aliud sed per se ipsum de suis inferioribus, cum omne inferius praedicat ut subiectum suum superius, ut superius de hoc patuit plenius. Alio modo quod genus actualiter praedicatur de suis speciebus omnibus per totum tempus mundi, quia alias mundus non esset perfectus et completus, licet bene per aliquod certum tempus non praedicatur de aliqua. Et dicit quod *nec scirent omnes moderni logici congregati emendare unum verbum descriptionis, ut compendiosius, verius^a et rectius describatur.**

Et^{32b} patet^c per quam varias ambages^d et cetera

Hic iam <Magister> corrigit logicos modernos et dicit quod manifestum est per quam varias ambages^e circumeunt qui – solum signa^f attendentes – dicunt quod genus est terminus vel conceptus qui – vel secum convertibilis – est per se praedicabilis in recto <et> in quid de multis terminis significantibus res specificice differentes. Vident enim quod non est de ratione <termini> quod actualiter praedicetur, ideo addunt ‘quod est praedicabilis’. Vident etiam quod multi termini vocales non possunt

^a verius / et rectius add., sed cancell.

^b Et ego corr. / Ut text.

^c patet ego corr. / potest text.

^d ambages ego corr. / ambagias text.

^e ambages ego corr. / ambagias text.

^f solum signa ego corr. / solo signo text.

³¹ (Porphyrius, *Isagoge*, Av I-1/2L.)

³² *Du* 44/355.

expectare < tam > multiplicem praedicationem sic quod praedicentur de multis terminis vocalibus, quia quilibet terminus vocalis statim transit et numquam revertitur cum sit vox, ideo addunt 'vel secum convertibilis' < quod > verificant de conceptu. Vident, tertio, quod non oportet terminos subiectos esse specie differentes, quia stat quod sint voces vel scripta, tunc, utique erunt cuiusdem speciei sensitivae, ideo addunt quod 'oportet tales terminos significare res specificè differentes'. Vident, quarto, quod terminus singularis nedum false sed vere praedicatur de termino generalissimo ut substantia est forma, ideo addunt 'per se'. Nec dicunt quod res corporales sunt in specie vel differunt aut conveniunt in specie cum non sint in termino aliquo. Et quia secundum eos omnis species logica < ut > genus est terminus vel conceptus. Igitur in nulla specie est res ad extra, ergo in nulla specie conveniunt aut differunt cum oporteret eas

9r *esse ibi, cum nulla species habetur nisi a principio intellectivo. | Si enim res posset esse in tali termino propter significationem, tunc quilibet logicus posset facere totum mundum et quamlibet eius partem in quantumcumque parvo corpore sensibili, ut in illo scripto A, si imponitur ad significandum totum mundum, cum unum corpus unitum membranae scilicet illud scriptum 'homo' vel aliud, non habet plus quod omne corpus posset poni in illo, quin per idem quodlibet reliquum sic imponibile. Et sic quodlibet posset esse in specie cuiuslibet et homo in specie asini mutantibus significationibus terminorum. Ideo dicunt nulla substantia de virtute sermonis est in aliquo genere vel in specie. Iuxta < grammaticam > invenitur quod nullae res < extra > conveniunt aut differunt specie, sed quod terminus specificus praedicabilis est < de terminis > significantibus^a specificè^b differentia ut signa, ut ipsi asserunt. Immo, nec est de ratione termini < specifici > quod vere praedicetur, cum multi sunt termini qui non habent significata ut 'Chimaera', nec valet dicere quod ille terminus sit species intelligentis et non species vel genus individui, nam species intelligentis non distinguuntur relative. Sed species refertur ad genus vel ad individuum, quia alias quodlibet esset in specie hominis.*

^a significantibus ego corr. / singularibus text.

^b specificè ego corr. / specie text.

Melius ergo salvatur definitio generis et aliae ut stant in forma et minus possunt impugnari quam per tot glossas et arengas, quia propter novum argumentum ponunt novam glossam. Quod non oportet *cum textus sit compendiosior, planior, sentiabilior, verior et potissime altiorem sensum praetendens*, ut patet ex eodem textu. *Et multo facilius est loqui sic de universalibus quam secundum locutionem modernorum, quia veritas sustinet seipsam.*

<Capitulum secundum>

Sed¹ videtur quod Philosophus^a

Hic Magister ponit aliqua contra prius dicta dicens quod *Philosophus in capitulo de substantia in Praedicamentis² obviat dictae sententiae ubi ponit secundam substantiam dici de prima et substantiam significare quale quid et sic de aliis multis proprietatibus quae videntur solum terminis convenire. Hic dicitur quod numquam in libris Aristotelis quos habemus ipse negat universalialia ex parte rei esse.*

Unde in hoc quod ipse dividit substantiam in primam et secundam, ipse non vult *illum terminum 'substantia' dividere in terminos substantiales singulares et communes. Sed dividit substantiam in re in substantiam primam sive singularem et substantiam secundam seu universalem. Et planum est quod substantia universalis vel secunda non distrahit nec diminuit, quin sequitur: hoc est substantia secunda, igitur est substantia, quia aliter^b ipse Philosophus non diceret quod substantia prima est magis substantia quam secunda. Unde, si esset bonus purus grammaticus et proponeretur sibi quod substantiarum quaedam est prima et quaedam secunda, ipse non intelligeret quod ille terminus 'substantia' dividitur in terminum substantialem primum sive singularem et secundum,^c id est communem, sed quod substantia in re dividitur in^d primam et secundam substantiam ut notum est. Unde *minus intricabile est et verius concedere iuxta seriem verborum, quam per tam diffusas arangas et intricabiles totum verbo exponere | de signo vel signis. Cum tamen habita notitia* 9v *signatorum, consequitur notitia signorum. Unde dicit: Optarem quod**

^a Sed videtur quod Philosophus obviat huic sententiae *add. text. et non cancell. !*

^b *aliter ego corr. | alias text.*

^c *secundum ego corr. | secundam text.*

^d *in ego coni. | per ? text.*

¹ *Du 52/3.*

² *Aristoteles, Categoriae, cap. 5, cap. Av 2/1, Av I-1/26G et 27K, Bk 22a14-15 et Bk 3b15-16.*

doctores signorum iuxtaponerent sententiam ipsorum iuxta sententiam^a aliorum et indifferenti oculo discerneret quae esset veritati conformior, non curando si multi famosi essent apud eam vel si soli tenuerunt eam, sed indifferentem discerneret considerando quod pretiosissimus logicus Aristoteles scribendo universitati hominum non loqueretur logice scripturam aliam ad perpetuae veritatis memoriam sic quod quaelibet altera sua propositio esset de virtute sermonis impossibilis et falsa, ut moderni dicunt. Consonantius igitur est dicere quod substantiae secundae seu universales dicuntur vel praedicantur de primis ad sensum expositum et substantiae singulares nec dicuntur de subiecto nec sunt in subiecto cum non sint inhaerentes subiecto ut accidentia sed suscipiunt^b contraria per transmutationem factam in ipsis et sic de aliis proprietatibus.

Quis,³ rogo,^c diceret, quin competentior sit sensus: substantia est susceptiva contrariorum per transmutationem factam in ipsa, vel dicere quod de illo termino 'substantia' supponente^d in recto personaliter pro substantia prima ad extra vere praedicatur de ipso 'esse susceptivam contrariorum', cum primus sensus sit perpetuus, secundus vero est contingentissimus solum apud paucas personas noscibilis. Ideo dicit quod modernus logicus multum dehonestat sensum Philosophi, dum false dicit quod Aristoteles intendit quod ille terminus – demonstrando vocem Aristotelis vel sibi similem – quod talis praedicatur ad sensum praedictum cum illa vox transit statim et numquam revertitur. Et ergo non praedicatur de pluribus nec sibi similis, quia si ille terminus vocalis non est nec sibi similis est, quia ad omnem talem requiritur priorem esse. Et etiam semoto uno relatio semovetur et reliquum et esse similes terminos relatio est. Et ergo si iste terminus non est, tunc nec sibi similis est.

^a sententiam / aliorum *add. et cancel.* ?

^b suscipiunt *ego corr.* / suscipuam ? *text.*

^c ro- / *interl.*

^d supponente *ego corr.* / supponere *text.*

³ *Du 54/66.*

Intelligit ergo Aristoteles de rebus extra, quia alias non relinqueret nobis doctrinam scholasticam, ut in Praedicamentis, capitulo 3°;⁴ dicit quod si alterum de altero praedicatur ut de subiecto, quaecumque de eo quod praedicatur dicuntur, omnia de subiecto dicuntur extra in re patent. Et secundo modo est sententia infrangibiliter vera secundum seriem verborum sicut stat. Sed alius modus de terminis est multum extraneus et consequentia Aristotelis totalis^a impossibilis. Contra arguitur: si ille terminus ‘homo’ praedicatur de illo termino ‘Sor’, et ille terminus ‘animal’ de illo termino ‘homo’, tunc etiam ille terminus ‘animal’ praedicatur de illo termino ‘Sor’, cum stat. Antecedens est verum, scilicet quod ille terminus ‘homo’ praedicatur de illo termino ‘Sor’, et ille terminus ‘animal’ de illo termino ‘homo’, et quod tamen illi termini non sint coniuncti, scilicet ‘animal’ et ‘Sor’. Et ergo ille terminus ‘animal’ non praedicabitur de ‘Sorte’, ut notum est, igitur est impossibilis consequentia; tunc sic patet quomodo sit dicendum ad argumentum. Et sic etiam aliae proprietates intelliguntur puerilius de re ut patet.

Redeundo⁵ igitur conceditur res universales significare et cetera

| Hic iam Magister ulterius procedit quod *redeundo* ad praesentem 10r materiam *conceditur res universales significare se ipsas, cum sint obiecta intellectus.*

Nota quod significantia naturalis est praestantior quam significantia ad placitum. Potius ergo res universales significant et manifestant se intellectui quam termini eas significarent. Et sic substantia prima significat hoc aliquid, id est hoc quid seu substantiam singularem et secunda substantia dicitur significare quale quid, id est substantiam communem. Et sic dicitur significare substantiam cum qualitate communi, quia ‘quale’ significat formam et forma est qualitas, sed ‘quid’

^a totalis ego coni. | /tālis/ text.

⁴ Aristoteles, *Categoriae*, cap. 3, cap. Av 1/3, Av I-1/25C, Bk 1b10–15.

⁵ *Du* 55/93.

significat substantiam, et ergo hoc totum ‘quale quid’ significat substantiam communem, ut post hoc melius patebit. Et tales substantiae *vere praedicantur et vere subiciuntur*, et *nunc complexe <et> nunc incomplexae, et, ut sic, sunt veritates complexae vel incomplexae*. Cum autem in *Antepredicamentis*⁶ dicitur “eorum, quae secundum nullam^a complexionem dicuntur”, non est intelligendum de terminis totum sed de rebus, cum res dicuntur complexae vel incomplexae, quia *Deus* primo complectitur *unam rem cum alia* et sic dicit^b et manifestat eam. Et sic eadem res est complexa et incomplexa, quia si res concipitur ab intellectu complexe cum alia, ut homo cum albedine vel cum animalitate, sic est complexa. Si autem concipitur per se incomplexae ut homo per se vel albedo per se, tunc res dicitur incomplexa. Signa vero secundarie dicuntur complexe vel incomplexae nisi quia in re est ita,^c ut si starent duae propositiones scriptae vel prolatae, ut, gratia exempli, ‘homo est animal’, ‘Deus est’, tunc non est de ratione termini illius, scilicet ‘animal’, quod complectatur cum priori termino, scilicet ‘homo’, vel cum sequente, scilicet ‘Deus’. Sed quia in re est ita quod animal complectitur cum homine, et ergo secundarie ille terminus ‘animal’ cum illo termino ‘homo’. Et dicit ulterius: *Sicut*^d *enim intellectus dividit, componit, intelligit et comprehendit secundum esse intelligibile unam rem cum alia, sic quod complectitur vel incomplexitatur apprehensum. Et dicitur res ad extra complexum vel incomplexum. Actus autem complectendi et simplicis apprehensionis vocatur nunc complexio vel incomplexio et nunc actus complexus et incomplexus*. Sicut si res concipitur^e complexe, sic est actus complexus, si incomplexae et cetera.

Et dicit ulterius: *Et sic Aristoteles mirabili subtilitate complectitur in logica tam notitiam signorum quam notitiam signatorum* tractando

^a nullam ego corr. / naturam text.

^b dicit ego coni. / |dic/ text.

^c ita / ista ? text.

^d Sicut ego corr. / Sic text.

^e si res concipitur / text. corr. e res concipitur si

⁶ Aristoteles, *Categoriae*, cap. 4, cap. Av 1/1, Av I-1/25K, Bk 1b25.

principaliter de rebus et secundarie de signis *cum logica sit medium inter grammaticam et metaphysicam*.^a Et cum sit medium ad metaphysicam^b ergo debet *tractare principaliter de rebus* et cum sit *finis grammaticae* ergo debet *tractare de signis tamen secundarie*. Et per consequens debet *participare conditionibus utriusque*.

Unde notandum quod consideratio grammaticae est de modo significandi vocum et scripturarum sub intentionibus tamen signatis, ut nomen, gratia exempli, significat substantiam cum qualitate ut^c illud nomen 'homo' significat substantiam sub qualitate^d communi, scilicet sub communicabilitate vel ut est communicabile pluribus, sed illud nomen 'Sor' sub qualitate | singulari ut sub singularitate. 10v
 Modo modus significandi pertinet ad grammaticam <et> est^e secunda intentio, scilicet communicabilitas vel singularitas et sic de aliis, sub quibus significantur res ut sunt obiecta logicae. Sed tunc res, quae sub illis proprietatibus significatur, sunt obiecta metaphysicae, quae considerat de ente transcendente, sed et de ente rationis ut communicabilitate, singularitate, quandalitate et sic de aliis entibus rationis. Sed grammatica de ente est prout significatur per nomina vel verba, et sic omnium illorum trium est consideratio de ente. Sed differunt penes hoc, quia metaphysicus considerat de ente ut est substantia vel accidens, sed logicus^f considerat de ente ut est communicabile pluribus vel incommunicabile et sic de aliis. Grammatica autem est de ente ut significatur per terminos et sub modo significandi et ordinatur ad manifestandum res sub modis seu intentionibus logicis ut communicabilitate vel singularitate et sic de aliis, ut patet de nomine et verbo. Et ergo grammatica est sicut primum in ordine et logica est secundum et finis grammaticae. Sed metaphysica est tertium et finis logicae. Et

^a grammaticam et metaphysicam *ego corr.* / grammaticum et metaphysicum *text.*

^b metaphysicam *ego corr.* / metaphysicum *text.*

^c ut *ego corr.* / et *text.*

^d qualitate *ego corr.* / quantitate *text.*

^e est *ego con.* / sed *text.*

^f logicus / *mag.*

ergo logica aliquando participat tamquam instrumentum quantum valet sibi ad scientiam suam, ut perfectus miles non habet respicere frenum vel sellam, tamen aliquando oportet eum videre quod debite sit ordinata et tempore necessitatis ut sciat solus per se emendare. Et sic assumit^a alterius opus quod tamen ad eum principaliter non pertinet, sicut etiam logica utitur grammatica tamquam instrumento et considerat eam. Sed metaphysica etiam aliquando utitur tamquam fine ad quem ordinatur.

Unde Philosophus incipiendo logicam suam⁷ magistraliter tangit considerationem grammaticae, logicae et metaphysicae dicens “aequivoca dicuntur quorum solum”. Primo enim in hoc quod dicit “aequivoca dicuntur” tangit considerationem logicae quae est de dicibilibus rerum quae dicuntur vel praedicatur. Et in hoc quod dicit “quorum solum nomen commune est” tangit considerationem grammaticae quae est de nominibus. Et in hoc quod dicit “ratio substantiae est diversa”, id est dispositio essentialis est diversa, ibi tangit considerationem metaphysicae, quae est de rationibus et quidditatibus rerum. Et ergo *logica est medium inter grammaticam et metaphysicam* et non potest alias esse bonus grammaticus nisi sciat modos essendi rerum ut tractat metaphysica et proprietates earundem ut tractat logica, quia exinde trahuntur modi significandi, quia ut res est, ita debet significare. Unde nomen quodque significat rem utique sub aliqua proprietate, quia vel <est> ut singularis vel ut communis vel ut hic vel ut ibi et sic de aliis, quae omnes sunt^b proprietates logicae. Oportet ergo bonum grammaticum scire proprietates rerum. Et sic grammatica non potest bene haberi sine logica et metaphysica, cum multa nomina non synonyma significant eandem rem, sed differentia habet solum capi penes proprietates, ut gratia exempli ‘currit’ et ‘cursus’ significant eandem

^a assumit *ego coni.* / /assumt/ ? *text.*

^b sunt / *interl.*

⁷ (Aristoteles, *Categoriae*, cap. 1, cap. Av 1/1, Av I-1/22 I, Bk 1a1-5, cap. Av 1/1, Av I-1/22I: “Aequivoca dicuntur, quorum nomen solum commune est, secundum nomen vero substantiae ratio diversa, ut animal et homo.”)

rem quia cursum, sed penes proprietates est differentia quia sub alia proprietate significat ly ‘currit’ cursum quam ly ‘cursus’.

Pro quo notandum est quod cursus, unica^a res, potest significari sub quinque proprietatibus. Primo modo cursus significatur per modum essentiae ut dicendo ‘hoc est’ demonstrando cursum, quia per nomen significat meram essentiam. Secundo modo cursus significatur per modum qualitatis inhaerentis, ut dicendo ‘cursus Sortis’, quia ibi | 11r designatur cursus inesse Sorti. Tertio <modo> significatur per modum actus separati a substantia ut dicendo ‘Sor currit’: ibi cursus significatur ut distat a substantia. Quatro modo cursus significatur per modum actus unius^b substantiae, ut dicendo ‘Sor currentes legit’: ibi cursus significatur inhaerere substantiae, quia illa oratio significat Sortem currentem legere. Quinto modo significatur per modum dispositionis vel ut est modus alicuius, ut dicendo ‘Sor currentes legit’, ubi cursus significatur ut est modus determinans, quia significatur quod Sor currentes legit. Quando ergo idem significatur per ‘currit’ et per ‘cursum’, ex iam dictis quaereret aliquis: Quare non dicit ‘Currit currit’, sed dicitur ‘Cursus currit’^c?

Pro tollenda igitur illa dubitatione notandum est quod res completa et perfecta est quando habet substantiam et actum in se; et si solum habet substantiam vel solum actum, inde non est res completa et perfecta. Ut si aliquis vult habere servum, ipse quaerit quod habeat in se substantiam et actum, id est quod sit bene dispositus in corpore et etiam quod sciat bene servire, quia si est dispositus in corpore et non scit servire, ipse non vult eum habere, sic etiam si scit bene servire et deficiat in corpore iterum non valet. Oportet ergo eum utrumque illorum habere si debet valere. Sic etiam simile est in qualibet re. Si debet esse completa et perfecta, oportet^d quod habeat substantiam et actum in se. Et ex illis tunc patet quod si debet cognosci vel apprehendi,

^a unica / /i^a/ text.

^b unius ego coni. / /u...s/ text.

^c Cursus currit / corr. text. e Currit cursus

^d oportet / marg.

oportet quod sub proprietate et modo actus et substantiae cognoscatur et apprehendatur. Si etiam debet significari, et quia nomen significat substantiam et verbum significat actum, inde est quod res vel veritas, si debet manifestari, oportet quod manifestetur vel significetur per verbum et per nomen. Et quando dicitur ‘Cursus currit’, tunc significatur veritas, sed quando dicitur ‘Currit currit’ non significatur veritas, quia ad perfectam orationem requiritur nomen et verbum et per ‘nomen’ intelligitur nomen, pronomen et participium ut etiam dicit Petrus Hispanus in tractatibus suis,⁸ capitulo de verbo. Quia ergo in prima oratione ponitur nomen et verbum et in secunda solum verba, inde est quod prima est repraesentativa veritatis et secunda non, etiam quia propositio debet significare verum vel falsum et hoc oportet per substantiam et actum unitum vel distantem affirmare vel negare vel aliquo alio modo, ut patet discurrenti. Et illa tunc est consideratio grammaticae, sub quibus proprietatibus res debet significari per nomen vel per verbum vel per adverbium et sic de aliis. Sed tunc de illis proprietatibus, sub quibus res significatur, est consideratio logicae, quae est de secundis intentionibus, sed ut res sunt primae,^a sic sunt de consideratione metaphysicae.

Et⁹ sic intelligitur dictum Aristotelis, VI° Metaphysicae

Hic iam Magister prosequitur ulterius declarando dictum Aristotelis ut supra allegatum est: *quod verum et falsum sunt in mente et non in rebus, supple secundum esse cognitum. Veritas enim comprehenditur a logico ut est cognoscibilis ab intellectu creato. Nec aliter esset in actu logico, nisi anima ipsam actualiter apprehenderit. Ideo ipsa veritas dici-*

^a primae ego coni. / purae ? text.

⁸ Petrus Hispanus, *Summulae logicales*, cap. de verbo, par. PH 5, pag. PH 3: “Et sciendum est quod dialecticus ponit duas partes orationis tantum, scilicet nomen et verbum...”

⁹ *Du 56/112*

tur secundum esse intentionale vel logicum esse in anima ut in signo. Et sic Sanctus Thomas loquitur cum aliis multis de veritate.

| Nota quod Aristoteles considerat verum et falsum ut sunt apprehensibilia ab intellectu creato. Et planum est quod illo modo verum et falsum non sunt in rebus, sed tantum in mente. Verum, ut est apprehensibile per intellectum vel ab intellectu, non potest esse in actu, nisi actualiter apprehendatur ab intellectu creato, quia apprehensibilitas veri est potentia vel aptitudo, quae non reducit ad actum, nisi quando res actualiter apprehenditur seu cognoscitur. Et sic verum dicitur adaequatio rei ad intellectum. Falsum autem dicitur disaequatio rei ad intellectum, quia verum est apprehensibile sicuti est, sed falsum est apprehensibile sicuti non est. Illo ergo modo loquitur Philosophus de vero in textu praeallegato.

Alio modo causatur verum prout est adaequatio principiorum rei ad invicem, sic quod principia debita requisita sint in tali re, ut ad hoc quod aliquid debet esse verus grossus, oportet quod sint principia veri grossi, scilicet argentum et signatura et sic de aliis quia ubi illa deficiunt ibi est falsus grossus, sic etiam de auro, si debet esse verum aurum.

Sed Magister ponit tertium modum veri dicens: *Sed secundo modo a metaphysico altiori consideratur veritas, ut est adaequatio ad verum ipsius rei, ut loquitur Sanctus Augustinus, et sic habet esse reale extra animam et in intellectu increato,^a qui est plenus veritate.*

Pro quo notandum quod quaelibet res intenditur a Deo, et, ut intenditur, ita est, et ergo vere est. Et si aliqua non est ut intenditur a Deo, non est vere res, nec est res, licet false, quia sicut Deus intendit rem esse ita est. Sed quia Deus bene rem intendit esse et ergo vere,^b et^c per consequens, si est sicut eam intendit esse, vere est. Et illo modo veritas vel verum est adaequatio ad verum intellectum divinum. Sed

^a increato *ego corr.* / creato *text.*

^b vere *ego corr.* / vero *text.*

^c et ? / *add. text.*

tamen si quaeritur: Quid tum est verum vel veritas ut est adaequatio ad verbum divinum? respondetur quod forma vel modus rei, quae res vere est, est veritas. Sed quia duplex est forma vel modus rei, scilicet intrinsecus et extrinsecus: intrinsecus sicut modus inhaerens rei, sed extrinsecus sicut forma exemplaris vel Idea, quae exterius informat rem, ergo etiam duplex est veritas rei scilicet extrinseca et intrinseca. Veritas intrinseca est forma inhaerens rei,^a qua^b res est, ut humanitas est veritas hominis et animalitas animalis. Sed veritas extrinseca rei est idea ipsius sicut intelligibilitas vel producibilitas rei, quae est forma aeterna seu ratio in Deo, quia ipse aeternaliter et ab aeterno intelligit rem et habet ab aeterno posse ad producendum rem. Et talis veritas non denominat rem ab intrinseco sed ab extrinseco. Deum autem denominat ab intrinseco, quia <veritas> est ipse Deusmet essentialiter, formaliter tamen <est> distincta^c a Deo, ut patet in tractatu *De Ideis*.¹⁰ Talis ergo veritas extrinseca rei cum sit aeterna, custoditur in saeculum saeculi, ut dicit *Psalmista*.¹¹ Veritas autem primi entis est forma intrinseca ipsius qua Deus est. Et sic potest dici quod Deum vere esse est causatum a Deo, cum ipse intendat se vere esse et est posterius ipso ut sunt multae veritates ut ipsum formaliter non esse asinum, ipsum non esse mutabilem et sic de aliis. Et sic dicitur in textu
12r | quod Deus *est plenus veritate*; sic quidquid Deus scit vel cognoscit, illud vere et incommutabiliter scit. Et quia omnes res scit et cognoscit et ergo omnium rerum habet in se veritates, vel sic quod ipse Deus est plenus Ideis, quia quaelibet res habet Ideam in Deo, quae sunt veritates, ut supra patet. Et hoc etiam testatur Scriptura cum dicit *Iohannes*, 1° capitulo,¹² “plenum gratia et veritate”.

^a scilicet ... rei / *marg.*

^b qua / qua et cetera *add. marg.*

^c distincta *ego corr.* / distinctus *text.*

¹⁰ Wyclif, Iohannes, *De Ideis*, cap. 3.

¹¹ *Psalmus* 148,6.

¹² *Iohannes* 1,14: “Plenum gratiae et veritatis.”

Correspondenter¹³ complexum et incomplexum insunt veritatibus

Hic Magister redeundo ulterius procedit et dicit quod complexio et incomplexio *insunt veritatibus*, id est quod veritates sunt complexae et ceterae^a sunt incomplexae, correspondeter tamen *secundum habitudinem ad intellectum creatum* sicut intellectus intelligit eas complexe vel incomplexae. Et dicit quod non *simul* et semel *secundum eundem respectum* seu actum complectendi una veritas est complexa et incomplexa cum simul et semel non posset intelligi complexe et incomplexae, sed nunc complexe et nunc incomplexae, quia si intelligitur cum alia re, tunc complexe, si non cum alia, tunc incomplexae. Et dicit quod *Deus non habet* actus diversos per quos complectitur unam rem cum alia ut animalitatem cum humanitate, vel per quos dividit unam rem ab alia ut humanitatem ab asineitate et sic de aliis, sed unica intellectione aeterna componit animalitatem cum humanitate et dividit asineitatem ab humanitate. Sed intellectus creatus, si debet componere unam rem cum alia, oportet quod habeat unum actum componendi quo componit. Et sicut singula componit cum singulis, ita etiam habet diversos actus quibus componit, sic etiam si debet dividere, quod non facit intellectus divinus sive increatus.

Tunc dicit ulterius: *Res igitur universales, cum obiective movent intellectum creatum ad apprehendendum seipsas, sunt incomplexae respectu intellectus simplicis*. Et cum res universales sint formae speciales, itaque illa veritas. Humanitas <et> animalitas, quarum quaelibet est communis veritas respectu simplicis apprehensionis, sunt incomplexae, ut quia verum est quod omnis homo est animal. Et ergo veritas est omnem hominem esse animal et non alia quam est animalitas quae est forma et quidditas cuiuslibet hominis et cuiuslibet animalis. Sic etiam, quia verum est quod omnis homo est homo et ergo veritas est, et alia non est talis nisi humanitas communis qua omnis homo est homo quae est forma et quidditas cuiuslibet hominis, igitur

^a ceterae ? / ceteris ? *text.*

¹³ *Du 57/ 129-130.*

sunt veritates et sic etiam de asineitate et aliis formis communibus. Quando ergo tales formae apprehenduntur per intellectum creatum per se sicut animalitas sine humanitate vel ut est indifferens ad humanitatem <vel> asineitatem et sic de aliis, tunc animalitas illa veritas dicitur incomplexa. Sic etiam de humanitate: si apprehenditur ut est indifferens ad Sortem vel ad Platonem, tunc humanitas^a dicitur veritas incomplexa. Si autem animalitas apprehenditur cum humanitate et ut est contracta ad humanitatem, sic dicitur esse veritas comple-

12v xa. Sic etiam de humanitate <et> asineitate. | Si apprehenduntur ut sunt contracta ad singularia, sic dicuntur veritates complexae et sic <Magister> dicit secunda substantia *significat quale quid et substantia prima hoc aliquid*, id est substantia secunda <dicit> substantiam communem, sed substantia prima substantiam singularem, exponendo proprietates realiter utrobique.

Sed¹⁴ secundo obicitur per hoc quod dicitur quod universale aut nihil aut et cetera et cetera

Hic iam Magister obicit contra sententiam dictam per hoc quod dicitur *quod universale aut nihil est aut posterius est*, ut habetur I° *De anima*, commento 1°. ¹⁵ Sed notum est quod *universale non est nihil*. Ergo sequitur quod sit posterius, *quod non esset nisi ipsum esset signum vel conceptus habitus de re*. Et confirmatur, quia Philosophus VII° *Metaphysicae*,¹⁶ *per processum a textu septimi commenti usque ad finem, diffuse prosequitur contra universalialia ex parte rei. Et idem patet in fine I° Ethicorum*,¹⁷ *de bono communi. Et breviter in quolibet libro suo negat universalialia ex parte rei^b vel incidentaliter vel directe, igitur et cetera.*

^a humanitas *ego coni.* / animalitas *text.*

^b rei / *interl.*

¹⁴ *Du 58/ 146-147.*

¹⁵ Aristoteles, *De anima*, lib. I, cap. 1, Av supplementum II/4A, Bk 402b7-8.

¹⁶ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. VII, Av VIII/168G-209C, Bk 1031a15-1041b33.

¹⁷ Aristoteles, *Ethica ad Eudemum*, lib. I, Av III/196K *sq.*, Bk 1217b1 *sq.*

Pro illo sunt tria notanda. *Primo quod est dare quinque maneries universalium, ut dicit Lincolniensis, II° Posteriorum, capitulo 7°.*¹⁸

Primum enim et supremum genus universalium est Idea vel ratio exemplaris et aeterna in Deo. Unde notandum quod cuiuslibet rei est una Idea in Deo, cum Deus rite et rationabiliter producit ea quae producit. Et ergo sunt rationes in Deo quibus producit ea, et quia alia ratione producit hominem et alia ratione asinum et ergo alia est ratio hominis seu Idea et alia asini et sic de aliis rebus. Et illae omnes Ideae omnium rerum sunt distinctae a Deo et inter se non <distinctuntur> essentialiter cum sint essentialiter ipse Deus, sed secundum rationem seu formaliter distinguuntur, et sunt eadem Idea quae est omnes Ideae, ut patet in tractatu *De Ideis*.¹⁹ Cum enim quaelibet res prius sit producibilis a Deo quam producatur et res communis, sicut prius est quam singularis, ita prius est producibilis quam singularis. Et illa producibilitas est Idea, sicut in exemplo capiendo esse hominem: hoc prius est quam esse Sortem vel esse Adam pro aliqua mensura temporis vel naturae. Et ergo prius producit homo quam ille homo; alias quam primum esset homo vel esse hominem, tam primo esset ille homo vel esse illum hominem, quod est inconveniens, quia esse hominem est simpliciter communius quam esse illum hominem et ergo esse illum hominem includitur in esse hominem. Et per consequens esse hominem cum sit amplius a parte ante et a parte post^a quam esse illum hominem, et prius ipso pro mensura, licet tamen non temporis, tamen pro mensura naturae. Prius igitur naturaliter producit esse hominem quam esse illum hominem proportionaliter sicut est prius. Et ergo Idea, sicut esse hominem, est commune, ita et Idea, qua producit esse hominem, est communis pro multis, et sic etiam de Idea qua producit esse animal, esse corpus, esse substantiam et sic de aliis ascendendo et descendendo: sicut se res habent, ita et Ideae

^a a parte ante et a parte post *ego coni. !!! / aparan et apar9/ text.*

¹⁸ Grosseteste, Robertus, *Commentarius in Posteriorum Analyticorum Libros*, lib. I, cap. 7, GPA 139/106–142/157.

¹⁹ Wyclif, Iohannes, *De Ideis*, cap. 3.

proportionaliter. Et notum est quod tale universale est ante rem, et est universale primo modo.

13r *Secundum genus universalium est ratio communis creata in causis superioribus ut orbibus caelestibus*, quia tales sunt | concausae inferiorum et causant homines et alia post primam causam. Modo tales etiam prius causant hominem quam illum hominem et secundum aliam rationem causant esse hominem et secundum aliam illum hominem. Et ratio, qua causant esse hominem est communior, eo quod communior est effectus esse hominem quam esse illum hominem. Et talis ratio communis causationis post causationem Dei est universale secundo modo dictum.

Tertium²⁰ *genus universalium est natura communis fundata in suis suppositis, ut sunt genera et species*, ut inquit Lincolniensis. Humanitas enim vel animalitas sunt formae et naturae communes cum quaelibet illarum communicatur multis suppositis et sunt fundata in suis inferioribus, quia destructis omnibus primis substantiis, id est singularibus, tunc impossibile est aliquid aliorum remanere, ut dicit Aristoteles in *Praedicamentis*.²¹ Patet ergo quod fundatur in singularibus.

Quartum genus universalium est forma communis apprehensa in suis accidentibus^a *ab intellectu infimo*. Et tale universale vocatur apprehensione, de qua loquitur Commentator et tale universale – dicunt moderni et Sanctus Thomas – esse solum in intellectu creato. Et imaginatio eorum est ista: quia ipsi vocaverunt universale esse formam separata a condicionibus et circumstantiis individuantiis et quia talem in re non dicunt esse quia dicunt omnem rem esse singularem. Si ergo talis forma in re esset, tunc esset singularis et tum^b est separata a condi-

^a accidentibus *ego corr.* / actibus *text.*

^b tum ? / tamen ? *text.*

²⁰ *Du* 59/ 170–171.

²¹ Aristoteles, *Categoriae*, cap. Ar 5, tract. Av 2, Av I-1/26L, Bk 1b6–8.

onibus individuantibus quod non potest stare. Propter hoc ipsi non dicunt aliquam talem formam <esse> in re separatam a circumstantiis, sed solum per intellectum, quia intellectus potest intelligere huiusmodi formam separatam a talibus circumstantiis individuantibus et solum per intellectum est talis separatio, igitur et cetera.^a Ex hoc quod est separata talis forma a circumstantiis individuantibus, ex hoc non est singularis, et eo ipso est communis seu universalis per intellectum, igitur et cetera.

Sed argumentum est contra hoc: nam ‘abstrahentium non est mendacium’, ut communiter dicitur; sic^b ergo intellectus abstrahit talem formam a circumstantiis individuantibus vel vere vel non. Si non, tunc est fictum, quia false abstrahere non est abstrahere. Si autem vere abstrahit, tunc huiusmodi forma vere abstracta est, et per consequens, vere est. Et si vere est, tunc realiter. Et quia talis est universale, sequitur quod universale vere et realiter est, et per consequens non solum per intellectum est, sed realiter ad extra. Et sic sequitur quod illa opinio non habet locum; sic etiam moderni et alii dicunt de tempore et de materia prima quod illa non est nisi per intellectum sicut universale. Et imaginantur similiter isto modo, quia materia prima pro nullo tempore nec pro aliquo instanti temporis est quod non sit formata, quia in qualibet tali mensura est. Et ergo est bona et per consequens bonitate est bona quae bonitas est forma ipsius materiae, et ergo non potest esse quod materia prima sit nisi sit formata. Et sic dicunt quod materia est in re circumscripta operatione intellectus. Sed non est materia prima circumscripta operatione intellectus quia non est nuda, sed solum per intellectum | dicunt ipsam esse materiam primam, 13v sic quod intellectus intelligit ipsam sine omni forma et denudatam ab omni forma de aliquo genere abstrahendo ipsam ab omni forma. Et sic dicunt solum per intellectum materiam primam esse. Sic etiam dicunt de tempore quod tale non sit, nisi ut intelligitur ab intellectu creato.

^a et cetera ? / *add. interl. text.*

^b sic *ego con.* / si (?) *corr. e scilicet text.*

Sed simile argumentum potest adduci contra haec, sicut de universali est adductum. Et sic videtur quod omnia illa non stent, sed dicendum est quod universale reale est, circumscripta operatione intellectus creati, similiter tempus et materia prima. De primo patuit quod forma communis ut humanitas est realiter communicata omnibus hominibus praeter operationem intellectus. De secunda notum est quod si anima non esset, adhuc tempus esset et dies et hora et sic de singulis. Igitur, de tertio dicitur secundum antiquos philosophos et secundum rei veritatem, quod materia prima est et est denudata ab omni forma de aliquo decem generum pro aliqua mensura. Patet quia illa veritas ‘materiam primam esse informem pro aliqua mensura temporis vel naturae’ est, et tamen nec est in tempore nec in instanti temporis. Patet cum materia prima prius est quam est formata et prius naturaliter est formabilis, ergo pro aliqua mensura est prius et non temporis, ergo naturae. Et pro illo priori materia est nuda et pro illa mensura naturae, et pro tempore non, nec pro instanti. Et ut sic materia est indifferens ad esse quid, quale vel quantum et sic de aliis ut dicunt philosophi. Et tunc non sequitur materia prima est informis pro illa mensura scilicet naturae, ergo est informis natura. Antecedens est verum et consequens falsum, ut patet ex iam dictis. Et sic conceditur quod materia prima est informis pro mensura, sed non conceditur quod materia prima est informis. Et tantum de illo tertio. Si tamen aliquis vult salvare opinionem illam, potest isto modo quod formam communem apprehensam esse in suis singularibus, non est actualiter nisi in intellectu creato, quia dum actualiter apprehenditur seu intelligitur ab intellectu creato, tunc est actualiter apprehensa, ut superius patet de hoc. Igitur etiam sic de tempore et materia prima secundum esse intellectum vel apprehensum ab intellectu humano ut de hoc^a postea statim patebit.

Quintus gradus universalium est ut sunt termini et conceptus et alia signa rerum universalium, *quae dimittit Lincolniensis sibi* tamquam

^a de hoc ? / *corr. e debet text.*

impertinentem, quia de illis non est aliquid ad propositum, nec sunt universalia nisi aequivoce, sicut homo depictus dicitur ‘homo’, quia est signum repraesentativum^a hominis, sic etiam ille terminus ‘homo’ vel alius, de quo nihil ad praesens.

Secundo²² notandum est quod ubi Aristoteles loquitur improbativè

<Magister> dicit quod *ubi Aristoteles loquitur improbativè de universalibus quod intelligit de universalibus idealibus primo modo dictis, quae posuit Plato, nec in hoc dissentiunt aliqui probabiles expositores textus Philosophi, ut patet respicienti Commentatorem, Albertum et Eustratium, Sanctum Thomam, Doctorem Subtilem, nec procedunt rationes Aristotelis nec aliquae positiones contra universalia idealia, ut pulchre ostendit Eustratius super II° | Ethicorum,*²³ *reprobando plane opinionem et rationem Aristotelis in hac parte. Sed Dominus Albertus et Sanctus Thomas et alii famose glossantes eum dicunt Aristotelem aequivocasse cum Platone intelligendo eum dixisse quod ideae sunt et separatae substantiae et <per se> entes a Deo et ab individuis, quod non est intelligibile cum talia monstruosissime sint superflua. Ideo dicit I° Posteriorum, capitulo 15°:*²⁴ *“Gaudeant universalia, quoniam monstra sunt.” Probabile namque est quod sic aequivocavit. Tamen <Magister> dicit: Videtur mihi quod Plato plane de ideis sensit et Aristoteles irrationabiliter improbat eum.* 14r

*Tertio notandum est quod Aristoteles, I° De anima,*²⁵ *intendit declarare “definitionem animae universalis”. Sed necesse est videre si haec universalitas definitionis animae sit generalis ut universalitas animalis vel specialis ut specialitas hominis praeservando se a sententia quam Aristoteles imposuit Platoni quod est dare universalia separata ab indivi-*

^a -tivum / / |-tm/ text.

²² Du 59/178-179.

²³ Eustratius, *Aristotelis ... Ethicorum ... libri ... cum Eustratii...*, lib. textus II, lib. Eimn I, Eimn 22a-23b.

²⁴ Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. I, Av I-2a/315C-316A, Bk 83a31-35.

²⁵ Aristoteles, *De anima*, lib. I, Av supplementum II/4A, Bk 402b7-8.

duis, nam definitio competens tali universali foret valde aliena a definitione per quam noscerentur singularia. Cum tamen ex definitione substantiae communis quaelibet singularis substantia cognoscitur eo ipso extra animam cum substantia universalis sit quaelibet singularium, ut cognoscendo hominem in communi cognosco illum hominem saltem in confuso et quemlibet particularem in sua specie quidditative, cum homo communis sit quilibet homo, ut dicit Porphyrius. Participatione speciei plures homines sunt unus homo. Ex quo apparet quod plures homines sunt unus homo et econtra, et sic de quocumque universali reali, quae sunt maxime^a de perfectione universi et maxime^b valent^c ad cognoscendum ordinem rerum universi.

Pro quo ordine cognoscendo est bene notandum quod Deus in principio vidit se esse bonum in infinitum et delectabile et quod nihil posset esse ita bonum sicut ipse est. Deinde ipse vidit quod posset citra ipsum esse optimum et vidit quod nihil citra ipsum vel infra ipsum possit esse melius quam quod ens citra Deum sit. Et illud ipse fecit et nihil potest esse melius citra Deum, quam quod ens citra Deum sit, quia si aliquid posset esse melius et nobilius citra Deum, sit illud A. Tunc arguitur sic: A est et non est Deus, ergo est productum, et per consequens est ens citra Deum et est melius propositum quam quod ens citra Deum sit. Ergo ens citra Deum est melius quam ens citra Deum, quod est oppositum in adiecto. Patet ergo quod nihil illo ente communissimo citra Deum potest esse melius et nobilius et sic optimus effectus, qui^d esse potuit.^e Nec Deus potuit producere effectum nobiliorem et meliorem quam quod ens citra Deum est.

Viso isto, tunc Deus vidit quod post illum primum effectum non potuit esse melius, nisi quod ens citra Deum est in subiecto vel quod ens citra Deum est non in subiecto, et quod ens citra Deum esse non in

^a maxime / /maxe/ text.

^b maxime / /maxe/ text.

^c valent ego coni. / valunt !, corr. e volunt text.

^d qui / potest add., sed cancell. text.

^e potuit / /praeotuit/ ? text.

subiecto est melius quam esse citra Deum esse in subiecto et utrumque
 illorum | fecit. Ecce quam perfectus ordo! Viso illo, vidit ulterius quod 14v
 ens citra Deum non in subiecto non potest esse nisi ens citra Deum
 non in subiecto naturae completae vel ens citra Deum non in subiecto
 naturae incompletae. Et quod esse ens citra Deum non in subiecto
 naturae completae est nobilium et melius quam esse ens citra Deum
 non in subiecto naturae incompletae. Et utrumque illorum fecit, ecce
 quam perfectus ordo! Viso illo, vidit ulterius quod ens non in subiecto
 citra Deum naturae completae, quod est substantia, non potest esse
 nisi quod aut sit ens citra Deum non in subiecto naturae completae
 corporeum vel incorporeum. Et corporeum <est> nobilium quam incor-
 poreum et melius. Et utrumque illorum fecit, ecce quam bonus ordo et
 tale est optimum post prius dictum! Viso illo, vidit Deus ulterius quod
 ens citra Deum non in subiecto naturae completae aut est corporeum
 animatum aut corporeum inanimatum et non amplius potest extendi,
 et quod corporeum animatum est nobilium et melius quam corporeum
 inanimatum. Et utrumque illorum fecit, ecce quam bonus ordo! Dein-
 de vidit quod ens citra Deum non in subiecto corporeum animatum
 aut est corporeum animatum sensibile aut corporeum animatum insen-
 sibile et non potest amplius extendi. Et corporeum animatum sensibile
 est melius et nobilium quam animatum corporeum insensibile, quia ani-
 mal est nobilium quam planta et melius. Viso illo, vidit ulterius quod
 tale ens citra Deum non in subiecto corporeum animatum sensibile
 aut est rationale aut irrationale et non amplius potest extendi. Et ratio-
 nale est melius et nobilium quam irrationale et utrumque illorum fecit,
 ecce quam bonus ordo! Deinde vidit quod tale animatum rationale est
 Sor vel Plato aut Cicero et sic de aliis et ibi est status, et quodlibet illo-
 rum fecit. Sic etiam ab alia parte descendendo,^a scilicet quod tale ens,
 <id est> ens irrationale aut est asinus aut bos aut leo et sic de aliis et
 non amplius, et ulterius leo, bos in singularia dividendo et sic de aliis
 speciebus. Et ibi etiam est status.

^a descendendo *ego coni. / descen/.../endo text.*

Et tunc^a de secundo membro secundae divisionis, scilicet de ente citra Deum naturae incompletae, ubi Deus vidit quod tale non est, nisi aut materia aut forma et unum nobilius quam aliud, et utrumque fecit. Ecce quam bonus ordo et perfectus! Et sic per singulas partes aliarum divisionum potest descendi. Tunc sub secundo membro primae divisionis, scilicet sub ente citra Deum in subiecto sic quod ens citra Deum in subiecto hoc non^b potest esse, nisi quod aut sit ens in subiecto citra Deum extensum, ut est quantitas aut inextensum, ut sunt alia octo genera accidentium et quodlibet illorum Deus fecit et tunc sub primo membro descendendo quod tale ens citra Deum in subiecto extensum non potest esse nisi quod aut sit extensum continuum aut discretum et quodlibet illorum Deus fecit. Ecce quam bonus ordo! Et sic, ut ulterius sub primo membro descendendo sic quod tale ens citra Deum
 15r in subiecto extensum continuum aut | est continuum ut locus aut ut tempus et sic de aliis quantis continue et quodlibet^c illorum Deus fecit et tunc sub illo membro, scilicet ens citra Deum in subiecto extensum discretum. Hoc non est nisi aut res talis quae est oratio vel numerus et sic ulterius subdividendo illa membra, et quodlibet talium Deus fecit. Ecce, quam bonus et perfectus ordo!

Tunc sub secundo membro principali descendendo^d ulterius, scilicet quod ens citra Deum in subiecto non extensum. Hoc non potest esse, nisi aut quod est ens citra Deum in subiecto non extensum ut est qualitas vel ut est relatio, vel ut est actio vel ut est passio vel ut est situs, vel ut est habitus, vel ut est quando, vel ut est ubi et quodlibet talium Deus fecit. Et tunc membrum primum ulterius subdividendo, scilicet quod ens citra Deum in subiecto non extensum ut est qualitas hoc non potest esse nisi quod aut sit non extensum ut est habitus vel dispositio, vel ut est naturalis potentia vel naturalis impotentia. Et sic per alias species descendendo usque ad specialissimas sicut etiam ad

^a tunc/ descendendo *add., sed cancell. text.*

^b non / *interl.*

^c quodlibet / quod-? *text.*

^d descendendo *ego corr.* / descendo *text.*

individua eorum et quodlibet talium Deus fecit. Ecce quam bonum ordo! Et sic ulterius sub secundo membro illius divisionis principalis ulterius descendendo sic quod tale ens non extensum et cetera, quod est relatio, non potest se habere nisi quod aut sit duplum aut dimidium, aut paternitas aut filialitas et sic de aliis speciebus descendendo et quodlibet talium fecit Deus. Et sic proportio notabiliter^a descendendo sub aliis membris, scilicet actione, passione, situ, habitu^b et sic de aliis, semper ad specialissima deveniendo et ille est ordo essentialis rerum universi. Patet ergo quod Deus non potuit facere et ordinare mundum melius quam fecit et ordinavit, nec hoc derogat potentiae^c suae, quia non potest esse melius ordinatus quam de facto est ordinatus et factus.^d

Et per hoc destruitur opinio multorum qui dicunt quod inter quas-cumque species possunt esse multae species quod patet sic: quia maior est distantia generis a proxima sua specie quam^e unius speciei ad aliam, ut gratia exempli animalis ad hominem, quia de quanto aliquid est magis communius, de tanto magis distat a minus commune. Et quia inter genus animalis et speciem humanam non mediat aliqua species, ergo etiam inter duas species specialissimas non mediant aliqua species. Consequentia tenet, quia si non mediant inter illa, inter quae est maior distantia, etiam non mediant inter illa, inter quae est minor distantia. Sic ergo patet quae sint essentialiter^f subordinata et quis sit ordo rerum universi: a communioribus quae sunt magis bona et nobiliora procedendo ad minus communia, quae sunt minus bona et minus nobilia.

Ex his ergo sic visis patet quomodo utilia sunt universalialia et cognitio eorum pro cognoscendo ordine rerum universi et ordinare talia in

^a notabiliter *ego coni.* / nobiliter (/nobilit'/, -o- ?) ? *text.*

^b situ, habitu *ego corr.* / situs, habitus *text.*

^c potentiae *ego coni.* / |po^ocie| *text.*

^d factus *ego coni.* / |fcus| *text.*

^e quam / ulterius *add., sed cancell. text.*

^f essentialiter *ego corr.* / essent *text.*

15v Deum considerando quomodo Deus ex gratia et benignitate sua fecit primo ens communissimum et universalissimum analogum ad omnia entia ita bene et perfecte | quod non potuit meliorem effectum producere quam quod ens citra Deum est quod est ens universalissimum et deinde quomodo illud divisit in ens in subiecto et in ens non in subiecto quae sunt minus universalia post primum et sic per illum ordinem directe descendendo ut prius patet. Et considerando quomodo illa omnia ita nobilia in nobis fuerunt destructa et quomodo Christus per passionem suam omnia illa restituit nobis et restauravit ea in nobis si nosmet^a vellemus, sed quando peccamus, tunc omnia illa perdimus et valde aequivoce habemus ea cum non sunt nobis utilia, sed per gratiam omnia illa econtrario acquirimus. Ecce quam multa bona Deus dat nobis si debite volumus considerare et de illis deberemus Deo regratiari et laudare eum ex tam nobilibus effectibus. Et sic convertimus in Deum scientiam de universalibus. Alias non prodesset nobis multum, sicut nec quaecumque alia scientia et tantum de illo ordine huius mundi.

Sicut ergo imaginamur de ordine rerum universi, sic etiam debemus imaginari de ordine mundi archetypi, qui est ordo idearum in Deo, isto modo ex quo Deus fecit quod ens citra ipsum est et non potuit facere melius citra ipsum, ut superius patuit. Illi tantum^b effectui correspondet^c ratio et communissima et optima citra primam quae est Idea ipsius. Deinde est Idea entis citra Deum non in subiecto quae est minus communis, et <Idea> entis citra Deum in subiecto. Post hoc est tunc Idea entis non in subiecto naturae completae vel entis citra Deum non in subiecto naturae incompletae, quae est iterum minus communis. Post hoc est Idea entis non in subiecto naturae completae corporeae et naturae completae incorporeae, quae sunt iterum minus communes Ideae. Et sic ulterius per illum ordinem descendendo sicut in ordine rerum ad extra, et quodlibet ipsorum habet suam Ideam.

^a nosmet *ego corr.* / nismet ! *text.*

^b tantum ? / /tm/ ? *text.*

^c correspondet *ego coni.* / /corrdet/ ? *text.*

Et tunc ab alio latere descendendo ut post Ideam entis in subiecto <est> Idea entis in subiecto extensi vel inextensi, et ulterius suo ordine descendendo usque ad infima. Et tales Ideae sunt valde multae formaliter et non essentialiter distinctae et una semper est prior alia in tali ordine supradicto. Non tamen in tempore est una prior alia, cum omnes sint aeternaliter, sed origine.

Pro²⁶ quo notandum – ut supra – quod universale, de quo loquitur

Hic iam Magister procedit ulterius et dicit *quod universale illud, de quo loquitur Aristoteles, est natura communis^a fundata in suis suppositis. Et sic subiecta praecedunt via generationis*, hoc est in intelligendum secundum operationem prius dictam de universali secundum Sanctum Thomam et alios modernos dicentes universale solum per intellectum esse, quia dum separantur a condicionibus individuantibus illo modo dicit singularia seu subiecta esse prius quam universalialia via generationis vel via originis, quia si debeo quidditatem vel formam abstrahere a condicionibus vel circumstantiis individuantibus, oportet quod illae circumstantiae prius sint et ergo oportet quod prius singularia sint et ergo cognitione praecedunt universalialia, quia prius oportet me | cognoscere singulare, deinde illud quod debet abstrahi a singulari. Igitur alio modo secundum sustentationem, singularia praecedunt universalialia, quia sustentant universalialia. Universalialia autem dupliciter praecedunt singularia, scilicet formaliter et finaliter. Formaliter quia sunt formae singularium et ergo dant eis esse et per consequens praecedunt. Sed finaliter quia sunt causae finales eorum et quia causae debent praecedere sua causata. Sequitur quod universalialia praecedunt singularia.

16r

Tunc dicit ulterius: *Illa autem natura communis, ut actualiter concipitur, habet rationem logicam*. Hoc est iterum intelligendum secun-

^a communis ego corr. / communes interl. text.

²⁶ Du 62/234–235.

dum opinionem prius dictam, quia talis natura communis, ut concipitur, habet rationem logicam, quia ipsi dicunt universalialia esse entia rationis, quia solum dum concipiuntur abstracta a condicionibus et circumstantiis individuantibus, tunc sunt universalialia et tunc sunt. Et quia hoc est esse solum in ratione et, per consequens, ut sic, sunt entia rationis, quia hoc vocatur 'esse ens rationis' et, ut sic, non communicatur multis, nisi dum concipitur actualiter communicari multis. *Et patet quia hoc totum est posterius particulari dati universaliali.* Ut dicitur *I° De anima*:²⁷ universale autem nihil est, aut posterius est, hoc intelligitur de universaliali secundo modo dicto secundum esse intelligibile.

Unde Eustratius distinguit inter universale logicum et universale metaphysicum quia dicit universale logicum esse solum ut intelligitur, ut prius patuit, sed universale metaphysicum, quod est praeter operationem intellectus. *Et Commentator dicit quod intellectus est qui agit universalialitatem in rebus*, quia dum abstrahit formas earum a condicionibus individuantibus. *Ex quo sequitur quod universalialitas est in rebus, licet ante*^a *universalialia separata secundum illud esse, scilicet secundum esse intelligibile et logicum, non haberent esse, nisi anima esset.* *Et sic intelligendus est Commentator, III° De anima, <commento> 18°*,²⁸ *quando dicit quod universalialia nullum habent esse extra animam ut intendit Plato, cum naturae communes sint intelligibiles et non sensibiles*, quia singulare dum sentitur, universale dum intelligitur. Et sic *neesse est ponere intellectum agentem, qui ea abstractivè cognoscat.*

Et hoc est totum intelligendum secundum opinionem prius dictam, quia, ut Commentator imaginabatur, quod nullum est universale extra animam. Et argumentum coartans eum hoc dicere fuit istud, quia si esset universale ex parte rei talis forma separata a circumstantiis individuantibus ut superius dictum est, et quia omnis res est singularis, si ergo talis forma ex parte rei esset, non circumstantionata esset, et

^a ante / a-? text.

²⁷ Aristoteles, *De anima*, lib. I, Av supplementum II/4A, Bk 402b7-8.

²⁸ Averroes, *In De anima*, lib. III, Av supplementum II/161F.

sic non esset singulare et per consequens universale esset quod non esset singulare, quod est impossibile. Propter hoc ergo ipse dixit nullum universale esse ex parte rei extra animam. Sed hoc non potest stare et argumentum suum faciliter potest solvi quando ipse arguit: si talis forma ex parte rei esset, tunc non esset circumstantionata et per consequens universale esset quod non esset singulare, negatur sibi consequentia. Sed ex illo bene sequitur quod tale universale esset pro aliqua mensura non circumstantionata et non esset singulare pro illa mensura. Et hoc est verum, quia prius est esse hominem quam esse illum hominem, ergo pro aliqua mensura est prius temporis | 16v vel naturae et pro illa mensura esse hominem est et non est esse illum hominem pro eadem mensura naturae. Sic dicendum est de quolibet universali quod ipsum pro aliqua certa mensura est. Et pro eodem non est singulare. Non tamen est concedendum quod universale est non circumstantionatum vel singulare, sicut conceditur quod materia prima est informis pro aliqua mensura. Non tamen conceditur quod materia prima est deformis, sic etiam in proposito. Sic ergo Commentator, credens illud argumentum valere, est deceptus. Illo ergo modo ponendo universale, tunc necesse est ponere intellectum agentem qui agat universalitatem in rebus et cognoscat abstrahendo a talibus circumstantiis individuantibus formas quae sunt universalialia primo modo dicta. Et sic obiectum intellectus debet esse quidditas abstracta a circumstantiis individuantibus et tunc agit suum obiectum quia facit ipsum habere esse abstractum. Et ideo ponitur intellectus agens quia alias praecipuae res manerent perpetue ab homine incognitae sicut genus, substantia et alia genera, quia secundum illam opinionem, cum sint universalialia, sunt solum secundum abstractionem et quia intellectus agens <per> abstractionem cognoscat ea. Et non cognosceret ea, si non ageret. Propter hoc ergo ponitur intellectus agens in rebus. Et sic intelligendus est Commentator X^o *Metaphysicae*, <commento> 6°,²⁹ ubi dicit, quod *impossibile est quod aliquid sit*

²⁹ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. X, Av VIII/255K.

commune pluribus nisi ut est in anima tantum, hoc est intellectum, intelligendum secundum opinionem praedictam. Et dicit Magister in textu, quod talia verba in multis locis posita obcaecaverunt me et multos mihi similes et avertunt a via probabili, quando pueriliter sapiebant, intelligentes eum dixisse de universali ex parte rei sic: universalialia ex parte rei negaverant esse, sicut et adhuc est apud modernos.

Unde³⁰ notandum pro modis loquendi philosophorum quod

Hic Magister ponit^a nobile unum dicens quod *'sensibile'* formaliter intellectum dicit primo naturam substratam dispositioni accidentali per quam ipsa potest sentiri, et sic lignum, lapis, homo et sic de aliis, dicuntur sensibilia. Secundo, sensibile dicit illam dispositionem per quam res sentitur ut si ego video lignum album, tunc albedo^b praesens dicitur sensibile, secundo modo quia per ipsam lignum sensu cognoscitur album. Tertio modo sensibile dicit *singularitatem rei, quia, eo ipso quod res est sensibilis, eo ipso est singularis*, quia sensus est singularium. Unde res non sentitur vel per sensum cognoscitur, nisi ut est in prospectu et quia non potest esse in prospectu nisi singularis, patet quod si res debet cognosci per sensum, oportet quod sit singularis quoad subiectum. Sed quoad formam, tunc sensus etiam est universalium, quia vel videns a remoto vel in tenebris aliquod corpus, prius cognoscit ipsum esse coloratum et deinde cognoscit ipsum esse album et ultimo hac albedine album. Et sic obiectum sensus quoad^c formam vel dispositionem cognoscitur universaliter prius quam singulariter, sed quoad materiam^d tunc cognoscitur solum singulariter, quia ut est in prospectu et quia ut sic etiam singularis, igitur <et cetera>.

^a ponit ego coni. / |pt/ text.

^b albedo ego coni. / albedinem ? text.

^c quoad ego corr. / quoid text.

^d materiam ego coni. / illeg. text.

³⁰ Du 64/267-268.

Universale autem non potest esse in prospectu, quia oporteret quod esset obiective praesens | animo; tunc oporteret quod esset secundum omnes partes praesens. Et quia una pars est Romae et alia Parisius, sicut speciei humanae et hinc inde sunt dispersae; inde est quod non potest esse praesens et per consequens non potest per sensum cognosci, sed solum per intellectum. Propter hoc ergo dicitur intellectus est universalium. Unde dicit ulterius quod res non dicitur sensibilis actualiter, nisi dum actu sentitur, quia sensibilitas dicitur ‘potentia ad sentiendum’. Et quia talis non potest reduci ad actum nisi dum sensibile actualiter sentitur, inde est quod sensibilitas non potest actualiter esse, nisi dum sensibile actualiter sentitur tali potentia *reducta ad actum*, scilicet *potentia sensationis*. Et hoc est *quando sensus actualiter apprehendit* sensibile et alias. Illis ergo tribus modis significat sensibile formaliter intellectum. 17r

Correspondenter³¹ universale in intellectu formaliter dicit tria, scilicet

Hic iam Magister ulterius prosequitur dicens quod, sicut dictum est de sensibili quomodo formaliter intellectum dicit tria, correspondenter etiam ‘*universale*’, *formaliter intellectum*, *dicit tria*, scilicet *primo naturam* communem communicatam multis realiter, *quae est res primae intentionis*, *secundo dicit universalitatem* vel *communicabilitatem multis suppositis*, *quae est res secundae intentionis*, et *tertio significat et dicit intelligentiam* vel *intelligibilitatem propriam intellectus*, *cum res universalis sit proprie intelligibilis sic quod non sensibilis sensu corporeo*. Sicut enim ly ‘est’ dicit in primo significato materiali rem quae est, secundo in significato formali dicit actum essendi, tertio connotative dicit durationem qua aliqua res durat, sic etiam ‘*universale*’ in significato materiali dicit rem quae communicat et hoc in ratione substrati quae est primae intentionis, secundo dicit in significato formali

³¹ *Du* 64/278.

universalitatem^a seu communicabilitatem multis suppositis et hoc in ratione formali, tertio tunc dicit ultimum, scilicet intelligibilitatem propriam intellectus quae est passio consequens universale, quia universalia proprie sunt intelligibilia et intellectu cognoscibilia, ita quod non sensu corporeo ut visu vel auditu et sic de aliis, sed sensu spirituali scilicet intellectu.

Et inde venit quod dicunt philosophi quod universale est dum intelligitur et quod intellectus est universalium, sensus vero singularium. Universale igitur formaliter intellectum, id est ut universale, significat illa tria significata. Secundum primum significatum conceditur quod universale est naturae et extra animam, sed secundo modo etiam, sed tunc tertio modo: tunc universale non est extra animam, sed solum est in intellectu, igitur <et cetera>. *Quando igitur intelligibilitas rei universalis est reducta ad actum per intellectum humanum, tunc dicitur universale in actu. Cum intelligibilitas dicit potentiam, consequens est quod intellectio est actus eius.* Hoc intelligendum est quod capiendo universale prout dicit intelligibilitatem rei universalis. Et sic tale non est in actu, nisi dum actualiter intelligitur, quia intelligibilitas rei est potentia qua res potest intelligi, modo rem posse intelligi. Hoc non potest reduci ad actum, nisi dum actualiter res intelligitur. Et sic etiam universale non est in actu, nisi dum actualiter intelligitur. Et illo^b modo impossibile est quod aliqua res communis pluribus rebus extra haberet esse, nisi dum fuerit in anima, et hoc secundum esse

17v spirituale | vel intellectuale vel intentionale ut in signo suo.

Et sic intelliguntur quotlibet dicta multorum doctorum et philosophorum aliorum loquentium in illa materia. Metaphysici autem sentiunt quod natura communis multis prius naturaliter intelligitur a Deo ut communicata pluribus quam in effectu communicatur eisdem, quia alias potentia non praecederet actum. Et sic universalitas et veritas non dependent ab intellectu creato, sed ab intellectu increato, qui externa notitia producit omnia in effectum et praecedit intellectum creatum.

^a universalitatem ego corr. / universalitate ? text.

^b illo ego coni. / [il..o] text.

Et illius sententiae ignorantia fecit Ockham et alios multos doctores signorum ex infirmitate intellectus declinare ab universali reali et a via probabili, ex eo quod non debite intellexerunt illam sententiam. Et crederunt hoc dici de universali extra prout dicit^a rem communicatam ad extra multis suppositis. Si enim attendissent quomodo philosophi dicunt tempus non habere esse in actu, nisi per animam, ut patet per Beatum Augustinum V^o Confessionum 28,³² ex eo quod tempus non est, nisi mensura motus secundum prius et posterius. Et sic dicunt tempus non esse actualiter extra animam et hoc secundum esse mensurabile, quia mensurabilitas est potentia qua res potest mensuari et illa non potest reduci ad actum, nisi per animam dum ipsa actualiter mensurat tempus. Et sic secundum illud esse tempus non habet esse praeter animam. Sed tempus, quaedam duratio mundi successiva, hoc est actualiter etiam si nulla anima esset, ut notum est cuilibet intelligenti, sic etiam est de universali. Et quomodo dixerunt materiam primam non habere esse proprium, nisi per animam, hoc est secundum esse intelligibile, ut sufficienter prius patuit de hoc, sic etiam de universali, igitur <et cetera>. Etiam si cognoscerent quomodo sensibile vel intelligibile non habent esse in actu, nisi dum actualiter cognoscuntur, tunc assurgerent ad sensum philosophorum concipiendum.

Unde Commentator inquit quod formae communes inveniuntur, in quibus sunt formae universales, quia communicatio, quae intelligitur in formis communibus, habet esse extra animam, ut humanitas est forma communis, in qua invenitur forma universalis quae habet esse extra animam, scilicet communicatio multis suppositis. Ex quo manifeste apparet quod formae communes sunt et formae universales. Aliter enim Commentator contradiceret sibi ipsi nulli opinioni suffragando, quia ipse dicit in multis locis quod universale non habet esse nisi in intellectu et quod impossibile est aliquid multis communicari nisi ut est tantum in anima. Et hic dicit quod formae communes sunt, in quibus inveniuntur formae universales extra animam. Si ergo intelligeret

^a dicit ego coni. / -it ? text.

³² Augustinus, *Confessionum libri tredecim*, lib. V, PL 32/824.

utrobique de universali ut dicit rem communem multis, tunc contradiceret sibi ipsi. Si autem intelligeret de universali, ut dicit intelligibilitatem, iterum contradiceret sibi ipsi et non suffragando alicui opinioni. Oportet ergo dici quod ipse Commentator Philosophi dicit universale non habere esse extra animam, quod intelligit de universali ut dicit intelligibilitatem. Et ubi dicit 'universale extra animam', intelligit de
 18r universali, ut dicit rem quae est. *Dicitur igitur quod genus et species | de quibus loquitur Aristoteles sunt intentiones praedicabiles de multis in quid. Et per 'intentionem' non intelligamus conceptum vel similitudinem rei in anima ab ea factam, sed effectum creabilem, quem principaliter natura intendit, ut humanitas communis,^a animalitas communis et sic de aliis quae sunt intentiones, quia natura primo intendit producere hominem vel asinum et deinde valde secundarie intendit producere illum hominem vel illum asinum singularem. Propter hoc universalia sunt intentiones ut etiam loquitur Aristoteles, XII° Metaphysicae 15°,³³ ubi dicit quod in unoquoque intentio non est, nisi substantia composita, <id est, intentio> ipsius rei. Super quo dicit Commentator quod substantia composita ex materia et forma est unumquodque individuorum. Et sic patet quomodo in qualibet re intentio non est aliud a substantia composita ipsius. Et sic intentio est forma vel quidditas, quae non est separata a materia ut sunt humanitas communis, animalitas communis et sic de aliis generibus et speciebus.*

Dicit ulterius: *Sicut enim intentio <humana a> nostris loquentibus vocatur '<actus> intendentis',^b vel secundum alios 'habitus', 'species' vel 'aliud intentione productum' et sic intentio naturae vocatur 'illud quod natura intendit'. Et quia secundum Avicennam, natura intendit producere speciem et non principaliter individuum, patet quod species sunt intentiones. Et sic etiam dicit Commentator quod ex eo quod species est de principali intentione naturae, ideo not fit a casu sicut individuum.*

^a communis / multis add., sed cancel.

^b intendentis ego corr. / intendendi text.

³³ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. XII, Av VIII/299M, Bk 1070a13-14.

Et sic dicit ulterius quod *ex illo inolevit, ut reor, modus loquendi de rebus primae intentionis et de rebus secundae intentionis. Sicut enim universalia vocantur 'substantiae secundae', quia subiciuntur post primas in ordine ascendendo praedicamentali, quia nos primo intendimus res ut sunt bona singularia. Econtra autem natura.* Et ex inde dicimus naturas universales communicatas multis suppositis vocamus 'res secundae intentionis', sicut hominem et asinum et sic de aliis res primae intentionis. Et in tali aequivocatione de minoritate substantiae laborant Plato et Aristoteles ut dicit *Commentator VII° Metaphysicae*:³⁴ *Aristoteles ponens primam substantiam esse magis substantiam quam secundam eo quod pluribus substat. Et econtra autem ponit Plato: substantiam secundam esse magis substantiam quam primam eo quod est communior et latior in praedicatione et communicatione. Et sic ille error ex quid nominis, <intentionis et> praedicationis facit multos putare quod omne universale de quo loquitur Aristoteles est conceptus in anima, quod non est verum.*

Patet igitur philosophorum sententia de universalibus. Et patet secundo multorum doctorum sententia de triplici praedicatione, scilicet ante rem, in re et post rem. Universale ante rem est Idea universalis rei, sed universale in re est res de facto communicata multis ut genus et species, sed universale post rem ut conceptus in anima et termini quae sunt solum signa priorum. Et patet tertio quomodo iuvamur ex illis ad intelligendum Scripturam sacram. *Nam quando ille eximius propheta et philosophus Moyses dixit, Genesis 1°:*³⁵ *"producat terra animam viventem in genere suo, iumenta, reptilia et bestias secundum species suas", quomodo ipse non intellexit per 'genus' et 'species' terminos vel conceptus, sed naturas communes multis communicatas | realiter* 18v *ad extra existentes, a quibus omnibus rebus determinatum est esse et existere, et cetera.*

³⁴ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, Av VIII/157K-L.

³⁵ *Genesis* 1,24.

⟨Capitulum tertium⟩

Licet¹ enim multis videantur dicta antiquorum^a et cetera

Istud est capitulum tertium in ordine, in quo Magister procedit ulterius dicens quod *licet multa dicta antiquorum^b videantur sonare pro sententia dicta de universalibus, apparet tamen quod vivacitas rationis seu argumenti non sinit ipsam stare*, id est quod sunt argumenta multa quae apparent esse contra dictam sententiam, *et sic oportet verba induere alium sensum a praedicto.*

Tamen pro declaratione huius sententiae de universalibus necesse est primo supponere quaestionem: Si est? de universalibus et deinde manuducti in quaestionem: Quid est?^c Ut dicit Philosophus *II° Posteriorum*:² quaestio Quid est? praesupponit quaestionem Si est? et *de eiusdem necesse est discipulum nutriri in notitia de veritatibus, cum omne universale est forma, veritas vel dispositio significabilis per complexum, ut 'esse hominem', 'esse asinum' et sic de aliis.* Ex^d quo est notandum quod omne universale est veritas non propositionis, sed realis veritas, ut gratia exempli ego scio omnem hominem esse animal illam veritatem, quia veritas est omnem hominem esse animal, et illa veritas non est aliud nisi animalitas communis qua omnis homo est animal, quae est forma et dispositio essentialis cuiuslibet animalis et est significabilis per illud complexum 'esse animal'. Sic etiam humanitas communis est veritas vel forma qua omnis homo est homo et quidditas cuiuslibet et significatur per illud complexum 'esse hominem' et sic de aliis universalibus realibus. Et sic hominem esse est humanitas,

^a antiquorum *ego corr.* / auctorum *text.*

^b antiquorum *ego corr.* / auctorum *text.*

^c est / et de eiusdem necesse est discipulum *add., sed cancell. text.*

^d Ex *ego coni.* / [...] *text.*

¹ *Du* 70/3.

² Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. II, comm. Av 3, cap. Ar 1, Av I-2a/403D-E, Bk 89b33-35.

animal esse est animalitas, asinum esse est asineitas, Sortem^a currere cursus Sortis, esse albedinem albedo, esse Deum deitas et sic universaliter in omnibus est ita. Et illa sententia patet per Philosophum qui dicit quod semper est idem instans et hoc est verum, quia per instans intelligitur instans esse et hoc est semper universale, ergo est veritas, ut humanitas qua verum est omnem hominem esse hominem et animalitas qua verum est omne animal esse animal et sic de aliis. Et est forma, quia dicitur communiter: forma est quod dat esse rei. Et quia humanitas dat esse homini, ergo est forma hominis, quia universaliter a quo aliquid est illud quod est, hoc est forma et quidditas sua. Scilicet, ab humanitate aliquid est illud quod est, quia homo, ergo humanitas est quidditas et forma hominis. Et dicitur 'quidditas' quasi 'quo ita est, quo aliquid est quid'.

Unde dupliciter capitur 'quidditas'. Aliquando enim capitur pro toto composito et sic idem est res et quidditas; secundo modo capitur pro parte compositae rei et sic est solum pars: sic etiam capitur humanitas, asineitas, animalitas et sic de aliis. Aliquando enim humanitas accipitur pro tota natura hominis et pro toto homine et sic esse hominem est humanitas et humanitas est esse hominem et est homo. Sed aliquando humanitas accipitur pro parte qualitativa compositi quae est forma actuans ipsam materiam et sic humanitas non est homo
 19r nec esse hominem est humanitas. Unde propter hoc Avicenna et alii | periti philosophantes vocaverunt^b universalia realia a nominibus abstractis ut 'humanitas' et 'asineitas'. Et hoc est ex duplici causa. Uno modo propter hoc: quia formae debent nominari ut abstractae a materia, ut potius nominatur albedo dicendo sic: albedo quam dicendo album, sic etiam in essentialibus formis, et ergo potius debent nominari nominibus abstractis quam concretis. Secundo modo propter hoc ut designantur esse quidditates rerum, ut humanitas <et> asineitas, quia humanitas dicitur quo ita est quod aliquid est homo et asineitas quo

^a Sortem *ego corr.* / Sor *text.*

^b vocaverunt *ego corr.* / vocarut *text.*

ita est quod aliquid est asinus, ut patet ex virtute vocabuli. Propter hoc ergo nominantur nominibus abstractis.

Ulterius dicit textus quod *illa manuductio patet ex triplici testimonio Aristotelis*.

Primo quod *III° De anima* 8³ dicit Philosophus *quod oportet dare in homine virtutem supra sensum materialem*, ita quod ex hoc vult Philosophus quod non possunt omnia per sensum exteriorem cognosci, sed aliqua sunt quae solum per intellectum possunt cognosci. Et ergo si homo debet illa cognoscere, oportet quod habeat virtutem supra sensum per quam cognoscat, scilicet virtutem intellectivam quae non sunt nisi universalialia ex parte rei. Cum omnia singularia per sensum cognoscamus ut dicit, *quod aliud est magnitudo et aliud est magnitudinis esse, sed idem est caro et carnis esse*. Ex quo secundum concorditer exponentes trahitur quod Philosophus vult per hoc intelligere quod forma seu quidditas singularium distinguitur ab ipsis singularibus in hoc quod dicit *quod aliud est magnitudo et magnitudinis <esse>* et quod talis forma singularium est ipsa singularia ut patet per hoc <et> in hoc quod dicit *idem est caro et carnis esse*. Unde caro et magnitudo cognoscuntur per sensum quia videntur, sed carnis esse^a et magnitudinis esse illa non cognoscuntur per sensum sed solum per intellectum. Et iam laicus bene cognoscit carnem et magnitudinem et hominem, sed de carnis esse et magnitudinis esse et hominis esse ipse nihil scit dicere, ut notum est. Ex quo patet quod non sunt eiusdem cognitionis, sed unum intellectualis et aliud sensualis. Ex illo iam patet quomodo idem est res et esse ipsius; patet per hoc quod dicitur quod *idem est caro et carnis esse*. Et etiam quomodo est differentia inter rem et esse ipsius quae solum penes cognitionem differunt, quod ipsa res cognoscitur per sensum, sed esse ipsius rei solum per intellectum habet cognosci. Et hoc patet per hoc quod dicit *quod aliud est magnitudo et magnitudinis esse* vel magnitudini esse, quod idem est. Et hoc non est magnum

^a esse / Unde caro et magnitudo *cancell. text.*

³ Aristoteles, *De anima*, lib. III, Av supplementum II/155F-156A, Bk 429b10-14.

inconueniens, quia essentia diuina est ipse Pater in diuinis et tamen distinguitur a Patre per formam, scilicet per communicabilitatem pluribus. Sic etiam universale distinguitur a singulari et forma ab illo cuius est forma.

19v Alio modo textus praeallegatus potest sophisticè intelligi sic: idem est caro et carnis esse, quia ly ‘caro’ nominat essentiam et cum hoc condicionem individuante[m] et quod tunc aliud est magnitudo et magnitudinis esse, ly ‘magnitudo’ etiam eodem modo potest supponere. Aliquando sicut ly ‘caro’, cum nominet essentiam et cum hoc etiam condicionem individuante[m]. Sed magnitudinis esse <et> |^a carnis esse, solum supponunt pro essentia et non pro condicionibus. Et sic intelligendo sophisticè aliud est magnitudo, id est aggregatum ex essentia et condicione individuante, et aliud magnitudinis esse, id est solum essentia sine condicione individuante. Et hoc est verum quia illud est sicut totum, istud uero sicut pars. Sic etiam est intelligendum de caro et carnis esse, quia dum dicitur quod idem est caro et carnis esse, tunc ly ‘caro’ supponit solum pro essentia et non pro condicione individuante et sic est verum. Sed prima expositio est potior. Et sic dicit ulterius *quod non putetur quod solum in intelligentiis ita sit*, cum ibi non sint condiciones individuantes quia non sunt numerales, sed etiam in istis inferioribus est ita quod est differentia inter quidditatem rei et ipsam rem et etiam quod idem est quidditas et res cuius est quidditas ut iam plane patuit, *relinquitur ergo quod sit dare uirtutem supra sensum scilicet intellectum qui consideret* et cognoscat ueritatem uersalem abstractiue, quae materialiter non potest cognosci, scilicet sensu materiali, sed per intellectum. *Et hoc est quod philosophi dicunt intellectum agentem in phantasmatis abstrahendo concipere intuitionem uersalem.* Et phantasmata rerum uocantur ‘idola’ uel ‘similitudines’ rerum. Sicut in speculo est idolum hominis uel alicuius alterius rei ut, gratia exempli, intellectus est per quod cognosco concipiendo quod omnis homo cum quolibet homine et tunc post hoc intel-

^a In praedicatis per se est idem subiectum et esse *add. in marg. sup. text.*

lectus abstrahit talem perpetuam veritatem in qua omnes homines conveniunt, scilicet humanitatem communem omnibus hominibus. Et tunc talis veritas significatur per illud complexum ‘esse hominem’ et tamen concipit ipsam incomplexam abstractam a suppositis. Et illo modo concipit speciem humanam. Si autem animalitatem concipit, tunc concipit genus, quod significatur per illud complexum ‘esse animal’. Ex illo ergo exemplo patet manuductio in quaestionem: Si est? de universalibus realibus.

Secundum⁴ exemplum est VII° Metaphysicae 20 et 21,^a ubi movendo^b 10v

Hic iam Magister Johannes Wykleph adducit secundum exemplum Philosophi VII° Metaphysicae, commento 20 et 21,^c *ubi expresse dicit quod in praedicatis per se est idem subiectum et ipsum esse ut idem est bonum et bonum esse et idem est homo et hominem esse et sic de aliis. Non autem ita est in his quae sunt per accidens ut aliud est album et album esse, quia subiectum et albedo sunt duae naturae distinctae. Ex quo manifesto apparet quod in^d praedicatis per se, hoc est quae non sunt praedicata accidentaliter, tunc est idem ipsum et ipsum esse, ut idem est homo et humanitas hominis quae est esse hominem, quia esse hominis est quo homo est homo et quia per humanitatem homo est homo. Ergo esse hominem est humanitas, etiam quia esse hominem dicitur actum quo homo est homo et quia per quod aliquid est, illud est actus eius, ergo etiam per quod aliquid est homo, hoc est actus eius quo est homo. Et quia per humanitatem homo est homo, ergo humanitas est actus hominis essentialis, et per consequens est esse hominem, sic etiam <Magister> exemplificat de bono quod idem est bonum et bonum esse, intelligendo de bono essentialiter, ut quod*

^a 21 *ego corr.* / 20 *text.*

^b movendo / manifestando *text.*

^c 21 *ego corr.* / 20 *text.*

^d in / |pdictis| *add. text. sed cancell.*

⁴ *Du 72/48–49.*

20r habes est bonum sed non moraliter, quia tunc esset praedicatum per accidens | et non per se. Et sic universaliter in omnibus est ita quod esse animal est ipsum animal, et per esse animal significatur animalitas qua omnis homo et omne animal est animal et illa <animalitas> est animal, et sic etiam de asineitate et omnibus aliis. Sed in praedicatis, ubi accidens praedicatur, tunc non est idem album et esse album, quia ly ‘esse album’ supponit pro albedine et quia albedo non est album, ergo esse album non est idem quod ipsum album, sic etiam Sortem currere non est Sor currens sed est cursus Sortis et sic in omnibus aliis. Ecce quomodo iterum patet manuductio in quaestionem: Si est? de universalibus!

Ex isto exemplo et *Commentator*⁵ etiam dicit quod “*quaelibet primarum substantiarum est idem cum sua quidditate*”. Immo paulo superius⁶ dicit quod “*quaelibet res est idem cum sua quidditate*”. Et notum est quod per ‘quidditatem’ intelligit rem esse, ut per ‘quidditatem hominis’ hominem esse quo omnis homo est homo et est humanitas communis. Quia sicut per ‘esse album’ significatur albedo non illa nec illa, sic etiam per ‘esse hominem’ humanitas et non illa nec illa, sed communis.

Tertium⁷ exemplum est ex modo loquendi

Hic Magister ponit tertium exemplum *ex modo loquendi* communi *de forma substantiali, quam textus vocat ‘quod quid erat esse’ et Commentator vocat eam ‘quidditatem’, ut patet 5^{oa} capitulo.*⁸ Pro cuius intellectu notandum quod mos est Graecorum praedicare hoc verbum ‘erat’ in praedicatione necessaria formali vel abstractiva. Et causa est quia ly

^a 5 ego corr. | 7 text.

⁵ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, Av VIII/171H.

⁶ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, Av VIII/171B.

⁷ Du 73/68.

⁸ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, Av VIII/169D.

'erat' est verbum praeteriti imperfecti temporis et designat praeteritionem cum permanentia,^a quia in hoc quod est praeteriti temporis in hoc significat praeteritionem, et est imperfecti in hoc significatur quod non totaliter transivit et ergo significatur permanentia. Et sic significatur praeteritio non totaliter sed cum permanentia, et per consequens stabilitas, quia quando res fuit et non totaliter praeterit, tunc est stabilis. Et sic etiam Evangelium *Iohannis* 1° ponit hoc verbum 'erat' cum dicitur: "Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum" et cetera, per quod significatur *res abstractissima*, scilicet *ratio exemplaris*, et *Verbum quod est splendor Patris et figura substantiae eius, ut dicit Apostolus Ad Hebraeos* 1°.¹⁰ Quia loquitur de Verbo, scilicet de Persona Filii et ergo loquitur de abstracto a materia, quia ipse Filius est ratio exemplaris et est Verbum per quod ipse Pater omnia rationabiliter producit et per rationes ideales. Sed cum dicitur et quod "In ipso^b vita erat", ibi loquitur Evangelista¹¹ de rationibus idealibus ipsarum rerum sic quod quaelibet res est in Deo secundum esse intelligibile et tale est Idea ipsius quae erat una in Deo in principio, scilicet ipsemet Deus. Ex quo patet quod Ideae rerum sunt aeternae et sunt vita in Deo et ipsemet Deus essentialiter et ergo loquitur de re abstractissima.

Correspondenter Aristoteles, loquens de forma universali, scilicet genere vel specie, dicit quod idem est 'quod quid erat esse', quod tantum sonat <in> expressiori nostro modo loquendi acsi dicens quod forma universalis substantiae singularis est idem quod est ipsum esse quid et hoc est quidditas cuiuslibet singularis. Volens igitur manuduci de quidditate in materiam universalium, debet intelligere confuse et abstracte idem per genus et speciem sic quod per genus confuse intelligendum est idem sicut per genus abstractum ut in illa propositione 'Omnis homo est animal', ubi animal dicitur stare confuse pro isto vel isto. Debet

^a cum permanentia / *corr. e* permanentia cum *text.*

^b ipso *ego corr.* / erat *add. text.*

⁹ *Iohannes* 1,1-4.

¹⁰ *Ad Hebraeos* 1,3.

¹¹ *Iohannes* 1,4.

20v intelligi 'animal' abstractive sic quod | praedicatum supponat simpliciter pro animalitate communi et sic etiam de speciebus est intelligendum ut idem debet intelligere per esse animal et per humanitatem vel genus animalis et idem per esse hominem et speciem hominis quae est humanitas et sic de singulis. Et quodlibet ipsorum est commune suis suppositis, quia esse animal vel genus animalis est commune praedicabile de omnibus animalibus et esse hominem est commune praedicabile de omnibus hominibus vel species humana, quod est idem. Ideo dicit Commentator, commento 22°,¹² quod substantiae singulares erunt participatione unum et idem quod sic est intelligendum: quod substantiae singulares, ut gratia exempli omnes homines singulares, sunt participatione unum et idem quia unus homo communis. Et est imaginandum^a quod esse hominem in hoc est commune et est unum totum universale a quo omnes singulares homines capiunt esse, et ipsum est omnia sua singularia simul sumpta et quodlibet seorsum. Modo tunc Sorti datur esse Sortem quod est pars illius totius esse hominem communem. Et ergo Sor capit partem illius esse hominem et Plato capit esse Platonem ab eodem quod etiam est pars illius totius esse hominem et est illud totum. Et Sor etiam est illud totum esse hominem, sed non secundum se totum et sic de aliis singularibus, sic ergo omnes homines singulares sunt <per> participationem, id est per partis captionem, unum et idem, quia esse hominem quod est commune omnibus hominibus. Et ille etiam est intellectus *Porphyrii, capitulo de esse*,¹³ quando dicit participatione speciei plures homines sunt unus homo, non unus singularis sed unus communis, ut iam est expositum.

^a Et est imaginandum | cancell. ? text.

¹² Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, comm. textus 22, comm. Av 21, Av VIII/171H-I.

¹³ Porphyrius, *Isagoge*, Av I-1/6A.

Unde¹⁴ Augustinus, in dialogo Ad Felicianum, ponit

Hic iam Magister procedit ulterius, dicens quod Augustinus, *Ad Felicianum*,¹⁵ scribit exemplum de Trinitate sub his verbis: Ecce igitur homo pater habet hominem filium <est> commune quidem utrique illorum quod homo est; hoc est commune patri et filio cum cuilibet ipsorum est commune esse hominem, unicum tamen est quod filius est quia solum filio competit, alteri autem proprium quod pater est quia solum patri competit, et sic in utraque persona distinguitur ut communis humanitas non negetur. Ex quibus manifeste apparet^a quod humanitas communis est in patre et in filio et licet uni personae sit proprium quod sit pater, alteri unicum quod sit filius et *unus gignit et alius gignitur*, tamen communis humanitas non negatur in eis quae non generatur sed causatur.

Et eadem verba habent *Religionis* 9^o¹⁶ <et> infra: *quomodo res communes sunt amandae propter affectionem honestatis et propter pulchritudinem veritatis in eis relucentis* ita quod ex eo quod veritates multae pulchre relucent in universalibus et sunt amandae prae omnibus rebus singularibus quae non debent praeponi in dilectione *propter affectionem commodi, ut quilibet debet amare in proximo suo quod homo est et non quod est filius suus vel sibi utilis*. Ex quibus apparet et patet quod | Christianus non debet in proximo aliud diligere principaliter 21r quam quod ipse est homo quia hoc est *opus Dei*, ex eo quod *praecedit omnem hominem <singularem>* et est prius quam Adam vel aliquis homo singularis, et ergo debet principaliter diligere. Et non debet aliquis diligere proximum suum in hoc quod est amicus vel filius suus vel amica principaliter, sed bene^b et animo quia *esse filium suum est opus*

^a apparet ego coni. | /appar.../ text.

^b bene ? | /bn/ text.

¹⁴ *Du* 75/103.

¹⁵ Pseudo-Augustinus, *Contra Felicianum Arianum De Unitate Trinitatis liber unus*, cap. PL 3, PL 42/1159.

¹⁶ Augustinus, *De Vera Religione liber unus*, cap. textus 9, cap. PL 46, PL 34/161–162.

suum. Et quia illud quod est opus Dei hoc debet principaliter diligere quam illud quod est opus humanum, sequitur quod esse hominem est diligendum in proximo principaliter et non est aliquid aliud diligendum principaliter. Unde regula Augustini continetur sub his verbis: *“Quisquis in proximo suo diligit aliud quam sibi ipse est, non eum diligit tamquam se ipsum. Ipsa ergo natura humana sine carnali condicione diligenda <est>.”*

<Ex> hoc est intelligendum^a quod homo Christianus, si vult satis facere mandato Dei, tunc ipse debet in proximo suo diligere quod est homo principaliter sine condicione carnali, id est sine hoc quod^b est filius vel amica et cetera, sed pure quod est homo principaliter quia natura humana, quae est in eo et in proximo est sibi ipse quia est sibi sic quod ipse. Modo si ergo diligit proximum suum principaliter quod homo est, tunc diligit ipsum sicut est ipse et sic adimplebit mandatum Dei. Si autem diligit in proximo suo quod est servus vel filius vel sibi utilis, tunc non diligit eum tamquam se ipsum, quia si post hoc servus sibi non est utilis, ipse non diligit eum tantum sicut prius. Et ergo dilexit eum solum ut sibi est utilis et non ut est homo principaliter. Ergo unus debet favere alteri quod ipse est homo.

Unde non debet principaliter unus favere alteri quod sit in regno caelorum, quod sic potest <probari> dupliciter. Uno modo quia ego non debeo favere uni illud quod non erit nec est, sed quia omnem hominem esse in regno caelorum. Hoc nihil est quia non omnes homines erunt in caelo quia non Iudas nec alii. Et ergo non debeo principaliter favere cuilibet homini quod sit in regno caelorum. Sed, quia scio quod quilibet homo est homo et ergo debeo favere cuilibet homini quod ipse est homo. Alio modo probatur sic: Quia magis bonum principaliter debet diligi quam illud quod est minus bonum ut notum est, sed magis est bonum hominem esse quam esse hominem in regno caelorum, ergo esse hominem est praediligendum huic quod est esse hominem in regno caelorum. Consequentia est bona et maior nota,

^a est intelligendum *ego con.* / ens (?) intelligendi (?) *text.*

^b quod / *interl.*

sed minor probatur sic, quia cuius privatio est peior, illud est melius. Sed, quia privatio huius, quod est esse hominem, est peior quam privatio huius quod est esse hominem in regno caelorum, patet sic: quia si esse hominem non est, tunc nec esse hominem in mundo est nec esse hominem in caelo est nec esse hominem in inferno est. Sed si esse hominem in caelo non esset, non tolluntur ita multa quia adhuc forte esse hominem in mundo isto vel in inferno esset et ergo pauciora tolluntur, sed per esse hominem plura tolluntur. Et per consequens esse hominem est melius quam esse hominem in regno | caelorum. Et 21v ulterius infertur consequens, scilicet quod esse hominem plus debet diligi et plus favori quam esse hominem in regno caelorum!

Unde ulterius notandum est quod non potest esse quod aliquis proximo suo faveat magis bonum et tamen diffaveatur sibi minus bonum, licet aliquando non favet sibi minus bonum propter hoc tamen non diffavet ut si aliquis non vult hoc facere quod ergo vult facere hoc, cum lapis non vult hoc facere et tamen falsum est quod vult cum non habeat voluntatem. Ex illis ergo iam dictis patet quod nullus^a diligendo in proximo suo naturam humanam communem quae est sibi ipse satis facit praecepto, quia ipse ut sic diligit eum tamquam se ipsum, tamen ly ‘tamquam’ non debet mihi dicere omnino Dei similitudinem. Quia si, gratia exempli, ego et Sor essemus in agone mortis et ego haberem unum pomum quod integrum posset me sustentare in esse, similiter <et> illum, et si ille, scilicet Sor, non haberet ipsum <pomum> integrum, non maneret in vita sicut nec ego, tunc certe ego teneor me plus diligere quam Sortem quod ego sustentor in vita quia si ego darem Sorti illud pomum ego carerem et quia in hoc quod carerem ego^b eo morerer, et ergo eo ipso facerem malum^c quod non deberet fieri, et sic in multis similibus casibus. Sed^d aliquam similitudinem dicit ly ‘tamquam’!

^a nullus / *marg.*

^b ego / Sorti *add.*, *sed cancell.*

^c facerem malum / *corr. e malum (-lum ?) facerem text.*

^d Sed / *super ras. text.*

Uterius dicit quod *patet in pluribus locis Augustini quia quilibet Christianus debet diligere proximum in communi et non principaliter intuitu privatae utilitatis, affinitatis vel voluptatis, quia nemo ut sic diligit se ipsum, sed principaliter propriam voluntatem vel aliud accidens naturale*. Et ergo nullus debet diligere proximum suum principaliter propter utilitatem vel affinitatem^a vel aliud, sed principaliter ut est homo et ut est bonus moraliter, quia alias non diligeret tamquam se ipsum. Et hoc potest ratione probari isto modo: *Posito quod Petrus amet Paulum inordinate affectione privati commodi* ut quod est sibi utilis, tunc ipse^b non amat Paulum sicut se ipsum. Patet sic: nam cesset illa dilectio quod Paulus non sit Petro plus utilis et intret ordinem vel fiat alias bonus moraliter *etsi tamen manet eadem natura et scita esse meliorata in moribus, tunc perit prior dilectio* et non diligit Paulum sicut prius. Et causa est quia ratio dilectionis scilicet utilitas Pauli *cessat in dilecto*,^c scilicet in Petro, *quia si plus amaret Paulum esse bonum moraliter quam sibi utilem, tunc amaret eum sicut se ipsum*.

Et hinc dicit Augustinus in Epistola¹⁷ quod adulator commendans hominem de bonitate quam non habet, facit communiter non eum diligi, quia ex hoc quod adulator dicit, iste est valde iustus vel alia virtute ornatus, cum tamen non est ita in re, facit quod ille diligitur ratione illius virtutis vel bonitatis quae diligitur credita esse in ipso et tamen non est in eo, facit quod ille non diligitur nec bonitas in eo sed bonitas in communi diligitur. Ex quo patet^d bonitatem communem esse.

Uterius dicit: *Ex illo patet – ut aestimo – quod omnis invidia vel actuali peccatum causatur ex defectu ordinatae dilectionis universalium*, quia
 22r *omne tale peccatum consistit in praeposendo minus^e bonum | maiori bono, quia tunc facimus contra ordinem universi. Quod patet quia*

^a affinitatem ego corr. / affineitatem text.

^b ipse ego corr. / ipsum text.

^c dilecto / -t- interl.

^d patet / |...| seq. text.

^e minus ego coni. / illius text.

¹⁷ Augustinus, *Epistolae*, PL 33/571.

si praepono magis bonum minus bono, tunc servo ordinem et non pecco in hoc. Ergo per oppositum, si praepono minus bonum magis bono, ego omitto^a et non servo ordinem, cum magis bona praecedunt minus bona et ergo debent praelegi et per consequens praeponi. Et quia, in hoc quod hoc ego non facio, in hoc pecco.

Ulterius notandum quod bona universaliora debent praeponi minus universalibus cum sint meliora, cuius ratio et fundamentum est ut prius praetactum est: cuius privatio est peior, illud est melius. Sed privatio boni universaliorum est peior quam privatio boni minus universalis cum eo ipso plura tolluntur, ut gratia exempli esse animal est universalius quam esse hominem. Et si esse animal tolleretur, eo ipso plura tollerentur, quam si esse hominem tolleretur, quia etiam esse hominem tolleretur et cum hoc plus. Ergo esse animal est melius quam esse hominem et sic universaliter semper magis universale est magis bonum minus universalis. Cum ergo magis universalis vel communia sunt magis bona minus universalibus vel minus communibus, sequitur quod universaliora debent praeponi minus universalibus, quia magis bonum minus bono est praeponendum. Et si hoc facimus, tunc servamus ordinem et non peccamus eo ipso. Sed si praepono minus et cetera.

Et sic si *voluntas loco privati boni praeponeret bonum communius et melius*^b non eo ipso peccaret, ut si quaeremus bonum commune principalius praeponendo bono singulari et privato, tunc non peccaremus. Sed quia quilibet quaerit solum illud bonum <privatum> vel amico vel cognato et nullus iam curat quaerere bonum commune prius et principalius praeponendo ipsum singulari bono, sed prius volunt saccos suos proprios replere et deinde bonum commune quaerere, quomodo ergo universum potest bene stare cum sit tantis inordinationibus adimpletum?

^a omitto *ego corr.* / mitto *text.*

^b melius / *hic additur textus valde obscurus intra quasi litteras F et O collocatus, qui dicit: minus universalis, tunc privamus (?) ordinem et eo ipso peccamus*

Et sic dicit ulterius quod iam voluntas carnis ordinat *quod exaltetur ipse vel amicus suus vel alius cognatus ad praelatias vel ad alias dignitates. Sed ascendere debet paulo superius quod faveat indifferenter cui-cumque de sua specie* ita quod solum respiceret quis esset magis ordinatus ad hoc quod bonum commune melius augeatur et custodiatur et regatur et non principaliter quod ille est amicus vel filius aut cognatus, sed indifferenter. Et sic indubie universum bene staret et esset bene ordinatum quando sic in omnibus praeponeretur^a magis bonum et universalius minus bono et minus universali.

Sed tunc in singularibus quomodo est faciendum cum nullum eorum sit universale formaliter? Dicitur ibi quod si sunt duo singularia ut A et B, tunc dico quod si A est melius, est praeponendum B. Patet sic: quia de quanto aliquid est universalius, de tanto est praeponendum ex superius datis. Sed quia de quanto aliquid est^b melius, de tanto est universalius. Igitur de quanto est melius de tanto est praeponendum. | Maior nota, probatur minor. Quia si unum est melius in duplo altero, tunc per duos gradus excedit ipsum in bonitate. Et ergo extendit se in bonitate ad tantum sicut alterum et amplius, et per consequens est universalius quam alterum. Si ergo A est melius B, tunc est praeponendum ipsi B ex eo quod est universalius et sic in omnibus similibus et tunc concludit dicens: Sic igitur indubie *intellectus et affectionis error^c circa universalialia est causa totius peccati regnantis in saeculo*. Secundum autem ad probandum quod *bona universaliora sunt bonis privatis meliora* est hoc: quia *universale naturaliter est prius suo singulari et suo inferiori et inferiora sunt ordinata solum ut sustentent universalialia* et quia illud quod est sustentamentum alterius hoc non est ita nobile sicut illud quod sustentatur nec ita bonum sicut pedes non sunt ita nobiles sicut ipse homo et sunt sustentamentum hominis, et sic universaliter in omnibus est ita. Cum itaque universalialia sunt

^a praeponeretur ego coni. / pponeretur/ text.

^b aliquid est / corr. e est universalius (universalius cancell.) aliquid text.

^c error ego coni. / eminentiae ? text.

nobiliora et sunt priora natura suis inferioribus, etiam sunt meliora et per consequens sunt praeponenda suis inferioribus.^a Unde ex eo quod prius naturaliter est hominem esse quam illum hominem esse vel quemcumque singulare, ex eo est magis approximatum Deo, et quae sunt Deo propinquiora, illa sunt priora et per consequens meliora et nobiliora. *Conformemus ergo voluntatem nostram voluntati divinae ex eo quod voluntas Dei praeponit magis bonum et magis universale minus bono et minus universali, faciamus similiter et servabimus ordinem debitum et ut sic diligemus plus veritatem superiorem quam inferiorem veritatem. Hoc etiam idem monet salubriter Propheta Zacharias 8°:¹⁸ "Veritatem tantum et pacem diligite," quod intelligit de veritate superiori quia in hoc sequimur ipsum Deum si hoc faciemus, de quo Propheta Psalmo 50°:^{b19} testatur: "Ecce," inquit, "veritatem dilexisti"^c et cetera. Quomodo hoc sit intelligendum patet alibi.*

Et²⁰ consimilem sensum habent philosophi, quorum acies

Hic iam Magister procedit ulterius dicens *quod consimilem sensum habent philosophi, quorum acies <intellectus> ultra imaginabilia elevatur. Unde Anselmus, De incarnatione Verbi²¹ inquit: ille cuius imaginatio est imaginationibus corporalium involuta quod non intelligit quomodo plures homines sunt unus homo. Ubi tantum vult dicere quod isti moderni sunt tantum involuti imaginationibus corporalium rerum ita quod non possunt se occupare circa abstractionem rerum sic quod abstrahant formas universales a circumstantiis individuantibus et*

^a etiam sunt ... inferioribus / *marg. (post inferioribus add. marg. Unde et cetera) text.*

^b 50° ego corr. / 5° text.

^c dilexisti ego corr. / dilixisti text.

¹⁸ *Zacharias* 8,19.

¹⁹ *Psalmi* 50(51),8.

²⁰ *Du* 78/175.

²¹ *Anselmus, De Incarnatione Verbi*, cap. PL 2, PL 158/265B.

propter hoc non cognoscunt universalia, sicut si unus esset in magna luce post hoc omnia apparent sibi lucida ita quod non potest bene aliquos colores cognoscere propter imaginem lucidi, vel si unus diu in viridario est, post hoc omnia apparent sibi viridia. Sicut etiam talium intellectus est talibus imaginationibus involutus qui semper occupant se solum circa corporales res, ita quomodo credunt esse alias res nisi solum corporales? Sed si moderni ascenderent et considerarent quomodo prius est hominem esse quam illum hominem, et ergo pro aliqua mensura est prius et pro illa mensura | esse hominem est et non est esse illum hominem quae est mensura naturae et sic abstrahendo formas rerum a circumstantiis individuantibus et cognoscitur quod cuilibet homini debetur esse hominem quod est humanitas communis et quomodo omnes homines sunt illa humanitas.

Et dicit ulterius: et quomodo illi qui cognoscunt plures homines esse unum hominem et quomodo tunc *in secretissima Trinitate cognoscunt quod quaelibet trium personarum, quarum quaelibet est perfectus Deus, est una essentia* et unus et idem Deus, cum praecise eodem modo ibi sit imaginandum, sed quia solum volunt concipere hominem cum appendiciis materiae, scilicet ut calidus vel quantus et sic de aliis, modo universale est quod est secundum esse suum absolutum ab his, illa ergo est causa quare non cognoscunt universalia ex parte rei. Unde *Monologion 27*²² exponit quod *substantiarum quaedam est substantia singularis, quaedam vero est substantia universalis. Et substantia universalis est quae pluribus subiectis essentialiter communis est ut hominem esse est commune omnibus hominibus.* Et dicit textus: *Hic enim pauca dicta recito in testimonium illorum quattuor philosophorum, scilicet sancti Augustini, Anselmi, Aristotelis et Averrois, ut ex istis credatur tam eos quam quoscumque recte philosophantes in illa materia generaliter esse conformiter locutos.*

Theologi tamen nostri locuti sunt planius et facilius de universalibus quam priores philosophi vere ponentes quod etsi nulla natura creata intel-

²² Anselmus, *De divinitatis essentia Monologium*, cap. 27, PL 158/180B.

ligeret, non eo minus forent genera et species communicata vere suis suppositis, ut non dependet ab intellectu creato quod commune est cuilibet igni esse ignem et sic de aliis substantiis etiam si nullus intellectus intelligeret. Sed indubie quaelibet illarum veritatum universalium dependet ab intellectu divino prius naturaliter intelligente et ordinante sic esse quam sic esse in actu. Sed illam realem communicationem, subducta omni consideratione intellectus humani, vocant philosophi 'esse potentiale universalis naturae', <et> tunc fieri hominem in actu secundum rationem intellectus secundum quam actualiter cognoscit illam communicationem esse. Et sic consideratio nostrorum doctorum, cui non contradicunt sed consentiunt philosophi, est plus metaphysica.

Unde triplex consideratio est de universalibus.

Prima enim est grammaticorum satis grossa, qui concipiunt rem in suis signis tantum, sic quod propter hoc quod res significatur per terminum universaliter, propter hoc est universalis.

Secunda autem consideratio est logicorum, qui cognoscunt universale in suis signatis sed secundum habitudinem ad intellectum, ut est intellectualitas quando res consideratur sub secundis intentionibus, scilicet ut est communicabilis vel ut est praedicabilis et sic de aliis. Et tunc esse formale universalis est esse intellectum et est esse actuale seu intentionale ipsius universalis, et secundum illud esse formale ipsum universale multiplicatur secundum multiplicationem intelligentium, quia quotiens aliquis intelligit ipsum universale tot habet esse intentionalia seu obiectivalia et quia multotiens^a intelligitur, ergo multotiens est intellectum. Et per consequens habet multiplex esse et est idem universale in numero | sed communicatio realis universalis ad extra 23v est verum esse universalis, quia per illud ipsum vere et realiter est. Sed per esse secundum solum intentionaliter est et secundum esse intellectum quod est valde diminutum esse ipsius. Alii autem dicunt quod universale est aggregatum ex natura ad extra et actu animae^b sicut dici-

^a multotiens *ego coni. | /mltns/ text.*

^b animae *ego corr. | esse ?, causae ? text.*

tur de tempore quod habet partim^a esse ad extra reale, scilicet ut est duratio successiva mundi et partim habet esse in anima scilicet ut est mensura motus et quietis, quia dicitur quod solum anima mensuret et ergo secundum illud esse est in anima, sic etiam dicitur de universali quod partim est in re ad extra, et hoc secundum esse secundo modo dictum universalis, scilicet secundum quod est res primae intentionis realiter communicabilis multis et partim est in anima scilicet secundum tertium esse ipsius universalis, hoc est, secundum quod est intelligibile ab intellectu creato. Et sic non habet esse extra animam. Et secundum illam secundam partem universalem generatur et corrumpitur quotienscumque libuerit, quia quando incipit intelligi, tunc incipit esse illo modo et quando non intelligitur ultra terminum^b desinit esse etiam illo modo sicut et de tempore diceretur. Et sic variantur dicta philosophorum solum in aequivocationibus verborum quam in sententia, quia quando dicunt quod universale non habet esse extra animam, intellectus est secundum partem prius dictam, sed quando alibi dicunt quod universale habet esse extra animam, intelligendum est secundum aliam partem prius tactam. Et sic multa sunt huiusmodi dicta quae solum in aequivocationibus sunt diversa. Sic ergo in omnibus est intelligendum probabiliter exponendo.

Tertia autem maneries loquendi doctorum Ecclesiae, cui ego innitor, est metaphysicalis consideratio dicentium quod intellectus divinus facit universalitatem actualissimam in rebus, ut eo ipso quod commune est omnilibet homini esse hominem sive creatura hoc consideret sive non, aequè actualiter est per intellectum divinum communis humanitas, quae est species vel natura cuiuslibet hominis singularis ita quod natura communis ut natura humana vel alia intelligitur communicari multis ab ipso Deo et intellectu divino, qui non desinit ipsam esse intelligere communicari multis. Et sic sive intellectus creatus consideret ipsam naturam communicari multis sive non, utique ipsa est realiter commu-

^a partim ego coni. / |perterim/ ? text.

^b terminum ? / interl.

nicata suis suppositis. *Et in ista sententia de universali reali conveniunt omnes philosophi re et intellectu, sed vocibus negant.* Et hoc est notum ut patet de laicis et plebeis, qui prius naturaliter sentit colorem quam albedinem vel nigradinem et tamen non scit se hoc cognoscere. Sic tunc logici moderni qui cognoscunt prius naturaliter esse hominem quam esse hominem calidum vel album et cetera, sed ipsi negant se cognoscere cum *innata sit nobis via a natura prius cognoscere magis universalia et deinde minus universalia ut patet I° Physicorum, in prooemio.*^{a23} Immo dicitur quod *hoc est commune bestiis et plebeis seu laicis qui in accidentibus prius cognoscunt universaliora* et post minus universalia, ut prius cognoscit bestia^b et plebeus *illud esse coloratum quam illud esse hoc colore vel illo colore coloratum* ut patet si in tenebris ponitur | ipsum visibile. Et sic *innata est nobis via ab universalibus* 24r *ad propria*, sed non a confusis ad minus confusa. Unde ego scio, gratia exempli, quod omnis homo est et hoc ego non scio confuse sed distincte <ut> illam veritatem omnem hominem esse. Et in hoc quod ego scio illud universale, ego scio quodlibet singulare saltem confuse, quia in sciendo quod omnis homo est, ego scio quod ille homo est, et hoc <scio> confuse, quia si proponitur mihi ‘Bonifatius papa est’ ego dubito et de multis ceteris demonstratis. Et hoc est quia solum confuse scio de quolibet singulari quod ipse est, licet distincte sciam quod universale est et sic etiam multi, immo omnes, sciunt, et etiam sine dubio quod res universalis est. Et tamen multi ignorant utrum ipsa est universalis ut multi sciunt quod esse hominem est quid est in rei veritate universale, sed tamen multi dubitant utrum esse hominem est universale et sic in multis similibus. Quis^c ergo vult habere intellectum non taliter involutum imaginibus rerum corporalium, ipse debet ascendere paulo superius considerando quomodo prius

^a prooemio / prohemio *text.*

^b bestia *ego corr.* / bestiam *text.*

^c Quis *ego coni.* / Q-? *text.*

²³ Aristoteles, *Physica*, lib. I, Av IV/7E, Bk 184a23–24.

est esse hominem quam esse hominem calidum vel frigidum, cum esse calidum sit accidens hominis et esse hominem est substantia et quia substantia est prior accidente. Pro illo ergo priori, pro quo esse hominem est prius quam esse hominem calidum, esse hominem est commune, abstrahendo ipsum a circumstantiis individuantibus et ut sic est universale. Sic ergo per abstractionem cognoscendo cognoscitur universale ex parte rei et hoc secundum viam prius dictam quae loquitur de universalibus prout sunt formae abstractae a circumstantiis individuantibus.^a

Unde²⁴ notandum quod quattuor sunt causae quare

Hic iam Magister ponit *quattuor causas quare inter scholasticos est tanta dissensio* et discordia *de universalibus* et quare avertentur a^b cognitione universalium et a sententia antiquorum philosophorum.

Prima enim causa est *obfuscatio rationis per fortem impressionem sensibilium*, qui nequiunt *ascendere ad universalia* sicut prius dictum est quod tantum occupantur circa sensibilia ita quod non curant ascendere paulo altius. *Et illo gradu sunt plebei* et laici plurimi *et mundiales*, qui non cognoscunt nisi res corporales obiective praesentes.

Secunda causa est propter apparentiam dissonantiae in auribus sophistarum de conclusionibus communiter apponentibus universalia ita quod ex eo quod sunt multae conclusiones quae sequuntur ex positione universalium quae apparent esse dissonae et falsae ut gratia exempli quod ‘omnes homines sunt unus homo’ et ‘quod universale est singulare’ et ‘omnis res universalis est res singularis et tamen nulla res universalis est singularis’ et sic de multis talibus conclusionibus. Et sic *quidam more sophistarum non solum volunt scire, sed etiam vide-*
24v *ri scientes et non solum volunt evitare inconueniens | sed etiam quod*

^a individuantibus / [...] (eis ?, et cetera ?) *add. text.*

^b a / *interl.*

²⁴ *Du 82/251.*

apparet esse inconueniens, quod non deberet esse sed deberet videre rationes pro illis dictis conclusionibus necessariis. Propter illam ergo causam multi nolunt assentire universalibus.

*Tertia causa est arrogantia multorum qui volunt ab aliis extraneari vel pompositate defendere illud quod prius tenuerunt ita quod volunt esse immobiles ex eo quod prius tenuerunt^a viam oppositam et etiam quia forte sunt multi viri famosi qui tenent oppositam viam et propter hoc non volunt ab eis divertiri. Et Magister dicit in textu de se ipso: *Ego autem statui mihi hoc pro regula quod quotienscumque videro rationem praevalidam, declino ab opinione priori, non obstante fama vel affectione virorum quos sequer, considerans quod ex infirmitate viae longe plus habui ignorantiae quam certitudinis.**

Quarta causa est defectus instructionis et formido convenientis responsionis, ita quod reputant multi esse valde difficile et alii timent quod nescirent convenienter respondere secundum illam viam si ponerent universalialia et propter hoc multi declinant ab universalibus^b realibus.^c

Et²⁵ quoad illud videtur mihi quod medium empiricum^d

Postquam determinavit de quaestione: Si est? de universalibus, hic iam vult <Magister> ostendere medium pertinens, quod ipse vocat medium empiricum,^e ducens in quaestionem: Quid est? de universalibus ignaros. Et est tale medium *consideratio de veritatibus*.

Pro quo sciendum quod significatum primarium propositionis verae est veritas, quod probatur sic: Quia omne scitum est verum vel veritas, sed omne significatum propositionis verae est scitum et hoc

^a tenuerunt *ego corr.* / *tenerut* / ? *text.*

^b universalibus / rebus *add.*, *sed cancell. text.*

^c realibus / Hic iam vult ostendere *add.*, *sed cancell. text.*

^d empiricum *ego corr.* / *empeiricum text.*

^e empiricum / *emperericum* / *text.*

²⁵ *Du 83/275.*

<est> primarium significatum, ergo omne significatum primarium propositionis verae est veritas. Maior patet per Philosophum *I° Posteriorum*²⁶ qui dicit quod nihil scitur nisi verum. Ergo omne quod scitur est verum seu veritas quod est idem in proposito. Sed minor patet, quia omne significatum propositionis verae minime a Deo scitur et ergo scitur, igitur et cetera.

Ulterius ponitur argumentum manuducens et est hoc: ‘Semper instans est’ est propositio vera et est scita a Deo. Ergo habet significatum primarium verum, scilicet semper instans esse, ubi ly ‘instans’^a non significat singulare instans semper esse, cum tale Deus non sciat semper esse. Nec potest dici quod supponat confuse tantum, cum Deus distincte omnia sciat et nihil confuse. Et nec^b etiam potest dici quod significet omnia in instantia vel cumulum omnium simul quae sunt, fuerunt et erunt, quia tunc sciens illam propositionem ‘Instans est’ quod scientia sua terminatur ad illum cumulum instantium quod est falsum, quia stat quod unus sciat quod instans est et tamen quod nesciat utrum illud vel illud^c singulare instans est, sicut unus scit bene quod esse asinum est et tamen de quolibet dubitat, an ille est, vel an ille^d est, et sic de multis similibus. Sic etiam est de scientia qua scio quod instans est quae non terminatur ad cumulum omnium instantium, quia non terminatur ad illud cum dubito an illud sit, et
 25r ergo non ad illud, et ad illud, | et ad illud, et sic de aliis. Patet ergo quod ly ‘instans’ in priori propositione non stat pro omnibus instantibus simul neque pro eis disiunctim, quia non confuse nec determinate quia non pro singulari. Patet ergo quod stat simpliciter pro instanti communi quod est omne instans et omnia simul et divisim. Patet ergo quod instans universale est. Sic etiam quod Deus scit omnem homi-

^a instans *ego corr.* / in instans *text.*

^b nec *ego coni.* / ? *text.*

^c vel illud *ego coni.* / *illeg., super ras.*

^d an ille / *corr. ex ille an text.*

²⁶ Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. I, cap. Ar 2, cap. Av 2, Av I-2a/27B *sq.*, Bk 71b9 *sq.*

nem esse animal scit aliquam veritatem et non aliam quam animalitatem communem qua omnis homo est animal, quia ly ‘animal’ in propositione illa non stat determinate cum pro nullo animali singulari nec confuse tantum cum Deus non sciat confuse sed distincte ea quae scit, nec supponit pro aggregato ex omnibus animalibus vel hominibus cum scientia illius propositionis non terminetur ad hoc. Unde multi dixerunt speciem humanam esse aggregatum et collectionem omnium hominum possibilium qui sunt, fuerint et erunt, sic etiam genus animalis et species asini et sic de aliis. Sed hoc non bene stat, quia tunc argumentum affirmative a superiori ad inferius sine distributione valeret et econtra non, ut si ita est posito per imaginationem, tunc illa consequentia est bona: collectio omnium hominum et asinorum est, ergo collectio hominum est, quae est species humana. Ibi arguitur a genere ad speciem sine distributione et econtra non sequitur,^a quod est contra omnes logicos. Patet ergo quod in praedicta propositione ‘Omnis homo est animal’, ly ‘animal’ non stat pro tali collectione, sed pro veritate vel forma communi quae est omnem hominem esse animal. Et illa est necessaria veritas quae non potest desinere esse. Et sunt multae tales etiam ubi termini non supponunt ut ‘Vacuum non esse’ est veritas, similiter ‘Chimaeram non posse esse’ est veritas necessaria, quae ambae sunt a Deo et sunt causatae a Deo et sunt ipse Deus essentialiter sicut et Ideae et formaliter ab eo distinguuntur et sunt veritates logicae sicut entia^b rationis quia secundum suum proprium modum nulla illarum habet esse et ut sic non habent esse quid nec esse quale nec quantum et sic de aliis. Et sunt multae tales veritates negativae ut hominem non esse asinum et sic de aliis; alias enim Philosophus valde otiose laboraret, *IV° Physicorum*²⁷ vacuum non esse si nihil esset et infinitum non esse et sic de aliis. Patet ergo quod

^a sequitur ? *ego con.* / sic quia ? *text.*

^b sicut entia / *supra ras. text*

²⁷ Aristoteles, *Physica*, lib. IV, cap. Ar 8, cap. AV 2/4, Av IV/165D *sq.*, Bk 216a27 *sq.*

sunt veritates ex his et prius dictis. Patet quod significatum primarium huius propositionis ‘Semper instans est’ est instans^a esse, quod est instans commune omnibus instantibus. Et scientia illius propositionis terminatur ad tale instans commune quod est illa veritas instans esse, quae non potest desinere esse cum sit perpetua a parte post,^b quod potest sic probari ratione: quia si illa propositio staret perpetue scripta ‘Instans est’ et quia semel est vera, semper erit vera. Quod probatur

25v sic: quia propter hoc est vera propositio quia est signum veritatis et quia significat | veritatem, ut dicitur in tractatibus Petri Hispani.^{c28} Si ergo semel significat veritatem, semper significabit veritatem, quia semper idem significat quod prius, et prius significavit veritatem ut ponitur, ergo semper significabit veritatem. Sed de illa propositione ‘Sor currit’ non est sic quia quando Sor non est, tunc etiam illa veritas Sortem currere non esset, sed desinet esse quando Sor desinet esse. Sed illa veritas vacuum non posse esse non potest desinere esse cum numquam incepit esse sed est perpetua. Quod patet sic, quia ponatur quod desinat esse illa veritas, tunc oppositum ipsius incipiet esse, scilicet vacuum posse esse. Sed hoc est impossibile, ut patet per philosophos. Igitur istud, scilicet vacuum non posse esse, est necessarium, et per consequens est aeternum, quod fuit probandum. Sic etiam probatur quod primum instans mundi est, quia primum instans mundi fuisse est verum et est veritas, ut notum est. Quaero, ergo, quae res est illa veritas, scilicet primum instans mundi fuisse? Sic autem^d dicitur quod existentia ipsius instantis contra illa non est, et illa veritas est. Igitur illa veritas non est existentia illius instantis, et per consequens oportet dici quod ‘illud instans fuisse’ est illud instans. Et quia illud instans, scilicet primum instans fuisse, est verum, ergo etiam ‘primum instans

^a instans *ego corr.* / in instans *text.*

^b a parte post *ego coni.* / |ap9| *text.*

^c /p.h./

^d Sic autem *ego coni.* / |sicunt| ? *text.*

²⁸ Petrus Hispanus, *Summulae logicales*, cap. de propositione, par. 7, pag. 3, rigae 23-24: “Propositio est oratio verum vel falsum significans, ut ‘homo currit’.”

esse' est verum, quod erat probandum. Et per consequens primum instans est. Et sic potest probari quod omne quod fuit est et omne quod erit est et omne quod potest esse est, sed non est iam aliquod illorum et quod omne quod fuit et omne quod erit est praesens. De hoc patet alibi, igitur et cetera.

Sicut igitur ad hoc quod Deus scit instans esse semper requiritur instans esse, sic ad hoc quod instans sit sufficit quodcumque instans, quia dato quocumque instanti, tunc bene sequitur hoc instans est, ergo instans est, et non econtra. Et nullum instans requiritur ad hoc quod instans sit, sed ad hoc quod <hoc> instans sit requiritur tamquam prius naturaliter quod instans sit. Et ergo est prioritas originis inter instans esse et hoc instans esse, quia quaeritur a moderno: Quid est illud quod sequitur ad hoc instans esse et non econtra? Et non potest convenientius responderi^a quam dicendo quod sit instans commune quod est prius naturaliter et origine quam quodcumque singulare. Sic etiam de esse hominem et de esse illum hominem. Et <Magister> dicit quod *fere est idem intelligendum per 'suppositionem simplicem' et confusam tantum, ita quod*^b *sicut omnis homo est animal et tamen nullum animal singulare est omnis homo, sic natura humana specifica communicata multis suppositis ut esse hominem est commune multis suppositis et tamen nullum singulare nec esse illum hominem et sic de aliis, communicatur cuilibet homini.* Et sic patet quod universale est veritas vel forma quod idem est in proposito, ut est humanitas communis qua omnis homo formaliter est homo. *Et sic patet introductorium in quaestionem: Quid est? de universalibus.*

^a responderi *ego corr.* / respondere *text.*

^b ita quod *ego corr.* / sic ut istud (*istud cancell.*) *text.*

«Capitulum quartum»

Sed¹ videtur quod dicta sententia non poterit sustineri

| Istud est capitulum quartum in ordine, in quo Magister movet 26r obiectiones et argumenta contra suam sententiam prius dictam; et post hoc solvit rationes^a <per> quintum capitulum.

Quantum ad primum dicit primo: *Videtur quod sententia dicta non poterit^b sustineri et hoc propter vivacitatem rationum impugnantium quod multae sunt rationes impugnant, sed quod magis appareat, subducatur*, id est quod melius ostendatur et declaretur cum logicus *ab auctoritate* non debet assentire illi sententiae cum non sit aliqua auctoritas pro illa sententia. Nec etiam ex Fide tenetur logicus credere dictae sententiae, sed in puro lumine naturali oportet convinci dictam sententiam stare.

<1> *Videtur enim primo quod quodlibet esset quodlibet et quod homo esset asinus et sic de multis impossibilibus et quod esset identitas numeralis omnium et sic periret tota universitas omnium rerum et incidere-mus in errorem Parmenidis^c et Melissi. Probatur tamen sic primo, quia da quod homo non sit asinus. Contra:^d omne genus animalis est asinus, omnis homo est genus animalis, ergo omnis homo est asinus. Maior patet per istam sententiam, quia dicit quod solum unum est genus animalis et illud est omne genus animalis. Et minor patet etiam per eandem viam, quia dicit quod Sor est species humana et homo est genus animalis. Igitur <et cetera>. Et etiam capiendo genus generalissimum substantiae, tunc confirmatur argumentum: omne genus generalissimum substantiae est lapis, omnis asinus est <genus> generalissimum substantiae, ergo omnis asinus est lapis, et <sic> probaretur*

^a rationes / /roes/ text.

^b poterit *ego con.* / /pon't/ text.

^c Parmenidis / Parimenidis text.

^d 1 *add. marg.*

¹ *Du 85/3.*

quodlibet esse quodlibet, quod est absurdissimum impossibile. Igitur dicta sententia non potest stare.

<2> Secundo^a arguitur ad idem expository demonstrato genere animalis: hoc est homo, et hoc est asinus, ergo homo est asinus. Quae consequentia est bona et antecedens dicit illa sententia, igitur <et cetera>.

<3> Tertio^b arguitur sic ad idem per illud notum principium: quaecumque uni et eidem sunt eadem, inter se sunt eadem, sed homo et asinus sunt eadem uni et eidem, igitur inter se sunt eadem. Maior nota, sed minor probatur: quia homo et asinus sunt eadem generi animalis quod est unum et idem et consequens est impossibile, igitur et cetera.

<4> Quarto^c ad idem arguitur: sic sequitur quod omnia essent aequae communicabilia, quia sequitur bene omne genus generalissimum est communicabile multis speciebus, sed omne individuum est genus generalissimum, ergo omne individuum est communicabile multis speciebus. Consequentia tenet et maior est nota et minor est ista via, igitur et cetera. Et bene sequitur: et illum individuum est communicabile multis suppositis, omnis species specialissima est individuum, ergo nulla species specialissima est communicabilis multis, consequens est impossibile, igitur et cetera. Et sic^d multis modis in qualibet trium figurarum contingit syllogistice inferre oppositum dictae sententiae.

Nec suffragantur^e exempla theologica in materia de Trinitate, quia omnia illa sunt supernaturalia sola fide credita, captivata ratione humana per lumen fidei confundens iudicium luminis naturalis. Igitur videtur dictam sententiam non posse stare.

26v | Ulterius dicitur in textu quod *in isto visum est mihi quod quaedam argumenta praedicta non habent corticem coloris eo quod in rationibus*

^a 2 add. marg.

^b 3 add. marg.

^c 4 add. marg.

^d sic | [...] add. ? text.

^e suffragantur | corr. e suffrangantur text.

est notoria fallacia ut ostendetur et quod sunt faciliter solubilia ut post patebit. Sed dicit quod post percepi praecipuos philosophos perturbari et variari verbaliter in ista sententia. Quidam enim dixerunt quod omnis substantia est singularis, sed solum dum universaliter apprehenditur est universalis. Et illi dixerunt non esse aliquam rem universalem; et illa sententia imponitur Sancto Thomae, Aegidio et multis aliis. Quomodo et qualiter hoc sit,^a patet in secundo quaternio huius materiae.

Secunda opinio fuit quod universale non est aliquod suorum singularium ut^b imaginabantur primo modo, quia^c universale participatur et communicatur pluribus et est insensibile. Singulare autem est sensibile et est prius natura suo quolibet universali^d et sic de aliis proprietatibus ipsius universalis per quae ipsum universale distinguitur a singulari et per consequens non est aliquod suorum singularium. Et de hoc patet I^o Peri hermeneias,² ubi dicit Philosophus: *Rerum enim quaedam sunt singularia et quaedam universalia. Et illius opinionis videtur fuisse Magister Walterus Burleigh et multi alii et illi omnes fundant se in rationibus et auctoritatibus oppositis quae stant solum in aequivocationibus verborum.*

Ego³ autem per medium incedo concordando^e

Hic Magister ulterius procedit intendens concordare extrema illarum opinionum. Et dicit: *Ego autem incedo per medium concordando extrema et concedo cum prima opinione quod omne universale est singulare et econtra omne singulare est universale, licet formaliter distinguantur.* Et vocantur aliqua formaliter distingui quando aliqua forma vel

^a sit ego con. / sic text.

^b ut ego con. / et text.

^c quia / seq. ras. (ly ?) text.

^d universali ego con. / singulari text.

^e quod (?) universale est singulare et e contrario glossa in marg. sup.

² Aristoteles, *De interpretatione*, lib. I, Av I-1/74M, Bk 17a38 sq.

³ *Du* 87/56.

modus debetur uni et non debetur alteri, ut essentia divina et Pater distinguuntur formaliter, cum aliqua forma, scilicet generare, debetur Patri quae non debetur essentiae divinae, ut patet ex Fide. Sic etiam universale et singulare distinguuntur formaliter quia aliqua forma, scilicet communicabilitas pluribus, debetur universali et non debetur singulari, ut notum est. Igitur <et cetera>.

Sed prima pars, scilicet quod universale est singulare et econtra, potest patere sic: quia *genus et species non vere praedicarentur* de suis suppositis quidditative *nisi esset quodlibet eorum* et sic dicendo ‘Sor est homo’, non esset vera praedicatio si universale non esset singulare. Cum tamen sit praedicatio speciei de individuo, sic etiam homo est animal. Nec *cognoscendo superius cognosceretur suum inferius*, quod est falsum, quia si ego cognosco genus animalis, tunc ego quodlibet animal cognosco saltem in confuso et hoc non esset nisi quodlibet animalium esset genus animalis. Et *quomodo foret pertinens cognoscere illum hominem cognoscendo universaliter speciem hominis, nisi ille homo esset species* et etiam, quia *esse illum hominem est esse hominem* ut notum est. Sed esse illum hominem est singulare et esse hominem universale vel commune cum pluribus conveniat. Ergo singulare est universale. Sic etiam in abstractis ut illa humanitas singularis, quae solum uni debetur, est humanitas, quae pluribus debetur. Igitur <et cetera>. Nec sufficit dicere, si singulare est illud quod universale, quod genus universale est singulare quia homo etiam est illud quod est asinus et tamen non est asinus, sed si singulare est illud | cui formaliter inest universale, tunc universale est singulare. Et quia homo non est illud cui formaliter inest asinus vel esse asinum, quia generi animalis non inest formaliter asineitas vel esse asinum sed econtra potius. Propter hoc ergo non conceditur quod homo est asinus cum sint idem.

Unde Boethius in libro *Divisionum*⁴ ponit triplicem divisionem: quaedam enim est *divisio*^a qua terminus dividitur in eius significata, sed alia

^a divisio ego corr. / termini text.

⁴ Boethius, *Liber de divisione*, PL 64/887D sq.

est divisio totius integralis in partes integrales ut lignum vel aliud corpus, *tertia est divisio qua dividitur totum universale in suas partes subiectivas* ut animalium aliud est rationale aliud irrationale et sonorum alius vox et alius non vox, quae sunt divisiones totius universalis in partes subiectivas seu minus communes quod idem est. Et per ‘totum universale’ non intelligitur terminus universalis sed res. Sed totum integrale differt a toto universali per hoc *quia totum integrale non est quaelibet sui pars sed totum* universale est quodlibet suorum singularium quae sunt *partes ipsius* subiectivae, ut esse hominem convenit cuilibet homini et est quilibet homo singularis et omnes simul et sic de aliis universalibus.

Et tunc conformiter dicit Commentator V° Metaphysicae, commento 31°,⁵ sub his verbis: universale praedicatum de particularibus facit ea esse unum ut equus et homo sunt unum in animali et animal seu genus animalis facit ea esse unum cum uniuntur in ipso. *Et expressius in X° Metaphysicae 12°,⁶ exponens textum Philosophi ponit quod genus quod est idem per substantiam omnia diversa* ut genus substantiae est unum et idem per substantiam et est omnia diversa, id est omnes substantiae singulares quae sunt diversae inter se. Et tunc ponit definitionem generis dicens: *Genus est illud quod est praedicabile de diversis secundum quod est unumquodque eorum*. Ex quibus manifeste apparet quod genus vel species est quodlibet suorum singularium et per consequens universale est singulare. Et sic intelligenda sunt dicta philosophorum de participatione. Quodlibet enim universale habet essentiam quae est singulare. Quae quidem essentia est pars subiectiva dati universalis et sic sequitur quod omne individuum capit partem universalis, quae est sua essentia, a suo universali a quo originatur, ut exempli gratia esse hominem commune est unum totum universale habens multas partes subiectivas ut esse Sortem, esse Platonem, esse illum hominem et sic de aliis. Modo tunc quod ly ‘singularium’

⁵ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. V, Av VIII/138F.

⁶ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. X, Av VIII/260I-K.

capit partem illius universalis ut Sor capit esse Sortem, et illa natura communis dat sibi <illud>, et Platoni dat esse Platonem et sic de aliis, et non dat eis sic quod non haberet post hoc. Immo adhuc habet ipsum et est ipsum singulare essentialiter et illa omnia singularia sunt participatione unum et una species. Et sic intelligendum est dictum Porphyrii⁷ dicentis participatione speciei plures homines sunt unus homo non singularis, sed ut eo^a pertinent. Et sic capiendo totum ens communissimum, tunc omnis creatura est ens per participationem cum quaelibet capit partem suam quae sibi debetur et sic de aliis.

Deus autem non est sic ens per participationem *cum non habet universale supra se, sed est omnia in omnibus*. Ipse enim benedicens in saecula includit in se totam entitatem simpliciter secundum quodlibet eius, et esse ens non est communius quam Deus nisi praedicatione
 27v | formali quod non arguit maiorem^b communitatem. Sed in praedicatione secundum essentiam, tunc Deus est ita commune sicut ens analogum, et de quocumque praedicatur ens vere de eodem praedicatur etiam Deus. Et sic quamlibet creaturam demonstrando verum est dicere quod hoc est Deus quia ly ‘hoc’ demonstrat^c puram essentiam et econtra quod Deus est hoc et tamen non conceditur quod Deus est asinus vel lignum sed conceditur quod est hoc demonstrato ligno vel asino vel lapide. Et etiam quod ens et Deus non est melius nec communius quam Deus solus, cum Deus omnem bonitatem mundi includit. Quomodo autem et qualiter est hoc verum patet in secundo quaternulo huius materiae.

Dicit ulterius in textu: *Et illam sententiam testatur Anselmus, De Incarnatione 7°*,⁸ *“cum” sic inquit: “profert homo”, id est cum profertur ‘homo’ vox, “natura tantum, quae communis est omnibus hominibus,*

^a eo ego coni. / eam text.

^b maiorem ego coni. / [ao°e3] text.

^c demonstrat ego corr. / demonstrant text.

⁷ (Porphyrius, *Isagoge*, Av I-1/6A.)

⁸ Anselmus, *Liber de fide Trinitatis et de incarnatione Verbi*, cap. 7, PL 158/278C.

significatur”, quia nullus homo singularis. *Cum autem demonstrative dicimus demonstrando ‘illum’ vel ‘illum hominem’ vel proprio nomine Iohannem vel Petrum, tunc designamus personam singularem et non naturam communem. Quae cum habet collectionem proprietatum, quibus homo communis fit singularis et ab aliis singularis distinguitur, ita quod quando in homine colliguntur proprietates individuantes ut sunt locus, nomen, stirps, patria et sic de aliis, tunc fit singulare. Non quod illae proprietates sint esse illius individuationis, sed solum sunt medium per quod cognoscimus aliud esse singulare. Et per hoc tunc talis persona singularis distinguitur a quolibet alio homine singulari.*

Et dicta sententia capitur a vero sequace Augustini, De Trinitate 37.⁹ Et ratio ipsorum sicut et ratio Aristotelis est illa: esse hominem quod est commune omni homini est singulum eorum esse hominem et idem est quodcumque et ipsum esse. Igitur esse hominem est singulum suppositum hominis. Et ideo dicit Aristoteles quod universale est forma vel quidditas non separata a suppositis, sed in quolibet ipsorum est aliud, quo suppositum est formaliter illud quod est, ut si est homo, tunc ab humanitate et per consequens humanitas est quidditas ipsius qua ipse est homo sic si est asinus vel capra et sic de aliis. Ex his ergo et supradictis patet quod universale sit singulare et econtra singulare est universale et quod etiam distinguuntur ab invicem formaliter sed non essentialiter.

Sed¹⁰ pro solutione argutarum in oppositum

Hic iam Magister solvit argumenta prius mota contra dictam sententiam. Pro quo primo notat quod differentia vel distinctio est triplex, ut patet per Philosophum, *V^o Metaphysicae*¹¹ et multis aliis locis, ut allegat in textu.

⁹ Augustinus, *De Trinitate libri quindecim*, lib. VII, PL 42/943 sq.

¹⁰ *Du* 90/122.

¹¹ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. V, Av VIII/ 117M sq., Bk 1017b10 sq.

Aliqua enim differunt secundum genus quae est maxima differentia rerum per se in genere, ut homo et quantitas, et dicitur notabiliter^a ‘per se in genere’ ad excludendum illa quae non sunt per se in genere.

Pro quo notandum est quod aliqua sunt per se in genere, aliqua vero non sunt per se in genere. Exemplum primi ut materia et forma materialis, quae est pars compositi. Illa non sunt per se in genere sed unum cum alio ut materia cum forma et forma cum materia,^b quia ut sic ambo faciunt unum compositum quod est in genere ut hominem aut asinum. Quod autem materia non sit per se in genere probatur sic: quia illud dicitur per se in genere, de quo genus in eo quod quid est praedicatur. Si ergo materia esset per se in genere, tunc
 28r genus praedicetur de ipsa in eo quod quid est. Et sic materia | de se esset quid, quale aut quantum et per consequens forma substantialis et quaecumque alia forma adveniens sibi erit accidens cum post completum esse ipsius rei adveniet. Et per consequens forma substantialis erit accidens et forma accidentalis, quod est impossibile. Igitur sequitur quod materia non ponitur per se in genere. Sed quod forma materialis, <ut> pars compositi, non poneretur per se et solitarie in genere probatur sic: quia nihil potest esse in genere nisi etiam sit in aliqua specie specialissima. Si ergo forma est in aliquo genere, tunc etiam est in aliqua specie specialissima, et si sic, tunc species praedicatur de ipsa in eo quod quid est. Et cum species specialissima habet esse completum et perfectum essentialiter, et per consequens dabit esse completum illi de quo praedicatur. Et sic forma huiusmodi haberet naturam completam et finitam essentialiter et per consequens haberet esse materiale et esse formale, et ergo non esset altera pars qualitativa compositi cum ex duobus entibus in actu non fit per se tertium. Patet ergo quod materia non est in genere nec forma altera pars compositi, sed bene unum cum reliquo est in genere. Sic ergo maxima est differentia earum^c rerum per se in genere ut homo et quantitas.

^a notabiliter *ego corr.* / notanter *text.*

^b et forma cum materia *add., sed cancell. text.*

^c earum *ego corr.* / eorum *text.*

*Aliqua autem differunt in specie ut homo et asinus et sic de aliis, aliqua vero differunt numero ut Petrus et Paulus. Et quaelibet illarum differentiarum est essentialis, et quae illo modo differunt, illa essentialiter differunt. Unde aliqui dixerunt quod individua et singularia non differunt essentialiter sed solum accidentaliter quae sunt eiusdem speciei specialissimae. Sed hoc non est tenendum. Immo differunt essentialiter quia iste homo singularis differt ab illo homine quia esse illum hominem est essentialiter illi homini, quia si non esset essentialiter, tunc prius esset ille homo quam esse illum hominem. Et cum sit idem esse illum hominem et ille homo, ut patet V^o *Metaphysicae*,¹² sequitur quod idem sit prius se ipso quod est impossibile. Patet ergo quod esse illum hominem est essentialiter illi homini et per illud ipse differt ab alio homine, ut notum est, quia ipse sic singulariter est homo quod nullus alius est sic singulariter homo. Et ergo essentialiter differt ab alio homine singulari non obstante illo quod eadem perfectio essentialis quae inest uni etiam inest alteri. Unde etiam conceditur quod unus homo est perfectior essentialiter quam alius quia Sor per suam singularem perfectionem est perfectior Platone, sicut stat quod unus gradus virtutis est perfectior quam alius qui est eiusdem speciei specialissimae. Quia stat esse unum gradum ut duo et alium gradum solum ut unum, tunc utique gradus ut duo est perfectior gradu ut unum, sic etiam est in Sorte et in Platone quod unus est perfectior alio essentialiter. Non tamen est dandus perfectionis gradus quo Sor est perfectior essentialiter Platone, sed Sor secundum se totum est perfectior non tamen secundum aliquam partem sicut totum integrale est maius sua qualibet parte; non tamen secundum aliquam partem est maius, sed secundum se totum, sic etiam hic. Et sic multi concedunt quod anima Christi est perfectior essentialiter anima Iudae et sic de aliis.*

Aliqua enim differunt subtiliori differentia ut tres res spiritus creati, scilicet ratio, memoria et voluntas, quae distinguuntur realiter ab invicem et tamen sunt eadem substantia et eadem singularis essentia, | quia alia 28v

¹² Aristoteles, *Metaphysica*, lib. V, Av VIII/117M, Bk 1017b23-26.

est res ratio et alia est res voluntas et alia memoria et per consequens realiter distinguuntur, non tamen essentialiter, cum sint eadem singularis essentia. *Sicut est de spiritu <in>creato* in divinis ubi illae tres res, scilicet Pater, Filius et Spiritus sanctus quae differunt realiter et sunt eadem singularis essentia divina, non tamen essentialiter distinguuntur, sic etiam est in anima intellectiva quae est perfecta imaginatio Trinitatis benedictae. Et praecise, sicut est ibi, sic etiam est in anima intellectiva ipsius hominis. Et omnia argumenta, quae procedunt contra istam sententiam, illa etiam contra materiam Trinitatis procedunt.

Tertia autem differentia est qua *differunt aliqua formaliter vel secundum rationem, licet conveniant in eadem singulari essentia vel supposito* et illa causatur aliquot modis.

Aliqua enim differunt secundum formam accidentalem, licet conveniant in eodem subiecto, ut qualitas, quantitas, relatio, quae tamen inter se differunt in genere. Unde notandum est quod multa genera accidentium sunt idem secundum subiectum ut albedo, nigredo, quantitas et sic de aliis. Patet quia albedo non est aliud quam subiectum esse album et quantitas non est aliud, nisi subiectum esse quantum et sic de aliis, ita quod omnia illa sunt subiectum esse accidentatum. Et universaliter omnes formae substantiales vel accidentales, generales vel speciales sunt in Sorte^a unum in numero quia omnes illae sunt Sortem esse accidentatum vel substantiatum quod est idem in numero. Et illud singulare, scilicet Sortem esse accidentatum, est eis analogum. Et illae formae differunt ab invicem formaliter secundum rationem et non essentialiter cum sint eadem singularis essentia, quia subiectum esse accidentatum. Et sic etiam idem est singulare quoad subiectum, sed est commune quoad formam, ut Sortem esse coloratum est singulare quoad materiam vel ad subiectum quia est solum Sortem esse qualem, et est commune quoad formam quia Sortem esse album est Sortem esse coloratum, Sortem esse nigrum est Sortem esse coloratum et Sortem esse rubeum est Sortem esse coloratum et sic de multis aliis. Et

^a Sorte *ego coni.* / Sor *text.*

hoc <est> praesupposita illa via quod accidens capit esse a subiecto et quod plus habet esse in subiecto quam in sui natura propria, cum subiectum sit causa accidentis et quia res potius habet esse in causa sua quam in sua propria natura, ut patet alibi, igitur <et cetera>.

Secundo differunt aliqua formaliter vel secundum rationem quando aliqua sunt idem suppositum in numero, sed naturae incompletae et differunt ut materia et forma substantialis, sive possit per se esse ut omnia intellectiva sive non ut formae eductae de potentia materiae ut sunt forma ossis, forma carnis et sic de aliis. Materia enim et forma sunt idem suppositum in numero, quia idem homo et differunt formaliter sive secundum rationem. Formae autem eductae de potentia materiae vocantur omnes 'formae materiales' quae dependent ex esse et fieri a materia, ut sunt forma ossis, forma carnis et forma sanguinis et omnes formae materiales praeter animam quae omnes simul sumptae faciunt unam formam complexionalem totius corporis quae dependent ab ipsa materia solum formaliter sed not essentialiter, sed sunt eadem essentia, ut patet superius. | Ibi probatur quod materia et forma et totum compositum sunt idem in numero quia eadem essentia in numero est forma, materia et totum compositum. Et illa differunt formaliter inter se sicut de igne et aqua, quod sunt eadem essentia communis, sed formaliter differunt inter se et realiter. 29r

Tertio differunt aliqua formaliter vel secundum rationem quae <est> magis commune ratione maioris communitatis et minus commune ratione minoris communitatis et sic ponitur distinctio inter naturam divinam et Personam, quia communicabilitas pluribus debetur essentiae divinae vel naturae et non Personae, ut Fide credimus. Sic etiam natura humana differt a Sorte formaliter quia secundum illam formam, scilicet communicabilitate pluribus, quae debetur naturae humanae communi, quae non debetur Sorti cum Sor non sit communicabilis pluribus licet sit communicabile pluribus, quia est illud cui formaliter inest communicabilitas pluribus. Et sic res singularis est res universalis sed non est universalis nec econtra res universalis est singularis, sed est res singularis vel universale est singulare et econtra. Et causa est quia nomen in neutro genere positum sit per se subiectum et non

oportet quod per aliud substantivetur^a si sic universale est singulare. Sed ubi non ponitur in neutro genere, tunc oportet quod aliquid sit quod limitet et substantivet^b ipsum, ut Sor est res universalis sed non est universalis et sic de aliis.

Universaliter ergo quandocumque sunt aliqua duo, ut A et B, tunc si aliqua forma essentialis vel accidentalis debetur uni et non alteri, illa differunt formaliter. Et illo modo *distinguitur mundus ab illo mundo, cum species mundi creditur de Dei potentia posse plurificari* ita quod possunt esse per potentiam Dei plures mundi et tamen *nec simul nec successive*, sicut potest esse Deum scire Sortem esse et potest esse Deum scire Sortem non esse et tamen nec simul nec successive. Quod non simul quia tunc contradicta sciret simul et cum nihil scitur nisi verum, contradicta essent simul vera quod est impossibile. Sed quod non successive probatur sic: quia si unum scit illud ab aeterno et in aeternum scit. Et per consequens non scit aliquid de novo. Sic etiam de mundo. Quomodo autem et qualiter hoc sit verum et quomodo mundus non potuit prius produci quam est productus et de multis aliis, de hoc habetur latius in primo quaternulo huius materiae: ibi vide et invenies.

Sic ergo per illam formalem tertiam differentiam differt *omne universale superius a suo inferiori secundum rationem amplioris communicabilitatis* ut quodlibet *genus a sua specie et generaliter omne superius a suo inferiori sive habeat plura supposita simul in actu ut homo vel asinus, sive successive ut phoenix, sive plura supposita in potentia et non <in> actu ut filius Petri*, quia possunt esse plures filii Petri respectu quorum hoc quod est filius Petri erit commune, *sive habeat plura supposita in intellectu et non in potentia creata ut mundus vel sol*. Unde, vocando mundum ens analogum cum suis analogatis et omnibus generibus et speciebus et individuis, tunc non potest plurificari mundus et sic non potest habere plura supposita. Et ut sic mundus et ille mundus

^a substantivetur *ego coni.* / |sbstatuierur/ ? *text.*

^b substantivet *ego coni.* / |substaimet/ ? *text.*

convertuntur | et tamen per intellectum potest plurificari et sic erit 29v
 communicabile pluribus et per illam communicabilitatem differt ab
 illo mundo; sic etiam de sole.

Ideo¹³ Avicenna V^o Metaphysicae suae, capitulo primo,¹⁴ ponit^a

Hic Magister allegando Avicennam ponit *triplex esse universale, scilicet universale actuale* et universale *potentiale* et universale *intellectuale*. Universale enim actuale est quod habet actu plura supposita ut homo vel animal. Sed universale potentiale est quod potest habere et non habet de facto ut filius Petri. Posito quod sit solum unus filius Petri, tunc illud est individuum actu et tamen potest esse universale cum possunt esse plures filii Petri de quibus praedicaretur hoc quod est filius Petri. Sed universale intellectuale est quod habet esse solum per intellectum ut mundus, sol et sic de aliis, isto modo considerando quod sol et iste sol convertuntur cum sit unicus sol et ulterius considerando quod consequentia est bona: ille sol est, ergo sol est, et non econtra, quia non sequitur formaliter: sol est, ergo ille sol est. Et quod prius naturaliter est solem esse quam istum solem esse, tunc intellectus dum abstrahit solem sic a circumstantiis individuantiis sicut pertinet de materia prima, tunc sol iam habet esse universale et vocatur 'universale intellectuale' cum solum per intellectum habet esse. Et illa est opinio famosa. Sic etiam de mundo et aliis speciebus unicum suppositum habentibus.

Ulterius dicit: *Istis¹⁵ bene notatis cum notitia triplicis praedicationis, scilicet formalis, secundum essentiam et secundum habitudinem, con-*

^a universale triplex: actuale, potentiale, intellectuale *add. in marg. sup.*

¹³ *Du* 93/171.

¹⁴ Avicenna, *Philosophia prima*, tract. V, cap. 1, AnL 227.

¹⁵ *Du* 93/174.

cedendum est *quod species hominis est ille homo essentialiter cum illum hominem esse est hominem esse* et esse hominem est species specialissima, ergo et cetera. Et^a eadem species distinguitur ab illo homine quia esse hominem est communicabile multis, sed esse illum hominem non. Per illam ergo communicabilitatem distinguitur ab illo homine. Non tamen essentialiter sed tantum formaliter ut superius patuit. Etiam concedendum est quod species humana est essentialiter differens ab illo homine quia est alius homo, cum sit quilibet^b hominum qui est essentia differens ab illo. Unde bene sequitur: species humana est illud differens ab illo homine essentialiter demonstrato alio. Ergo species humana est essentialiter differens ab illo homine; consequentia tenet quia arguitur ab inferiori ad superius affirmative, quae consequentia est bona. Tamen non est concedendum quod species humana differt essentialiter ab illo homine cum sit essentialiter ille homo. Et sic quilibet homo est praedicabile de multis quia quilibet est illud cui formaliter inest praedicabilitas de multis. Non tamen conceditur quod quilibet homo est praedicabilis de multis propter causam prius tactam. Sic e converso, genus animalis vel species humana est incommunicabilis multis quia est individuum cui formaliter inest incommunicabilitas multis suppositis. Et non est ulterius concedendum quod species est non communicabile quia tunc probaretur quod species non communicaretur multis nec esset communicabilis multis. Tamen non est concedendum quod species vel genus est incommunicabilis multis vel incommunicabile genus, prout ly ‘incommunicabile’ est determinatio huius quod est genus quia tunc tenetur | adiective et est sensus falsus. Prout autem ly^c ‘incommunicabile’ tenetur subiective,^d tunc conceditur quod genus est incommunicabile quia est illud ens cui formaliter inest incommunicabilitas multis.

^a Et / Et ab, *sed ab cancell. text.*

^b quilibet / quemlibet ? *text.*

^c incommunicabile *add., sed cancell. text.*

^d subiective *ego coni. / |sbie/ text.*

Sic etiam *in materia de Trinitate* concedendum est quod essentia divina est generans, tenendo ly ‘generans’ neutraliter participialiter,^a quia sensus est quod essentia divina est illud cui formaliter inest generans seu generare. Sed tenendo ‘generans’ in feminino genere etiam participialiter, tunc non est concedendum, quia tunc esset praedicatio formalis ‘Essentia divina est generans’ et esset sensus quod essentia divina est formaliter generans, quod est haeresis, sic etiam quod essentia divina est genitum et sic de multis talibus.

Ulterius est concedendum *quod ille homo est prius naturaliter illo homine* eodem demonstrato, quia ille homo est species humana quae est prius naturaliter illo homine. Et ergo ille homo est prius naturaliter illo homine. Non tamen conceditur quod ille homo est prior naturaliter se ipso nec conceditur quod ille homo est *communicabilis, insensibilis, participatus, multiplicatus, sempiternus quamvis sit universale* cui haec insunt. Sic tunc conceditur quod ille homo est communicabile multis, insensibile, participatum et sic de aliis in neutro genere cum sit species vel genus quod est taliter^b *passionatum*. Et illa sententia patet manifeste ex sensu et verbis supradictorum quattuor philosophorum, scilicet Augustini, Anselmi, Aristotelis et Commentatoris.

Et tunc allegat Aristotelem^c in multis locis et specialiter *XII° Metaphysicae* 28° commento,¹⁶ ubi *expresse dicitur quod universalia non sunt^e substantiae*. Et *VII° Metaphysicae*¹⁷ *habetur quod omne genus vel species substantiae est quodlibet eius suppositum*. In quibus dictis certum est quod ubi Commentator negavit substantiam ab universalibus substantiae quod universalia non sunt substantiae singulares, quod

^a participialiter / /pp-/ text.

^b taliter ego con. / t-? text.

^c Aristotelem ego corr. / Aristotelem, Commentatorem (Aristotelem cancell.) text.

^d XII° ego corr. / II° text.

^e non sunt ego corr. / insunt text.

¹⁶ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. XII, Av VIII/311D, Bk 1071a18-21.

¹⁷ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. VII, Av VIII/170H, Bk 1031b18-22.

intellexit formaliter, id est quod universalia non sunt formaliter singularia; alias non esset verum. *In dictis autem affirmativis, ubi dicit genus esse suum inferius et speciem eius individuum, quod intelligit essentialiter et non formaliter. Et sic concordantur contradicta posterius philosophantium quorum quidam negant universalia distingui a singularibus propter dicta affirmativa Commentatoris. Alii autem dicunt quod nullum universale est singulare propter dicta negativa Commentatoris. Primi enim dicunt quod universale nullam habeat essentiam extra suum singulare per se, sicut impingitur Platoni et suis sequacibus. Secundi autem intelligunt quod nullum universale est singulare formaliter secundum rationem quibus <sunt>^a huiusmodi, quia tunc communicabilitas esset incommunicabilitas quia ratio universalis ut huius<modi> est communicabilitas sed ratio singularis ut huius<modi> est incommunicabilitas, et quia contradictionem implicat unum esse reliquum ut patet revolventi, igitur et cetera.*

Quod autem illa glossa non sit ficta sine testimonio^b dictorum philosophorum, videatur quomodo Commentator^c exponit se VII° Metaphysicae, commento 21^o¹⁸ quando dicit quod omnis quidditas vel forma
 30v | *universalis est^d res cuius est quidditas: “Sunt idem essentialiter.”* Ex quo patet quod universale quod est forma et quidditas, ut superius patet, est illud scilicet singulare cuius est forma vel quidditas, quia universale est quidditas cuiuslibet sui inferioris. Sed quando Philosophus in alio textu¹⁹ dicit quod universale non est substantia, Commentator modificat sic illud dictum quod “substantia cuiuslibet rei determinatae est^e ei^f propria”, ubi per ‘substantiam’ intelligit singulare. “Universale

a quibus <sunt> ego corr. / | quae/ supra ras. ? text

b sine testimonio ego corr. / sed text.

c quomodo Commentator ego corr. / Commentator quomodo text.

d est ego corr. / et text.

e determinatae est ego corr. / est determinatae text.

f ei ego corr. / sibi text.

¹⁸ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, Av VIII/171B.

¹⁹ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. VII, Av VIII/197H, Bk 1038b10-12.

autem est commune pluribus et non est sic appropriatum.” Igitur universale non est substantia propria, id est singularis. Per hoc ergo *volunt*^a *philosophi negare quod species vel alia res universalis est singularis*. Non tamen volunt negare quod omnis species vel omnis res universalis est res singularis, quia omne universale est singulare, ut superius plane patuit. Igitur <et cetera>.

Sed²⁰ obicitur contra iam dicta: Species hominis distinguitur^b

Hic iam Magister ponit obiectiones contra iam dicta et arguit sic: *Si species humana distinguitur a Petro et econtra, tunc, iuxta exponentes sophisticas, illa species est et Petrus est, et illa species non est Petrus*. Igitur illa species differt a Petro. Si ergo exposita est vera, tunc etiam et exponentes. Sed quia una illarum exponentium contradicit dictae sententiae, igitur <et cetera>.

Ad illud respondetur concedendo quod species humana est Petrus et econtra. Et ulterius dicitur quod non oportet sic exponi: Petrus est et species humana est, et Petrus non est species humana vel species humana non est Petrus, sed sic: species humana est, et Petrus est, et species humana secundum aliquam rationem est secundum quam non est Petrus, ergo species humana distinguitur a Petro. Et sic totum est verum sicut exponitur: Sor senex differt a Sorte puero, vel Sor sedens differt a se ipso stante, sic Sor sedens est, et Sor stans est, et Sor secundum aliquam rationem est sedens et secundum eandem non est stans et sic de aliis, ut patet etiam in *Sophismatibus* Hervei.^{c21} Sic etiam in proposito ‘Species humana distinguitur a Petro’, nam oportet quod resolvatur prius et deinde exponatur ut iam patuit sicut

^a *volunt ego corr. / nolunt text.*

^b *distinguitur ego corr. / distingitur text.*

^c *Hervei ego coni. / [hebri] ? text.*

²⁰ *Du 96/238.*

²¹ *Heytesbury, Guillelmus, Sophismata, non inveni. Cf. Introductionem, no. 31.*

illa: 'Sor incipit esse albus' prius debet resolvi et deinde exponi. Ex istis autem non sequitur, ut multi volunt arguere, quod idem differt a se ipso, nec hoc est concedendum, quia tunc ipsum secundum aliquam rationem esset secundum quam non esset ipsummet, quod est impossibile. Igitur, quia non sequitur species humana differt a Petro et species humana est Petrus, ergo Petrus differt a Petro, quia datur instantia. Non enim sequitur illae partes causant illud totum et illae partes sunt illud totum, ergo illud totum causat illud totum, et per consequens idem causaret se ipsum quod est impossibile, sic etiam hic. Igitur etiam bene concedendum est quod Petrus albus differt a se quanto vel quocumque aliter accidentato, intelligendo concretum simpliciter, quia tunc exponitur sic: Petrus albus est et Petrus quantus est et Petrus secundum aliquam rationem est albus secundum quam non est quantus, igitur Petrus albus differt a se ipso quanto. *Sic etiam auctor Sex principiorum*²² *dicit quod melancholici in autumnno sunt demen-*
 31r *tiores*^a | *se ipsis in alio tempore* quod illo modo exponendo est verum. Sic etiam Commentator *IV° Physicorum*²³ dicit: Idem enim *individuum invenitur esse diversum in aliis locis, quia Sortem in foro est aliud quam Sortem esse in domo* et est aliud ab ipso esse in domo. Cum enim Sortem esse in foro sit quia tempore suo, et Sortem esse in teatro sit quia tempore suo, et nulla existentia in teatro est existentia in foro, patet quod Sortem in foro differt a se ipso in teatro. Similiter est dicendum *de omnibus accidentibus sive simul sive vicissim eidem in existentibus*. Non est curandum quia quodlibet illorum est suo tempore et non sequitur si hoc non est iam, quod ergo hoc non est et cetera.

^a demetiores *ego corr.* / vehementiores *text.*

²² Pseudo-Porretanus, Gilbertus, *Liber de sex principiis*, Av I-1/64K, PLsp 20.

²³ Averroes, *In Physicam*, lib. IV, Av IV/183E.

<Capitulum quintum>

Istis^a praemissis, praemittenda est pro solutione

Istud est capitulum quintum in ordine in quo^b Magister intendit solvere obiectiones et argumenta prius mota contra dicta sua.

Et primo vult *praemittere unam suppositionem pro solutionem argutarum quae fuit tempore Aristotelis famosa, scilicet quod quaelibet substantia significat quale quid et illa suppositio patet in Praedicamentis, capitulo de substantia,*² *cuius sensus ostenditur VIII° Metaphysicae 7°.*³ *Nam 'animal' principaliter significat animalitatem quae est forma qua unumquodque suppositum animalis est animal.* Quomodo autem illa suppositio sit intelligenda patet in tractatibus Petri Hispani,^{c4} qui dicit substantia secunda significat quale quid, id est substantiam communem, et est sensus pertinens quia 'quid' significat substantiam et 'quale' communem significat. Et sic hoc totum 'quale quid' tantum valet sicut substantia communis^d quia 'quale' semper significat formam et aliqua^e forma de se est communis prout est abstracte apprehensa vel pro illo priori pro quo non est circumstationata, quia ut sic est indif-

^a Istis ego corr. / Qstis (Q- supra I-) text.

^b quo ego corr. / quomodo text.

^c Petri Hispani / /p.h./ text.

^d substantia communis ego corr. / substantiam communem text.

^e aliqua / /a'a/ text.

¹ Du 98/3.

² Aristoteles, *Categoriae*, cap. Ar 5, cap. Av 2/1, Av I-1/27K, Bk 3b15-16.

³ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. VIII, Av VIII/215F, Bk 1043a34-35.

⁴ Petrus Hispanus, *Summulae logicales*, cap. de causis et modis figurae dictionis, De tertio modo, par. 98, pag. 143, r. 20-30: Et nota quod in primo paralogismo appellatur *quale quid* quod est genus vel species. Nam species et genus, secundum quod est commune, habet naturam *qualis*, secundum vero quod predicatur *in quid*, significat *quid*. Et ita est *quale quid*, cum sit commune, et predicatur *in quid*. ...in predicamento substantiae solum genera et species <Aristoteles> dicit (Categoriae 5, Bk 3b13-16) *quale quid*.

ferens ad quamcumque materiam vel ad quodcumque singulare esse et in tali forma res conveniunt sed in materia differunt. Unde termini communes primarie significant res communes ut 'animal': ille terminus primarie non significat hominem nec asinum et sic de aliis, sed animalitatem communem multis. Et illa est significatum primarium illius termini 'animal', sic etiam ille terminus 'substantia' non limitatus significat principaliter substantiam communem omnibus substantiis et non singularem. Ex quo patet quod termini communes aliqui non possunt supponere nisi pro rebus communibus ut ille terminus 'genus generalissimum substantiae' vel ille terminus 'species humana', 'essentia divina' et sic de aliis, et non possunt limitari quia nec per pronomen nec per syncategorema aliquod, quin semper supponunt pro rebus communibus. Et hoc patet sic: quia dato quod ille terminus 'genus generalissimum substantiae' supponat pro Sorte, tunc illa esset vera: 'Genus generalissimum substantiae non potest communicari multis', quia tunc esset sensus quod Sor non potest communicari multis, qui sensus est verus, et consequens est manifeste falsum. Non abutendo terminis sic etiam si ly 'essentia divina' supponeret pro Patre, tunc esset concedendum quod essentia divina generatur, quod tamen nullo modo debet concedi a fidele. Consequentia tenet quia esset sensus quod Pater generat, ex quo supponit pro Patre, qui sensus est verus. Et sic de multis aliis patet. Ergo non possunt supponere nisi pro rebus communibus.

31v Et sic | regula non habet veritatem quae dicit quod in omni propositione affirmativa subiectum et praedicatum debent supponere pro eodem, quia ibi 'Sor est genus generalissimum', 'Pater est essentia divina', ibi subiecta et praedicata non supponunt pro eodem quia Sor pro re singulari, similiter et Pater, sed ly 'genus generalissimum' <et> 'essentia divina' non supponunt nisi pro re communi et tamen sunt affirmativae ambae et verae. Ubi termini supponunt pro aliquo, conceditur tamen quod subiectum supponit pro illo quod est idem pro quo supponit praedicatum in propositione affirmativa vera quia idem est genus et Sor, et essentia divina et Pater, igitur et cetera.

Similiter destruitur illa regula: omnis propositio affirmativa in qua subiectum pro nullo supponit est falsa, quia illa est vera affirmativa

‘Chimaeram non esse’ est verum, ‘Chimaeram esse’ est imaginabile, ubi ille terminus ‘Chimaera’ vel ‘Chimaeram esse’ pro nullo supponit, ut dicit Buridanus, et patet hoc per Philosophum *II° Peri hermeneias*,⁵ ubi pertractat istam materiam, et in multis aliis locis.

Istis ergo taliter stantibus dicitur quod *in argumentis praedictis est fallacia accidentis quia commutatur^a <hoc> aliquid^b in quale quid vel econtra.*

In primo ergo argumento quando arguebatur omne genus generalissimum substantiae est asinus, omnis homo est genus generalissimum substantiae, igitur omnis homo est asinus, dicitur quod consequentia non valet ex duplici ratione. Primo, quia ibi mutatur quale quid in aliquid uno modo sic, quia^c in maiori ly ‘genus generalissimum substantiae’ supponit solum pro re communi quae est quale quid; in minori autem contrahitur per subiectum sic quod supponit pro quale quid cum hoc aliquid, quia pro homine, sed hoc non potest bene teneri quia iuxta superius dicta, ly ‘genus generalissimum substantiae’ non potest supponere nisi pro re communi quae est quale quid. Secundo ergo et melius dicitur quod mutatur quale quid in aliquid illo modo quia in maiori ly ‘genus generalissimum substantiae’ supponit solum et simpliciter pro re quae est solum quale quid, id est pro substantia communi; in minori autem unitur quale quid cum aliquid, ut quia in minori genus generalissimum substantiae unitur cum homine, propter quod creditur ipsum uniri cum asino. In maiori ergo sumitur subiectum pro re primae intentionis ad hunc sensum: substantia generalissima communicata suppositis substantiae est essentia cuiuscumque asini. Et hoc est verum cum universale sit quodlibet suorum suppositorum essentialiter et tunc tantum sonat acsi diceretur quod cuilibet substantiae inest quod per se et quidditative est substantia et idem est genus generalissimum substantiae.

^a commutatur *ego corr.* / unitatur *text.*

^b aliquid *ego corr.* / quid *text.*

^c quia / *marg.*

⁵ Aristoteles, *De interpretatione*, lib. II, cap. Av II/1, cap. Ar 10, Av I-1/83H *sq.*, Bk 19b5 *sq.*

Alia autem ratio quare consequentia non valet est ista: quia maior est propositio indefinita. Pro quo notandum est quod aliqui sunt termini singulares qui non possunt stare pro rebus communibus, sed tantum pro rebus singularibus. Aliqui autem sunt termini communes qui possunt contrahi ad standum pro rebus singularibus ut illi termini 'homo', 'animal', 'substantia'^a et sic de aliis qui possunt limitari. Sic tunc est dare tertium genus terminorum, scilicet quod aliqui sunt termini communes qui non possunt singularisari sed tantum supponunt pro rebus communibus et per nihil possunt limitari ut sunt illi termini: 'genus generalissimum substantiae', 'species humana' et 'essentia divina' et sic de aliis de quibus superius est dictum. Et sic dicendum
 32r est quod maior, scilicet 'omne genus generalissimum | substantiae est asinus' est indefinita acsi diceretur genus generalissimum substantiae est asinus, et causa est quia ly 'genus generalissimum substantiae' est terminus communis qui non potest singularisari nec limitari et per consequens nec distribui cum solum stet pro una re communi et quia distributio non potest cadere in talem terminum, igitur et cetera. Et si arguitur tamen: ibi ponitur terminus communis cum signo universali, conceditur et quando dicitur: ergo est propositio universalis, negatur consequentia. Et causa est quia non determinatur signo universali talis terminus communis nec potest determinari cum non potest limitari. Unde, sicut est incongruum dicere 'Omnis Sor currit' ex eo quod ly 'Sor' non potest capere distributionem nec determinationem huiusmodi, sic etiam incongruum est dicere 'Omne genus generalissimum substantiae est asinus'. Propter illas ergo duas causas illa consequentia non valet. Etiam quia datur instantia quia non sequitur: omnis Deus est Pater, omnis Filius est Deus, ergo omnis Filius est Pater. Totum antecedens est verum, et consequens haereticum, et hoc propter eandem causam ex praemissis tamen praedictis. Unde sequitur quod homo est illud quod asinus vel quod est idem asino, quod est necessarium. Isto modo omne genus generalissimum substantiae

^a substantia ? *ego corr.* / homo *text.*

est asinus, omnis homo est genus generalissimum substantiae, ergo omnis homo est illud quod est asinus vel est idem asino. Non tamen gratia formae sequitur, sed gratia materiae. Et tunc ulterius non sequitur: si homo est illud quod est asinus, quod ergo homo est asinus, ut patet ex triplici identitate supradicta. Si etiam specificatur 'illa consequentia sit', quod argueretur sic quod omne genus generalissimum substantiae ut huiusmodi vel formaliter est asinus, omnis homo est genus generalissimum substantiae ut huiusmodi, ergo omnis homo est formaliter asinus, tunc consequentia est bona gratia materiae quia ad impossibile sequitur quodlibet. Unde maior est impossibilis quod omne genus generalissimum substantiae ut huiusmodi vel formaliter est asinus, patet sic quia dato quod genus generalissimum substantiae formaliter est asinus, tunc secundum suum proprium modum vel secundum suam propriam formam est asinus et sic forma quae debetur generalissimae substantiae, scilicet communicabilitas pluribus suppositis, etiam debetur asino. Et sic asinus est communicabilis pluribus suppositis et omnibus substantiis, sed hoc est apertum impossibile, igitur etiam primum antecedens. Sic simili modo potest declarari quod minor est impossibilis. Similiter diceretur de argumento haeretici quando arguit: omnis essentia divina est Pater, omnis Filius est essentia divina, ergo omnis Filius est Pater, ubi antecedens est verum et consequens est impossibile. Dicitur ergo quod consequentia non valet ut superius tactum est. Sed si argueretur: omnis essentia divina ut huiusmodi vel formaliter est Pater, omnis Filius est essentia divina ut huiusmodi, tunc inferretur bene quod omnis Filius est Pater. Sed maior est impossibilis, similiter et minor, quia si essentia divina ut huiusmodi esset Pater, tunc secundum formam propriam scilicet communicabilitatem tribus personis esset Pater et illa forma debetur Patri, acsi Pater esset communicabilis tribus personis quod est impossibile, igitur et cetera. Sic etiam probatur de minori et cetera.

Correspondenter⁶ dicitur ad secundum argumentum quod

32v Hic iam Magister ostendit quomodo dicendum sit ad argumentum secundum quod *sinistre vocatur* | ‘*sylogismus expositorius*’, quia ad *sylogismum expositorium* requiritur quod medium sit formaliter hoc ali-
quid, id est singulare. Et cum non est^a ita, non oportet syllogismum talem valere quia secundum Aristotelem *necesse est extrema coniungi* ad invicem si medium est huiusmodi. Sed *si medium est formaliter quale quid*, id est commune ad utrumque, tunc non est color in argutia. Quando enim arguitur: hoc genus animalis est asinus et hoc genus animalis est homo, ergo homo est asinus, consequentia non valet quia medium est commune ad utrumque extremum cum non potest singularisari ut superius dictum est quia ly ‘genus animalis’ significat quale quid formaliter, id est quidditatem ultimate abstractam^b a singulari modo illud quod omnino est abstractum a singulari. <Et> illud non potest formaliter vel secundum proprium modum singularisari. Et per consequens non potest secundum suam propriam formam esse singulare, cum de sua forma propria debetur sibi communicabilitas pluribus et per consequens incommunicabilitas non potest sibi attribui. Et sic dicta consequentia valet tantum acsi sic argueretur: *animal est homo et animal est asinus, ergo homo est asinus*, quod sciunt communiter non valere, sed bene sequeretur ex illo quod homo est illud quod est asinus. Et causa est dicta ut dictum est quia ly ‘genus animalis’ non potest distribui.

Pro quo ulterius notandum quod aliqui sunt termini mediocres supponentes pro rebus communibus qui tamen possunt contrahi ad supponendum pro individuo vel supposito ut sunt illi termini ‘animalitas’, ‘humanitas’, ‘substantia’ et sic de aliis, quia sicut est danda aliqua forma non omnino abstracta a materia sed contracta per materiam ut est genus animalis, genus generalissimum substantiae et sic de aliis, quae

^a est / *supra est scr. sit text.*

^b abstractam / -m ? *text.*

⁶ *Du* 100/48.

sunt formae contractae per materiam quia sunt sua inferiora essentialiter. Aliqua autem est forma quae omnino est abstracta a materia ut est communicabilitas multis suppositis; illa non debetur alicui singulari sed solum generi generalissimo vel generi subalterno vel alteri universali. Subiectum autem quod subiectat illam formam est commune cuilibet inferiorum, cum^a cuilibet ipsorum debetur saltem in praedicatione secundum essentiam. Sic tunc proportionabiliter, si genus generalissimum significat esse genus generalissimum substantiae, sic significat communicabilitatem multis quae debetur solum uni. Si autem significat genus, id est rem quae sustentat illam communicabilitatem, sic significat illud quod debetur multis suppositis essentialiter. Igitur <et cetera>. Concedendum ergo est quod quodcumque est syllogismus expository, tunc est bona consequentia sive in terminis naturalibus sive in terminis divinis, quia quando non valet, tunc deficit illis in materia vel in forma et sic non est syllogismus expository.

Sic tunc diceretur ad argumentum haeretici quando argueret: illa essentia est Pater, illa essentia est Filius, ergo Pater est Filius eadem essentia divina demonstrata, et consequentia non valet sicut nec prior, quia syllogismus expository dicitur quasi 'extra positorius', quia extra ponit unum singulare, quod est notum ad sensum cui insunt aliqua. Modo sic non est in ista consequentia cum medium sit commune, scilicet illa essentia divina cum non potest supponere pro Personis sed tantum pro communi natura illis tribus Personis, ut superius patuit. Et ergo consequentia non valet quia tantum sonat acsi sic argueretur: | essentia divina quae est communis est Pater et eadem 33r
est Filius, ergo Filius est Pater, quae consequentia scitur communiter non valere, sed ex praemissis praedictis bene potest inferri quod Pater est idem quod est Filius. Unde non est magna vis quod ponitur pro nomine demonstratum circa illum terminum 'genus generalissimum substantiae', quia non potest ipsum determinare. Convenit tamen demonstrare naturam pro nomine sub ratione universalitatis suae, de

^a cum / *interl.*

quo non est magna cura. Scitum tamen est quod recte intelligentes per talem propositionem: 'Hoc est homo', demonstrando genus animalis, intelligunt animal inesse omni homini vel omne animal est esse hominem quia genus animalis.

Correspondenter⁷ dicitur ad tertium argumentum

Hic iam Magister correspondenter solvit tertium argumentum quando arguebatur sic per illud commune principium: Quaecumque sunt uni et eidem *eadem inter se*, sunt eadem. Si ergo homo et asinus sunt eadem generi animalis, tunc sunt inter se eadem.

Pro quo notandum quod illud principium est verum non tamen sic quod *sint eadem inter se, id est quod unum sit reliquum*, sed sic quod sunt eadem inter se genere, specie aut numero. Modo notum est quod homo et asinus sunt eadem in specie et per consequens concedendum est quod sunt eadem inter se. Non tamen sic quod unum sit reliquum, sed quod sunt eadem species inter se vel in specie aut in genere. Et sic dicitur quod *nec sensus nec verba dicti principii iuvant adversarios* qui impugnant *sententiam veritatis. Ideo bene dicunt geometrae: quaecumque sunt aequalia alicui tertio etiam inter se sunt aequalia*. Quod tantum sonat quod tunc unum est aequale alteri. *Unde metaphysicus vere dicit: quaecumque sunt idem in genere vel in specie de tanto sunt idem ut Petrus et Paulus sunt idem in specie hominis* et tenendo ly 'idem' in neutro genere et singulariter, quia tunc est sensus quod sunt aliquod idem, scilicet humana species. Non autem debet teneri *pluraliter masculine* quia tunc esset sensus quod sunt idem inter se sic quod unum sit reliquum. Et sic de vi vocis non sequitur quod sint eadem res singularis, sed res communis quae est uterque illorum.

Et sic fidelis concedit haeretico^a quod tres personae divinae sunt idem, sed non sunt eadem, quia differunt inter se, licet sint eadem essentia.

^a haeretico / -a ? text.

⁷ Du 101/73.

Et sic non est bonum negare identitatem generis aut speciei, sed concedendum est quod illa quae sunt in genere vel in specie idem, quod illa sunt idem. Non autem sic quod unum sit reliquum. Quod adversarii^a autem nolunt admittere nisi identitatem numeralem quod solum illa sunt idem quae sunt idem in numero, et sic non concedunt quod Petrus et Paulus sunt idem cum non sint idem in numero. Unde secundum eos illa consequentia est bona: illa sunt idem in genere vel in specie, ergo non sunt idem. Et regula illa: quaecumque uni et eidem et cetera, sicut ipsi intelligunt, esset impossibilis et implicat contradictionem quod sic deducitur quia bene sequitur: Illa sunt uni et eidem eadem, ergo sunt duo nunc.^b Et ultra: sunt illa duo, ergo illa ponunt in numerum. Et ultra: illa ponunt in numerum, ergo unum non est reliquum | et sic non sunt idem. Ergo a primo ad ultimum bene sequitur: illa sunt uni et eidem eadem, ergo illa non sunt idem. Et tamen illa deberent esse idem per regulam secundum eos et sic illa consequentia erit bona: illa sunt idem in genere vel in specie, ergo illa non sunt idem. *Sed procul est a Philosopho illa sententia. Patet igitur quomodocumque individua conveniunt in genere vel in specie, de tanto sunt unum et idem, ut patet per Philosophum V° Metaphysicae 4°.*⁸ *Sicut enim tres personae divinae conveniunt in hoc communi esse Deum, quod omnibus eis debetur et de tanto sunt eadem essentia divina, sic etiam singuli homines conveniunt in hoc communi esse hominem et de tanto sunt eadem natura specifica qua quilibet hominum est illud quod est.*

33v

Et⁹ per hoc patet responsio ad quartum

Hic iam Magister solvit quartum argumentum quando arguebatur: sequeretur quod *quaelibet res esset aequae communicabilis* sicut alia.

^a adversarii *ego coni.* / /ad'rii/ (-rii ?) *text.*

^b nunc ? / /nuc/ ? *text.*

⁸ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. V, Av VIII/112C-D, Bk 1016a24-25.

⁹ *Du* 102/106.

Negatur illa consequentia, *sed bene sequitur ex illo^a quod quaelibet res est aequae communicabile sicut alia vel aequae communicabilis res sicut alia*, quia quaelibet est ens analogum quod est communicabile omnibus entibus. Igitur et cetera. Et ex illo non sequitur ulterius: si omnis res est aequae communicabile sicut alia quod ergo sit aequae communicabilis sicut alia. Et causa est superius dicta ex eo quod adiectivum praedicatur formaliter dum non substantivatur per subiectum et sic est sensus: omnis res est aequae communicabilis, id est quaelibet res communicatur formaliter cuilibet rei sicut alia, et hoc est falsum. Sed ubi substantivatum praedicatur, tunc non oportet ibi esse praedicationem formalem sed essentialis est praedicatio, et sic est sensus: *quaelibet res est aequae communicabile*, id est quaelibet res est illud cui formaliter inest communicabilitas pluribus, et hoc est verum quia quilibet hominum est species humana cui formaliter inest communicabilitas pluribus. Et quaelibet substantia est genus generalissimum substantiae cui formaliter inest communicabilitas pluribus substantiis ut patet alibi, et ad illum sensum est verum quod omnis res est aequae communicabile sicut alia. Nec sequitur ex illo quod *quodlibet esset quodlibet ut sophistae nituntur arguere* et quod omnis homo et omnes homines essent omnes homines, quia credunt ibi solum esse distributionem pro natura communi, quae est omnes homines. Tamen non est color in hoc sophismate, cum signum universale additum termino communi distribuit ipsum pro suis inferioribus et non pro principali significato solum ut si omnis homo sit omnis homo, tunc vel singulus hominum est omnis homo vel singulum generum hominum est omnis homo. *Et sic antiqua distributio pro generibus singulorum et pro singulis generum est utilis pro intellectu Scripturae.*

Pro quo notantum quod aliquando sub termino communi fit distributio pro singulis generum tantum, ut ‘Omnis homo currit’; sensus est quod quilibet homo singularis currit. Aliquando autem fit distributio *pro generibus singulorum* ut hic: ‘Infinitae partes sunt in continuo’, et

^a sequitur ex illo / ex illo sequitur *corr. text.*

sensus est quod tres partes et quattuor et sic de aliis^a | sunt in conti- 34r
 nuo quae sunt genera inferiora singulorum. Aliquando autem fit distri-
 butio permiscue^b pro generibus singulorum et pro singulis generum ut
 hic: ‘Omnis res est aeque communicabile’, ubi non solum debet fieri
 descensus ad singularia sed etiam ad species et ad alia communia infe-
 riora. Ex quo sequitur quod arguendo a singularibus sufficienter enu-
 meratis ad suam universalem non valet consequentia ut non sequitur:
 illa res est singularis et illa res est singularis et illa et sic de aliis singu-
 laribus, ergo omnis res est singularis. Illa enim^c est falsa quod ‘Omnis
 res est singularis’, et quando inducitur ‘Illa res est singularis et sic de
 aliis singularibus’, conceditur, et quando infertur universalis negatur
 consequentia quia non sufficienter inducitur, quia distributio est ibi
 pro generibus singulorum et pro singulis generum permiscue.^d Si ergo
 debet esse sufficiens inductio, oportet quod per genera singulorum
 descendatur sic et illa res est singularis demonstrato universali et pro
 illa parte erit falsum, et per consequens universalis erit falsa quia non
 conceditur^e quod aliqua res universalis est singularis nec econtra quod
 aliqua res singularis esset universalis. Sed bene conceditur quod omnis
 res universalis est res singularis vel singulare et econtra ut prius patuit.
 Et sic terminus communis supponens potest indifferenter supponere:
 vel simpliciter pro re communi vel personaliter pro re singulari vel pro
 inferiori. Signum autem particulare limitat terminum communem ad
 supponendum personaliter quia alias superfluerent signa particularia;
 sic etiam praedicatum saepius limitat subiectum ad supponendum
 aliquando simpliciter pro re communi, aliquando personaliter pro re
 singulari. Exemplum primi ut ‘Deus est trinus’, ubi praedicatum non
 potest competere nisi rei communi et ergo subiectum supponit sim-
 pliciter. Sic etiam ‘homo est species’, ‘animal est genus’ et sic de aliis.

^a et sic de aliis *ego coni.* / /b...iis/ *marg.*

^b permiscue *sic* / *text.*

^c Illa enim *ego coni.* / /i^a n./ *text.*

^d permiscue *sic* / *text.*

^e non conceditur / *corr. e* conceditur non *text.*

Exemplum secundi ut ‘Deus generat’, ubi ly ‘generat’ significat actum generandi formaliter inhaerere subiecto et subiectum non supponit pro re communi cum tali non debetur actus generandi, sed supponit personaliter pro re singulari, scilicet pro Patre; sic etiam ‘homo est’.

Ulterius^a nota quod terminus communis non determinatus nec limitatus semper potius supponit pro re communi quam pro re singulari, cum res communis sit principale significatum termini ut illius termini ‘animal’ non est significatum primarium homo nec asinus nec bos et sic de aliis, sed esse animal quod est commune cuilibet animali et sic de aliis terminis. *Et hoc est quod olim dictum est quod indefinita, cuius subiectum supponit personaliter, et particularis convertunt. Non sic autem si subiectum indefinitae supponit simpliciter.* Et sic illae non repugnant: ‘Homo est formaliter species’ et ‘Nemo est formaliter species’ cum sensus primae est quod esse hominem quid est commune est species; sensus autem secundi est quod nullus homo singularis vel natura communicatur multis vel est formaliter species.

Sic etiam *concedit catholicus quod tres personae divinae sunt coaeternae et coaequales, non tamen sunt tres aeterni, sed unus aeternus* ut habetur in *symbolo Athanasii*,^{b10} *quia adiectiva professionis* ut sunt aeternus, omnipotens et sic de aliis *per se supponentia praedicantur essentialiter.*

Et sic quidam satis dicunt^c probabiliter quod omnis Deus est incommunicabilis verificando subiectum pro signis *et tamen Deus non est incommunicabilis* verificando subiectum pro esse Deum. Sed tamen non
34v apparet esse bene dictum, quia prius patuit | quomodo ille terminus ‘Deus’ non potest distribui sed supponit semper pro esse Deum et sic illa esset falsa: ‘omnis Deus est incommunicabilis cum sit unicus Deus qui est omnis Deus’. *Et sic potest subtilis logicus bene cognoscens*

^a Ulterius / Nota *add. marg.*

^b Athanasii *ego corr.* / Anathasii *text.*

^c dicunt / *interl.*

¹⁰ Symbolum ‘Quicumque’ pseudo-Athanasianum, in: Denzinger, H., *Enchiridion symbolorum*, no. 75-76,11: “...et tamen non tres aeterni, sed unus aeternus.”

tres modos fallaciae figurae dictionis^a et fallaciae accidentis quae fallunt peritissimos, solvere omnes argutias hanc sententiam impugnant et etiam quae procedunt contra materiam de Trinitate et contra materiam de Incarnatione Verbi divini.

Pro^b syllogismis expositoriis est notandum quod fundamentum ipsorum non est ut communiter ponitur: quaecumque uni et eidem sunt eadem et cetera, sed quod fundamentum illorum est illud: si datur aliquod ultimo singulare signatum, sive sit sive non sit vel impossibile dummodo signatur ultimo singulare ut gratia exempli A, si tunc cum aliquo quocumque <individuo> mundi, ut gratia exempli cum homine, unitur formaliter, tunc impossibile est quod aliqua forma vel alius modus sive essentialis sive accidentalis sive materialiter vel essentialiter praedicetur vel debeat sive affirmative sive negative illi signato A, quin etiam debeat eodem modo illi cum quo A formaliter unitur, scilicet homini vel cuicumque alteri cum quo A formaliter unitur. Illa ergo est forma syllogistica et quandocumque est ita, tunc semper consequentia est bona et sic omnis syllogismus expositivus sive in terminis naturalibus sive in terminis divinis vel etiam impossibilibus semper est bona consequentia dum fit talis ordinatio et numquam datur instantia.

Pro declaratione huius notandum est quod ‘ultimo singulare’ vocatur illud quod non habet ulterius singulare secundum praedicationem, ut genus animalis habet sub se speciem humanam quae est singulare quia inferius illo. Tamen signato non valebit consequentia, ut non sequitur: homo est Sor, et homo est Plato, ergo Sor est Plato. Et causa est quia non est significatum medium ultimo singulare quia homo habet singulare sub se quia Sortem, Platonem et sic de aliis, sed Sor, cum non habeat singulare sub se secundum praedicationem est ultimo singu-

^a dictionis *ego corr.* / /donis/ *text.*

^b De fundamento syllogismi expositivii *in marg. superiori*

lare et ita universaliter. Et tunc dicitur cum quo illud unitur formaliter.

Pro illo notandum est quod illud dicitur formaliter uniri alteri quod secundum suum proprium modum vel secundum suam propriam formam singularem est homo illud sive sit forma essentialis sive sit forma accidentalis. Et non est instantia si forma communis aliqua est in uno quae etiam <est> in altero vel quae non <est> in altero, quia quaelibet forma communis seu universalis existens in ultimo singulari fit eo ipso singularis et fit sua propria forma. Unde esse hominem existens in Sorte non est nisi Sor et est forma propria Sortis quia nulli debetur esse hominem in Sorte nisi Sorti et sic universaliter in aliis. Est ergo formaliter verum unum cum altero quando unum signatum suam formam propriam vel secundum suum proprium modum essentialem vel accidentalem unitur alteri. Et sic tunc est praedicatio formalis quando praedicatum unitur formaliter subiecto. Exemplum ut dicendo homo est animal; praedicatum, scilicet ‘esse animal’, hoc unitur formaliter subiecto, scilicet ‘homini’ et sic subiectum unitur cum praedicato quia non est aliqua forma vel modus sive accidentalis sive essentialis qui debetur subiecto, scilicet ‘homini’ quin etiam debeatur praedicato, sci-

35r licet ‘animali’, quia nihil convenit homini | nisi etiam animali. Sed dicendo ‘Sor est species’, subiectum, scilicet ‘Sor’, non unitur formaliter praedicato sive ‘speciei’, quia ‘Sor’ non secundum suum proprium modum est ‘species’ et ergo non formaliter. Antecedens probatur: quia si secundum suum proprium modum Sor^a esset species et quia modus proprius vel forma propria Sortis est incommunicabilitas pluribus et quia Sor secundum suum proprium modum est species per datum, tunc secundum quod est incommunicabilis pluribus secundum hoc est communicabilis pluribus et sic communicabilitas esset incommunicabilitas et e converso, quod est absurdum impossibile. Si autem diceretur: tamen Sor secundum suam propriam essentiam est species, conceditur ergo secundum suum proprium modum est spe-

^a Sor ego coni. | ras. text.

cies, negatur consequentia. Unde in proposito non est idem modus et essentia, sed distinguuntur realiter in forma et essentia et modus, quia aliquid est modus formaliter quod tamen non est secundum suam propriam formam essentia, ut sunt duae Ideae et omnia entia rationis quae tantum sunt modi. Aliquid autem est essentia et non modus ut essentia pura ignis et aquae et cuiuscumque transmutationis quae de se non est quid nec quale nec quantum de aliquo genere de quo alibi patet. Et sic conceditur quod Sor secundum essentiam est species vel essentialiter <vel formaliter>, non autem secundum suam propriam formam, quia si Sor esset formaliter species, tunc non esset aliquis modus qui competeret Sorti quin etiam idem competeret et debetur speciei humanae quod est falsum quia praedicari solum de uno est forma Sortis et debetur Sorti et non speciei sic etiam currere, legere et sic de aliis accidentibus, tamen non conceditur quod species currit, legit et cetera. Si autem diceretur tamen ibi praedicatur species humana de Sorte et illa est forma Sortis sicut et cuiuslibet alterius individui, ergo adhuc Sor est formaliter species et est formalis praedicatio.^a Ad hoc dicitur concedendo quod species humana est forma Sortis et cuiuslibet alterius individui, sed negatur consequentia quod ergo Sor sit formaliter species humana. Et causa est ista: quia ubi^b Sor est species humana, ibi praedicatur 'esse speciem humanam' de Sorte quod nullo modo potest esse forma Sortis, sed est forma speciei humanae et sic 'esse speciem humanam' praedicatur per essentiam de Sorte, scilicet per speciem humanam. Sic Sor est species humana et unitur subiecto per essentiam.

Cum idem sit essentia divina et esse essentiam divinam, et tamen alicui debetur unum cui tamen non debetur aliud formaliter. Patet etiam dicendo 'Pater est essentia divina', ibi Pater non unitur formaliter cum essentia divina, quia si formaliter, tunc quicumque modus debetur Patri etiam debetur essentiae divinae et sic generare, cum sit

^a praedicatio / *marg.*

^b ubi *ego coni.* / ibi *text.*

modus Patris, esset modus essentiae divinae, quod non conceditur a catholico. Et ergo Pater non est formaliter essentia divina et concedendo quod essentia divina est forma Patris sicut et cuiuslibet Personae divinae, tamen cum esse essentiam divinam praedicatur de Patre, quod non potest esse forma Patris, inde est quod Pater non est formaliter essentia divina. Sicut dicendo ‘Sor est albus’, ibi accidens praedicatur formaliter de subiecto, scilicet de Sorte et est forma Sortis, sed esse accidens non est forma Sortis, quia si esset forma Sortis, tunc de forma Sortis esset quod sit accidens et sic Sor esset accidens. Sic simili modo essentiam divinam | praedicatur de Patre et est forma Patris. Sed esse essentiam divinam non est forma Patris nec praedicatur formaliter de Patre, quia si esset forma Patris, tunc esse communicabile pluribus esset forma Patris, cum sit idem esse essentiam divinam et esse communicabile tribus Personis. Et sic Pater communicaretur tribus Personis quod est falsum ut patet per Fidem. Igitur et cetera.

Sicut etiam Sor est species humana, ubi ‘esse speciem humanam’ praedicatur de Sorte per essentiam et non est forma Sortis, quia alias Sor esset communicabilis pluribus suppositis et non oportet quod si praedicatur de Sorte ut forma quod genus praedicatur ut forma Sortis sed ut forma speciei humanae ut hic: ‘Ignis est aqua’; ibi praedicatur ‘esse aquam’ ut forma cum omne praedicatum praedicatur ut forma. Non tamen ut forma ignis sed ut forma essentiae ignis et aquae, de quo superius patuit. Unde sicut non conceditur quod Pater est esse essentiam divinam, ita non est concedendum quod Pater est formaliter essentia divina, sic etiam sicut non conceditur quod Sor est esse speciem humanam, ita etiam non conceditur quod Sor formaliter est species humana, et sic universaliter in omnibus similibus. Sic tunc in practica capiendo multos syllogismos qui apparent^a non valere. Illi deficiunt solum propter defectum ordinationis supradictae, ut hic: ille homo est incommunicabilis pluribus, et ille homo est species humana, ergo species humana est incommunicabilis, sic etiam: ille Pater

^a qui apparent / corr. ex apparent qui text.

generat, ille Pater est essentia divina, ergo essentia divina generat, sic etiam: hoc est ignis demonstrata essentia et hoc est aqua, igitur ignis est aqua, sic etiam: hoc est materia et hoc est forma, ergo materia est forma, sic etiam: Sor est corpus et Sor est anima, ergo corpus est anima, sic etiam demonstrato Christo: hoc est natura divina et hoc est natura humana, ergo natura humana est natura divina et econverso et sic de multis similibus. Et defectus omnium ipsorum est quia medium signatum singulare non ponitur in minori uniri formaliter praedicato. Sed si debent valere, apponatur in his omnibus in minori 'formaliter', et commune erunt optimae^a ut sic: ille homo est incommunicabilis multis et ille homo est formaliter species humana, ergo species humana est incommunicabilis et sic in omnibus aliis, et tunc in quolibet ipsorum. Minor erit falsa, similiter et consequens, et consequens formaliter sequitur ex antecedente. Unde quando tales termini 'esse genus animalis', 'esse speciem', 'esse essentiam divinam' supponunt, tunc supponunt pro secundis intentionibus, de quibus habet considerare logica et sic solum stant pro communicabilitate pluribus, de qua logica considerat.

Et¹¹ si dicatur quod positio universalium abducit

Hic Magister procedit ulterius et dicit si *aliquis diceret quod positio universalium abducit a materia de Trinitate et quod tollit meritum Fidei, dicitur negando utrumque.*

Quia arguitur sic de primo: quia sicut est in anima quod sunt tres res: | ratio, memoria et voluntas, quae differunt realiter et sunt tamen eadem essentia, quod etiam eodem modo est in Trinitate, quod sunt tres res realiter distinctae et eadem essentia, et quod sicut species humana est Sor et Plato et Cicero et omnes illi simul et quilibet illorum divisim quod sic etiam essentia divina est Pater, Filius et Spiritus

^a optimae ego coni. / (a-?) marg. text.

¹¹ Du 104/158.

sanctus omnes simul et quilibet illorum divisim. Et sic incideret aliquis in errorem credendo quod sicut esse hominem est universale et species naturae completae quod sic etiam esse Deum esset universale et species naturae completae.

Pro secundo arguitur sic quod tolleretur meritum Fidei, quia communis est auctoritas: ubi est ratio compellens ad assentiendum alicui veritati, ibi superfluit Fides. Et quia sufficiens ratio ducit nos in notitiam Trinitatis quia sicut est de anima et de homine ut supra, ergo Fides superfluit et tollitur per illud, igitur et cetera. Pro^a isto secundo notandum est quod motio Dei ad cognoscendum aliquas veritates occultas ad quas prius movetur per Deum ad assentiendum eisdem quam per quaecumque principia scientiae, illa motio facit in nobis assensum ad tales veritates et illa est notitia Fidei quae praerequiritur ad omnem scientiam. Et ergo si aliquas veritates cognoscimus, hoc non est sine notitia Fidei. Et sic si cognoscimus Deum esse trinum, non fit sine notitia Fidei et adhuc non tollitur meritum Fidei. Et sic dicitur quod omnis creatura differt a Deo nisi per aliquos defectus quos si non haberet verissime esset Deus. Et sic capiendum est illud quod est perfectionis et attribuire Deo, sed dimittendum est illud quod est imperfectionis, ut gratia exempli de perfectione hominis est habere virtutem ratiocinandi, intelligendi et sic de aliis perfectionibus, et illud attribuitur Deo quia Deus vere est virtus ratiocinandi, intelligendi et sic de aliis. Sed de imperfectione hominis est esse colligatum membrorum exterioribus et sensibus corporalibus et cetera, quae non debent attribui Deo. Sic etiam de perfectione leonis est quod in eo est virtus nobilissima omnium brutorum et quod est fortissimum omnium aliorum et sic de multis proprietatibus quae debentur Deo, quia Deus est virtus nobilissima omnium aliorum et fortissimum et cetera. Sed de imperfectione ipsius leonis est taliter esse dispositum in corpore quae non sunt Deo attribuenda, igitur et cetera.

^a Pro / Nota *add. marg.*

Pro primo tamen notandum est quod non debet fidelis *credere quod sit omnimoda convenientia inter naturam divinam et naturam humanam* et econverso, nec omnimoda differentia. Sed convenientia est ipsa: *posito quod species hominis habeat tria supposita, scilicet Petrum, Paulum et Iohannem, tunc sicut species humana est quodlibet istorum suppositorum trium et nullum ipsorum est reliquum, ita etiam natura divina est quodlibet suorum suppositorum et neutrum est reliquum.*

Secunda convenientia est in hoc quia *sicut non sunt multae naturae divinae | licet sint plura supposita quorum quodlibet est eadem natura,* 36v *sic etiam non sunt plures species humanae sed unica licet sint multa supposita quorum quodlibet est eadem species humana.*

Tertia convenientia *quod omnes sophisticae argutiae in materia de universalibus deficiunt proportionaliter in materia de Trinitate, ut patet iuxtaponendo quascumque similes,* ut quando arguit sophista: ille homo currit, ille homo est species humana, ergo species humana currit, sic etiam non sequitur: ille Pater generat, et ille Pater est essentia divina, ergo essentia divina generat. Sic etiam si arguit demonstrata specie humana: hoc est Sor, et hoc est Plato, ergo Sor est Plato; sic dico quod non sequitur demonstrata natura divina: hoc est Pater, et hoc est Filius, ergo Filius est Pater. Et ulterius si arguitur: nullum singulare communicatur pluribus, species humana est singulare, ergo nulla species humana communicatur pluribus, sic etiam dico^a quod non sequitur: nulla persona divina communicatur tribus, essentia divina est persona, ergo essentia divina non communicatur tribus. Et sic universaliter ubicumque inveniuntur argumenta contra materiam universalium, similia inveniuntur in materia de Trinitate.

Diversitas autem inter naturam humanam et divinam est multiplex.

1.^b *Primo in hoc quod natura specifica est multae naturae particulares, quarum quaelibet potest esse sine alia. Et idem nomen speciei praedicatur pluraliter de suis suppositis ut multae personae hominum sunt multi*

^a dico ego con. / |dic°| text.

^b Primo / Primo add. marg.

homines et multae naturae humanae. Non sic autem de Deo, quia non est concedendum quod multae Personae divinae sunt multi dii vel multae naturae divinae sed unica simplicissima. Unde de quanto aliquid est ens, de tanto est unum. Ergo de quanto aliquid est magis ens, de tanto est magis unum. Et quia Deus est maxime ens et ergo sequitur quod sit maxime unum et tunc ens communissimum est maxime ens post Deum et ergo est maxime unum et sic ulterius per generalissima^a et subalterna et species specialissimas descendendo. Et quando tunc aliqua uniuntur in illo quod magis est unum, de tanto sunt magis unum. Ex quo sequitur quod illa quae sunt unum et idem in genere quod illa sunt magis unum et magis idem quam illa quae sunt unum seu idem in specie. Et illa quae sunt unum et idem in specie, sunt magis unum et idem quam illa quae sunt unum et idem in numero. Ex quo ulterius sequitur quod homo et asinus sunt magis unum quam Sor et Plato, et Sor et Plato sunt magis unum quam illa quae sunt unum et idem in numero, quod tamen doctores moderni reputant inconveniens quia dicunt solum identitatem numeralem esse identitatem quod tamen non est verum.

2.^b Secundo, natura humana differt a natura divina in hoc quod *natura humana est diversa supposita quantumlibet variata <et> accidentata, ut hic homo est tripedalis, sanus, sapiens et cetera, et ille est septipedalis,^c infirmus, insipidus et sic de aliis.* In Trinitate autem benedicta secundum attributa communia Personis tunc nihil potest esse natura prius alio, nihil maius aut minus, sed totae tres Personae coaeternae sibi sunt et coaequales, ut patet in symbolo Athanasii,^d et sunt aequae omnipotentes et aequae sapientes, aequae scientes et sic de aliis quae
37r sunt communia attributa. | Sed quod uni debetur esse Patrem et alteri esse Filium, illa sunt attributa propria de quibus non dicitur.

Tertio natura humana et natura divina differunt in hoc quia diver-

^a generalissima / /genera...ma/ text.

^b Secundo / Secundo add. marg.

^c septipedalis ego corr. / septu- text.

^d Athanasii ego corr. / Anastasii text.

sae sunt et *nominations propter substratam^a diversitatem rerum quod species est natura prior suo individuo et potest esse sine ipso pro aliqua mensura naturae vel temporis. Non sic autem natura divina cum tunc essent multae naturae divinae.*

3.^b *Etiam diversitas est penes hoc quia individua speciei ponunt in numerum cum sunt multae et diversae substantiae. Non sic autem Personae divinae, cum non sunt diversarum essentiarum sed unica tantum. Etiam est diversitas penes hoc, quia species est triplex, quadruplex, quincuplex et sic de aliis et non trina. Et causa est quia habet supposita inter quae est differentia sensibilis et substantialis cum substantialiter differant. Natura autem divina est trina et non triplex nec quadruplex; et causa est quia eius supposita non sunt substantialiter distincta cum sint eadem essentia et sic de multis similibus differentiis.*

Si quis igitur ex ignorantia arquet: si illae naturae^c sunt in aliquo analogo similes, quod ergo omnimode sunt similes in proprietatibus omnibus earum, quomodo ergo veritas est in culpa ex eo quod talis errat ex^d defectu notitiae talis veritatis. Patet quod nullo modo!

Unde Aristoteles I° Posteriorum, capitulo 17°,¹² movet dubium si demonstratio universalis sit potior quam particularis, ita quod si quis errando vellet dicere ex eo quod Aristoteles reprobavit Platonem credens eum dixisse quod universalis sunt separata a singularibus, ubi probat quod talia non sunt dicens: “Gaudeant universalis, quoniam monstra sunt.”¹³ Si tunc aliquis sinistre intelligeret quod universalis nullo modo habent esse et per consequens nulla demonstratio universalis est, et sic nec est potior particulari, quomodo, quaeso, Aristoteles esset in culpa quod talis erraret? Igitur et cetera.

^a substratam *ego corr.* / abstractam *text.*

^b Etiam / Tertio *add. marg*

^c natuarae / non *add., sed cancell. text.*

^d ex / *interl.*

¹² Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. I, Av I-2a/342c sq., Bk 85a13 sq.

¹³ (Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. I, Av I-2a/315C et 316A, Bk 83a35.)

Et¹⁴ correspondenter dicitur <de> aliis exemplis, quibus Catholici

Hic Magister adducit *plura exempla quibus ducuntur Catholici in notitiam Trinitatis, ut est de materia et forma et compositione, quae in hoc conveniunt cum Trinitate quia eadem essentia singularis est materia, forma et compositio*, ut patet in tractatu *De materia et forma*,¹⁵ ubi determinat hoc per argumenta. *Secundo in hoc quod primum, scilicet materia, principiat secundum, scilicet formam. Primum autem et secundum principiant tertium scilicet, compositum*. Sic in Trinitate Pater est principium Filii et uterque simul principiant tertium scilicet Spiritum sanctum. *Tertio in hoc quod illa tria non possunt seorsum poni separata ab invicem, quia materia non potest esse pro aliquo tempore sine forma, ut patet alibi, sic etiam forma non potest esse sine materia et praecipue forma substantialis, quia non potest esse nisi sit in aliqua*
 37v *essentia | et illa est materia. Nec etiam compositum potest esse sine materia et forma ut notum est, et nec forma potest esse sine composito nec materia.*

Unde si quis ex infidelitate vel ignorantia arguit per locum a simili ubi tamen est dissimilitudo quod Pater et Filius sunt naturae incompletae sicut materia et forma, vel quod Pater non sit aequus bonus sicut Filius vel aequus actualis, itaque sic posset arguere sicut se habet materia, forma et compositum sic etiam se habet Trinitas divina, sed quia materia et forma sunt incompletae et imperfectae cum sint partes qualitativae totius compositi et quod forma est perfectior materia cum perficit materiam et complet et materia habet se sicut subiectans et sicut esse possibile, quod etiam eodem modo sit in Trinitate quod Pater et Filius, qui habent se sicut materia et forma, essent incompleti et imperfecti et Filius perfectior quam Pater cum habeat se ut forma respectu Patris qui habet se ut materia. Et ulterius quod sicut totum compositum est perfectius quam materia et forma seorsum cum sit

¹⁴ *Du* 108/238.

¹⁵ Wyclif, Iohannes, *De materia et forma*, in: *Miscellanea philosophica*, vol. I, WLW, p. 170 sq.

completio et finis, quod etiam eodem modo *Spiritus sanctus qui est finis quod sit perfectior Patre et Filio* et quod sit *tamquam quoddam totum habens Patrem et Filium tamquam partes qualitativas et sic de multis erroribus talibus, quid, rogo, deliquit veritas si caeci ex ignorantia taliter scandalizati sunt* acsi diceret quid est veritas in culpa quod caeci, id est ignari erraverunt, scilicet sinistre intelligentes veritatem quod ex eo quod est aliqua similitudo inter materiam et formam et compositum et Trinitatem divinam, quod etiam eodem modo esset in Trinitate omnimode. *Numquid credimus Christum tacuisse ne diceret veritatem propter iniquos huiusmodi Iudaeorum errores in quos tamen finaliter inciderunt, quia ipsi male intelligentes inciderent^a in errores iniquos. Propter hoc Christus saepius tacuit de veritate et sic de sanctitate vitae quod est male interpretantibus odor mortis et fatuum est taliter opinari. Et breviter non est aliquis textus vel patulus^b in Scriptura, quin haereticus vel sinistre intelligens posset capere occasionem incidendi in errores ut patet de istis: tres sunt qui testimonium perhibunt in terra, et deitas est, et sic de multis talibus dictis. Si enim contendens intellexerit per primum quod tres Personae divinae sunt dispaes et separabiles substantiae inaeque perfectae, et per secundum intellexerit quod deitas comedit quae sunt satis grossa exempla et sic de multis similibus, quis dubitat quin talis sit haereticus sic intelligens?*

Unde Beatus Iohannes inducit illud exemplum ad credendum Trinitatem secundum expositionem Beati Augustini, ut allegatur in textu, intelligens per spiritum Patrem et per sanguinem Verbum et per aquam Spiritum sanctum. Et correspondenter Lincolniensis, Super De divinis nominibus,¹⁶ declarat quomodo materia prima correspondet Deo Patri et forma Verbo | et unio compositi Spiritui sancto, propter rationem similitudinis quia ex materia procedit forma et ex utroque illorum procedit unio compositi, sic etiam ex Patre procedit Filius et ex utroque pro-

38r

^a inciderent ego corr. / incideret text.

^b patulus ego corr. / punctulus text.

¹⁶ Grosseteste, Robertus, *Super De divinis nominibus, liber ineditus*.

cedit Spiritus sanctus. *Et potest capi ex textu Apostoli:*¹⁷ “...quoniam ex ipso, et per ipsum et in ipso sunt omnia.” Ubi concorditer secundum omnes philosophos ‘ex’ significat circumstantiam causae materialis et ‘per’ significat circumstantiam causae formalis et ‘in’ significat finem in quo fit quies. Sic proportionabiliter per ‘ex’ designatur Deus Pater ut materia ex qua, sed per ‘per’ designatur ipsum Verbum et Filius ut materia per quam, quia per ipsum Patri omnia regit et gubernat, sed per ‘in’ designatur Spiritus sanctus ut materia in qua. Unde prius tactum est quomodo Deus primo intendit se esse ita bonum et ita delectabilem et cetera, deinde ipse sufficit se sic esse ex quo consurgit sufficientia, deinde intendit se sufficere esse et ex hoc consurgit intentio et deinde postquam sufficit se esse et postquam intendit se sufficere esse, tunc quietatur in hoc et ex hoc surgit quietatio. Primum ergo, scilicet sufficientia, est Pater, secundum intentio Filius, tertium quietatio Spiritus sanctus.

¹⁷ (*Ad Romanos* 11,36.)

<Capitulum sextum>

Sed¹ in omnibus istis dicitur quod petitur universalia

Istud est capitulum sextum in quo Magister movet subtiliter obiecti-ones aliquas contra sententiam prius dictam et dicit <1> primo quod *petitur solum universalia esse vel ab auctoritate vel exemplariter gratia Fidei declarandae vel ex illo fundamento quod idem est quodcumque et ipsum esse* quod tamen non est universaliter verum, sed est contra Aristotelem et Commentatorem, *IV° Metaphysicae*.^{2,3} Et ergo fundamentum universalium non est verum, et per consequens nec sententia ista potest sustineri.

<2>Secundo ubi volunt veritates complexas esse universalia ratio- nis seu logicalia et nec substantias nec accidentia ut multi posuerunt quod significabilia complexa ut ‘esse hominem’, ‘esse substantiam’, ‘esse animal’ et sic de aliis essent res rationis tantum, sed significabi- lia incompleta essent res reales et entia realia ut ‘homo’, ‘substantia’, ‘animal’, ‘Sor’ et sic de aliis, ex quo non habetur sententia praedicta. Sed *per communia sophismata evacuantur rationes factae ad stabilien- dum universalia ut: omnis homo est animal*, sed nullus homo est illud et si sic, tunc nec animal commune est illud, scilicet omnis homo. Etiam nec genus nec species hominem esse animal est necessarium in sensu composito intelligendo per terminos et tamen nec istum homi- nem esse animal est sic necessarium, nec istud hominem nec aliquem alium hominem esse est sic necessarium.

<3>*Igitur etiam sequitur quod argumenta facta superius de instanti esse deficiunt in^a notitia sophismatum et in metaphysica quia capiunt propositionem necessariam inquantum necessariam et dicunt ipsam ha-*

^a in ego corr. / igitur text.

¹ Du 111/3.

² Aristoteles, *Metaphysica*, lib. VIII, Av VIII/210B, Bk 1042a21–22.

³ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VIII, Av VIII/210D.

38v *bere rem significatam adaequate quae est necessaria quod pauci vel nulli dabunt. Et sic de quolibet subterfugiis | quibus tolluntur instantiae quibus putantur probari universalia esse.*

<4>Immo videtur eadem evidētia quod est dare singulare vel individuum vagum communissimum in quolibet genere, quod est tamen falsum, quia tunc res singularis esset ita communis sicut genus generalissimum cum ly ‘individuum’ significat rem singularem. Probatur tamen consequentia quia sicut commune est cuilibet homini esse animal, ita commune est omni homini esse singulare cum quilibet homo est singularis et per consequens esse singulare est communicatum omnibus hominibus. Et sic etiam esset ita commune sicut esse substantiam quod est generalissimum genus, quia eodem modo arguitur. Sicut commune est cuilibet substantiae esse substantiam, sic etiam commune est cuilibet substantiae esse singulare, cum quaelibet sit singularis et sic de aliis. Etiam probaretur quod communicaretur cuilibet enti sicut commune est cuilibet creaturae esse rem creatam, sic etiam esse naturam singularem quod est falsum et impossibile. Igitur et cetera.

<5>Ex istis specialiter arguitur sic: nulla res singularis est universalis, omnis res est singularis, ergo nulla res est universalis. Consequentia est bona quia in Celarent, et est *praedicatio formalis utrobique*. Et maiorem ponit opinio ista, sed probatur sic minor: *quia omnis homo est singularis*, similiter omnis asinus est singularis ut patet inductive per singularia et *idem est iudicium de omni re*; ergo minor est vera quod omnis res est singularis.^a

Et confirmatur illud argumentum tripliciter. Primo per hoc: quaelibet harum rerum est singularis demonstrando omnes res individuales, omnis res est aliqua illarum, ergo omnis res est singularis. Illa consequentia iterum est bona quia in Barbara et maior nota, similiter et minor, igitur <et cetera>. *Secundo confirmatur per hoc quia sicut commune est cuilibet animali quod sit aliquod animal, ita commune est cuilibet*

^a singularis / |sinris/ text.

animali quod sit aliquod individuum. Igitur iuxta rationem prius factam, universale et singulare sunt analogia convertibilia cum ente, quod est magnus error. Igitur <et cetera>. Tertio confirmatur per hoc quod solum existente uno angelo creato foret tantum una natura creata ita quod non multae et tamen forent genus, species et individuum, quia post hoc cum essent plures creaturae non inciperet esse in genere vel in specie ut notum est. Ergo iam, cum est unica natura creata, illa est genus, species et individuum. Ex quo sequitur quod illa non multiplicat naturas distinctas secundum ordinem differentes et per consequens non prius est creatura vel substantia quam ille angelus, quia si prius est substantia quam ille angelus, tunc prius pro aliqua mensura naturae vel temporis et pro illa mensura substantia est et non est ille angelus. Ergo erunt duae res creatae distincte tamquam prius et posterius quod est contra casum.^a Igitur sequitur quod non est dare naturam pertinentem priorem, nisi dicatur quod superius et suum inferius ponunt in numerum, quod post improbabitur per deductiones ad impossibile.

In⁴ ista materia necesse est tria facere. Primo

Hic Magister vult tria facere. Primo declarabit quod idem est quodcumque et ipsum esse. Secundo probabitur quod est dare veritates communes aut universales et per consequens quod est dare | universalia ex parte rei. Et tertio solventur instantiae hanc sententiam impugnantes. 39r

Quantum ad primum: Probando generaliter quod idem est quodcumque et ipsum esse sic arguendo primo de Deo supponendo quod non barbarizetur, id est quod non fiat impertinens locutio quod non negetur quia Deum esse est veritas danda. Sed sicut veritas est Deum esse, ita ens, entitas et res est Deum esse. Et declaratio huius patet superius. Illa suppositione stante arguitur probando quod idem est Deus et Deum esse et sic de aliis. Nullum ens est tam bonum ut Deus nisi Deus. Sed

^a casum ego coni. / |ca...m| text.

⁴ Du 113/66.

Deum esse est aliquod ens quod est tam bonum ut Deus. Ergo Deum esse est Deus. Consequentia satis est nota et maior patet ex hoc quod non est dare multa entia optima, ut patet alibi probando per illud medium: de quanto aliquid est melius, de tanto est magis unum et de quanto maxime bonum vel optimum, de tanto maxime unum, quia ut sic est vigorosius et per consequens est magis unum. Et quia Deus est maxime bonus seu optimus ut patet, ergo Deus est maxime unus vel unum et per consequens non possunt esse plura optima vel summe bona. Sed minor probatur ex hoc: quia proportionabiliter ut aliquid est melius, ita melius est ipsum esse, ut si Sor est melior Platone, tunc Sortem esse est melius quam Platonem esse, et sic universaliter. Et quia Deus est summe bonum, ergo summe bonum est ipsum esse, et in conformi proportione, sicut Deus est melior te, ita melius est ipsum esse quam te esse. Patet ergo bene consideranti quod Deus et Deum esse sunt aequalis bonitatis quia infinitae et quodlibet illorum excedit creaturam in infinitum. Et quia Deum esse non est aliud quam Deus, igitur sicut unum quamcumque creaturam excedit, ita etiam aliud.

Quod autem sint idem et non differant arguitur specialiter sic: *sit A Deus et B Deum esse, quae adversarius ponit non esse idem, et per consequens cum Deum esse sit veritas et Deus igitur est veritas et quaelibet Persona divina ut patet Iohannis 14°,⁵ sequitur quod essent duae veritates summe diligendae.* Sed consequentia probatur sic quia *de quanto aliquid est bonum, de tanto est diligibile*, ut patet IV° Ethicorum⁶ vel alibi. Ergo de quanto aliquid est summe bonum, de tanto est summe diligibile. *Et quia iuxta superius argumentum sunt duo summe bona, scilicet Deus et Deum esse, quae sunt distinctae veritates, ergo sequitur quod sunt duae veritates summe diligendae quod tamen non audeo dicere ob reverentiam veritatis, quia sequitur quod esset veritas communis his duabus <veritatibus> tam similibus in natura quae esset melior utraque, quae esset tamquam finis <ipsis> prior.* Consequentia tenet,

⁵ Iohannes 14,6 et 14,17.

⁶ Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, lib. IV, non inveni.

quia de quanto aliquid est communius bonum, de tanto est melius. Et quia esse veritatem, quod est commune illis ambabus veritatibus, est bonum et communius bonum quam aliquod illorum, ergo sequitur quod sit melius utroque illorum, et sic non essent summe bona quod est contra prius probatum. Igitur tamen non infertur idem si arguitur: essentia divina est communius quam esse Patrem vel quam Pater, ergo est melius quam Pater; non valet consequentia, quia essentia divina 39v non est aliud | quam Pater vel Filius nec econtra, et etiam quia essentia divina non^a est communius bonum^b quam Pater licet sit communius, igitur non est simile quoad hoc; specialiter tamen arguitur probando idem esse rem esse et rem sic: quocumque aliquid est essentialiter illud quod est hoc est quidditas et actus essentialis ipsius, sed quia per esse hominem aliquid est actualiter et essentialiter homo, igitur esse hominem est actus et quidditas hominis. Consequentia tenet sed maior patet quia id quo aliquid est currens est actus currendi quo currit, et id quo aliquid est album est actus quo est album et sic de aliis, ergo etiam illud quo aliquid est illud quod est, est actus essentialis ipsius et etiam quia semper esse dicit actum ut patet per grammaticos. Sed minor patet faciliter quia per omne aliquid actualiter est, ut notum est, ergo per esse hominem aliquid actualiter est homo. Cum ergo idem est actus rei essentialis et quidditas quo res est quid et quidditas est idem quod ipsa res, ergo etiam actus essentialis rei est idem quod ipsa res et per consequens esse hominem est homo. Sic etiam esse Deum est Deus et sic de omnibus universaliter probando quod idem est res et esse rem.

Item probando idem arguitur sic: *quam primo naturaliter est Deus, tam primo est naturaliter intuitio qua intuetur se esse, et hoc non esset nisi eadem essentia esset intuens et dicta intuitio*. Antecedens patet quia si prius naturaliter est Deus quam intuitio qua intuetur se, tunc pro aliqua mensura prius et sic pro illa mensura Deus est et non intuetur

^a non ego coni. | interl., supra ras.? text.

^b communius bonum ego coni. | sscr. supra ras., illeg. text.

se nec scit se esse quod est maximum impossibile nec econtra intuitio non est prius quam Deus quia alias pro aliqua mensura Deus intueretur se et pro eadem non est, quod implicat contradictionem. Igitur sequitur argumentum probatum. Et si habetur quod idem est intuens et intuitio a pari vel a maiori habetur quod idem est intuens et illo actu intuitionis intuitum. Et quia intuitum illo actu est Deum esse, sequitur quod idem est Deus et Deum esse quod fuit probandum. Et non potest poni distinctio ex parte modi intelligendi Dei nec ex parte intellecti nec <per> complexionem aut incomplexionem, cum non sit distinctio inter Deum et Deum esse, ut ponit Sanctus Thomas quod in creaturis esse et essentia differunt secundum rationem, sed in Creatore non differunt. Igitur et cetera, quia alias oportet poni quod natura divina et essentia ipsius distinguerentur, scilicet Deus, quod est omnino falsum.

Item probando idem arguitur sic: *cum sit triplex praedicatio, <scilicet> formalis, essentialis et secundum habitudinem*, ut superius dictum est, *patet quod omnis veritas vel est formaliter essentia vel essentialiter*^a et quia *ad praedicationem essentialem sufficit* quod eadem essentia est subiectum et praedicatum vel *quod eadem essentia primo dicatur per praedicatum et subiectum*. Cum ergo illa sit vera ‘Deus est Deus’ et est praedicatio essentialis et ergo sufficit quod idem primo significatur per praedicatum et subiectum et quia per praedicatum designatur praedicatum esse, quia Deum esse praedicatur quod est essentialiter
 40r natura divina et dicit essentiam | divinam, sequitur quod Deum esse essentialiter est natura divina quae est ipse Deus quod per subiectum signatur seu significatur et ergo idem est Deus et Deum esse. Sic enim concedunt doctores quod essentialiter omnis veritas aeterna est Deus ut hominem non esse asinum, Chimaeram non posse esse, Antichristum fore et sic de aliis quae primo et principaliter dicunt essentiam divinam quia sunt hoc vel illud et hoc vel illud significat essentiam puram et ergo essentiam divinam, et per consequens sunt essentialiter essentia divina quae est Deus cum secundum eorum proprios modos non sunt aliquid sicut peccatum, igitur et cetera.

^a essentialiter / si essentialiter *add. text.*

Et⁷ sic intelligendus est Anselmus in libro suo^a De veritatibus⁸ ponendo omnem verum una et eadem veritate esse verum quae indubie est Deus. Ideo omnes superiores theologi ponunt quod omnis creatura secundum esse suum intelligibile est Deus quia erat vita in Deo, ut dicit Iohannes Evangelista,⁹ et alibi haec materia declaratur. Sic ergo adhuc patet recte intelligenti philosophos et non barbarizanti quod idem est Deus et Deum esse et econverso.

Et solet ab antiquis sic argui: si Deus est, tunc Deum esse est. Illa consequentia est bona, sed cum antecedente stat quod tantum Deus est, id est quod nulla essentia vel natura praeter Deum sit, ergo stat cum consequente quod tantum Deus sit. Illa consequentia est bona, quia quidquid repugnat consequenti, repugnat et antecedenti. Ergo si aliquid sequitur ad antecedens vel stat cum antecedente, etiam stat cum consequente. Et quia cum hoc antecedente quod est^b 'Deus est' stat quod tantum Deus sit, ergo etiam cum hoc consequente 'Deum esse est' stat quod tantum Deus est, tunc arguitur sic: tantum Deus est, ergo nihil a Deo est et quia^c Deum esse est, tum hoc ergo Deum esse non est aliud a Deo et per consequens Deum esse est Deus et econtra, quod fuit probandum, quia tunc non staret quod tantum Deus esset. Igitur et cetera. Cum ergo illo casu stante Deum esse est Deus, et quia nihil potest esse Deus sine assumptione nisi quod aeternaliter est Deus, sequitur quod Deum esse aeternaliter est Deus. Et hoc est quod dicit Sanctus Thomas et alii moderni doctores quod in Deo idem est esse et essentia. Nec credo aliquem negare consequentiam primo assumptam, scilicet Deus est, ergo Deum esse est, cum sit impossibile esse Deum nisi ipse gaudeat et delectetur de hoc quod ipse est. Si enim viatores gaudent sub spe de hoc quod nomina eorum scripta sunt in Libro vitae

^a suo ego corr. / super text.

^b est / inter.

^c quia / |q'a| text.

⁷ Du 116/145.

⁸ Anselmus, *Dialogus de veritate*, cap. PL 13, PL 158/486A-B.

⁹ Iohannes 1,4.

ut docet Salvator, Lucae 5°,¹⁰ quanto ergo magis actus purus summe beatus Deus benedictus qui non potest cessare ab actualissima intuitione et gaudio de hoc quod ipse est? Et sic indubie, si Deus cognoscit, videt et intuetur hoc, tunc hoc est. Ergo cum Deus non posset esse, nisi ipsum esse esset, et per idem non posset esse nisi gauderet de hoc quod ipse est, et indubie quantum gaudet de se ipso, tantum praecise gaudet subducta omni creatura de hoc quod ipse est et cum de nullo tante gaudet nisi
 40v *ipsum secundum aliquod esse haberet summum | gradum bonitatis, sequitur ergo quod Deum esse est ita bonum sicut est Deus.*

Et sic consimilibus argumentis patet a posteriori quod idem est homo et hominem esse et sic de qualibet creatura. Primo^a sic: si homo est, Deus scit hominem esse et tante acceptat praecise hominem esse quante acceptat hominem. Ergo tam bonus est homo quam bonum est ipsum esse.

Confirmatur^b hoc per illud commune principium: cuiuscumque privatio est peior, illud est melius, vel si sunt aliqua duo et privationes eorum sunt aequae malae, tunc ipsa sunt aequae bona. Et quia privatio huius quod est hominem esse est ita mala praecise sicut privatio hominis, nam per privationem huius quod est hominem esse praecise tot tolluntur sicut per privationem hominis quia omnes homines, ergo privationes eorum sunt aequaliter malae et per consequens positiones ipsorum seu ipsa: homo et hominem esse, sunt aequaliter bona et sic unum est reliquum. Et sic arguendum est de qualibet creatura.

Alio^c modo confirmatur idem sic: *si homo distinguitur a suo esse substantiali quod sibi per se inest et per idem illud esse distinguitur a suo toto esse et sic esset processus in infinitum in causis essentialibus et in per se subordinatis. Alias semper unum esse differt ab alio esse, quod est impossibile. Ideo iuxta regulam Aristotelis, in illis quae sunt per se standum est primo, ut idem est essentia, quidditas vel substantia creatu-*

^a Primo / 1 add. marg.

^b Confirmatur / 2 add. marg.

^c Alio / 3 add. marg.

¹⁰ non inveni, sed cf. Ad Philippenses 4,3 et al.

rae et ipsa creatura, ut idem est quidditas hominis vel essentia hominis et ipse homo et sic de aliis et quia essentia hominis est ipsum esse hominem et per consequens esse hominem ex quo iterum patet quod idem est esse hominem et homo et sic de aliis. Nec hoc obest virtuti sermonis quod tale complexum 'hominem esse' praedicatur de homine vel 'Deum esse' de Deo sub figura accusativi casus, quia, in suo convertibili, praedicantur ut quidditas hominis vel essentia hominis et esse hominem convertuntur et etiam essentia Dei et^a esse Deum convertuntur. Et quia essentia hominis seu quidditas hominis praedicatur de homine et essentia Dei de Deo, ergo etiam esse hominem de homine et esse Deum de Deo praedicatur, de quo magis patet alibi. Et oportet illa intransitive intelligere^b ad eorum congruitatem, scilicet esse Deum, esse hominem et cetera. Et illa sententia patet per Aristotelem et Commentatorem VII° Metaphysicae 20^e^{11,12} et quotlibet aliis locis de quidditate substantiae.

Idem^c confirmando arguitur sic: *Si homo et hominem esse distinguuntur simpliciter, tunc vel sunt omnino distincta ut duo supposita separata sicut Petrus et Paulus, vel se habent aliter in quodam ordine naturali et per consequens vel sunt aequaeprimo natura vel aliud prius et aliud posterius. Oportet unum illorum dici quia ex eo quod illa duo sunt, scilicet homo et esse hominem et unum non est reliquum et sunt in ordine naturali rerum universi. Primum non potest dici, cum tunc essent impertinentia ad invicem sicut Petrus^d et Iohannes et sic unum non sequitur ad aliud quod est falsum, ut patet ex praecedentibus. Si secundo modo tunc oportet quod hominem esse, quod sit A, sit prius quam homo, qui sit B, vel econtra, cum impossibile sit | duo poni in eodem gradu 41r numero et ordine naturae.*

^a et ? / *supra ras. text.*

^b intelligere ego corr. / intelligi text.

^c Idem / 4 add. marg.

^d Petrus ego coni. / |p./ text.

¹¹ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. VII, A VIII/168L, Bk1031a15 sq.

¹² Averroes, *In Metaphysicam*, lib. VII, Av VIII/169D sq.

Et est imaginandum quod esse cuiuslibet rei est gradus ipsius et sic esse rei numeralis est gradus rei numeralis et sic non est possibile quod sint aliqua duo quorum unum non sit reliquum et ponerentur in eodem gradu numero essentiali quia tunc essent eiusdem essentiae penitus singularis et per consequens non essent distincta quod est contra datum. Igitur et cetera. Patet ergo quod non sunt *in eodem gradu numero essentiali*. Etiam *non potest dici quod A sit posterius B quia tunc esse hominem esset accidentale homini*, quia si prius est homo quam hominem esse tunc pro aliqua mensura, tunc pro eadem est et non est hominem esse. Et ergo esse hominem erit *accidentale homini, et, per consequens, praesupponeret hominem sed cum nihil praesupponit hominem nisi quod praesupponit eum in existentia, sequitur quod A praesupponeret hominem in existentia. Consequens est falsum, cum A sit hominem simpliciter existere. Ergo non praesupponit hominem existere cum idem non praesupponit se ipsum. Nec requirit ad hoc quod ipsum sit hominem esse cum ipsum sit hominem esse, nec econtra homo praesupponit hominem esse, quia nec quoad consequentiam nec quoad causationem. Non quoad consequentiam, cum mutuo se formaliter inferunt, quia bene sequitur homo est, ergo hominem esse est, sic homo est, ergo ita est quod homo est. Et ultra ergo verum est hominem esse, ergo hominem esse est, ergo a primo ad ultimum, homo est, ergo hominem esse est. Sic etiam econtra. Nec quoad causationem, quia tunc ex hoc quod est ita quod homo est, ex hoc homo est. Et sic foret reciprocatio causarum in eadem linea naturae in infinitum, quod est impossibile.*

Unde notandum: reciprocatio causarum vocatur quando unum est causa alterius et econtra, ut quod ex hoc quod est ita quod homo est quod ex hoc homo est^a ibi ex hoc quod ita est quod homo est est causa illius, scilicet quod homo est et quia etiam ex hoc quod homo est ita est quod homo est, quia verum est quod homo est. Et cum idem sit dicere verum est quod homo est et ita est quod homo est, sequitur

^a est / interl.

quod idem est causa sui ipsius et sic idem esset prius se ipso quod est impossibile. Igitur <et cetera>. Patet ergo quod non secundum causationem est prius homo quam hominem esse, nec econtra, *cum in mutuo se inferentibus, illud quod est simplicius est causaliter prius et per consequens prius foret homo quam hominem esse si distinguuntur, quod notum est esse falsum, cum hominem esse nec potest poni passio hominis nec aliquod novem generum^a accidentis. Ideo non potest poni accidens homini, cum omne accidens praesupponit existentiam sui subiecti* et sic hominem esse praesupponeret hominem esse quod est impossibile.

Et haec est ratio Aristotelis VII° Metaphysicae 20,¹³ quare in illis quae sunt per se, idem est res et ipsam esse. In his autem quae sunt secundum accidens non est idem, cum hominem esse quantum, qualem et sic de aliis accidentibus, praesupponit hominem esse. Igitur et cetera.

Item,¹⁴ cum esse sit actus essentiae, patet quod nullo modo

Hic iam Magister per argumenta ulteriora vult probare suum propositum. Arguit primo sic: *cum esse sit actus essentiae, patet quod nullo modo praecedit, sed potius sequitur | suam essentiam cuius est proprium esse, sicut dicunt loquentes in ista materia, cum semper actus praesupponit illud cuius est actus.* 41v

Sit^b ergo A creata essentia et B eius esse formaliter consequens sed posterius origine vel natura, et patet quod Deus scit A esse pro illo^c gradu prioritatis pro quo est praesens B, quia alias non foret verum quod A est prius B, ex quo sequitur quod A habet esse pro illo gradu prioritatis. Quaero ergo utrum illud esse sit B vel est prius B? Si est B, sequitur oppositum dati, quia datum fuit quod B sit consequens et pos-

^a novem generum *ego corr.* / commune genus *text.*

^b Sit / 1 *add. marg.*

^c illo *ego coni.* / |io| *text.*

¹³ Aristoteles, *Metaphysica*, lib. VII, Av VIII/168L, Bk 1031a17 *sq.*

¹⁴ *Du* 121/263-264.

terius pro aliquo gradu. A, si esset prius B, tunc B est esse accidentale ipsi A adveniens enti in actu, sed consequens est iterum contra datum prius, quia supponitur quod B sit esse substantiale primum quod habet A post esse esse intelligibile aeternum. Sed si B foret esse accidentale ipsius A, tunc praesupponeret A esse quid et per consequens habere tam esse in genere quam etiam esse extra genus. Et confirmatur hoc sic quod quam *primo Deus vult vel ordinat A*, tam *primo vult et ordinat ipsum esse*. *Et quia ordinationi et volitioni Dei est standum ut regulae, ergo tam primo est A ut suum esse et econtra. Loquimur autem de primo esse creato ipsius, cum ergo secundum Auctorem De causis*¹⁵ *primum omnium creaturarum sit esse non illud vel illud sed esse communissimum cuilibet enti conveniens, nec ante ipsum creatum est aliud, <ex quo> patet quod essentiae creaturarum non praecedunt causaliter sua esse ex eo quod esse est primum omnium creaturarum etsi loquitur de esse intelligibili rerum quod est essentia divina, de quo alibi. Patet etiam quod ipsae res sunt eadem essentia et sic est aequitas essentiae cuiuscumque rei et sui esse. Igitur et cetera.*

Secundo^a *confirmatur idem ex dicto Aristotelis sic III° De anima*¹⁶ *dicentis quod idem est caro et carnis esse ut sufficienter est expositum capitulo superiori. Et idem probatur de quacumque individua substantia cuius esse est forma quam oportet aequiprimo esse cum eius essentia, nam secundum Aristotelem vivere est viventibus esse.*

Pro quo notandum quod dupliciter capitur 'vivere'. Uno modo pro actibus seu operationibus viventis et sic non oportet quod vivere sit viventibus esse. Alio modo capitur pro actu vivendi vel pro esse vivens seu pro illa intuitione qua quodlibet vivens intendit se vivere sicut et quodlibet ens intendit se esse de natura sua quae est essentialis intentionis.^b Et sic vivere est viventibus esse sic quod viventibus est esse

^a Secundo / 2 *add. marg.*

^b intentionis *ego coni.* / *intenco.../ text.*

¹⁵ Pseudo-Aristoteles, *De causis*, prop. Pattin 54, no. 37–38.

¹⁶ Aristoteles, *De anima*, lib. III, Av supplementum II/155F–156A, Bk 429b10–17.

quod sint viventes vel quod intendant se vivere et hoc est verum. Et sic etiam in aliis cum Deus non potest ponere^a essentiam nisi ponat ipsam esse, cum ille sit necessario primus actus naturae divinae quae est purum esse cuius participatione omne aliud habet esse.

Tertio^b confirmatur sic: omne ens est esse, omnis essentia est ens, ergo omnis essentia est esse. Minor patet ex hoc quod multa habent esse | 42r quae non habent formaliter essentias ut patet de privationibus et peccatis ac <de> aliis veritatibus extra genus. Ideo ens est superius essentia. Et maior patet per hoc quod esse est actus entis qui non potest poni sibi accidentaliter sicut quantitas quanta cum quantitas sit quanta. Ideo sicut omnis entitas sic omne ens est esse. Aliter enim nihil foret esse, licet hoc verbale esse significaverit omnem essentiam sive substantiam. Et tunc evidentius nihil foret vivere vel alius actus verbi quod destrueret tam logicae quam grammaticae rudimenta. Oportet ergo sedare contentiones supponendo eis significationem infinitivi modi pro re sui verbi, sive fuerit substantia ut in verbis substantivis, sive fuerit accidens ut in verbis adiectivis. Et tunc invenietur omne esse primum substantiae ipsa substantia. Sed ut superius est tactum quod quantitas est quanta potest sic persuaderi:^c cuicumque debetur esse quantum illud est res quanta, sed quantitati debetur esse quantum, ergo quantitas est quanta. Consequentia tenet in Darii. Sed maior patet quia cuicumque rei debetur esse quantum, illi rei debetur quod sit quanta et per consequens est quanta, sed minor probatur quia quantitati debetur esse ens et esse ens in subiecto cum sit accidens, et non debetur ei quod sit quid. Ergo nihil debetur ei quod sit quale vel quod sit quantum vel esse ad aliquid vel esse ubi et sic de aliis novem generibus accidentium. Sed notum est quod non debetur ei esse quale nec esse ad aliquid nec esse ubi et cetera. Ergo debetur sibi esse quantum. Sed cui debetur esse quantum, illa res est quanta ex iam dictis. Ergo quantitas est quanta et non

^a ponere / interl.

^b Tertio / 3 add. marg.

^c persuaderi / perswaderi text.

est aliquo alio quanta sed se ipso. Cum tunc etiam quaeretur de illa utrum aliqua quantitate quanta, et sic procedendo in infinitum quod non debet concedi.

Sed adhuc de priori consequentia quando arguebatur sic: omne ens est esse, omnis essentia est ens, ergo omnis essentia est esse, dicitur quod sit bona ut prius. Sed maior ipsius probatur sic: quia sicut entitas est esse, ita etiam omne ens, cum entitas non superaddit aliquid supra ens sed convertuntur. Antecedens probatur quia albedo est rem esse albam, quantitas rem esse quantam et sic universaliter. Ergo etiam entitas est esse vel rem esse. Etiam quo aliquid est illud est entitas ipsius, sed quia per esse aliquid est, ergo esse est entitas et e contra. Et cum idem sint ens et entitas, patet quod sicut omne ens est entitas, ita etiam omne ens est esse. Et sic maior habetur vera, sed minor, scilicet quod omnis essentia est ens, probatur post.^a Quia essentia non est communius quam ens cum tunc aliquid esset essentia quod non esset ens quod implicat contradictionem et etiam quia omnis essentia est ens et omne quod est formaliter essentia est formaliter ens. Et sic si peccatum formaliter est essentia, est formaliter ens, et quia non est formaliter essentia, igitur et cetera. Sed quod peccatum formaliter non sit ens est sententia multorum doctorum qui imaginantur sic ex eo quod aliquid caret aliquo eo ipso nihil habet, ut si ego careo pecunia, eo ipso ego nihil habeo et sic universaliter. Et quia peccatum est privatio et carentia alicuius bonitatis et eo ipso quod

42v ego careo | bonitate, eo ipso nihil habeo. Et ergo sequitur quod secundum suum proprium modum seu formaliter peccatum nihil sit. Et sic intelligendus est Beatus Augustinus qui dicit quod peccatum nihil sit quod secundum suum proprium modum nihil est. Alias enim non esset verum quia notum est quod peccatum est quia nos peccamus, et non possumus peccare illo quod non est, ut notum est, et quia peccato peccamus, igitur peccatum est. Sed quod conceditur quod peccatum est ens, hoc est ad illum sensum quod est essentia est peccans.

^a probatur post *ego coni.* /pro...r9/ *text.*

Pro quo notandum quod aliquod est accidens quod impossibile est stare sine subiecto ut peccatum et aliae malitiae, quia si posset stare sine subiecto tunc Deus posset separare et^a abstrahere ipsum a subiecto sicut quantitatem vel qualitatem potest separare. Et sic oportet poni quod tunc Deus sustentaret et conservaret peccatum et vitium quod est inconveniens dicere. Et ergo non potest peccatum stare sine subiecto peccante. Unde sicut ly 'currens' significat rem quae currit et connotat qualitatem quae est cursus, sic etiam 'peccans' vel 'peccatum' significat rem quae peccat, sed connotat privationem. Et illa privatio est peccatum quae formaliter vel secundum suum proprium modum nihil est, ut notum est ex prius dictis. Quando ergo conceditur in Scripturis vel alibi quod peccatum est ens et est essentia, hoc est intelligendum quod est peccans vel essentia peccans, sed quando conceditur quod peccatum nihil est, id est nullum ens est, intelligendum est quod secundum suum proprium modum vel formaliter nihil est, ut patet alibi, igitur et cetera.

Deinde cum dicitur: sicut omnis entitas sic et omne ens est esse, quia, ut probatum est superius, omnis entitas est actus quo aliquid est, sic omne esse est quo aliquid est. Et ergo sicut ens est entitas, ita ens est esse, quia aliter nihil foret esse, licet hoc verbale 'esse' significaret omnem essentiam seu substantiam dum non limitatur per aliquod additum. Sicut enim 'essentia' non significat nisi essentiam, unde quia nec essentiam qualem nec quantam nec alio modo accidentatam nisi fuerit limitatum ut essentia hominis vel essentia asini et sic de aliis, sic etiam ly 'esse' significat solum rem esse ut dicendo res est. Et nec significat rem esse qualem ex se nec rem esse quantam et sic de aliis, nisi fuerit limitatum ut dicendo res est homo vel quale vel quantum et sic de aliis. Et propter hoc dicitur unum subiectum, sed alia omnia verba adiectiva non mere significant substantiam vel essentiam sed substantiam cum qualitate. Sicut enim 'ens' est nomen quod significat essentialiter pure, non ut est homo vel asinus, et ergo sine qualitate,

^a et / *interl.*

sic etiam 'homo' significat substantiam tantum non ut est alba vel magna. Alia vero nomina ut adiectiva et alia minus communia significant non mere essentiam vel substantiam quod in praesenti idem valet, sed essentiam cum qualitate explicita ut sunt homo, asinus, album, magnum, quale, quantum, Augustinus, Paulus et sic de aliis, ut homo significat substantiam cum debita qualitate, scilicet humanitate et album cum albedine et cetera, posita universaliter descendendo. Sic
 43v etiam est in verbis | quod communissimum verbum ut ly 'est' significat primarie esse non consignificando^a qualitatem. Sed alia verba ut 'currit', 'legit', 'ambulat', 'bibit' et sic de aliis, quae omnia significant essentiam cum qualitate connotata, sic etiam omnia verba adiectiva significant esse. Tamen cum qualitate connotata ut ly 'currit' significat esse et connotat cursum quia actum currendi et per consequens actum essendi, sic etiam ly 'legit' et de omnibus aliis. Patet ergo iam ex his quod si esse non esset nec vivere foret nec^b currere et sic de aliis. Et sic *destruentur tam logicae quam grammaticae rudimenta* et ergo *oportet sedare contentiosos supponendo eis significationem infinitivi modi pro re sui verbi* sic quod omnia significant actum essendi sive sint verba adiectiva sive verba substantiva^c ut patet ex iam dictis *et deinde invenietur omne esse primum substantiae ipsa substantia* et tantum sit dictum de illo.

^a consignificando ? / conservendo ? *text.*

^b nec / *corr. ex ut text.*

^c substantiva / */sbva/ text.*

◀Capitulum septimum▶

Sed¹ antequam procedatur ad alia obicitur

Istud est capitulum septimum in quo Magister solvit aliqua quae primo obicit.

Et primo arguitur sic contra prius dicta: Deus dat cuilibet creaturae esse, et cum essentia sit creatura tunc Deus dat sibi esse, et sic oportet essentiam praesupponi esse ipsum cum esse debeat sibi dari. *Et per consequens in qualibet creatura esse et essentia distinguitur sicut materia et forma*, ex eo quod forma dat esse materiae quia materia est actuata per formam et sic praesupponit materiam sicut actus potentiam, sic et esse essentiam. Et idem confirmatur per Aristotelem III° De anima 9° 2 dicentem quod in singularibus aliud est esse et sua essentia et per consequens distinguitur in singularibus, quod est contra prius dicta.

Secundo confirmatur hoc idem sic: *omnis creatura prius naturaliter est quam est quid in genere, sed non prius habet esse quam habet esse quid, quia tunc prius esset ens quam esset aliquid* quod est impossibile: quod si est, tunc est ens, et si est ens, est aliquid. Patet ergo quod cuiuslibet creaturae essentia est anterior suo esse et per consequens distinguuntur. Et idem videtur innuere Boethius in libro suo De hebdomadibus^{a3} et doctores moderni concorditer dicunt.

Tertio confirmatur idem sic: *omnis creatura habet esse accidentale^b quod^c notum est oportere distingui a sua essentia ut a subiecto*, cum omne accidens distinguitur a suo subiecto ut magis postea patebit, quod tamen communiter non conceditur a modernis, ut gratia exem-

^a hebdomadibus *ego corr.* / abdomadibus ! *text.*

^b accidentale *ego corr.* / accidentale in quod *text.*

^c quod / *interl.*

¹ Du 125/3.

² Aristoteles, *De anima*, lib. III, Av supplementum II/155F-156A, Bk 429b10-14.

³ Boethius, *Quomodo substantiae in eo quod sint, bonae sint cum non sint substantialia bona*, liber, ad Joannem Diaconum Ecclesiae Romanae, PL 64/1311 sq.

pli hominem esse album est esse accidentale hominis quod notum est distingui ab homine, igitur et cetera. *Hoc idem confirmatur per Aristotelem in Praedicamentis, capitulo de oppositis,*⁴ *dicentem quod aliud est caecitas et aliud caecum esse, quia alias utrumque de eodem praedicatur quod non est verum cum dicimus quod homo est caecus et non dicimus quod homo est caecitas.* Et ergo esse caecum praedicatur de homine et non caecitas et per consequens non sunt idem, quod est iterum contra prius dicta.

Pro responsione ad ista notandum est quod creatura habet multiplex esse, quorum primum est esse intelligibile aeternum quod habet in Deo, quia notum est quod creatura est intelligibilis a Deo. Et ergo aeternaliter et per consequens habet esse intellectum in Deo, quod est Idea
 43v *ipsius creaturae | quod est exemplar, quod inspiciens summus Artifex creaturam in esse existere producit. Et sic conceditur quod creatura secundum illud esse est aeterna, cum ab aeterno et in aeternum est intelligibilis a Deo et quodlibet tale esse est altissimum et primum ipsius creaturae et est ratio vitalis <et> realiter ipse Deus, ut dicit Beatus Iohannes Evangelista <capitulo> 1°.⁵ “Quod factum est in ipso vita erat.” Quomodo autem et qualiter tales rationes sunt et distinguuntur a se ipsis et a Deo patet in tractatu *De Ideis*⁶ et ergo hic de hoc non pertractabitur.*

Secundum^a autem esse ipsius creaturae est *esse in suis causis universalibus sive particularibus*. Et sic quidam dicunt quod hoc sit ‘esse ipsius essentiae’ sic quod essentia habet suum esse in suis causis universalibus. Alii vocant^b illud esse ‘esse in genere’ vel ‘in specie’. Quidam autem ‘esse ad extra in suis principiis’, cum genera et species sint principia essentialia rerum singularium.

^a Secundum / Propositionem ? 2 marg.

^b vocant ego corr. / volunt text.

⁴ Aristoteles, *Categoriae*, cap. Ar 10, cap. Av 3/1, Av I-1/53C, Bk 12a37–38.

⁵ *Iohannes* 1,3–4.

⁶ Wyclif, *Iohannes*, *De Ideis*, cap. 1 et 3.

Primum autem membrum istius esse est esse in suis causis universalibus, ut omnis creatura singularis habet esse in suo genere et in sua specie quae sunt in principio mundi creata.

Pro isto notandum quod prima creatura non habet istud secundum esse, scilicet esse in suis causis universalibus, ut ens citra Deum est primo creatum et est communissimum. Et ergo non habet causam universaliorem se, nisi vocando causam universalem Ideam universalem ipsius. Tunc bene habet esse in suis causis universalibus, sed hoc est redire ad primum esse, scilicet esse intelligibile ipsius, de quo non est magna cura,^a sed de istis inferioribus creaturis post primam loquendo. Tunc dicitur quod quaelibet talis habet esse in suo genere vel in sua specie et trahitur illud ex communi proverbio: 'Et nihil dat quod non habet', et quia species vel genus dat esse suo individuo et ergo habet esse individui prius quam det sibi. Et omnis individuum recipit suum esse a genere vel a specie et ergo prius ibi fuit esse suum ut unus non potest recipere aquam de fonte dum non est ibi aqua. Sic etiam hic et sic *conceditur quod rosa est flos nulla rosa existente*, quia adhuc si rosa est, flos est, et non econtra. Et ergo esse florem est genus ad esse rosam et tunc non sequitur: rosa non existit, ergo rosa non est flos, quia rosam existere est sibi non essentielle. Nec est de esse ipsius quod existat, sed de esse ipsius est quod sit in genere cum genus praedicatur de ea in eo quod quid est, et ergo adhuc habet esse in genere dum non existit et per consequens est. Sic etiam conceditur quod, nullo homine existente, homo est animal eodem modo. Et sic etiam si individuum corrumpitur adhuc habet esse quia in specie vel in genere, sed non habet esse existere post corruptionem.

Alius tamen est modus dicendi,^b quod omnes species etiam specialissimae et omnia genera sunt creata *in principio mundi*, ut dicit Lincolniensis. Et sic non potest esse quod pro aliquo instanti vel aliqua morula sit mundus et non sint omnes species eius. Si ergo in uno loco

^a cura ? ego con. / marg.

^b dicendi / /dicndi/ text.

44r non est rosa vel flos in hieme tamen est in alio. Et sic numquam | est defectus in aliqua specie, quia sunt partes formales et sunt de perfectione mundi. Modo si aliqua deficeret, tunc mundus non esset perfectus sed defectuosus, quod non debet dici quia non est verisimile tantum regem permittere regnum suum imperfectum et incompletum!

Individua autem, cum sint partes materiales mundi, corrumpuntur et annihilantur et succedunt. Sicut enim corpus hominis esset cohibitum^a quando aliqua pars formalis deficeret ut manus vel pes vel digitus aut oculus et sic de aliis, tamen partes materiales aliquae defluunt et aliae succedunt cum tales non sint de perfectione essentiali corporis hominis, sic etiam simili modo imaginandum est de partibus mundi et ipso <mondo>. Sic ergo quaelibet res creata habet esse in suo genere vel in sua specie praeter primum. Et secundum istam sententiam non est possibile quod aliquid sit nisi sit illud quod prius fuit, quia si aliquid generatur de novo, tunc vel ipsum est substantia vel accidens. Si est substantia et substantia prius fuit et ergo ipsum est quod prius fuit, sic etiam si est accidens et etiam est ens communissimum et quod prius fuit, cum omnes species mundi sint creatae in primo instanti temporis, ut dicitur *Ecclesiastici* 18°:⁷ “Qui vivit in aeternum creavit omnia simul.” Et sic omnia sunt creata in suis generibus et speciebus cum sint in eis et sic omnes homines qui sunt, fuerunt et erunt, fuerunt in Adam, quia scriptum est quod omnes homines peccaverunt in Adam. Et quomodo possent peccare in eo, nisi essent in eo? Et etiam quia receperunt esse ex Adam et ergo omnium ipsorum fuit ‘esse in Adam’. Et ex eo quod petiverunt exitum irrationabiliter, scilicet per tactum et gustum pomi, propter hoc ergo omnes in eo peccaverunt. Et ad illum sensum dicunt sancti: omne genus hominum fuisse primum Adam, quia cum in puro^b <statu> nullus homo fuit nisi solus Adam et tunc habuit omne genus hominum esse in Adam. Patet quod illa omnia esse non fuerint nisi esse ipsius Adae et per consequens ipse Adam *et*

^a cohibitum *ego coni.* | /co...bitum/ *text.*

^b puro *ego coni.* | /pu'o/ *text.*

⁷ *Ecclesiasticus* 18,1.

*in tali esse sunt quotlibet gradus secundum propinquitatem et remotio-
nem causarum ut declarabitur alibi.*

Tertium esse creaturae est esse *existere individui secundum quod esse incipit et corrumpitur pro suo tempore et solum tale esse acceptant moderni doctores* ita quod si aliquid non habet esse existere, tunc dicunt illud non esse simpliciter. Immo *etiam recentes^a concedunt quod nulla rosa existente, rosa est flos, et sic de aliis praedicationibus generum et specierum, cum non habet esse existere rosa in flore quod est genus suum, quia non habent tunc esse existere. Et sic nescientes nec considerantes ponunt secundum esse scilicet esse in suis causis universalibus et tamen vocibus negant. Cum enim genus continet in se species et ipsae continent in se individua secundum praedictum esse possibile in suis causis secundis, licet nullum individuum habeat^b tunc existentiam actualem.*

Aliud enim est esse et aliud existere, quia esse est commune ad esse intelligibile, <vel> ad esse in causis universalibus, sed existere non. Et sic conceditur quod Adam est, Antichristus est et omne | quod erit 44v et potest esse est et sic de aliis, quia secundum esse intelligibile vel in causis universalibus. Non tamen conceditur quod Adam existit, id est extra sistit, vel quod Antichristus existit, cum non habeant iam extra sistentiam realem. Unde praeter istos modos essendi rerum est dare modum essendi accidentalem substantiae convenientem ad istos secundum distinctionem novem generum praedicamentorum ut esse quantum, esse quale, rem esse albam, nigram, rem esse agentem, patientem et sic de aliis praedicamentis, quae omnia sunt esse accidentaliter rerum cum non dant eis esse quid, quia prius sunt quid quam accidentia adveniunt. Ergo sequitur quod non sunt essentialia sed accidentaliter ut rem esse albam non est ipsa res alba, sed est albedo qua res est alba, sicut etiam rem esse quantam. Et sic nullum tale esse est substantia, sed modus accidentalis substantiae, igitur et cetera.

^a *recentes ego corr. / recenter text.*

^b *habeat ego corr. / habeant text.*

Ex⁸ istis colligitur quod, licet omne^a esse sit essentia et e contra

Hic Magister procedens ulterius ponit distinctionem inter esse et essentiam et dicit primo: *licet omne esse sit essentia et e contra, tamen in qualibet creatura esse et essentia distinguuntur.*^b Quamvis enim esse sit communius quam essentia in praedicatione formali, quia de aliquo praedicatur formaliter esse de quo non praedicatur formaliter essentia ut peccatum formaliter est et tamen non est formaliter essentia sed solum essentialiter ut patet alibi, tamen, illo non obstante, omne esse est essentia et e contra.

Nota quod essentia rei vocatur ‘tota entitas rei’. In hoc debet convenire opponens cum respondente ut non laborent in aequivocis. Illo supposito, tunc omne esse est essentia et e contra, ut superius sufficienter fuit argutum, quia omne esse est ens. Et ergo vel est hoc vel illud, et quia secundum grammaticam talia pronomina significant nudam essentiam rei, sequitur ergo quod omne tale est essentia.

Sed^c de peccato notandum quod ly ‘peccatum’ est terminus concretus significans materiam peccantis concernendo^d tamen modum quo aliquis peccat. Et sic ad sensum aequivocum peccatum est subiectum peccans. Hoc conceditur quia non est nisi subiectum peccare et quia subiectum peccare est verum, ergo est ens et per consequens est hoc vel illud, id est haec essentia vel illa essentia ut superius dictum est. Et non est alia ab essentia Sortis, ergo est essentia Sortis. Illa pars antecedentis praedicatur quia si est alia essentia ab essentia Sortis, tunc haberet per se esse et sic esset ens positum et per consequens causatum a Deo quod non est dicendum, igitur et cetera. Et sic conceditur quod peccatum Sortis est Sor et hoc in praedicatione secundum essentiam sic quod essentia peccati est essentia Sortis prout ponit hoc vel illud, quorum quodlibet significat vel demonstrat essentiam ut

^a omne / ens *add. text.*

^b differentia (?) inter esse et existere / *glossa in marg. sup.*

^c Sed / De (De ?) peccato *add. marg.*

^d concernendo *ego coni. / concer/.../endo text.*

⁸ *Du 128/70–71.*

dicunt grammatici. Quantum autem est ad modum quem denominat circa rem, tunc nihil est cum sit sensus quod secundum suum proprium modum nullum ens est et hoc est verum. Et ad illum sensum dicit Beatus Augustinus quod peccatum nihil est semper secundum suum proprium modum ut superius tactum est. Sic ergo esse praedicatum formaliter debetur peccato cum peccatum sit formaliter quod non facit essentia quia falsum est quod peccatum est formaliter | 45r
essentia. In hoc ergo esse differt ab essentia quae est solum differentia rationis. Tamen conceditur quod omne esse est essentia et econtra in praedicatione formali vel secundum essentiam.

Sed dubitaret aliquis de veritatibus multis ut sunt Chimaeram non esse, Antichristum esse futurum, vacuum non esse et sic de aliis quae sunt et habent esse, utrum habeant aliquas essentias vel non.

Pro quo notandum quod tales veritates hominem esse animal, Adam fuisse, Antichristum fore, infinitum non posse esse et sic de aliis sunt et habent essentiam quia quaelibet est essentia divina et per consequens ipse Deus essentialiter. Quod tales sint notum est quia alias ego sciendo vacuum non esse vel aliam veritatem nihil scirem. Et sic cum Deus sciat vacuum non esse sequitur quod nihil sciret, quod est stultum aestimare. Concedendum ergo est quod sunt, quia verum est nihil simul esse et non esse. Ergo ens est^a nihil simul esse et non esse vel ergo hoc ens vel aliud quae demonstrant essentiam nudam; et non datur alia nisi essentia divina, igitur est et est essentia. Et sic de omnibus aliis veritatibus affirmativis vel negativis, quarum aliquae sunt temporales et aliquae aeternae. Aliquae autem sunt quae non sunt in aliquo instanti temporis nec in tempore sed ante omne tempus, et aliquae sunt quae solum sunt in instanti temporis et non in tempore.

Primum patet de ista: Adam fuisse, Sortem esse et sic de similibus, sic etiam illa veritas mundum esse. Illa est ante omne tempus, per omne tempus et post omne tempus. Quod sit ante tempus patet quia

^a est / *interl.*

est substantia et tempus est eius accidens, et quia substantia est prius naturaliter vel origine accidente, igitur et cetera. Quod autem sit per omne tempus, patet quia in omni tempore et in omni instanti temporis est verum dicere quod mundus est, cum semper est. Quod autem <est> post omne tempus Fide credimus.

Secundum membrum patet de istis: Chimaeram non esse, vacuum non posse esse, nihil simul esse et non esse, infinitum non esse et sic de similibus quae non incipiunt esse nec desinunt sed sunt aeternaliter. Et patet sic quia numquam fuit ita quod vacuum est^a vel quod Chimaera est et cetera. Ergo semper et aeternaliter est ita quod vacuum non est et per consequens vacuum non esse, sic etiam nihil simul esse et non esse et cetera, quae sunt essentialiter ipse Deus. Sed distinguuntur a Deo per hoc quia secundum suum proprium modum nihil ponunt et sunt causatae a Deo; non sic autem Deus.

Tertium membrum patet de istis: materiam primam esse nudam vel informem, vel primum instans temporis esse futurum. De prima patet quia verum est materiam primam esse informem pro aliqua mensura cum sit prius naturaliter quam sit formabilis ut superius declaratum est. Quod autem non sit in tempore nec in instanti patet quia impossibile est materiam primam pro aliquo tempore vel instanti temporis esse informem vel nudam, quia si pro aliquo instanti vel tempore tunc pro illo est temporaliter vel instanter, quae sunt accidentia, et per consequens est formata. De secunda autem patet quod non sit in tempo-
45v re quia in nullo tempore est primum | instans futurum cum omne tempus sit post primum instans temporis. Quod autem non sit in primo instanti temporis patet quia in primo instanti falsum est primum instans esse futurum cum tunc sit praesens. Igitur non est in tempore nec in instanti, sed est ante omne tempus et ante omne instans temporis cum Deus ab aeterno scivit primum instans temporis esse futurum, igitur et cetera.

Quartum membrum patet de istis veritatibus: hoc instans esse nunc et illud instans esse tunc et sic de aliis quae non sunt in aliquo tempo-

^a est / et per consequens *add.*, *sed cancell. text.*

re sed solum in instanti et solum in uno instanti quia in nullo instanti est hoc verum: hoc instans esse nunc nisi in iam^a praesenti instanti et sic etiam de alia veritate. Talium ergo veritatum esse et essentia sunt idem, quia essentia divina.

Sed secunda pars conclusionis, scilicet quod esse et essentia cuiuslibet creaturae distinguuntur, patet ex hoc quod quaelibet creatura habet multa esse, ut superius dictum est, quorum aliquod et essentia distinguuntur ut notato Petro. Certum est quod esse suum ideale distinguitur ab essentia sua singulari quia esse ideale Sortis est aeternum et essentialiter ipse Deus et illud est incorruptibile. Sed esse existere est solum temporale et est corruptibile quia corrupto Petro. Non conceditur quod ipse existit post mortem sed conceditur aequè bene quod ipse est, quia secundum esse suum ideale. Et illo modo esse differt realiter ab essentia. Secundum autem esse in Petro est esse existere quod est existentia ipsius et illud esse iterum distinguitur a sua essentia quidditativa specifica seu speciei vel generis et ita de aliis. Et sic esse in Petro non differt realiter ab essentia sed solum formaliter ut individuum a specie. Et de illo esse et essentia fuit primum argumentum, scilicet quod Deus non daret esse essentiae nisi praesupponeret essentiam et cetera. Et per hoc patet responsio ad ipsum^b concedendo conclusionem, scilicet quod esse et essentia distinguuntur. Sed negatur si Deus dat essentiam individuo quod ergo praesupponat individuum vel econtra et quod illa essentia non sit illud individuum.

Pro quo notandum quod Deus dat essentiam vel quidditatem ipsi individuo et tamen illa essentia est illud individuum et econtra et differunt solum formaliter seu secundum rationem ut superius dictum est. Et sic est intransitiva constructio cum dicitur: 'Haec essentia est Petri' quia constructibilia non significant diversa, sed significant idem ut idem significatur per esse Sortis et essentiam vel quidditatem Sortis. Unde *nam Deus Pater dat esse Filio, sicut ambo dant esse et essentiam Spiritui sancto et cum idem est illud esse et Persona cui datur tale esse,*

^a iam ego corr. / iam in text.

^b ipsum / /ip.../ ? text.

non tamen temporaliter sed aeternaliter, sic etiam illud esse quod Deus dat Sorti est idem cum illo cui datur scilicet cum Sorte cum sit ipse Sor.

Uterius <Magister> dicit: *In omni ergo tali constructione transitiva quoad vocem et^a intransitiva quoad intellectum*, intelligendo hoc est essentia Sortis demonstrando Sortem et sic de aliis, *est distinctio rationis* eo quod non multiplicatur essentialis diversitas, quia non importantur^b differre essentialiter sed | secundum rationem. Ut conveniens est dicere Persona divina habet essentiam, sed non est conveniens dicere quod Persona divina habet se ipsam cum tamen sit idem Persona et essentia divina, et illa est distinctio rationis inter Personam divinam et essentiam divinam. Et ad convincendum aliqua differre est sufficiens argumentum: si sunt aliqua duo signata et aliquis modus vel aliqua forma praedicatur de uno et non de alio vel debetur uni et non alteri, illa indubitanter differunt et quia sic est de essentia et Persona divina et singulari essentia Sortis et essentia specifica et sic de aliis. *Et patet quod Aristoteles verum dicit quod omne existere rei singularis et sua essentia vel quidditas distinguuntur et hoc etiam est verum de angelis*. Et vocando ‘quidditatem’ vel ‘essentiam’ naturam speciei vel generis et sic etiam esse existere differt ab essentia vel quidditate ipsius angeli, quia a natura speciei quae est in ipso cum sit alicuius speciei specialissimae quod tamen multi negant et illa est distinctio rationis.

Sed⁹ difficultas est utrum essentia singularis

Hic Magister movet dubium: Utrum essentia singularis Sortis differt ab esse singulari ipsius. *Et videtur Doctorem Solemnem dicere quod sic, nam sicut lux et lucere distinguuntur ab invicem quamvis tamen haec ambo et fervor, quem Lincolnensis vocat quietationem in suo actu essentiali, sunt eadem lucis essentia cum sint vestigium Trinitatis*. Quia sicut

^a et ego corr. / sed text.

^b importantur ego coni. / impertantur text.

⁹ Du 129/104-105.

a Patre procedit Filius et ab utroque Spiritus sanctus et sunt eadem singularis essentia divina, sic etiam lucere est actus procedens ab ipsa luce et ab utroque procedit fervor seu calor lucis, quae omnia tria sunt eadem singularis essentia luminis, quia fervere seu calefacere procedit a lumine et a lucere. Et non oportet quod illud quod dat fervorem quod sit calidum quia lux calefacit etiam non est calida, sic etiam sol. Et ergo lucere et fervere et ipsa lux penitus sunt idem et tamen indistinguuntur secundum rationem ab invicem quia sic est in Trinitate benedicta et ergo est vestigium Trinitatis. *Et ista sententia videtur habere maiorem colorem intelligendo per essentiam non quidditatem ut saepe dictum, sed pro esse essentiali praecedente quidditatem rei, quia prius res est ens quam sit quid, quale aut quantum et homo prius est ens quam sit substantia, quia quaestio: Quid est? praesupponit quaestionem: Si est? ut dicit Philosophus II° Posteriorum.*¹⁰ Et illa potest esse causa quare ens non potest esse genus cum non convenienter respondetur ad interrogationem factam per 'quid', quando quaeritur: Quid est: Homo est ens? quia hoc praesupponitur: Quod est ens? Propter hoc ergo non est genus. Sic ergo Sor prius est ens naturaliter quam sit substantia vel homo, et capiendo sic esse Sortis pro illo esse praecedente quidditatem rei in genere. Et sic in aliis videtur quod essentia ponens nudam quaestionem: Si est?, id est prout praesupponitur ad quaestionem: Quid est?, praecedit quidditatem, quae ponit genus | citra esse, 46v id est quae ponit rem in genere, a quo genere est in talibus distinctio rationis, quia ratione prioritatis naturalis unum differt ab alio.

Et¹¹ per hoc patet responsio ad secundum

Hic Magister solvit secundum argumentum quando arguebatur: *Omnis creatura prius est ens quam sit quid in genere. Sed non prius habet esse quam habet esse quid. Igitur et cetera. Respondetur negando*

¹⁰ Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. II, cap. Ar 1, comm. Av 3, Av I-1/403D, Bk 89b29-30.

¹¹ *Du 125/14 et 130/120.*

minorem argumenti cum homo prius est ens quam substantia et prius est substantia quam corpus et sic descendendo ulterius. Et hoc est satis notum quia prius est esse ens quam esse substantiam et esse substantiam est prius quam esse corpus et esse animal est prius quam esse hominem et cetera. Si ergo aliquid est quodlibet illorum, tunc prius est ens quam est substantia prioritate quoad causam, et prius est corpus quam animal et prius animal quam homo eadem prioritate. Non autem prioritate temporis et sic modus quo homo est ens est prius quam modus quo aliquid est substantia et modus quo aliquid est animal est prius quam modus quo aliquid est homo et sic ulterius. Sicut enim essentia quae nunc est aqua postea est ignis,^a prius est ens quam sit ignis, quae est forma substantialis eius. Sic etiam et in aliis. *Sed absit ex illo credere quod talis prioritas naturae quoad causam ponit prioritatem naturalem quoad consequentiam*, sic quod non sequatur homo est homo, ergo homo est ens et e contra.

Pro quo notandum quod prioritas naturae est duplex: vel quoad causationem vel quoad consequentiam. Prioritas quoad causationem vocatur 'prioritas quando unum est causa alterius' et non e contra, licet quodcumque unum sit tunc reliquum est, ut ens et substantia, substantia et corpus, animal et homo, homo et Sor. Et breviter omne superius est causa sui^b inferioris et non e contra eodem genere causae. Unde individuum etiam est per^c accidens causa speciei et est causa materialis, sicut partes sunt causae totius et quoad sustentationem quia stante unico individuo speciei humanae, tunc debetur speciei humanae esse sustentatum ab illo individuo quod est causa materialis eius. Species autem est causa finalis suorum inferiorum cum sit totum et finit omnes suas partes ut superius dictum est in tertio capitulo.

Ulterius notandum quod res creata et producta non potest esse^d nisi vel ex, id est ex alio, vel per, id est per aliud, aut in, id est in alio.

^a ignis / prius est et *add. text.*

^b causa sui / *corr. e sui causa text.*

^c per / *interl.*

^d esse *ego coni.* / *|e| ? marg.*

Et non sunt plures causae ut superius de hoc est dictum in fine quinti capituli. Et sic ‘ex’ dicit causam efficientem, et ‘per’ dicit causam formalem, et ‘in’ dicit causam finalem. Et sic res, si habet causam efficientem, tunc habet ibi esse cum nihil recipiat esse de aliquo nisi prius habeat ibi esse, ut patet alibi. Et sic si habet causam formalem, tunc habet esse in ea et nobilius quam in causa efficiente. Si autem habet esse in causa finali, tunc habet perfectissimum et nobilissimum esse, cum omnis finis sit perfectior et nobilior quam ordinata in ipsum, quia propter quod unumquodque est,^a ipsum <est> magis <verum>, ut dicit Aristoteles *I° Posteriorum*.¹² Sed causa materialis dicitur valde improprie | causa sed potius occasio. Et sic materia prima non est causa formae, sed est occasio, loquendo de materia formaliter dicta. Unde ille terminus ‘materia’ est terminus concretus sicut ille terminus ‘album’ et potest supponere formaliter pro capacitate essentiae, cum essentia naturaliter prius sit capax formae quam sit formata. Etiam potest supponere materialiter pro essentia capaci alicuius formae. Loquendo ergo de materia formaliter dicta supponente pro capacitate, tunc materia prima non est causa, quia illa capacitas est illam essentiam posse esse formatam, quod notum est non esse causam formationis eius, ut in hoc quod ego possum habere regnum Bohemiae, ego habeo posse ad habendum ipsum. Et notum est quod illud posse non est causa me habere actu illud regnum, sic etiam et ibi. Loquendo autem de materia materialiter prout supponit pro essentia capaci, tunc bene est causa efficiens et illa essentia et illa capacitas et forma sunt principia rerum naturalium, quae sunt contraria et unum prius alio, ut patet superius. Et illa essentia singularis est illa capacitas et illa forma et compositum ex his et quodlibet eorum seorsum et est vestigium Trinitatis. Deductio autem huius patet alibi.

Prioritas autem naturae quoad consequentiam est quando unum sequitur ad reliquum et non econtra, ut homo est, ergo animal est,

^a est ego corr. / et text.

¹² Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. I, cap. Ar 2, Bk 72a29. (Cap. Av 2, Av I-2a/43F-44A: “Semper enim propter quod est unumquodque, et illud verius est.”)

animal est, ergo corpus est, et sic ulterius et non econtrario. Homo autem et risibile sunt quorum unum non est prius naturaliter quoad consequentiam quam reliquum, quia bene sequitur homo est, ergo risibile est et econtrario, sed bene naturaliter quoad causationem ut quia homo est causa risibilitatis, ideo est prius, cum omnis causa sit prior pro aliqua mensura suo effectui.

Sic tunc redeundo ad propositum dicitur quod licet homo prius est ens quam sit homo prioritate quoad causationem, non tamen prioritate quoad consequentiam, cum bene sequitur homo est homo, ergo homo est ens et econtra homo est ens, ergo homo est homo. Et probatur sic: bene sequitur homo est homo, ergo homo est animal, quia si non stet oppositum quantitatis cum antecedente quod homo est homo et tamen homo non est animal, quod est falsum. Sic etiam bene sequitur homo est ens, ergo homo est homo ex simili argumento. Et quando dicitur in simili non valet ergo nec hic valet, ut non sequitur lapis est ens, ergo lapis est homo, negatur consequentia illa. Verum est quod in simili genere non valet consequentia, sed in simili specie bene valet, ut patet exercitanti.

Tunc dicit ulterius: *Nec videtur mihi quod sit prioritas naturae inter essentiam et quidditatem individui, quia ens in sua analogia non est genus cum non dicit quid res est, quod oportet de genere ut superius dictum est. Sed dicit solum quod res est et sic modus quo ego sum est^a ens, qui vocatur ‘essentia’, non est prius naturaliter quam modus quo ego sum substantia vel homo, quia secundum se non est natura nec dat esse naturam vel quidditatem, cum non sit genus. Talis ergo prioritas est originis et non naturalis inter ens et substantiam vel individuum, sicut inter Patrem et Filium in divinis. | Pater enim est prior origine Filio sed non natura, cum sint eadem simplex natura ut dicunt theologi. Sic etiam modus quo homo est ens est prior quam modus quo homo est homo, cum sit communius et praerequiratur ad esse hominem. Si autem inveniuntur doctores dicere ens analogum esse ge-*

^a est ? / marg.

nus, aequivocant in genere, quia genus uno modo large capitur pro omni illo quod est commune pluribus et sic quando dicitur in genere peccati vel in genere entis et cetera, illo modo est intelligendum ut dicetur inferius.

Ulterius notandum est quod non potest esse creatura nisi prius habeat esse intelligibile vel intentionale in Deo antequam habeat esse in genere et post hoc habet esse in causis creatis ut in generibus et speciebus. Et sic oportet quod potentia praecedat actum ipsius creaturae cum prius potest habere esse existere quam de facto habet. Sed secus est in Deo, cum ex se et per se et sine participatione prioris aut posterioris sit ens simplicissimum, quia non habet prius nec posterius cum quo in natura participet, et per consequens non oportet quod prius habeat esse in potentia quam esse in actu cum sit actus purus et aeternus. Non sic autem est de individuo creato cum ipsum participatione suae speciei et sic sui generis, et ulterius ascendendo usque ad generalissimum, sit illud quod est et quodlibet illorum praecedit esse existere individui et ipsum habet esse potentiale vel in potentia in ipsis antequam actu existat. Et omne genus creatum capit suam essentiam a rationibus aeternis in Deo quae sunt in Deo, quia oportet quod prius habeat esse intelligibile in Deo seu esse ideale antequam habeat esse existere ut patet alibi. Et sic participatio entis intelligibilis est quaelibet creatura quia quaelibet creatura habet esse intelligibile in Deo. Deus autem est omne tale intelligibile cum sit intelligibile cuiuslibet creaturae. Et quaelibet creatura secundum esse intelligibile est Deus, ut patet alibi. Ideo ipse Deus non est ens participatione causae superioris vel generalioris cum non habet genus supra se quod praecederet ipsum ut patet superius, nec habet partes subiectivas^a sed habet purum esse actuale praecedens omnem communicationem cuiuslibet creatae essentiae et cetera.

^a partes subiectivas / *corr. e* subiectivas partes *text.*

Per¹³ hoc ad tertium argumentum respondetur concedendo

Hic iam Magister vult solvere tertium argumentum quando arguebatur: *Omnis creatura habet esse accidentale quod notum est distingui ab essentia. Ergo esse et essentia distinguuntur. Respondetur concedendo conclusionem, nam omnis creata substantia subicitur accidenti absoluto^a per cuius acquisitionem vel deperditionem est mobilis vel perfectibilis aut imperfectibilis.*

Pro quo nota quod duplex est accidens, scilicet absolutum et respectivum.^b Absolutum est quod dependet ex materia vel forma ut qualitas et quantitas, et talia consequitur respectus. Sed respectivum est duplex: vel quod est per se respectus vel quod concomitatur respectus. Primum est ut relatio, secundum ut actio et passio, quae ulterius dividuntur ut
48r patet in *Sufficientia praedicamentorum*.¹⁴ Et sic omnis | creatura sive sit corporea sive incorporea *subicitur accidenti absoluto*, scilicet qualitati vel quantitati vel utrique. Et *per acquisitionem huiusmodi accidentis vel deperditionem substantia est mobilis, perfectibilis aut imperfectibilis*, quia oportet ipsam mutari acquirendo qualitatem aut quantitatem.

Non sic autem divina essentia, quae, licet sibi acquirit habitudines relativas ut Deum causare me per istam horam, nulli vere debetur nisi Deo. Et cum non sit sibi essenziale ut notum est, quia solum ex benignitate sua patet quod sibi accidentale: sic etiam Deum delectari ex hoc quod ille salvatur vel quod peccator convertitur et sic de aliis, quae omnia sunt Deo accidentia et de nullo vere praedicantur nisi de Deo. Non tamen hoc fit per motionem vel mutationem factam in ipso, sed intellectualibus rebus. Sic etiam est in creaturis quae saepius acquirunt accidentia respectiva, non tamen per motionem vel muta-

^a absoluto *ego corr.* / absolute *text.*

^b respectivum *ego coni.* / respectum *text.*; accidens duplex: absolutum et (?) respectivum *glossa in marg. sup.*

¹³ *Du* 126/23 et 131/158.

¹⁴ Wyclif, Iohannes, *Sufficientia praedicamentorum*, liber ?, cf. *De ente praedicamentali*, cap. De actione et passione. Cf. Averroes, Av I-1/48A-L.

tionem in ipsis factam, sed in aliis, ut si ego vado ad statuam dextre,^a tunc de statua vere praedicatur esse mihi dextram,^b non tamen oportet statuam moveri aut mutari, sed me. Sic etiam si ego sum calidus ut duo et ille acquirit sibi etiam caliditatem ut duo, tunc causatur similitudo in me qua ego sum similis illi. Non tamen oportet me moveri sed illum qui acquirit caliditatem huiusmodi et sic in multis aliis.

Et sic substantia creata habet esse^c accidentaliter quorum quolibet est tamquam accidente per se in genere ut albedine Sor est aliquid quia albus, et quantitate etiam est aliquid quia quantus et sic de aliis. Et patet ex hoc quod omne esse est actus et econtra omnis actus est esse et omnis actus accidentaliter est esse accidentale et econtra. Et ergo si albedo est actus quo ego sum albus quod oportet dici cum sim actualiter albus et nullo alio actu quam albedine, igitur et cetera. Patet quod albedo est esse accidentale meum et ego sum aliquid quia albus et sic de aliis accidentibus. *Tali autem accidente substantia non est causaliter sed accidentaliter* et sic in tali oratione: ‘Ego sum accidente’, ille ablativus ‘accidente’ non regitur ex vi causae, sed ex vi accidentis ut sunt multi tales modi quibus regitur ablativus, igitur et cetera. *In Trinitate vero benedicta non subiicitur accidens per se in genere, sed tantum accidens rationis*, ut sunt relationes rationis de quibus superius dictum est. Propter hoc ergo *Deus non habet esse huiusmodi accidentale* sicut et creaturae.

Sed in argumento ulterius quando allegatur dictum Aristotelis dicentis aliud est caecitas et aliud caecum esse. Ad illud dicitur ut saepe dictum est *quod tales orationes infinitae* ‘caecum esse’, ‘album esse’, ‘esse nigrum’ et sic de aliis, *possunt^d supponere personaliter et concretive pro subiectis* ut ‘esse album’ pro re alba, ‘esse caecum’ pro re caeca et sic de aliis, *vel possunt supponere simpliciter et abstractive pro formis*

^a dextre / /dxtre/ text.

^b dextram ego corr. / dextrum text.

^c esse ego corr. / omne ? text.

^d possunt interl. / supponunt cancell. text.

48v *per infinitivos notatis* ut ‘esse caecum’ pro caecitate, ‘esse album’ pro albedine et sic de aliis. *Sed* | *abstracta*^a *limitate notant simpliciter formas huiusmodi ut ‘caecum esse’ potest dicere personaliter esse et divisim esse substantiale caeci, scilicet ipsum caecum vel quodcumque esse accidentale hominis caeci secundum talem illationem: hoc esse est essentia vel accidens perfectivum demonstrato caeco. Et hoc est caecum esse. Ergo caecum esse est huiusmodi forma vel accidens. Maior patet quia esse vel essentia subiecti est essentia cuiuscumque accidentis, cum accidens plus habet esse a subiecto quam a sua propria natura ut superius patet, sed minor probatur cum ipsum caecum esse supponit personaliter pro re caeca et sic potest quodlibet accidens dici per caecum esse in suppositione personali. Unde ex eo quod conceditur quod album est nigrum, quae tamen sunt contraria et quod esse album est esse nigrum in suppositione personali, quare non concederetur quod hominem esse caecum est ipsum esse virtuosum vel aliter accidentatum in eadem suppositione cum sint idem subiectum? Verumtamen quando praedicatum ponitur aeternalem verbo adiectivo, tunc supponit communiter seu simpliciter pro abstracto ut hominem esse caecum vel hominem caecari quod idem est in suppositione simplici <et> notat caecitatem. Et sic omnia talia: ‘caecum esse’, ‘hominem esse’, ‘Sortem currere’ et sic de aliis, possunt concrete supponere vel simpliciter pro abstracto vel concreto pro subiecto talis accidentis. Nomen autem verbale huiusmodi semper supponit pro abstracto, scilicet pro forma significata per verbum. Et sic intelligendus est Aristoteles quando dicit: aliud est caecitas et aliud est caecum esse, quia caecitas solum sumitur pro forma significata per verbum, scilicet pro privatione visus, et non pro re caeca. Sed caecum esse potest supponere pro subiecto caeco et pro tali forma ut iam dictum est. Et sic caecitas, scilicet privatio visus, est aliud a caecum esse, id est a subiecto caeco, et hoc est verum. Et sic quamvis ex parte rei caecitas sit^b caecum esse et econtra ad sensum*

^a abstracta *ego corr.* / abstracte *text.*

^b caecitas sit / *corr. e sit caecitas text.*

aequivocum, tamen unum differt a reliquo, scilicet caecitas a re caeca. *Ideo, quando volumus loqui de formis abstractis, consonantius est loqui cum terminis verbalibus* ut sunt ‘caecitas’, ‘caecatio’, ‘humanitas’, ‘albedo’, ‘actio’ et cetera.

Et patet simul in quodam compendio quid sentio de esse et ipsa essentia et cetera, et secundo <quomodo> loquendum est de talibus veritatibus et secundum rationem qua dissonant et secundum rationem qua consonant cum subiectis, id est secundum utramque suppositionem scilicet simplicem et personalem. *Et tertio quomodo consideratio de veritate huius est scala qua possumus ascendere in Deum* et in cognitionem summae veritatis et aliarum abditarum veritatum quae sunt tamquam media ad ipsas.

Quibus¹⁵ praemissis dicitur ut supra quod sophismata

Hic Magister vult dicere quod istis praemissis faciliter tolluntur sophismata adinventata, quae non possunt tollere necessitatem formarum communium ut communiter sophistae arguunt quod ad te esse sequitur hominem esse et tamen nullum hominem | esse requiritur ad 49r
te esse, sicut ad videndum^a requiritur oculus et tamen nullus oculus requiritur ad videndum et sic de aliis ut patet de ratione facta capitulo secundo. Unde *nullus philosophus rectiloquus^b negabit quin ad hoc quod ille homo sit requiritur quod homo sit et ad hoc quod homo sit requiritur quod animal sit et non econtra. Et sic ulterius ascendendo quousque deveniatur ad genus generalissimum.* Quaero ergo a moderno: Quid est illud quod sequitur ad illum hominem esse vel requiritur et non econtra? Non potest dici quod singularem hominem esse quia nec illud nec aliud inductive. Si autem dicit quod nullum sed illud vel illud et sic de aliis, contra quod arguitur: nec illud nec illud et sic de aliis. Ergo

^a videndum / et sic de aliis ut patet de ratione facta *seq., sed cancell. text.*

^b rectiloquus *ego corr. / rectilogus text.*

¹⁵ *Du* 133/203.

falsum est quod 'illud vel illud', quia alias iterum hoc staret confuse tantum. Et sic descendentes singulares suppositionis confusae tantum stabunt confuse tantum et illae iterum eodem modo et sic sine statu, cum numquam dabit certe quid sequitur ad aliud et non e contra. Et etiam quando dicit modernus quod ad illum hominem esse requiritur illum hominem esse vel illum vel illum et sic de aliis, quaero ergo, utrum Deus scit quid est illud, quod sequitur ad illum hominem esse, cum Deus nihil scit confuse, sed omnia determinate. Oportet ergo talem dicere aut quod ad illum hominem esse sequitur hominem esse et tamen nihil sequitur ad illum hominem esse, aut quod commune esse hominem sequatur vel requiratur. Sed ad primum non potest dicere quia ipsemet concedit quod ad illum hominem esse requiritur hominem esse et non e contra. Quaero ergo, utrum est aliquid vel nihil quod requiritur ad illum hominem esse. Si dicat nihil, tunc nullum^a hominem esse requiritur ad illum hominem esse, quod est contra suum prius concessum. Si autem dicit quod hominem esse requiritur, quaero ergo, quid est illud. Et non poterit dare pertinens et sic sophista stabit confusus. Oportet ergo dici secundum, scilicet quod commune esse hominem requiritur et sequitur ad esse illum hominem et sic habebitur propositum et sic in singulis.

Ex^b quibus concluditur cum hoc famoso principio: Omne tale est causa alterius quod requiritur ad suum esse si ambo sunt formaliter bona, quod omnis veritas posterius nominata sit causa prioris. Praesupponitur ergo hic illud esse principium supradictum ut si ad hoc quod homo sit requiritur quod animal sit, tunc animal est causa hominis et sic universaliter. Et debent ambo formaliter esse bona quia licet Deum esse praerequiritur ad peccatum esse, cum sequitur: peccatum est, ergo Deus est et non e contra, tamen Deus non est causa peccati. Etiam non sufficit quod sequitur ad eius esse sed oportet quod praerequiratur, quia esse hominem sequitur ad esse risibile, non tamen praerequiritur esse risibile ad esse hominem, et, per consequens, non est causa.

^a nullum ego con. / nihil text.

^b Ex / Nota add. marg.

Quis, inquam, dubitaret quin si illa veritas iste homo est, requirit istam veritatem homo est tamquam naturaliter priorem et non econtra. Et sic si A veritas, quae est illum hominem esse, praerequirit B veritatem, quae est hominem esse, tunc utique veritas B est causa veritatis posterioris A ex priori suppositione. Et non potest | poni B causa extrinseca A, sequitur quod sit causa intrinseca secundum quam A est B vel ille homo est formaliter homo et per consequens quid. Et cum B non solum sit in A, sed aequè in quolibet homine, sequitur quod B communicatur omni homini secundum rationem quidditatis et illa ratio praedicationis est descriptio speciei. 49v

Capiendo ergo sic in aliis veritates,^a tunc non valent evasiones sophisticae in illa materia. Aliqui enim nimis pueriliter barbarizantes dicunt quod haec est incogrua quod: 'Ad hoc quod homo sit requiritur quod animal sit', vel ad illum hominem esse requiritur hominem esse et non econtra. Etiam circumscriptis omnibus signis naturalibus praesenti tamen hic supponitur, quia ut dicit Magister¹⁶ de se, quod collegisset ex grammatica et Scriptura multiplici quod haec locutio est satis congrua. Alii autem dicunt quod non potest pronomine demonstrari talis communis veritas et per consequens nec aliquod universale, eo quod omne pronomen significat singulariter meram essentiam. Et sic pronomen non foret pronomen sed nomen appellativum sicut terminus communis secum convertibilis ita quod sic volunt per se arguere: si pronomen demonstraret universale, ut gratia exempli genus generalissimum vel ens communissimum, tunc converteretur cum illo et sic esset nomen appellativum sicut ly 'ens', et per consequens non esset pronomen. Tamen consequentia negatur quam inferunt quod pronomen esset nomen appellativum, quia illud pronomen non potest limitare vel determinare ens communissimum cum tale non potest singularisari^b ut superius dictum est. Potest ergo demonstrari tam universale sicut singulare illo pronomine 'hoc' vel 'illud'.

^a veritates ? / verites ? (vri- marg.) text.

^b singularisari / singulari sari text.

¹⁶ Du 134/228.

Et illius sententiae videtur esse Doctor Subtilis quamvis fuerit constans universalium explanator. Ponit enim super distinctione secunda, I^o Sententiarum, conclusione 7,¹⁷ saltem sententialiter quod universale est singulum suorum inferiorum ut superius allegatum est a Commentatore, Boethio <et> Ambrosio.

Sed ut dixi superius illa contentio verbalis est nimis inutilis, cum Aristoteles dividit substantiam in primam et secundam, ut patet in Antepredicamentis.¹⁸ Et rerum hanc dicit esse singularem, hanc universalem, <ut patet> I^o Peri hermeneias.¹⁹ Immo, omnes loquentes de universalibus ponunt unum distinguere a reliquo et per consequens oportet eos significare aliquid universale pronomine demonstrativo in singulari suae particularis, ut si verum est quod aliquod universale differt ab alio oportet illud signari, sic hoc universale differt a reliquo, quia alias verum esset quod nullum universale est cum singularis cuiuslibet particularis oppositae vel esset falsum vel incongruum quia capiendo particularem^a oppositam contradicere sic: aliquod universale est, tunc singularis eius est, <et> hoc universale est. Et quaelibet talis erit falsa vel incongrua quia ipsi dicunt quod non potest demonstrari universale per pronomen et ergo vel erit falsum dicendo ‘hoc universale est’ cum subiectum pro nullo supponit ex eo quod vel demonstratur aut erit incongrua ex eo
 50r *quod vel demonstrabitur quod est | omnino falsum, igitur et cetera. Et sic esset concedendum quod duo universalis sunt, cum tamen neutrum illorum poterit esse et sic de multis similibus satis absurdus.*

Ideo indubie tenendum est ex Fide Scripturae quod potest esse demonstratio singularis et demonstratio generalis seu universalis. Aliter enim non diceret Ecclesia auctoritate Christi quod “accipiens <et> hunc praeclarum calicem in sanctas et venerabiles manus suas benedixit”²⁰ et cete-

^a particularem ego coni. /perla'em/ text.

¹⁷ Duns Scotus, Iohannes, *Quaestiones in Libros IV Sententiarum*, lib. I, dist. II, quaest. 7, JDSOO 5-1/346.

¹⁸ Aristoteles, *Categoriae*, cap. Ar 5, cap. Av 2/1, Av I-1/26G-H, Bk 2a12-19.

¹⁹ Aristoteles, *De interpretatione*, Av I-1/74M, Bk 17a38-39.

²⁰ Cf. *Missale Romanum*, Canon Missae, Simili modo.

ra, ubi illud pronomen 'hunc' non demonstraret totum genus calicum, in quibus sanguis Domini consecratur. Illum autem calicem aggregatum ex omnibus calicibus qui umquam fuerunt, sunt et erunt, sumpsit Christus in manus suas secundum partem illam ministrantem eis in cena Domini, id est secundum illum calicem qui fuit tunc in cena et omnes calices sunt unus calix aggregatus quoad illud officium, sicut Augustinus²¹ dicit Beatum Iohannem²² intendere quod Spiritus, sanguis et aqua sunt unum in officio significandi mysterium Trinitatis. Poterit ergo pronomen significare substantiam universalem sine connotatione explicita substantialis vel accidentalitatis, quia aliter esset in Scriptura et in communicatione idiomatum nimis magna penuria.

Tertii vero dicunt quod satis est verum quod ad meritum requiritur gratia vel caritas cum Deus ordinat hominem mereri ex hoc quod gratiose respicit illum actum ad tantum et imaginantur quod unus non potest consequi meritum nisi prius sit in gratia et in caritate et ergo esse in gratia praerequiritur ad meritum et sic de similibus locutionibus quibuscumque. Sed si quaeritur, quid est illud quod requiritur tamquam causa, ipsi dicunt quod nihil quia nec res universalis nec res singularis, et tamen aliquid requiritur quod non potest iterum sustineri, igitur et cetera. Sed ista protervia tollitur per hoc quod iuxta prius probata capitulo proximo, omnis talis veritas hominem esse, animal esse et talis est homo aut animal, cum in omni tali esse est idem cum essentia ut probatum est, vel loquendo convenientius per abstracta 'humanitas' aut 'animalitas'. Et omne tale ego voco 'universale' sicut oportet ex condicione quae sibi convenit. Non autem sapit quod hoc tam necessarium, tam requisitum a Deo vel ad communicandum cum eo et tam amatum et unum servatum a Deo sit unum nihil, ut tales dicunt. Ideo nimis magna extraneatio foret negare illud esse rem ut pater^a grammaticis, quia notum est logico quod aliquid est quod sequitur ad illum hominem esse, scilicet

^a patet / seq. ras. text.

²¹ Cf. Augustinus, *Contra Maximinum Haereticum Arianorum Episcopum libri duo*, lib. II, cap. 22, PL 42/795.

²² Cf. *Iohannis* 5,8.

hominem esse et non econtra et illud est universale de quo est sermo.

*Unde si dicatur quod totum genus universalium sit nihil, sicut dicit Aristoteles, I° De anima,*²³ universale aut^a nihil est, aut posterius est, modo dicit Magister,²⁴ *quod satis est de illo universali nihilo^b loqui quod tale sit dandum a parte rei, etiam subducta omni operatione intellectus creati ut infra patebit. Sed ad illam auctoritatem dicitur concedendo quod uni-*
 50v *versale | est posterius quia est singulare et tale est posterius. Et ergo aut est nihil aut est posterius et est plana glossa. Alio modo potest sic intelligi, ut Philosophus communiter innititur praedicationi formali, ut si aliquid est aliud, tunc est formaliter ipsum et sic non concedit quod statua est aes, id est quod non est formaliter aes, sed est aenea, sic etiam dicitur quod ipse intelligit universale aut est nihil, id est aut est non aliquid unum formaliter, aut posterius et tunc pro prima parte est verum cum non sit aliquid unum singulare formaliter. Alio modo iterum potest intelligi de universali formaliter dicto sic: universale aut nihil est, id est esse universale vel universale secundum quod est res secundae intentionis. Et sic notum est quod tale nihil est formaliter cum sit ens rationis quod secundum suum proprium modum seu formaliter nihil est. Et ad illum sensum dicit Philosophus universalia esse accidentia, ubi non loquitur de re quae est universalis quia tunc contradiceret sibi ipsi, cum alibi dicit oppositum, sed intelligit de esse universalis seu de universalitate et tale est accidens. Unde animalitas communis est res primae intentionis et est aliquid formaliter, sed universalitas seu comunicabilitas seu modus quo talis est universalis vel communis est ens secundae intentionis et tale secundum suum proprium modum nihil est cum sit ens rationis. Etiam potest intelligi,*

^a aut *ego coni.* / autem *text.*

^b nihilo *ego corr.* / nihil *text.*

²³ Aristoteles, *De anima*, lib. I, cap. Ar 1, cap. Av 1/1, Av supplementum II/4A, Bk 402b7-8.

²⁴ *Du* 137/292-294.

quod universale, id est res universaliter apprehensa, aut est nihil aut posterius, quod notum est esse posterius de quo magis dictum est superius secundo capitulo. Loquendo ergo de universali quod moderni dicunt esse nihil, dicit quod tale est praeter *operationem intellectus creati, quia Deus requirit aequae veritatem superiorem ad^a veritatem inferiorem nemine considerante*, ut si nullus homo consideretur adhuc ad illum hominem esse, quae est inferior veritas, requiritur tamquam prius hominem esse, quae est veritas superior, et talis veritas est humanitas communis quae *communicatur, praedicatur et subiectatur formaliter in individuis* cum sit quidditas et forma omnium individuorum, etiam *subducta* omni operatione intellectus creati, ut patet scrutanti.

Et sic attendendo ad sophismata patet quod negans universalialia^b ex parte rei propter negationem veritatis, intricat se ipsum insolubiliter ubi ponens universalialia ex parte rei cum Scriptura valde 'delevi' pronuntiat, ut quando quaeritur, quid est quod sequitur ad 'illum hominem esse' et non econtra? Si dicitur 'esse hominem' quaero, quid est illud, utrum universale vel singulare? Si universale, habetur propositum. Si dicitur singulare et nec illud nec illud et sic de aliis, cum non potest dare certum, sed illud vel illud et sic de aliis, quaero iterum, quid est illud. Et sic numquam deveniet ad dandum quid est illud, quod sequitur ad illum hominem esse et non econtra. Et cum Deus sciat hoc, qui nihil scit confuse, sed omnia distincte, patet quod scit distincte quid est illud quod sequitur sic ad illum hominem esse. Illi autem, qui ponunt universalialia realia faciliter dicunt quando quaeritur, | quid est illud quod sequitur ad 'illum hominem esse' et non econtra. Dicunt <enim> quod esse hominem quod est homo communis, qui est quidditas cuiuslibet singularis et praerequiritur ad esse cuiuslibet tamquam prius naturaliter. Sic etiam quando quaeritur, quid requiritur ad videndum, dicitur quod oculus universalis et sic de multis similibus 'delevi' pronuntiant, id est plane, breviter et faciliter, ubi tamen doctores signorum 51r

^a ad ego corr. / et text.

^b negans universalialia / corr. ex universalialia negans text.

se ipsos illaqueant ut patet respicienti ad diversitates oppositarum responsionum in materia de universalibus. Unde nos libere dicimus quod nulla propositio est vera, nisi propter veritatem quam primo significat et sic est dare plurimas veritates ex parte rei, ut dicunt Sanctus Augustinus, Anselmus, Lincolnensis et alii philosophi. Sed in illis veritatibus est notanda diversitas ut quaedam est veritas de praesenti sicut sunt res decem generum ut omnem hominem esse animal est in praedicamento substantiae quia est animalitas qua omnis homo est animal. Et talis est in genere substantiae, igitur sic etiam substantiam esse, et sic hominem esse album est in praedicamento qualitatis cum sit albedo qua homo est albus, sic etiam hominem esse quantum est in praedicamento quantitatis, hominem esse agentem et sic in aliis praedicamentis secundum suum ordinem et sic sunt veritates de praesenti. Sed summa veritas, quae est Deum esse, in nullo est praedicamento cum sit extra omne genus et ante et post omne, de quo superius patuit. Quaedam autem est veritas de praeterito et quaedam de futuro ut mundum fuisse, Adam fuisse, Antichristum fore, diem Iudicii evenire et sic de aliis veritatibus quae formaliter vel secundum eorum proprium modum nihil sunt cum sunt entia rationis et entia logicalia, ut loquitur Commentator IV° Metaphysicae 2°.²⁵ Sic etiam aliquae veritates de praesenti et de posse affirmativae et negativae, ut vacuum non esse, Chimaeram non posse esse et sic de aliis, quae etiam nihil sunt formaliter sed essentialiter. Omnes illae et praedictae sunt ipse Deus gloriosus, “qui custodit veritates in saeculum”, ut dicit Psalmista.²⁶ Defectus autem et privationes non sunt formaliter per se entia, sed essentialiter subiecta quibus insunt accidentia cum sint per reductionem in illo genere cuius sunt carentia et defectus, ut punctus non est per se in genere sed ex eo quod terminat et finit lineam ex hoc reductive ponitur in praedicamento in quo linea, sic etiam instans per reductionem ponitur in genere in quo ponitur tempus, sic etiam forma, altera pars compositi, non est per se

²⁵ Averroes, *In Metaphysicam*, lib. IV, Av VIII/65L.

²⁶ *Psalmi* 145(146),7 (veritates / veritatem).

in genere, sed per reductionem quia cum alio, sic etiam materia et sic de aliis. Sic etiam caecitas hominis ponitur in eodem genere in quo homo per reductionem et sic etiam peccatum ipsius et sic de omnibus defectibus et privationibus est dicendum. *Sed aliae veritates aeternae non habent rationem accidentis cum non possunt vicissim abesse et adesse, sed sunt res, veritates et entia | in Deo, ut nihil simul esse et non esse* 51v et sic de aliis quae aeternaliter sunt et sunt causatae a Deo et sunt ipse Deus de quo patet alibi prius.

Et per hoc patet responsio ad tres evidencias superius factas in principio sexti capituli.

Cum arguebatur de hoc quod ponentes universalialia realia petunt ea esse et volunt quod aliquae sunt veritates logicae et entia rationis et nec substantiae nec accidentia.

Pro quo dicitur hic, ut supra tactum est, quod aliquae sunt veritates quae sunt per se in genere, ut sunt hominem esse animal, quod est in praedicamento substantiae per se, hominem esse quantum in praedicamento quantitatis et sic de aliis. Quaedam autem sunt solum per reductionem in genere, ut hominem esse caecum, ipsum esse peccantem et sic de aliis. Aliquae autem sunt quae transcendunt omne genus, quae sunt aeternae ut nihil simul^a esse et non esse, Chimaeram non esse, vacuum non posse esse et sic de aliis. Et tales ergo veritates quae non sunt per se in genere et quae transcendunt genera praedicamentalia vocant philosophi 'entia rationis' et 'entia logicalia', quia talia secundum eorum proprium modum nihil ponunt. Et de illis veritatibus quae sunt per se in genere non obest habere varium intellectum secundum disparem rationem nec de eadem re in numero, ut *si ego concipio Petrum esse animal, ipsum esse quantum, qualem, patrem generantem, fatigatum in domo hodie iacentem, divitem, intelligo decem genera*, ut superius dictum est, quia Petrum esse animal est in praedicamento substantiae, Petrum esse quantum in praedicamento quantitatis et sic de aliis. Et intelligo talia decem genera complexe,

^a nihil simul / *corr. e simul nihil text.*

ut sunt veritates complexae apud considerationem meam. Et eadem possum intelligere incomplexae. Variatio tamen illa non est in rebus, sed in ipso intellectu, si circumstant illae rationes ex quibus capitur variatio intellectus complexi et incomplexi. Talis autem variatio non potest esse in Deo quod nunc intelligat complexae et nunc eandem rem incomplexae et ut tangit evidentia prima sexti capituli, quod ens in sua communitate divisum longe est superius quam ens praedicamentale, quia Deo convenit esse ens, non tamen sibi convenit quod sit ens praedicamentale, cum Deus non sit in aliqua specie et per consequens nec in aliquo genere, ut patet alibi. Sic etiam materia prima, forma, altera pars concepti, punctum, instans^a et sic de aliis sunt entia; non tamen sunt entia praedicamentalia, cum non sint per se in aliquo praedicamento nisi reductive.

Et patet quoad secundam instantiam quod *sicut omnis homo est animal, sic convenit cum bestiis in animalitate quae est genus <et> per consequens singulum animalium. Et sicut hominem esse est commune cuilibet homini, sic est res communis illis iuxta antiquam grammaticam et sic participatione illius speciei sunt omnia individua unus homo aggregatus et illa species communicata suis suppositis distinguitur ab eisdem formaliter, cum talis communicatur multis suppositis quod non facit aliquod suppositum ut superius patuit.*

52r | *Et sic quoad tertiam evidentiam patet quod non est possibile nostram propositionem sensibilem esse veram vocalem aut scriptam vel^b necessariam differenter^c a propositione falsa, nisi propter veritatem et necessitatem ex parte rei, quia cum de se non habet denominationem huiusmodi ultra propositionem falsam, manifestum est quod oportet rimari objective quid sit veritas seu necessitas a quo causatur talis denominatio in signo ut urina dicitur sana quia est signum sanitatis et non dicitur sana si sanitas non est in subiecto. Sic etiam si veritas aut necessitas non est in re,*

^a instans ego corr. / in instans text.

^b vel ego corr. / nec text.

^c differenter ego corr. / differentem text.

tunc etiam signum, scilicet propositio, non dicitur vera aut necessaria, igitur et cetera.

Ulterius²⁷ iuxtaponamus sophismata modernorum

Hic iam Magister dicit quod procedendo *ulterius iuxtaponenda sunt sophismata modernorum, qui dicunt in suis sophismatibus quod promitto tibi denarium^a vel aliquid et tamen nihil tibi promitto. Immo promitto tibi aliquid quod non tibi promitto et ita de infinitis variationibus similibus.*

Et non dubium, quin habent concedere consequenter sophisticè quod Deus promittit aliquid homini quod non dabit sibi. Immo si differret illud per instans, foret Deus falsissimus quod est magna blasphemia.

Secundo habent concedere quod Deus dat servo suo aliquid quod non potest dare legitime. Immo ponendo datarium, id est illum cui debet dari, in possessione illius, iniuriaretur toti universitati creatae.

Tertio habent concedere quod Deus in casu praecepit Petro simpliciter facere certum opus et^b tamen Petrus oboediendo praecepto divino peccaret mortaliter in hac parte, non obstante quod faciendo beneplacitum Dei <beatitudinem> mereretur.

Et sic sophismata seminata in ista materia sunt periculosae haereses. Et iam dicta tria inconvenientia statim deducuntur.

Ad primum illorum arguitur, posito primo *quod Deus promittat Petro beatitudinem in communi, sicut promisit omnibus eum perfecte sequentibus, Mathaei 19°,²⁸ ubi dicit de eis quod vitam aeternam possidebunt, et Apocalypsis 2°:²⁹ “Esto fidelis <usque> ad mortem, et dabo tibi coronam vitae,” et Iohannis 14°:³⁰ “vado parare vobis locum” dando eis pacem sub*

^a denarium *ego corr.* / denaris *text.*

^b et / *interl.*

²⁷ *Du* 140/369.

²⁸ *Matthaeus* 19,29.

²⁹ *Apocalypsis* 2,10.

³⁰ *Iohannes* 14,2 et 14,27.

verbis communibus, ubi^a singularis pax, mansio vel gradus beatitudinis subticetur ita quod non promittitur gradus beatitudinis ille vel ille sed communis si fidelis vere sequitur Christum. Ipse est certus de beatitudine non illa vel illa, sed de beatitudine in communi et sic de aliis. Et in omnibus tribus notum est quod datarii, id est recipientes, non conceperunt^b singulariter aliquam beatitudinem subiectivam, sed sufficit eis certitudo securitatis in genere. Posito *ergo quod Christus secundum humanitatem habeat in tali promissione confusam et generalem intentionem* quando promittit Petro vitam aeternam *sine individua intentione*. Illo stante sequitur quod *illa promissione Christus nihil promittit Petro et per consequens non promittit Petro aliquid quod dat sibi vel quod potest retardare sibi tribuere, arguendo conformiter sicut sophista probat* 52v *adversariis quod promitto tibi | aliquid quod non tibi promitto, quia promitto tibi aliquid et illud tibi non promitto*. Igitur sic etiam potest de promissione Christi argui nec negabit alias *quin Christus habuit humanitas intentiones universales sicut verba sua praetendunt <et> de promissione qua Deus promittit subditis in praepositis membris suis*.^c Sic enim Christus *locutus est in Apostolo* promittendo subditis felicitatem aeternam, ut supra allegatum est.

Ex istis iam deducitur prima conclusio quam moderni *habent concedere*, scilicet *quod Deus promittit homini aliquid quod non dabit sibi*. Probatur sic quia Deus promittit homini aeternum gaudium et illud non dabit sibi, ergo promittit gaudium quod non dabit sibi. Consequentia tenet quia sic resolvitur ly ‘quod’, et antecedens probatur quia si non stet oppositum: quod Deus promittit gaudium et illud dabit sibi. Contra ly ‘illud’ demonstrat singulare gaudium quia non commune, cum tale secundum modernos non sit,^d ergo singulare. Sed quod hoc sit falsum probatur sic: quia non illud nec illud, igitur quod

^a ubi *ego corr.* / ut *text.*

^b *conceperunt ego coni.* / *conciperunt text.*

^c *praepositis membris suis ego corr.* / *prophetis in apostolis (/iapplis/) text.*

^d *sit ego corr.* / *sic text.*

non^a illud probatur quia dando aliud simile satis faciet promisso cum non promisit illud singulare et ergo habetur quod fuisset quod Deus promittit homini gaudium et illud dabit sibi. Et per consequens prima pars conclusionis, quam moderni habent communiter concedere, est falsa, sed quod habeant hoc concedere probatur quia sicut ipsi dicunt promitto tibi denarium^b quem tibi non promitto, etiam illum tibi non promitto et sic consequitur. Sic etiam hic proportionaliter arguitur: sic etiam probatur quod secunda pars conclusionis est falsa, scilicet quod si Deus differret illud gaudium per unum instans, ipse foret falsissimus. Probatur sic quia antecedens est impossibile et ad ipsum sequitur quodlibet, igitur et cetera. Antecedens probatur sic: quia ly 'illud' est relativum^c et debet referre gaudium quod promittitur sed quod non refertur. Patet quia nec singulare nec commune. Quod non commune quia secundum eos nullum tale est quod non singulare; patet quia nullum singulare promittitur, ut prius probatum est. Et etiam quia ipsi dicunt quod nullum tale est dabile sicut non est dabilis denarius^d qui promittitur, ex quo iterum patet deductio illius partis conclusionis esse falsam et per consequens totius conclusionis.

Secunda autem conclusio quam moderni habent concedere *conformer^e probatur in datione communi ut Christus, Marci^f 10,³¹ dat cuicumque habenti caritatem relinquenti temporalia centuplum etiam in hoc mundo* ubi tamen secundum eos *nihil datur, promittitur aut signatur huiusmodi datione. Immo, quod plus est mirum, dicunt quod Deus non potest intelligere illud datum. Quaero ergo, quid ipsi intelligunt tali pronomine?* Ex istis ergo deducitur secunda conclusio, scilicet quod

^a non / debetur *add., sed cancell. text.*

^b denarium *ego corr.* / denaris *text.*

^c relativum *ego con.* / |r'ltm| *text.*

^d denarius *ego corr.* / denaris *text.*

^e conformiter *ego corr.* / consequenter *text.*

^f Marci *ego corr.* / Matthaei *text.*

³¹ *Marcus 10,29-30.*

Deus dat servo suo aliquid quod non potest dare legitime, quia Deus dat servo suo aliquid et illud non potest dare legitime, quia ly 'illud' demonstrat singulare quod datur, ergo aliquid, et tamen secundum eos nihil est quod promittitur aut datur illo modo. Eodem modo ut de prima argutum est. Ex istis facile deducitur secunda conclusio, scilicet
 53r quod Deus dat servo suo^a aliquid | quod non potest sibi legitime dare. Probatur quia Deus dat sibi aliquid, ut gratia exempli, vitam aeternam et illud non potest sibi legitime dare. Igitur et cetera. Probatur secunda pars, quia ly 'illud' supponit determinate pro illo quod refert et quia refert datum et cum tale datum non datur a sophista cum nihil promittitur ut dicunt sophistae et per consequens nihil datur. Et sic illa est vera cum sit negativa, cuius subiectum, scilicet 'illud', pro nullo supponit. Si autem dicitur quod supponit et non pro aliquo, quia nihil est quod refert ly 'illud', ergo sequitur illa pars conclusionis deducta. Secunda pars, scilicet quod si Deus poneret datarium, id est illum cui datur in possessionem illius, iniuriaretur toti universitati creatae. Eodem modo probatur cum ly 'illius' pro nullo supponit quia debet supponere solum pro illo quod refert et quia tale nihil est ut dicunt, igitur <et cetera>.

Similiter deducitur scilicet tertia conclusio quam *habent* sophistae *concedere*, scilicet *quod Deus in casu praecipit simpliciter <Petro> facere certum opus et tamen Petrus, oboediendo mandato divino, in hac parte peccaret^b mortaliter, non obstante quod faciendo Dei beneplacitum <beatitudinem> legitime^c mereretur*. Primo enim de *generali praeceptione Dei, in qua nullus actus singularis secundum principia sophistarum modernorum praecipitur*,^d quia nec ille nec ille, cum satis faciendo per alium actum similem, non obligatur ad illum, igitur et cetera. *Nam Matthaei 22³² dicit Christus quod est primum et mandatum maximum*

^a servo suo / *corr. e suo servo text.*

^b peccaret *ego corr.* / *peccat text.*

^c legitime / *marg.*

^d praecipitur *ego corr.* / *promittitur text.*

³² *Matthaeus 22,37-38.*

diligere Deum. Ubi patet scilicet quod mandatum diligere Deum est veritas et quod veritas communis est demonstrabilis per pronomen^a et quod nulla singularis dilectio hic appropriate praecipitur advertendo solum ad ly 'in hac parte' quod non demonstratur mandatum singulare ibi vel non refertur cum tale non praecepitur, nec mandatum commune cum nullum tale est secundum eos. Ergo propositio est impossibilis et ad ipsam sequitur totum sequens. Et sic negantes universalia concedunt in verbis onerosis^b multas blasphemias a quibus professores veritatum universalium liberantur. Quis, inquam, crederet in Deum, si sophista modernus tales blasphemias de eo verificet?

Tertio³³ principaliter arguitur ex hoc principio quod oportet

Hic Magister ponit argumenta ad probandum universale ex parte rei ex illo principio quod oportet omnem relationem vel omnem respectum terminari vel habere terminum ipsam congrue terminantem, ut gratia exempli Deus est prius me aeternaliter cum ante mille annos verum fuit dicere Deus est prius me et ante creationem mundi et sic sine statu, ergo aeternaliter. Illa ergo prioritas est relatio inter me et Deum et est aeterna. Ergo habet extrema quae terminant ipsam quia alias esset relatio et non esset aliqua^c ad aliud relatio quod implicat contradictionem, igitur et cetera. Sic etiam prius est hominem esse quam illum hominem esse, ergo est prioritas naturalis inter hominem esse et inter illum hominem esse, ergo habet terminum terminantem ipsum.^d | Quaero ergo a moderno quid est illud hominem esse quod 53v terminat illam prioritatem a parte ante?^e Non poterit dare aliquod singulare nec aggregatum ex singularibus cum nullum talium sit prius

^a per pronomen *ego corr.* / propter nomen *text.*

^b onerosis *ego corr.* / verosis ? *text.*

^c aliqua *ego coni.* / /a'a.../ *text.*

^d ipsum ? / ipsos ? *corr. in ipsum ? text.*

^e a parte ante *ego coni.* / /apn/ *text.*

³³ *Du* 143/439.

quam ille homo demonstrato Adam ut notum est. Non poterit ergo dari aliud quam humanitas communis qua quilibet homo est homo et sic in multis similibus ubi non possunt salvari relationes nisi ponendo universalia praeter signa, igitur et cetera. Et hoc est quod dicit textus: *Quomodo, rogo, foret prius naturaliter quod homo est quam quod ille homo est, nisi signanda fuerit prioritas naturalis? Et quomodo foret illa prioritas, nisi signanda fuerit veritas fundans illum ordinem? Quae quidem veritas est res communis, scilicet humanitas communis, quam quaerimus, nam destructis quibuscumque signis, non <eo> minus tunc foret prioritas cum non posset esse prius sine prioritate. Et de illa prioritate est sermo sive ponitur res prior sive habitudo relativa qua res est prior formaliter. Et eodem modo dicitur de scientia et de actibus animae et de aliis habitudinibus ad huiusmodi veritates <terminatis>*, ut una scientia dicitur magis universalis quam alia, exempli gratia: Sor sciens motum esse, habet scientiam universaliolem quam sciens motum alterationis esse. Et illa veritas non capitur a conceptu nec ab alio nisi ab obiecto et quia proportionabiliter ut scientia dicitur una, scilicet ab obiecto uno, ita etiam dicitur universalis ab obiecto universali. Ergo sequitur quod obiectum primae scientiae est universalius, scilicet motum esse quam obiectum alterius, scilicet motum alterationis^a esse, sic etiam terminus vel conceptus dicitur universalis, non ex alio nisi quia significatum est universale. *Et ab illo et non a termino vel a conceptu capit scientia suam universalitatem, suam speciem aut dignitatem, ut dicitur I^o De anima,³⁴ quia aliqua scientia est dignior seu honorabilior a subiecto honorabiliore seu digniori. Et quia commune proverbium <dicit> bonum de quanto communius de tanto dignius, divinius et honorabilius et per consequens <melius est>, ex quo sequitur quod una scientia est dignior alia propter subiectum communius seu dignius et honorabilius. Sicut ergo scientia capit honorabilitatem suam a subiecto, ita etiam capit universalitatem a subiecto universali, et ad*

^a alterationis / -conis text.

³⁴ Aristoteles, *De anima*, lib. I, Av supplementum II/1A-C, Bk 402a1-3.

illum sensum dicitur I° Posteriorum³⁵ una scientia subordinata alteri, igitur et cetera. Unde IV° Ethicorum³⁶ dicitur una virtus moralis penes hoc quod est de disparata^a materia ut liberalitas, fortitudo, temperantia et ceterae virtutes morales non capiunt suam differentiam aut proprietatem accidentalem a termino vel a conceptu nec a singulari materia quia sicut liberalitas Petri Anglici est eiusdem rationis cum liberalitate Pauli Graeci <non> obstante divitiarum | disparitate^b et conceptuum, sic ea- 54r dem liberalitas in numero manet continue, licet conceptus, intentiones et divitiae varientur. Ideo non potest fingi quod virtus illa^c moralis capit esse suum ab istis obiectis individuus. Oportet ergo quod capiant speciem suam et differentiam a materiis communibus aut ab obiectis.

Et eadem est consideratio de quinque virtutibus intellectualibus, de quibus dicitur VI° Ethicorum,³⁷ scilicet de sapientia, intellectu, arte, prudentia et scientia et de tribus virtutibus theologicis, scilicet de spe, fide et caritate, sicut patet quaerenti sollicite istarum descriptiones ac differentias et notando formas verborum quibus tales differentiae exprimuntur.^d

De scientia vero Dei et eius volitione et ordinatione cum ceteris actibus Deo intrinsecis videtur, ut dixi superius, quod earum terminatio necessitat ad ponendum universalialia praeter signa. Nam, loquendo formaliter, Deus habet tot volitiones quot volibilia, iuxta illud Psalmi 109:³⁸ "Magna opera Domini exquisita in omnes voluntates eius." Ex quo sequitur, cum Deus non poterit actum volendi elicere quod distinctiones volibilium et volitionum Dei se invicem consequuntur. Et ista materia late habetur superius. Sicut ergo Deus prius quoad consequentiam et principalius vult hominem esse quam Petrum esse, videtur quod oportet ponere humani-

^a de disparata ego corr. / desperata text.

^b disparitate ego corr. / de- text.

^c illa / veritas add., sed cancell. text.

^d exprimuntur ego corr. / exprimuntur text.

³⁵ Aristoteles, *Analytica posteriora*, lib. I, Av I-2a/374B-C, Bk 87a31.

³⁶ Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, lib. IV, Av III/47A-63C, Bk 1119b22-1128b35.

³⁷ Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, lib. VI, Av III/82M-83A, Bk 1139b16-17.

³⁸ Psalmi 110(111),2.

tatem priorem personalitate Petri ad quas^a volutiones huiusmodi terminantur. Non enim terminantur ad signa. Oportet ergo primum volubile proportionabiliter in natura praecedere, sicut volitio praecedit volitionem. Et super illo videtur Aristotelem fundari, II° De anima,³⁹ ponendo virtutem generativam praecedere dignitate virtutem augmentativam, cum tamquam quoddam divinum prior virtus, scilicet generativa, intendit salvare speciem, sed secunda, scilicet augmentativa, <intendit> perficere individuum. Quae sententia non sapit dum unde exponitur de termino, sicut nec dictum Avicennae quod natura principaliter intendit speciem et non individuum.

Et eodem modo convincitur de actu noscendi, ordinandi et complacendi divino. Cum enim Deus non potest amare rem nisi proportionabiliter ad eius bonitatem, videtur quod sicut Deus prius et plus vult quod homo sit quam quod Adam sit, sic melius est quod homo sit quam quod Adam sit, qui est gratia humanitatis simpliciter, id est ut sustentaret humanitatem seu humanam speciem. Et propter hoc succedunt individua continue ut sustentetur species, ut dicitur II° De generatione et corruptione, in fine.⁴⁰ Et habet illud colorem penes illos qui dicunt quod pereunte scibili, perit notitia Dei de eodem, ut si Petrus sedet Deus scit eum sedere
 54v *et ipso non sedente | Deus non scit ipsum sedere et ita de aliis. Nam iuxta sic dicentes notitia Dei causatur essentialiter a scibili tamquam relatio rationis. Ex quo videtur quod oportet scientiam Dei capere suam universalitatem vel generalitatem vel prioritatem ab illo scibili tamquam prius huiusmodi.*

Et per consequens multo magis hoc foret verum de scientia humana. Non enim est color quod omnis scientia humana terminatur obiective solum ad terminum vel conceptum. Primo quia notitia sensitiva, quae est superficialior^b et imperfectior, non est <vera> sensatio, nisi terminetur

^a quas ego corr. / quae text.

^b superficialior ego corr. / superficiei text.

³⁹ Aristoteles, *De anima*, lib. II, Av supplementum II/ 67A sq., Bk 415a22 sq.

⁴⁰ Aristoteles, *De generatione et corruptione*, lib. II, Av V/389A. Bk 338b16–17.

obiective ad sensibile. Ergo multo magis scientia humana, quae est notitia certior atque profundior, penetrat ad rem scitam. Igitur et cetera.

Item probando idem arguitur sic. *Illud solum ultimate terminat scientiam quod ultimate cognoscitur. Sed illud est scibile ad extra et non terminus nec conceptus. Ergo oportet illud principaliter terminare scientiam obiective.* Consequentia tenet, et maior est nota, sed minor probatur. Quia multi cognoscunt se scire scibile ut logici qui tamen ignorant terminos vel conceptus ut notum est. Etiam si unus dicit alteri nova quae libenter audit, ipse non curat de vocibus multum sed de re ad extra et specialiter quia *pereunte scibili perit scientia eius manentibus conceptibus et terminis ut falsis idolis*, ut si in hieme ego habeo conceptum de hoc quod rosa est, tunc ego eo ipso habeo falsum idolum quia similitudinem illius quod non est et sic in multis aliis. *Cum ergo res ad extra sint scibiles, ut patet de notitia divina quae nescit^a nisi res ad extra, ex quo patet quod ad illas principaliter terminatur scientia et notitia humana iuxta illud commune principium: propter quod unumquodque et ipsum magis quia propter hoc quod res sunt, earum conceptus sunt.* Si ergo conceptus debent terminare scientiam a maiori re,^b ut si ego do esse alicui, magis habeo illud esse, cum nihil dat quod non habet. Et sic si aliqua sunt aequalia in esse, non est ratio quare unum daret alteri esse quin e converso. Et de illa regula est multum difficultas et, secundum Fidem, ipsa est falsa, quia Fide credimus quod Deus Pater dat esse Filio et Filius est propter^c Patrem et tamen Pater non habet magis esse quam Filius, sed praecise tantum. Sic etiam in inferioribus potest unum dare alteri totum esse quod habet praecise et sic de aliis de quo non est hic pertractandum.^d

Item probando idem arguitur *cum scientia humana manet in habitu, stat illam manere pereunte termino vel conceptu. Sed secundum Aristote-*

^a nescit ego coni. / noscit text.

^b re ego coni. / res ! text.

^c propter ? / |.pp./ text.

^d pertractandum ego coni. / practicandum text.

lem oportet scibile naturaliter praecedere scientiam, quod quidem scibile distinguitur a signo, cum ad variationem illorum variatur notitia et non ad variationem signorum, quia scibile et scientia sunt correlativa. Ergo posito uno, ponitur reliquum, et pereunte uno, perit reliquum. Si ergo
 55r Sor non est et ego scivi Sortem esse, tunc etiam illa scientia | non est, quia nihil scitur nisi verum. Si ergo scio Sortem esse postquam Sor non est, tunc scio verum. Ergo verum est Sortem esse et per consequens Sor est. Igitur et cetera. *Et hoc est famosum apud eos qui dicunt quod Deus potest supplere rationem obiecti absentis stante eadem scientia, ut patet de notitia in Verbo divino, de qua est sermo.* Posito ergo illo quod Deus supplet rationem cuiuslibet obiecti, tunc etiam facile est ponere quod nulla est forma substantialis cum Deus suppleret vices omnium talium, ut quod homo intelligit, videt, sentit, audit et sic de aliis, hoc non est ab aliqua forma substantiali, sed Deus facit illa et sic in omnibus. Sed hoc non potest salvari cum faciliter probabitur quod sit forma substantialis in homine et in aliis et ergo non potest sustineri et per consequens nec primum, igitur et cetera. *Videtur ergo quod tam constans et perpetua universalis notitia, quocumque singulari deficiente, requirit scibile superius perpetuum pro obiecto quod non fingetur nisi natura universalis.* Cum enim Deus perpetue scit hominem esse, ergo habet perpetuam notitiam de hoc quod homo est et non confuse sed distincte, et universaliter scit omnem hominem esse hominem. Ergo correspondebit sibi scibile perpetuum universale quod non dabitur nisi humanitas universalis qua omnis homo est homo, *ut dicunt philosophi, igitur et cetera.*

Unde, ex quolibet talibus evidentiis quae superant sophismata coguntur philosophi ponere universalialia tam ratione causationis, cum Deus sit causa communissima omnium, quia dat omnibus et singulis esse, ergo universaliter et per consequens datum universaliter est et illud est universale, igitur et cetera, quam etiam <ratione> obiectivae repraesentationis, cum quilibet prius cognoscit colorem quam illum colorem, prius lucem quam illam lucem et sic de aliis quae sunt universalialia priora singularibus, quam etiam ratione communicationis, ut quod esse hominem communicatur cuilibet homini quia quilibet homo est homo et

sic de animalitate quae communicatur omnibus animalibus simul et divisim, igitur et cetera.

Specialiter tamen in accidentibus relativis ut Deum scire me esse et Deum scire hominem esse et Deum scire substantiam esse, *quae sunt singularia quoad subiectum*, cum sint Deum scire, sunt tamen *universalia obiective*, id est quoad obiectum, cum <ad> scire Dei qua scit hominem esse correspondet humanitas communis et sic de aliis. Sicut enim Sortem esse album, nigrum, quantum, qualem, agentem et sic de aliis sunt singularia quoad subiectum cum sint Sortem esse accidentatum, sed quoad formam tunc sunt universalia ut magis universale est esse quantum quam esse continuum^a et esse quale quam esse album aut nigrum et cetera, *sic etiam est de divinis scientiis et accidentibus et virtutibus intellectus*, igitur et cetera.

^a continuum *ego coni.* / |9tnm| *text.*

<Capitulum octavum>

Post¹ haec restat solvere aliquas difficultates

Istud est capitulum octavum in quo Magister vult solvere alias^a difficultates et instantias in principio sexti capituli motas.

Et primo, *utrum dare sit singulare vagum quod circumeat omne genus convertibile cum ente. Et videtur quod sic per argumenta facta superius*, ut sicut cuilibet homini convenit esse hominem cum quilibet homo sit homo, sic commune est cuilibet enti esse singulare cum quodlibet ens est | singulare ut patet inducendo per singula, igitur et cetera. Et sic etiam dandum est commune individuum et communem personalitatem, cum cuilibet homini convenit esse personam <et> esse individuum. Similiter arguendo sequitur quod persona sit ibi commune sicut homo et individuum <et> ita transcendens sicut ens, quod est magnum inconveniens. 55v

Ad illud dicitur ut superius tactum est quod *signa particularia ut 'aliquis', 'quidam' et eis similia limitant ad suppositionem personalem* ut quando dicitur 'quid<am> homo currit' animus limitatur ad cogitandum de quocumque homine singulari voluerit. Aliqui autem *sunt termini personales qui de sua ratione formali appropriate supponunt personaliter* et singulariter ut sunt isti termini 'individuum', 'singulare', 'persona' et sic de aliis, qui numquam supponunt nisi singulariter pro re singulari. Aliqua etiam *sunt verba quae limitant ad suppositionem personalem ut omnia verba significantia actus qui non possunt competere nisi suppositis aut personis*, ut post dicitur, ut dicendo 'homo currit', ly 'homo' supponit personaliter quia talia sunt subiecta qualia permittuntur ab eorum praedicatis, et quia 'currit' est praedicatum significans actum solum supposito vel personae competentem cum species humana non currit. Et ergo, quando dicitur 'homo currit', vel 'homo

^a alias *ego corr.* / *aliquas text.*

¹ *Du* 150/3.

legit' et sic de aliis, limitatur animus ad cogitandum de quocumque homine singulari voluerit, tamen aliquis potest capere improprie illum terminum 'homo' in tali oratione pro homine communi et sic erit falsa 'homo currit', cum sit sensus quod species humana currit, quod notum est esse falsum, igitur et cetera.

Unde illi termini communes 'homo', 'animal' et sic de aliis semper potius stant pro significato communi quam pro singulari dum non limitantur, quia significatum primum illius termini 'homo' est humanitas communis et illius termini 'animal' animalitas communis et quia semper principaliter et potius terminus stat pro suo significato primario quam pro^a alio dum non limitatur per signum vel praedicatum. Unde ergo *ad primam, scilicet quoad signa limitantiam,*^b *patet quod Aristoteles saepe limitat singularia per tale signum 'aliquis'. Ut in Praedicamentis, capitulo de substantia,*² *describit^c substantiam^d primam seu singularem, "quae proprie et principaliter et maxime substare dicitur".*

Pro expositione cognoscendum est quod 'proprie' vocat singularitatem substantiae quia singularis substantia maxime proprie dicitur 'substare' et per hoc excluduntur substantiae universales quae non proprie dicuntur 'substare'. Sed 'principaliter' significat primam subiectionem praedicato cum substantia singularis primo et principaliter substat et per hoc excluduntur accidentia omnia et singularia et communia quae licet substent tamen non primo et principaliter. Sed 'maxime' significat multipliciter praedicationis itaque multipliciter fit praedicatio de substantia prima quam de secunda et cetera. Prima substantia recipit omnem praedicationem per se vel per accidens. Non sic autem secunda substantia. Ulterius dicit Aristoteles: Et *illa*

^a pro *ego coni.* / et *text.*

^b *limitantiam ego corr.* / *limitantia text.*

^c *limitat singularia ... describit* / *add. in marg. sup.*

^d *substantiam* / *marg. et text.*

² Aristoteles, *Categoriae*, cap. Ar 5, cap. Av 2/1, Av I-1/26G, Bk 2a11 sq.

prima substantia neque de subiecto praedicatur neque est in subiecto, cum non habeat sub se inferius secundum praedicationem nec etiam est accidens alicuius. Tamen aequivocando ‘esse in subiecto’, tunc prima substantia est in subiecto, quia est in domo | vel in lecto, et domus 56r est subiectum sed hoc est extraneum. Exemplificat ergo Aristoteles dum dicit substantia prima “nec est in subiecto” et cetera, ut aliquis homo, aliquis bos. Et notum est quod aliquis homo non supponit simpliciter nec aliter communiter sed personaliter singulariter pro homine singulari. Et sic aliquis homo est individuum vagum, sicut ille homo, igitur et cetera. *Et tali modo limitandi dicit Sapientia increata, Lucae 10:3 “Homo quidam descendebat ab Ierusalem in Iericho, et incidit in^a latrones”* et cetera.

Pro quo notandum quod ly ‘aliquis homo’ supponit pro singulari homine aggregato ex toto numero salvandorum quod autem tale sit homo singularis. Patet primo quod sit singulare quia solum illi aggregato convenit esse hoc aggregatum demonstrato illo numero salvandorum et nulli alteri convenit esse hoc aggregatum quam alteri aggregato cum nihil sit illud aggregatum nisi illud aggregatum, ut patet discutienti, igitur et cetera. Sed quod illud aggregatum sit homo probatur, quia cuicumque esse hominem convenit illud est homo, et quia illi aggregato convenit esse hominem, ergo illud aggregatum est homo. Consequentia tenet et maior non, sed minor probatur sic: quia esse hominem convenit cuilibet homini et omnibus simul, ut superius probatum est, et cuilibet aggregato hominum, ergo etiam isti aggregato convenit esse hominem. Et per consequens illud aggregatum est homo. Patet ergo quod illud aggregatum est homo singularis et aliquis homo, et ille homo *descendit in suis parentibus carnalibus* ab Ierusalem in Iericho, id est in peccatum, et *sic ille solus ascendit in unico parente spirituali et capite Ecclesiae, qui est Christus, ut patet* Iohan-

^a incidit in *ego corr.* / incedit inter *text.*

³ *Lucas* 10,30.

nis 3°. ⁴ Sed illud signum ‘quidam’ limitat aliquando illum terminum ‘homo’ pro certo singulari, ut dicitur *Matthaei* 25°: ⁵ “*Homo*” quidam “*peregre proficiscens*” et cetera, quod communiter exponitur de Christo. Similiter *Lucae* 14° ⁶ dicitur “*homo quidam fecit cenam magnam*” et cetera, quod etiam exponitur de Christo. Patet ergo quod non dicitur homo descendit ab Ierusalem et cetera sed ‘homo quidam’ ad designandum certum mysterium nec aliter salvaretur quod in *Scriptura Dei* non imprimitur iota vel syllaba sine notando mysterio^a cum quodlibet tale est infinitum sapiens quia sicut sapienter profertur ita est sapiens et quia infinitum sapienter profertur ita est sapiens. Et quia infinitum sapienter profertur a Christo ergo est infinitum sapiens, et per consequens minimum verbum non ponitur superflue quod non vocetur aliquid mysterium, igitur et cetera.

Ulterius dicitur: *Loquamur ergo nos philosophi et professores Scripturae conformiter negantes quod quilibet homo est aliquis homo vel unus* 56v *solus homo, quia tunc oporteret illum dare hominem singularem | qui esset quilibet homo, sicut si omnis homo est homo, tunc est dare hominem communem qui est omnis homo. Ad quid ergo oportet superflue apponere signum particulare ad praedicatum ubi simplex signum sufficeret ad verificandum propositionem, quia sufficeret dicere quilibet homo est homo? Quare ergo apponitur ‘aliquis’? Igitur et cetera. Et tunc non est color in deductione superius posita: ille homo est aliquis homo, ille homo est aliquis homo, et sic de singulis masculis. Ergo, quilibet homo est aliquis homo, quia idem est acsi sic argueretur: ille homo est ille masculus, et ille homo est ille masculus, et sic de aliis semper alium demonstrando per praedicatum, ergo quilibet masculus est aliquis masculus vel quilibet masculus quod idem est. Quae consequentia nota est non valere quia sic probaretur quod omnis est Sor vel*

^a mysterio ego corr. / mysterium text.

⁴ *Iohannes* 3,13.

⁵ *Matthaeus* 25,14.

⁶ *Lucas* 14,16.

ille homo, quia ille homo est ille homo et sic de singulis, ergo omnis homo est ille homo et non tamen est quod consequentia non valet cum sit aequivocatio in praedicato in inducentibus quia semper aliud et aliud demonstratur.

Ideo oportet sic arguere: ille homo est aliquis homo, et ille secundus homo est ille idem homo et sic de singulis. Ergo quilibet homo est aliquis homo et sic dato antecedente dandus esset ille singularis homo, qui esset singulus hominum, quod est falsum ut notum est. Si autem dicit adversarius: ex quo negas quod quilibet homo est aliquis homo? quaero: quis homo non est aliquis homo? Respondetur quod ille homo non est aliquis homo demonstrato certo. Et si dicit contra: ille homo est aliquis homo, ergo falsum est quod non est aliquis homo, respondetur negando consequentiam. Unde conceditur quod ille homo est aliquis homo et ille homo non est aliquis homo et non sunt contradicta sibi invicem contradicentia in sensu in quo conceduntur. Quod autem illa^a sit vera: ille homo non est aliquis homo, patet quia ille homo non est ille homo alio demonstrato, ergo non est aliquis homo. Consequentia tenet a convertibili ad convertibile, cum idem sit dicere: iste homo est iste homo, et ille homo est aliquis homo. Et si dicitur: detur contradictionem illius: ille homo est aliquis homo, dicitur quod illud 'ille homo' non est iste homo eodem demonstrato, quod non fiat aequivocatio. Et non oportet quod ponantur termini in propria forma, quia in multis oportet mutari persona vel numerus vel aliud accidens, ut nullus potest mihi contradicere quando ego dico^b 'ego curro' tenendo in propria forma terminos, quia si aliquis dicit 'ego non curro', ipse non contradicit mihi. Subiectum enim suae propositionis supponit pro eo, sed subiectum meae propositionis supponit pro me. Igitur non contradicit mihi. Oportet ergo mutare personam sic dicendo: tu non curris. Sic etiam quando dicitur: in unoquoque praedicamento sunt quaedam generalissima, contradictionem illius non debet dari;

^a illa / responsio *add.*, *sed cancell. text.*

^b ego dico / *interl.*

sic in aliquo praedicamento non sunt quaedam generalissima, quia tunc ambae essent verae sustinendo Philosophum, sed sic in^a aliquo praedicamento non est quoddam generalissimum mutando numerum pluralem^b in numerum singularem. Similiter in multis aliis.

Conceditur ergo contradictoria signa esse simul, sed non signata, nec in sensu in quo contradicunt. Ut conceditur quod ille <homo> est Sor et ille homo non est Sor, quae sunt contradictoria signa, ut
 57r posito quod sint duo qui vocentur illo nomine ‘Sor’, | tunc demonstrato uno illorum verum est dicere quod ille homo est Sor et demonstrato eiusdem verum est dicere quod ille homo non est Sor, quia non est ille demonstrato alio Sorte, ergo non est Sor. Consequentia tenet a convertibili ad convertibile, cum ly ‘Sor’ sit nomen proprium eius significans eum singulariter. Igitur sunt ambae verae, sed in sensu quo contradicunt. Et si dicit adversarius: tunc non sunt contradicta, quaerendum est ab eo quod det contradictum illius ‘ille homo est Sor’ et non dabit aliud quam ‘ille homo non est Sor’, igitur et cetera. Non ergo est inconveniens concedere contradicta, sed non in sensu in quo contradicunt. Redeundo ergo dicitur negando omnes tales: ‘quilibet homo est aliquis homo’, ‘omnis homo est individuum, persona vel suppositum’ et sic de aliis, quia tunc, ut prius argutum est, oporteret dare individuum singulare vel personam singularem quae esset singulus hominum. Sicut dandum est istud, id est *natura communis, quae est singulus hominum*. Unde *secundum Augustinum et alios sanctos, genus neutrum substantivatum sumitur communiter pro natura communi, sed masculinum genus ut ‘ille’, ‘ipse’, ‘iste’ et sic de aliis, sumitur pro persona*. Et sic *omnes homines sunt idem neutraliter, scilicet eadem natura communis, sed non sunt idem masculine, quia unus non est alius. Et sic Petrus est idem Paulo, id est eadem natura quae Paulus, et tamen non est idem Paulo masculine intelligendo, quia tunc foret eadem persona quae Paulus quod non conceditur*.

^a in ? / *supra ras.*

^b pluralem *ego coni.* / *plem/ text.*

Aliquando tamen illud pronomen 'iste' potest demonstrare naturam communem ut conceditur quod omnes et singuli homines sunt iste homo communis specificus et sic unus et idem homo. Et tunc ly 'idem' notat identitatem et ly 'unus' unitatem, non tamen numeralem sed specificam, sic quod omnes homines non sunt idem homo singularis nec unus singularis sed communis seu specificus. Et ista logica fuit famosa in tempore sanctorum doctorum ut Augustini <et> Anselmi, concedentium quod omnes et singulae Personae divinae sunt idem neutraliter, quia eadem natura divina, quae est quaelibet persona, sed non sunt idem intelligendo praedicatum pluraliter masculine, quia una non est alia. Et patet quod non sequitur: illae Personae divinae sunt eadem sibi ipsis, ergo sunt eadem natura. Antecedens est certum et in uno sensu verum inferendo numerum pluralem ex singulari: sic illa Persona est eadem et illa Persona est eadem et cetera. Ergo illae Personae sunt eadem sibi ipsis et sic erit sensus quod illae tres Personae sunt illae tres Personae in sensu colectivo, sed illa propositio 'illae tres sunt eadem' significat quod singula illarum Personarum est singula illarum quod notum est esse falsum et impossibile, igitur et cetera.

Uterius notandum est quod multum refert dicere illae tres Personae sunt coaeternae et aeternae, aequales et coaequales, et dicere illae tres Personae sunt aeterni et aequales masculine intelligendo. In primis enim est praedicatio formalis et illa adiectiva 'aequales', 'aeternae' et sic de aliis determinant | substantiam^a et sic est praedicatio 57v formalis: 'illae personae sunt aeternae' et est <propositio> necessaria, illata ex hoc quod omnes illae Personae tres sunt eadem natura simplicissima quae aeternaliter vivit. Sed alia propositio, et ei similes, ut 'illae tres Personae sunt aeterni'^b est impossibilis, quia praedicatum non determinat subiectum cum non conveniat in genere sed implicatur ibi ad subiectum quod illud adiectivum determinat, scilicet dii, et

^a substantiam *ego corr.* / substantia ? *text.*

^b aeterni *ego coni.* / aeternae *text.*

sic est sensus quod illae tres Personae sunt tres dii aeterni, qui sensus est impossibilis. Et sensus secundae propositionis est quod illae tres Personae sunt naturae divinae aequales ex eadem causa, quod notum est esse impossibile ut docetur in *symbolo Athanasii*.^{a7} *Ex quo sequitur quod haec propositio 'isti sunt aeterni' est aequivoca ex hoc quod praedicatum potest praedicari formaliter cum determinat subiectum et limitat et tunc est vera, vel praedicatum praedicatur per se tanquam per adiectivum professionis appositum essentialiter, sic quod non est determinatio subiecti, et tunc est impossibilis. Et non oportet instare in quaestione qua quaeritur ratio huiusmodi significationum, dicitur quod causa est quia theologi peritiores in illa logica rationabiliter sunt concordati cum omnem veritatem oportet habere signa congrua per quae debite exprimatur.*

Ex⁸ istis patet quod non est dare singulare vagum

Hic iam Magister redeundo ad propositum dicit *quod non est dare singulare vagum nec communem personalitatem aut analogam singularitatem ad sensum propositum, nec est verum*, quod superius fuit argumentum, *quod commune est multis hominibus quod quilibet eorum sit persona aut quod quodlibet ens est singulare vel individuum et sic de singulis quia tunc oporteret dare singularem personam quae esset quilibet homo ut superius argutum est. Et sic in Trinitate increata esset tantum una Persona ita quod non multae cum commune sit cuilibet illarum esse Personam et praedicatur de Patre et Filio et Spiritu sancto et quia secundum regulam sanctorum, illud quod praedicatur de illis tribus, illud est essenziale et essentia eorum, et per consequens sicut una est deitas, substantia vel essentia vel natura in Deo ita quod non plures,*

^a Athanasii *ego corr.* / Anastasii *text.*

⁷ Symbolum 'Quicumque' Pseudo-Athanasianum, in: Denzinger, H., *Enchiridion symbolorum*, no. 75-76, 11.

⁸ *Du* 155/127.

ita etiam foret unica Persona ita quod non plures. *Et sic non foret trinitas Personarum* quod est contra Fidem, quia tunc indifferenter quaelibet Persona divina foret quaelibet secundum regulam Augustini quod *in communi tribus personis oportet quod praedicetur singulariter non pluraliter. Et sic non esset in Deo generatio, processio vel aliqua notio, quae tria destruerent totam Fidem catholicam. Ideo oportet negare quod esse personam sit commune tribus suppositis increatis formaliter intelligendo, quia essentialiter intelligendo praedicatum, quaelibet Persona divina est commune quia est essentia divina quae est commune tribus suppositis sicut omnis homo est commune quia natura communis omni homini et tamen nemo est communis praedicatione multis suppositis seu hominibus, quia nullus praedicatur de multis hominibus.*

Et si obicitur quod isti termini 'persona', 'individuum', 'singulare' cum eis similibus sunt termini communes et per consequens 'omnis homo est persona', 'utrumquae illorum est individuum', demonstrando Petrum et suam albedinem, sicut 'uterque istorum est alter illorum', demonstrato Petro et Paulo inductive: ille illorum est alter illorum et ille illorum est alter illorum et sic de aliis,^a igitur et cetera. Hic dicitur quod consequentia non valet. Sed pro antecedente notandum est quod termini possunt dici communes praedicatione^b <et> | forma vel quidditate^c aut termini 58r communes significatione. Primo modo sunt termini communes significantes res universales subducta restrictione termini quod non limitetur ut tales termini 'homo', 'animal' et eis similes, cum principaliter stant pro rebus communibus dum non limitantur, ut paulo superius patuit. Et illi sunt termini communes praedicatione^d et forma <vel quidditate> ut notum est, cum significant formas communes seu universales et etiam qualitate cum sint appellative qualis.^e Sed secundo modo sunt

^a et sic de aliis ? | /etsiis/ text.

^b praedicatione ego corr. | significatione text.

^c quidditate ego corr. | qualitate text.

^d praedicatione ego coni. | significatione text.

^e qualis ego coni. | /quatis/ text.

termini communes ut 'aliquod animal', 'persona', 'individuum' et sic de aliis, qui sunt communes tantum significatione, quia ly 'aliquod animal' significat quodlibet animal singulare et ly 'persona' quamlibet personam et sic de aliis. Tunc dicit quod *licet iam dicti termini sunt communes significatione, non tamen sunt communes praedicatione, quia est limitatio contraria in adiecto*, scilicet incommunicabilitas, ut ly 'persona' significat rem ratione incommunicabilitatis et 'individuum' ratione individualitatis et ly 'singulare' ratione singularitatis ut patet ex definitionibus eorum et sic de singulis. Ex quo sequitur quod non sunt communes praedicatione.

Tunc de primis tribus conclusionibus dicitur scilicet quod illa est falsa: 'omnis homo est persona', *quia tunc personalitas foret communis omni homini et hocitas omni rei*, quia eodem modo arguendo inductive omnis res est hoc, quae est falsa, cum ly 'hoc' est pronomen limitans pro singulari certo et quia nomen tale est omnis homo, igitur et cetera. *Et sic etiam increata personalitas foret in toto communis Deo,*^a *sicut increata essentia*, quod est falsum ut supra argutum est.

Conceditur tamen quod duo homines, tres, quattuor et breviter singuli et omnes homines illorum numerorum, sunt una persona, nam iuxta declarationem alibi diffusam quae hic supponitur, per participationem speciei plures homines collectim sunt unus homo aggregatus et sicut superius argutum est, quomodo omnes homines sunt quidam homo et singularis homo aggregatus ex omnibus salvandis, sic eodem argumento^b potest hic argui ad probandum propositum et eodem modo probatur quod duo vel tres homines sunt una persona. Tamen non sequitur si duo homines collectim sunt una persona, quod ergo uterque illorum est una persona. Et argumentum non valet quando arquitur: *Petrus est persona, et Paulus est una persona, ergo uterque illorum est una persona*, cum praedicatum aequivocatur, *sicut non sequitur: Petrus est hoc, et Paulus est hoc, ergo Petrus est^c Paulus vel ergo uterque illorum est hoc*,

^a Deo ego corr. / Domino ? text.

^b eodem argumento / corr. ex argumento eodem text.

^c est ego corr. / et text.

propter eandem causam, *nam ille terminus 'persona' est singularis limitata praedicatione*, id est quod solum praedicatur singulariter sicut ly 'hoc', *licet sit communis significatione* ut superius dictum est. *Diversitas tamen est* inter ly 'persona', 'individuum' et sic de aliis, penes hoc quia ly 'hoc' significat nudam essentiam singulariter sine explicita qualitate et *significat aequivoce* nunc hoc nunc illud *sine connotatione qualitatis vel formae individuantis*. Illa autem nomina supra dicta significant cum connotatione formae individuantis, igitur et cetera.

Et conformiter negatur secunda conclusio, scilicet quod 'utrumque illorum est individuum', quia tunc individualitas foret univoca et communis ad utrumque illorum et per idem ad omnes res mundi creatas | 58v vel increatas. Et per consequens sicut individualitas sic et realitas, cum quodlibet ens sit res et econtra, foret communis univoce omnibus et singulis assignandis quod respuitur ut impossibile, quia tunc individualitas foret formaliter et ex aequo^a communissima generalitas quod dicit oppositum in adiecto, quia tales formae solum sunt entia rationis non realia et secundum eorum proprium modum nihil ponunt, ut superius argutum est de hoc, igitur et cetera. Quamvis autem omnes homines collectim sunt una persona et duo quicumque signentur,^b sunt <etiam> una alia persona, non tamen singulus eorum est illa vel aliqua persona, quia tunc aliqua persona foret singulus eorum, sicut si tres homines sunt unus homo, tunc unus homo est tres homines. Et sic universalis affirmativa posset converti simpliciter aequae sicut universalis negativa, vocando conversionem simplicem transpositionem nominum et verborum stante conformitate significationis et suppositionis termini utrobique, ut idem est dicere 'singulus hominum est homo' et 'homo est singulus hominum', et ita de singulis quibuscumque. Vocando tamen conversionem simplicem, ut pueri, conversionem subiecti in praedicatum manente eadem qualitate et cetera cum significationibus terminorum, tunc patet quod oportet esse diversitatem quia oportet variari suppositionem, cum universale praedicatum supponit simpliciter ut hic 'omnis homo est

^a aequo ego corr. / quo text.

^b quicumque signentur ego corr. / quaecumque signati text.

animal', *praedicatum supponit pro natura communi*, scilicet pro^a animalitate, *et ipso distributo cum sit <existente> species specialissima*, quia non potest genus distribui nisi species eius distribuatur, *in conversa autem supponit limitate personaliter pro suis suppositis ut 'omnis homo est animal', et tamen non omne animal est homo*. Et dicitur notanter termino *'existente specie specialissima'*, quia talis terminus non suscipit nisi *personalem distributionem*, id est quod non distribuit nisi *pro personis seu individuis*. Genus autem potest distribui *pro generibus singulorum et non pro singulis generum, igitur et cetera*.

Et⁹ sic obicitur quod in ista propositione: "Deus vult omnes homines salvos fieri", quod ibi fit distributio accomoda non pro singulis generum, sed pro^b generibus singulorum, quia communiter exponitur ad istum sensum quod Deus vult quod de quolibet genere hominum aliqui salvi fiant, ut sunt genera ex proprietatibus accidentalibus ipsis correspondentia, ut esse hominem natum in Bohemia est minus commune quam esse hominem et esse hominem natum in Ungaria eodem modo, et habent multa inferiora sub se, nec esse illum hominem natum in Ungaria et illum et sic de aliis. Et illis proprietatibus communibus correspondent subiecta communia, ut primo homo communis natus in Bohemia, secundo homo communis natus in Ungaria et sic de similibus. Immo quando ille terminus 'homo' vel 'homines' distribuitur pro huiusmodi generibus, tunc dicitur distributio accomoda. Alio modo illud dictum exponitur sic quod Deus vult quod omnes homines salvi fierent sed non vult quod omnes homines salvi fiant.

Ad illud argumentum dicitur quod ille terminus 'homines' est connotativus, connotans accidentales proprietates superius dictas quae constituunt talia genera hominum et ut sic non est species specialissi-

^a pro ? / interl.

^b pro / singulis *add., sed cancell. text.*

⁹ *Du 159/228.*

ma ut homo communis natus in Bohemia correspondens primae proprietati non est species specialissima | et sic omnis homo communis 59r
 natus in Ungaria est correspondens secundae proprietati et tunc ille terminus ‘homines’, connotans proprietates huiusmodi ut sic non est species specialissima, sed unus terminus significatione aggregatus in multis generibus, id est significans omnia huiusmodi genera aggregata. Non sic autem oportet esse de per se genere habente species per se inferiores. Et sic dicitur ad argumentum quod licet ille terminus ‘homo’ potest distribui pro generibus ex proprietatibus accidentalibus consurgentibus, non potest tamen distribui pro per se generibus a speciebus, cum non habeant talia sub se, quia est species specialissima.

Et ex his patet responsio ad tertiam instantiam quod non oportet dare individuum vagum in quolibet genere communissimum. Ad tertiam conclusionem quae inferebatur prius, scilicet quod ‘uterque illorum est alter illorum’, *nam secundum Aristotelem, nomina et verba transposita idem significant* et sic idem est dicere ‘uterque illorum est alter illorum’ et ‘alter illorum est uterque illorum’, cum per totum manet eadem significatio primaria et notum est quod secunda est falsa, cum ly ‘alter’ limitat ad suppositionem personalem pro dando singulari. Et sic datum singulare esset utrumque illorum et, si hoc concederet modernus, probaretur eodem modo quodlibet esse quodlibet secundum^a summam identitatem^b numeralem, ut dando hominem et asinum, tunc secundum eos uterque illorum est alter illorum^c inductive probando et per consequens alter illorum est uterque illorum. Et cum homo sit alter illorum, sequitur quod homo est uterque illorum, scilicet homo et asinus et sic de omnibus probando unum esse reliquum.

Nec contendo quod signum debet esse particulare, limitans ad suppositionem personalem, quia notum est peritis linguarum quod isti termini: ‘alter’, ‘alterum’, sunt termini taliter limitantes quod hic supponitur,

^a secundum *ego corr.* / sed *text.*

^b identitatem / si *add. text.*

^c illorum / ut *add., sed del. text.*

ut quando dicitur alter illorum currit, utique intellectus limitatur ad cogitandum de quocumque illorum singulariter voluerint,^a similiter dicendo ‘aliquis homo currit’ ut patet in singulis idiomatibus in bohemico ut ‘Nyektherý czlowýek byesý’, sic etiam in teutonico:^b ‘Eýner aus den laufft’ et sic in aliis.

Ulterius dicit quod *nec est efficacia quod quidam utuntur aliquando terminis, concedentes quod quilibet nostrum est aliquis homo, id est res significata per ‘aliquis homo’ et sic de similibus, quae omnia concessi cum aliis quando fui confusus ex commixtione intentionum rerum cum signis* per quod multi errant, ut multi concedunt quod non intelligibile potest intelligi, quod tamen implicat contradictionem quia dicunt utique: ego intelligo illam propositionem ‘non intelligibile potest intelligi’ et quia significat non intelligibile intelligi et ergo ego intelligo non intelligibile, et sic intricant se confundentes intentiones rerum cum intentione signorum et illaqueant se ipsos, et sic in multis similibus. Sed quod illud prius dictum non habeat efficaciam patet quia in ponendo illum terminum ‘asinus’ ad significandum homines, tunc oporteret concedi omnes homines esse asinos, cum subiectum et praedicatum supponant pro eodem. Hoc tamen non oportet, quia propter possibile positum impossibile non est concedendum.

Ulterius dicit: *Sed videtur mihi quod foret conformiter concedendum* 59v *quod uterque illorum est hoc, demonstrando per ly | ‘utrumque’ hominem et suum accidens et per ly ‘hoc’ demonstrando aggregatum ex accidente sensibili et substantia. Patet quia utrumque illorum est res significata per ly ‘hoc’, igitur et cetera. Etiam capiendo aliquod signum quod significat hominem et suum accidens sensibile ut A, et tunc foret concedendum quod utrumque illorum est hoc per ly ‘illorum’ demonstrando substantiam et suum accidens et per ly ‘hoc’ signum significans illa. Probatur eodem modo quia *utrumque illorum est res significata per ly ‘hoc’*. Patet quia quidquid est signum signi etiam est*

^a voluerint / utique intellectus *add., sed cancell. text.*

^b teutonico *ego corr. / theutunico et cetera text.*

signum signati, quod notum est esse falsum, igitur et cetera. *Immo, omnis materialis substantia foret accidens sensibile per quod ipsa innotescit^a et Deus foret quaelibet creatura cum quaelibet sit signum significans ipsum Creatorem. Et primum etiam patet quia quaelibet substantia significatur per suum accidens quia manifestatur et sic non est ratio quare omnis homo est aliquis homo, quia est res significata per istum terminum 'aliquis homo', quin per idem substantia sensibilis vel insensibilis foret accidens sensibile quia est res significata per accidens sensibile, quae sententia nimis sophisticaret idolatriam. Non enim talia concedentes recolunt quomodo secundum Aristotelem 'homo' dicitur aequivoce de homine vero^b et de homine depicto, sic etiam eodem modo ly 'aliquis homo', 'persona', 'individuum' et sic de aliis dicuntur aequivoce. Verumtamen est quod ly 'aliquis homo' significat quemlibet hominem singulariter, quia quando dicitur 'aliquis homo currit', intellectus limitatur ad cogitandum de quocumque homine singulari. Voluerit tamen hoc est sub diversis rationibus et ergo aequivoce. Sicut enim hoc nomen 'Petrus' significat quemlibet qui vocatur hoc nomine 'Petrus' etiam singulariter tamen quia sub diversis rationibus et ergo aequivoce, et sic de prius nominatis est dicendum.*

Ulterius dicit: Aliter enim foret concedendum quod quaelibet trium Personarum divinarum foret una et eadem persona, cum omnis una persona sit una et eadem persona, quia sicut concedunt moderni quod quilibet homo est aliquis homo inductive probando. Sic etiam cum illa persona sit una et eadem persona, et illa est una et eadem persona, et sic de tertia, sequitur quod quaelibet trium Personarum foret una et eadem persona et sic de aliis blasphemiiis. Hoc tamen oportet eos consequenter concedere si non ponunt illum terminum 'persona' esse aequivocum ad illas tres Personas divinas, sicut dictum est de ly 'aliquis homo', et sic patet defectus evidentiae supradictae, quia sic^c quae-

^a innotescit *ego corr.* / in voce scit seu apparet *text.*

^b vero *ego corr.* / vivo *text.*

^c sic *ego corr.* / si *text.*

libet persona foret illa persona, quia si inducitur illa persona est illa et illa est illa,^a et sic de tertia, non sequitur quod ergo quaelibet sit illa persona cum sit aequivocatio in praedicatione. Sed deberet sic argui: illa Persona divina est illa persona, et illa alia est eadem persona, et sic de tertia, tunc sequeretur conclusio et antecedens erit falsum, sicut dictum est de individuo et singulari et probatione earum, igitur et cetera.

Et¹⁰ si obicitur quod saepe fit distributio pro individuo

Hic iam Magister vult obicere contra prius dicta et dicit quod si aliquis obiceret *quod saepe fit distributio pro individuo vel persona dum sic dicitur: omne individuum speciei dicitur relative ad speciem, et cum dicitur 'omnis Persona divina est persona'*, et illae sunt universales et verae, ergo subiectum distribuitur in prima et in secunda, ergo sequitur quod illi termini possunt distribui: 'persona', 'individuum' et eis similes, quod est contra prius dicta. Et sic aliqua est ratio 'personae' analogica | vel definitio essentialis competens omni personae et ita de multis aliis propositionibus famosis doctorum, *quae omnes videntur implicare communitatem personae* et individui, igitur et cetera.

Pro illo notandum est concedendo quod illi termini 'persona', 'individuum' et eis similes sunt termini communes significatione, cum ly 'persona' significat quamlibet personam et ly 'individuum' quodlibet ens sub diversis tamen rationibus, ut supra dictum est, tamen non sunt communes praedicatione, sed solum singulariter praedicantur. Patet quia cuicumque inest individualitas individualiter inest, et per consequens singulariter. Consequentia tenet quia sicut est, ita inest, et quia individualiter est, igitur sic inest. Et oppositum est in adiecto quod sit commune et insit singulariter, quia si est commune, tunc

^a illa, / et sic de aliis *add., sed cancell. text.*

¹⁰ *Du* 161/276.

inest communiter, et tamen singulariter quod non potest stare. Patet ergo quod ly ‘persona’, ‘individuum’, ‘singulare’ non sunt termini communes in praedicatione sed solum significatione et sic etiam possunt distribui, quia ut dicit Boethius de triplici distributione totius, aliqua est distributio termini pro suis significatis et illo modo ille terminus ‘persona’ vel ‘individuum’ distribuitur pro quolibet cui debetur individualitas vel personalitas. *Unde, licet quidam vere concipiant hoc: ‘quaelibet Persona divina est persona’ ad hunc sensum: quaelibet illarum trium rerum est aliqua earum, quod in uno sensu est verum et in alio falsum, ut patet discutienti. Alii tamen consonantius negant propositionem praedictam propter causas signatas, cum ly ‘persona’ in praedicatione supponit personaliter singulariter solum pro certa persona, et sic, sicut falsum est quod quaelibet Persona divina est illa Persona divina certa demonstrata, ita falsum est quod quaelibet Persona divina est persona. Primi enim commiscent intentiones signorum cum intentionibus signatorum confuse, sicut nos et patres nostri saepe necessitati sumus balbutiendo loqui, ita quod ipsi intelligunt quod quaelibet Persona divina, id est singula data, est Persona divina, sic quod ista est persona et illa <est persona> et sic de aliis. Sed quando arguitur stricte ad rem et ad verba, tunc oportet, depurando phantasmata simplici intentione rerum, secundum rationes superiores ipsas attendere.*

Pro quo nota quod nullo modo potest intellectus intelligere nisi phantasia operetur, ut non potest intelligere formam vel aliam rem nisi phantasiando de colore, figura vel dispositione eius in hac via. Sed in regno caelorum intellectus sine phantasmatis intelliget. Illos ergo sic ponentes oportet^a distinguere inter intellectionem et phantasmata, non confundendo ea simul; tunc debite intelligent et cognoscent. Secundi autem abstrahunt intentiones rerum ab intentionibus signorum et sic habent variam^b cognitionem veritatis quod primi non habent, igitur et cetera.

^a oportet / sic add., sed cancell. text.

^b variam ego coni. / |va...m| text.

Uterius dicit textus: *Prima autem propositio habet hunc sensum: omnis res, cui competit singularitas, dicitur, ut sic, relative ad speciem. Secunda autem propositio habet hunc sensum disiunctum: omnis Persona divina est persona, id est omnis Pater vel Filius vel Spiritus sanctus est Pater vel Filius vel Spiritus sanctus, et ille sensus est satis verus et illo modo solvuntur omnia huiusmodi communia praedictorum terminorum, scilicet <de> individuo, singulari, aliquo homine^a et similibus. Sensus autem unus huius propositionis ‘omnis homo est individuum’ est ille* 60v *quod omni homini^b inest | individualitas et ille falsus est, ut superius argutum est. Alius autem est sensus verus quod omnis Sor vel Plato vel Iohannes, et sic de aliis disiunctim, est individuum, id est Sor vel Plato vel Cicero, sed est valde impertinens sensus. Primus autem, qui est falsus, est pertinentior et propter hoc negatur talis propositio et quaelibet similis, igitur et cetera.*

De tertia instantia, quae fuit de definitione: quod est aliqua ratio vel definitio analogica competens cuilibet personae. Ad illud dicitur quod aliqua est definitio quid nominis, aliqua autem quid rei. Licet ergo in talibus est definitio quid nominis, non tamen est definitio quid rei, <id est> rei communis significatae per terminum, cum sit oppositum in adiecto esse personalitatem vel singularitatem communem, quae deberent significari per illos terminos ‘persona’, ‘individuum’ et sic de aliis.

Unde antiqui solebant *describere personam descriptione analogica, quod est rationalis naturae individua subsistentia. Per ‘subsistentia’ intelligendo hypostasim* vel suppositum, *quod non potest communicari multis suppositis. Et si argueretur contra hoc: persona definitur per suppositum, et idem est persona et suppositum, ergo idem definitur per se ipsum. Ad illud dicitur negando consequentiam. Suppositum enim vel hypostasis est communius quam persona, quia in maiori multitudine invenitur suppositalitas quam personalitas, quia cuiuslibet speciei*

^a aliquo homine *ego coni.* / aliquis homo *text.*

^b est ille quod omni homini *marg.* / aliquis homo et similibus *cancell. text.*

sunt supposita, sed non cuiuslibet est persona, ut patet ex sententia Boethii describentis personam quod est rationalis naturae individua substantia, ex quo patet quod nulla natura est persona, nisi sit rationalis. Sed Richardus de Sancto Victore ponit descriptionem personae istam: quod est rationalis naturae incommunicabilis existentia, et arguit contra aliam descriptionem personae quam ponit Boethius, quod ex ipsa sequeretur quod *principium Spiritus sancti, quod est tantum Pater et Filius, sit una persona cum sit^a rationalis naturae individua substantia*, scilicet Spiritus Sancti, *pari evidentia qua Pater est individua substantia*. Et cum nec sit Pater nec Filius patet quod est quarta persona. Sic etiam arguit de communi principiatio quod est Filius et Spiritus sanctus et illa erit quinta *persona et sic essent quinque Personae divinae* quod est contra Fidem. *Ideo supradicta descriptio videtur conveniens quae non est nuda descriptio, cum non sit <quid> rei, sed solum quid nominis, ut si quis describeret tragelaphum universalium^b vel Chimaeram. Per illam tamen descriptionem nominis datur quomodo cognosceretur de quacumque persona quod ipsa sit persona, licet non est communis personalitas sicut non est communis Iohanneitas.*

Ulterius dicit: *Si ergo obicitur contra dicta per hoc: si totum genus humanum sit una persona, tunc ipsa est aequae communicabilis ut humana species cum foret singulus hominum*. Quod autem talis sit persona una, patet quia nulli convenit esse aggregatum ex omnibus hominibus, nisi illi aggregato. Ergo est singularis. Et quod sit homo superius argutum est, quia sibi convenit esse hominem. Ergo est homo et est singularis et, per consequens, est natura singularis rationalis individua subsistentia. Ergo est persona. Et illa est aequae communicabilis ut species humana cum sit quilibet homo. Ergo dicta prius de persona non possunt stare. *Et ita sequeretur veritas huius communis sophismatis: 'omnis homo est omnis homo', quod concorditer solet negari, de quo post hoc arguetur.*

^a sit / interl.

^b universalium / interl.

Ad illud dicitur negando primam consequentiam, scilicet quod er-
 61r go illud aggregatum sit persona aequae communicabilis | ut species
 humana, quia *illa persona aggregata non est aliqua suarum partium
 integralium*, ut non est verum quod Sor est persona aggregata ex omni-
 bus hominibus, nec aliquis alius, igitur <et cetera>. *Et sic est appropria-
 te rationalis naturae individua subsistentia, cum non potest communicari
 multis personis sigillatim, sed est unum suppositum naturae specificae
 humanae longe ipsa specie posterius* cum semper sit prius hominem
 esse quam aggregatum ex omnibus hominibus et quam quemcumque
 singularem hominem esse. *Et gratia illius aggregati persona est omnis
 simplex persona hominis, sicut ipsum est gratia speciei*, cum sit susten-
 tamentum speciei, igitur et cetera.

Sed de illo sophismate: 'omnis homo est omnis homo' restat dicen-
 dum. Et videtur primo quod sit verum et arguitur sic: *omnem homi-
 nem esse est omnem hominem esse, sed idem generaliter est homo et
 hominem esse, ut patet ex sexto capitulo. Ergo omnis homo est omnis
 homo*. Consequentia tenet, quia si idem est homo et hominem esse,
 tunc etiam est idem omnis homo et omnem hominem esse. Sed maior
 probatur sic: *omnis homo est, cum sit propositio vera; habet veritatem
 quam adaequate significat iuxta dicta in proximo capitulo. Sed cum
 illa veritas sit omnem hominem esse <...>. Captis ergo duabus propo-
 sitionibus: 'omnis homo est', 'omnis homo est', quae sunt synonymae et
 significant eandem veritatem, quia omnem hominem esse, quae est
 veritas utriusque. Sicut ergo est eadem veritas quae significatur per
 utramque propositionem, ita omnem hominem esse est omnem homi-
 nem esse, cum non potest *alia veritas poni omnem hominem esse quam
 omnem hominem^a esse* et quia idem praedicatur de se ipso. Sequitur
 maior vera, quod omnem hominem esse est omnem hominem esse.
 Et per consequens omnis homo est omnis homo. Confirmatur per
 hoc quod *homo magnus*, id est aggregatus ex omnibus hominibus, *ille
 est totum genus humanum et est omnes homines*, sic ergo omnes homi-
 nes aggregatos esse est illum magnum hominem esse. Et quia illum*

^a omnem hominem / corr. e hominem omnem text.

magnum hominem esse est omnem hominem esse, sequitur quod omnem hominem esse est omnem hominem esse. *Et ita cum homo potest sumi collective aequè in singulari* ut pro aggregato homine, *sicut in plurali* pro omnibus hominibus, sequitur quod omnes homines esse est omnes homines esse, *et sic in singulari omnem hominem esse est omnem hominem esse ad sensum consimilem, cum ille terminus 'homo' saepe in figura numeri singularis sumitur collective.*

Uterius dicit quod *posset probabiliter concedi* quod omnem hominem esse est omnem hominem esse in sensu colectivo et illa tunc non est universalis sed indefinita cum sit sensus collectivus quod illum hominem et illum et illum et sic de aliis esse est illum hominem et illum et illum et sic de aliis esse. Et hoc est verum copulatim sumendo. Sic etiam in plurali quod omnes homines esse est omnes homines esse et ad illum sensum potest concedi quod omnis homo est omnis homo, licet tamen consonantius et expressius diceretur ad illum sensum, quod totus ille homo aggregatus est totus ille homo aggregatus. Et hoc est verum quia ille homo est totum genus humanum et e contra totum genus humanum est ille homo totus et sic conceditur iterum illa: omnem hominem esse est omnem hominem esse, | quae est in- 61v
definita et tunc habet contradictoriam istam in sensu composito: *non est ita quod omnem hominem esse est omnem hominem esse*, quod est falsum. Et tunc illa: aliquem hominem esse non est omnem hominem esse, non contradicit sibi, cum prior solum in sensu colectivo conceditur et non divisive, igitur et cetera.^a

Sed,¹¹ dimissa contentione ista sophismatis

Hic iam Magister, dimisso sophismate illo, vult quarto arguere contra prius dicta de individuo sic: *quod sicut non est dare commune individuum praedicatione, sic nec communem hominem vel aliud universale, ut dicunt doctores famosi superius recitati.* Et confirmatur per

^a igitur et cetera ? / marg.

¹¹ Du 166/398.

hoc: *superfluit ponere plura ubi pauciora sufficiunt. Sed sufficit ponere tantum singularia quae solum ut concipiuntur universaliter sunt universalis, sicut proximo^a dictum est de individuo.* Ergo superfluit ponere universalis.

Confirmatur per hoc quod Deus perfecte cognoscit hominem esse, immo perfectius quam aliqua creatura, sed quia ipse non cognoscit talem rem communem, ergo non est talis res communis. Si enim humana notitia noscendob in universali hominem esse, id est si nos habemus notitiam distinctam ut Deus quod distincte cognosceremus hominem, tunc solum cognosceremus singularia. Probatur quia solum dum confuse cognoscimus, tunc dicimur in universali cognoscere. Sublata ergo confusa notitia, non cognosceremus universaliter et per consequens solum singularia cognoscuntur a Creatore distincte, sed a creatura confuse, ex quo patet quod nullum est universale in re sed solum dum res singularisc concipitur universaliter, tunc ille conceptus erit universalis, igitur et cetera. Sicut ergo promittendo, vovendo vel intendendo confuse aliquid singulare datae speciei Deus scit quod intenditur vel promittitur, licet tu hoc ignores in particulari et ita est de quolibet conceptu nostro universali. Non enim valet ad praxim universalis promissio, datio vel intentio, cum res communes non prosunt ad praxim, quae solum est singularium. Sicut ergo tu scis alterum illorum esse regem in casu et tamen nescis quis illorum est rex, sic etiam nescio alterum illorum est verum, tu sedes et tu non sedes et tamen neutrum illorum est necessario verum et conformiter videmus quod necessario est instans^d et nullum instans^e est illud, quod destruit magnum argumentum quinto capitulo factum de instanti ad probandum universale esse ex parte rei. Ergo sequitur quod nullum tale est.

Pro isto oportet primo supponere quod est dare species, actus animae et habitus universales. Per 'speciem' enim intelligitur dispositio ad

^a proximo ego corr. / proxime text.

^b noscendo ego corr. / noscendi ? text.

^c singularis / marg.

^d instans ego corr. / in instans text.

^e instans ego corr. / in instans text.

cogitandum de aliquo possibili vel impossibili et illam dispositionem fabricat mens ex accidentalibus dispositionibus, ut si vult cogitare de Chimaera, tunc dispositionem per quam cogitat de Chimaera fabricat ex dispositionibus accidentalibus, ut cogitat de cauda draconis et capite virgineo et cetera.

Et sic etiam si vult cogitare de Sorte vel lapide et sic de aliis et tales species dantur universales, ut quod ego cogito de homine et de nullo singulari, distincte tunc ego habeo speciem universalem per quam cogito de huiusmodi re et sic etiam sunt habitus universales <id est> promptitudines ad cogitandum universaliter et actus animae ut quod ego actualiter^a universaliter intelligo vel cognosco quae hic supponuntur. *Et illud patet ex grammatica, logica, Scriptura, experientia certissima, cum testimonium | philosophantium docet idem.*

62r

Ut patet *Genesi 22*¹² *quando Deus praecepit Abrahae ut offerret Isaac, filium suum, super unum montem quem monstraret sibi*, in quo, secundum veram expositionem, non praecepit sibi quod offerat actualiter, sed quod habeat velle ad offerendum. Et hoc exsecutus est, tunc utique causa fuit quare non fuit sibi expressus mons, ita quod tunc habuit intentionem universalem de monte cum non scivit de aliquo singulari monte in quo esset oblaturus filium suum. Eodem modo habetur *Danielis 2*¹³ *quod Nabuchodonosor scivit quod habuit mirabile somnium et ignoravit usque ad detectionem Danielis quod somnium fuit illud*, ex quo patet quod habuit intentiones universales de somnio universali cum de nullo singulari. *Et idem patet de Fide quam Apostoli receperant de Christo quod unus eorum fuit traditurus eum et tamen nesciverant quis eorum fuit ille, ut patet Iohannis ultimo*,¹⁴ in quo notum est quod Apostoli habuerunt intentiones universales de aliquo illorum, de nullo tamen certo, igitur et cetera. *Et idem patet de multis articulis Fidei et in omni communicatione scientiae quod scientia dici-*

^a actualiter / -ter ? text.

¹² *Genesis 22,2.*

¹³ *Daniel 2,3.*

¹⁴ *Iohannes 21,20.*

tur de universalibus, ut dicit Philosophus quod de singularibus non est scientia, *sicut oportet protervos concedere velint nolint.*

Ulterius dicit: *Audivi tamen unum doctorem omnia talia signa communia negare, quia ut vere asseruit, nec actus nec habitus nec signa humana forent universalialia vel necessaria, nisi propter universalitatem et necessitatem ex parte rei. Et consequenter negavit omnem necessitatem propositionis de singularibus contingentibus, ut omnis homo est animal vel omne ens est necessario et sic de similibus illas negavit quod de quolibet singulari demonstrato non est verum dicere quod ille homo necessario est animal vel quod illud ens necessario est quolibet citra Deum demonstrato, quia quodlibet tale est singulare cum nullum sit universale ut ipse opinabatur. Et sic negaret quod illa propositio 'omnis homo est animal' esset universalis quia universalitas in signo solum capitur ab universalitate in re. Et quia nulla est universalitas in re, patet quod nulla est propositio universalis et sic de multis similibus. Sed tamen Fides, ratio et experientia et omnis ars et scientia obviant huic viae.*

Ideo, opposito eius supposito, pro praesenti dicitur secundo, ut supra, quod necesse est ponere res universales distinctas a singularibus et a signis. Et sic negatur minor argumenti facti, scilicet quod non sit dare communem hominem vel aliud universale quodcumque. Similiter negatur minor confirmationis eiusdem, scilicet quod Deus non cognoscit talem rem universalem. Immo Deus distincte scit omnem hominem esse animal et non scit omnem hominem esse animal singulare, ergo animal commune, quod communicatur omnibus hominibus et sic in aliis. Deus ergo distinctissime scit res universales et cognoscit sicut et beati in Patria et prius in ordine cognoscunt talia quam singularia, ut superius dictum est. Immo, ut alias ostendi, philosophi viantes habent distinctam notitiam de universalibus et confusam de singularibus. Et sic, quantumcumque penetraverint ad distinctam notitiam |
singularium, non diminuitur illa notitia universalium necessaria, sed manet continue eadem, licet disparis rationis. Non tamen sic quod illuminato^a intellectu creato ad noscendum distincte omnia singularia huius

^a illuminato ego corr. / illuminata text.

universalis, ita quod si intellectus ad tantum esset illuminatus, quod distincte sciret quemlibet singularem in genere esse calidum propter hoc non cessaret illa notitia universalis qua cognosco omnem ignem esse calidum nec diminuitur sed manet continue, licet sit disparis rationis, ut quod primo <habeo> notitiam confusam, id est simul fusam, omnium singularium in hoc quod cognosco vel scio omnem ignem esse calidum. Si tunc post hoc cognoscerem de quolibet singulari igne quod est calidus, aequè bene habeo notitiam universalem de hoc quod omnis ignis est calidus et prius habui notitiam confusam de quolibet universali et iam habeo distinctam. Propter^a hoc est disparis rationis. Sic etiam capiendo illam: ‘instans^b est’. *Illa non desineret esse perpetuo^c necessaria, quia si posset desinere esse necessaria vel quaecumque alia similis, tunc in omni scientia naturali de universali singularium^d corruptibilia non foret nisi illusio^e hominum confuse concipientium, cum, eis illuminatis ad veram scientiam, cognoscerent oppositam veritatem. Et sic foret falsum quod semper erit instans cum Deus hoc non scit, sic etiam nec requireretur ad hoc quod Adam sit quod homo sit et sic de veritatibus famosis prius assumptis, quod nimis confunderet scholam scientiae, igitur et cetera.*

Deus ergo, secundum sanctos, nihil cognoscit confuse sed omnia distincte, et habet distinctissimas ideas de universalibus et alias de singularibus secundum numerum eorum. Et nec hoc superfluit cum singularia non possunt esse sine^f universalibus, nec Deus sine illis potest quicquam facere vel conservare, nec scientia humana fundari vel ordo naturae secundum eius regulas sustineri, ut saepius superius argutum est et declaratum. Faciat ergo adversarius quod sit hoc instans sine hoc quod prius naturaliter^g sit instans, aut quod non semper est instans et

^a Propter ego *coni.* / |.pp.| *text.*

^b Instans ego *corr.* / In instans *text.*

^c perpetuo ego *corr.* / perpetue *text.*

^d singularium / eorum *add., sed cancell. text.*

^e illusio ego *corr.* / conclusio *text.*

^f sine / *interl.*

^g naturaliter / *interl.*

tunc consentiam sibi, quod destruxit universalia realia praeter signa et conceptus, sed quia non potuit, indeclinabile mansit et cetera.

Ulterius conceditur quod actus animae saepe versantur confuse circa singularia et tamen est dare universalia superiora ipsis singularibus confuse cognitis, quae quidem universalia distincte noscuntur.

Pro quo nota quod singularia omnia possibilis habent esse in toto universali sicut partes integrales in suo toto integrali. Quando ergo concipiuntur singularia simul confusa in toto universali, tunc concipiuntur confuse. Et sic illa notitia confusa terminatur ad singularia et tunc aliquam habent notitiam qui sic cognoscunt singularia de universali illorum singularium. Et sic stat utrumque cognosci, scilicet et singularia confuse, et totum universale eorum, tamen secundum diversas eorum notitias, et singularia confuse universalis autem distincte. Oportet ergo dare rem quae causat causantem illam distinctam notitiam de universali, sicut singularia confuse causant confusam notitiam, ut exempli gratia, ego scio pisces marinos esse cum species rerum sint aeternae et sciendo pisces talem esse scio singularem piscem, quia destructis primis substantiis et cetera. Et sciendo singularem piscem esse, scio illum piscem vel illum et sic de aliis esse. Et modernus sophista nescit dicere quomodo res sit illum piscem vel illum et sic de aliis esse illud^a disiunctum. Ponens autem universalis dat quid est illum piscem vel illum piscem esse quod est illa veritas communis omnibus piscibus singularibus. Et sic habendo notitiam de pisce, habetur notitia distincta de universali et cum hoc confusa de singularibus piscibus, qui sunt confusi, id est simul fusi, in pisce universali. *Sic etiam quando confuse promittitur denarius, tunc ille denarius qui debet dari promittitur, quem tamen Deus distinctissime noscit, licet tu ignores. Si ergo unus in truffa contrahit cum alio promittendo sibi denarium,^b in omni tali contractu est dare commune aggregatum accidentale citra speciem quod ipse cognoscit et distincte intendit, quia quantumcumque*

^a illud ego corr. / Illud text.

^b denarium ego corr. / denaris text.

ex truffa vel false promittit dare denarium semper phantasia operatur quae versatur circa exteriora accidentalia. Ita quod talis habet intentiones universales de communi accidentali aggregato ut de forma vel de figura denarii et sic per illusionem credit quod vel promittat et truffat se ipsum et certe sic promittendo promittit denarium^a universalem, licet *in communi intenduntur multa singularia confuse*. Tamen *quantitas^b promissionis aut intentionis non nude attenditur penes illa*, scilicet penes singularia confusa, *sed cum hoc, penes modum^c intendentis, ut quia sic illudens aut false promittens, vage intendit multa et aliquid debet reddere quod datum legitime, est legitime promissum, licet in confuso. Et tale iudicium sicut et suum superius prodest praxi*. Si autem dicit^d aliquis tamen universalis denarius^e non potest promitti quia si a promittente datur denarius recipienti qui etiam habeat unum denarium, non datur denarius^f universalis, cum prius habeat ipsum. Igitur sicut non potest universalis denarius dari, ita nec promitti. Quod negando totum et dicitur quod datur universalis denarius sicut et promittitur et sic si ter datur denarius^g singularis, datur eo ipso denarius^h universalis, sed multiplicius datur si ter datur, quam si solum semel datur, sic etiam recipiens habendo denariumⁱ unum habet universalem denarium^j et si dantur sibi duo datur universalis denarius^k et sic multiplicius habet vel possidet denarium universalem possidendo duos singulares quam possidendo unum solum. *Verumtamen conceditur quod omnis operatio practica est singularium*, ut generatio, agere, pati, corrumpi, currere,

^a denarium *ego corr.* / denaris *text.*

^b quantitas *ego corr.* / qnitas/ *text.*

^c modum *ego corr.* / modus *text.*

^d dicit *ego con.* / dicens *text.*

^e denarius *ego corr.* / denaris *text.*

^f denarius *ego corr.* / denaris *text.*

^g denarius *ego corr.* / denaris *text.*

^h denarius *ego corr.* / denaris *text.*

ⁱ denarium *ego corr.* / denaris *text.*

^j denarium *ego corr.* / denaris *text.*

^k denarium *ego corr.* / denaris *text.*

legere et sic de aliis, quia talibus non indigent universalia propter^a ipsorum nobilitatem. Universalia enim non agunt nec generantur, cum *Deus appropriate creat universalia*, ipsa tamen faciunt cursum, lectionem et sic de multis actibus accidentalibus quae faciunt singularia cum sint causae singularium et singularia illorum actuum et quia quidquid est causa causae est causa causati. Igitur, sicut Deus facit omnem operationem quam creatura operatur ex eadem causa. Et sic
 63v habetur differentia inter agere et facere | quia agere solum singularibus appropriate debetur, facere autem universalibus. Etiam materia prima est bene causa effectus, sed non agens cum nullius sit activitatis, igitur et cetera.

Sed difficultas est quando est dare universale terminans universalem notitiam et quando non.

Pro illo autem oportet attendere ad quattuor genera signorum ad suppositionem personalem limitantium. Primum genus ut praedicata significantia actus solum suppositorum, ut ‘currit’, ‘legit’. Illa limitant ad suppositionem personalem ut superius patuit. Secundum genus ut sunt signa propria: ‘aliquis’, ‘alter’, ‘quidam’, ‘quoddam’ et sic de aliis. Tertium genus ut termini significantes individualitates seu singularitates ut sunt illi termini: ‘individuum’, ‘singulare’, ‘persona’ et sic de aliis. Quartum genus ut nomina propria ut ‘Sor’, ‘Plato’ et sic de aliis et pronomina singularia.

Secundo oportet attendere ad rationem univocam secundum quam universale huiusmodi communicaretur multis suppositis ut si persona debet esse universale, videri debet, quae est ratio univoca secundum quam praedicatur vel communicatur eis et quia ratio personalitatis est singularitas, ut patet ex descriptione eius quae non potest competere multis univoce, ut superius argutum est. Patet quod non sit universale et sic etiam de singulari et individuo et eis similibus.

His habitis possumus secure asserere quod inventum est universale ut omne instans^b temporis convenit cum quolibet in hoc quod sit pars

^a propter / /pp/ text.

^b instans *ego corr.* / in instans text.

individualis temporis, cum tempus componitur ex instantibus sicut continuum ex non quantis seu ex punctis, ut patet late in tractatu nono Wykleff *De speciebus hypotheticarum*,¹⁵ ubi multae materiae huius tractatus et aliorum plurimum late pertractantur. Redeundo dicit *quod est dare instans commune, quod oportet semper esse. Ideo, ut saepe dixi, cum Deus nedum^a semper scit instans esse, sed scit semper instans^b esse, cum tu scis quod hoc est veritas. Patet quod oportet dare cognitum a Deo ista notitia quod oportet esse commune instans esse, ut aliud est me scire instans^c esse et aliud me scire illud instans^d esse. Ergo aliud est scitum instans^e esse et aliud hoc instans^f esse, quorum primum est universale, aliud vero singulare, quia stat esse unam scientiam distinctam perpetuam quoad obiectum, cum semper est instans quod est obiectum illius scientiae. Aliam vero stat esse instantaneam solum pro obiecto, cum illud instans^g singulare est solum instantaneum. Et cum non sit ratio tantae diversitatis nisi ex parte signati, relinquitur quod instans esse est veritas perpetua, sed hoc instans esse veritas solum instantanea et cetera. Nec valet fingere quod haec propositio 'instans est' significat instans esse, sed non est dare quid aut qualiter significat, ut dicunt moderni sophistae quia convertibilis cum ipsa significat aliquid et est dare illud quod significat, quia sicut ipsa significat, ita Deus scit necessario esse et quia Deus scit necessario instans^h esse, ergo ipsa significat necessario instansⁱ esse, cum sit necessaria, igitur et cetera.*

Ulterius conceditur quod necessario alterum illorum est verum demonstrando illa: 'tu es', <et> 'tu non es' | etsi gravatur difficultas per hoc 64r

^a nedum *ego corr.* / nondum *text.*

^b instans *ego corr.* / in instans *text.*

^c instans *ego corr.* / in instans *text.*

^d instans *ego corr.* / in instans *text.*

^e instans *ego corr.* / in instans *text.*

^f instans *ego corr.* / in instans *text.*

^g instans *ego corr.* / in instans *text.*

^h instans *ego corr.* / in instans *text.*

ⁱ instans *ego corr.* / in instans *text.*

¹⁵ Wyclif, Iohannes, *De speciebus hypotheticarum*, tract. 9, in: *De logica*, vol. III, cap. WLW X, p. 159 sq. (10/15–16: quod instans est pars temporis).

quod absolute necessario alterum illorum est verum et tamen neutrum illorum est illud.

Pro quo notandum est quod necessarium est quod ‘tu es vel tu non es’, cum non potest non esse. Et conceditur uno modo quod alterum illorum est necessario, scilicet ‘tu es’ quia est verum necessarium ex suppositione et quia quodlibet tale est necessarium, igitur et cetera. Antecedens pro prima^a parte patet quia si est verum quod tu es, tunc est necessarium verum quod tu es, cum non potest non esse. Sed minor probatur quia omnis condicionata necessitas est necessitas, cum non potest non esse, ut patet in singulis. Capienda enim ista: ‘Si tu curris, tu moveris’, illud est necessarium ex condicione et illud non potest non esse, quia Deus non potest facere, quin si tu curris, tu moveris, ut patet bene nutrito in logica. Et quia omne necessarium ex condicione est necessitas condicionata, sequitur quod omnis talis est necessitas. Patet ergo quod necessarium est alterum illorum. Altero modo dicitur quod non necessarium est alterum illorum, quia si est alterum illorum, tunc est de numero illorum et sic numerus illorum est, et per consequens illa sunt. Nihil enim^b potest esse de numero illorum, quorum unum non potest succedere aliud, nec possunt simul esse, ut patet de istis: ‘me sedere’ et ‘me non sedere’ et sic negatur illa: alterum illorum est, demonstrando contradicta, quia illa non possunt esse quia nec simul nec successive. Negatio enim non incipit nec desinit esse; probatur quia nec quando est, nec quando non est. Igitur <et cetera>. Antecedens probatur: ut si verum est me non esse vel me non sedere, tunc ab aeterno est verum et in aeternum, et per consequens non inceptit nec desinit. Si autem non est verum me non esse, tunc iterum non incipit nec desinit. Et sic si semel est verum me esse, semper est verum dicere quod ego sum. Et sic numquam est verum quod ego non sum, licet ante generationem meam est verum quod ego non sum tunc, vel pro illa mensura. Non tamen est verum quod

^a pro prima *ego corr.* / *propria text.*

^b Nihil enim ? / *lectio incerta*

ego non sum. Unde si dicitur tamen absolute est necessarium quod tu es vel tu non es, conceditur et dicitur quod neutrum illorum est illud formaliter, quia nec te esse est necessarium absolute, nec te non esse, licet enim te esse est necessarium absolute quia est ens esse quod est sic necessarium, non tamen est formaliter illud, sed secundum essentiam.

Et ulterius dicitur quod falsum est quod semper est alterum illorum demonstratorum, scilicet te esse vel te non esse. Probatur sic: quia antequam ego non fui, tunc nec fuit me esse, nec fuit me non esse. Probatur quod non secundum, quia negatio non potest incipere nec desinere esse, ut superius dictum est,^a ut si verum est me non esse,^b tunc verum est me non esse pro mensura et ergo pro nulla mensura. Et quia pro aliqua mensura non est verum me non esse, quia postquam ego sum generatus, ergo sequitur quod non potest dici quod antequam ego fui fuit me non esse, igitur et cetera. Sed quod non fuit me esse probatur quia si fuit | me esse antequam fui, tunc Deus scivit me esse, et per consequens est verum me esse. Et sic ego essem antequam essem, quod est impossibile, etiam semper capiendum esse pro existere quia de alio esse hic non est cura et sic contradictoria esse simul falsa pro aliqua mensura. Non tamen conceditur ea esse falsa ut conceditur materiam primam esse informem pro aliqua mensura, non tamen conceditur eam esse informem sic et hic.

Uterius dicitur: *Sed illa veritas non est alterum illorum* notata illa veritate, cum <tu> es vel tu non es, quae non est alterum illorum, nec causatur ab eis, cum illud disiunctum fit absolute necessarium, sed neutrum illorum est absolute necessarium, ut patet intuenti. Et sic, si dicitur semper est illa disiunctiva veritas, scilicet ‘me esse vel me non esse’, verum dicitur, sed si dicatur quod semper est alterum illorum, falsum dicitur, cum ante me esse non fuit te non esse, cum numquam fuit. Etiam quia propositio tunc formata fuisset vera. Immo, verum

^a est / corr. ex esse text.

^b esse / incipere nec desinere esse ut superius dictum est add., sed cancell.

fuisset tunc quod nunc est ita quod tu es vel tu non es et tamen nec est nunc quod tu es nec est nunc quod tu non es demonstrato tempore ante tui generationem, ut superius argutum est, licet bene verum est quod tu nunc non es.

Ex eodem modo dicitur de hoc sophismate: *Absolute necessario est aliquod contingens ad utrumlibet* est difficultas, quia argumenta sunt pro et contra. Et probatur primo quod sit verum, quia non potest non esse quin aliquod contingens ad utrumlibet est, ergo necessario contingens ad utrumlibet est. Antecedens probatur quia si potest esse, ponamus quod non sit contingens ad utrumlibet, tunc verum est quod non est contingens ad utrumlibet. Quaeritur ergo, utrum illud verum est verum necessarium vel verum contingens? Si primum, sequitur quod numquam fuit aliquod contingens ad utrumlibet cum sit necessarium quod non est contingens ad utrumlibet, quod est contra experientiam. Igitur non potest dici primum. Sed quod non secundum, scilicet verum contingens quia est contra casum quia positum fuit, quod non sit contingens ad utrumlibet. Igitur secundum non potest dici, et per consequens videtur^a hinc veritatem. Arguitur etiam quod sit falsum quia necessarium absolute est quod non potest non esse. Si ergo illud est contingens quod potest non esse, sequitur contradictio, scilicet quod idem potest non esse et non potest non esse, quod est impossibile. Igitur sophisma est falsum. Responditur^b quod sophisma est falsum propter argutum iam factum. Et etiam ex hoc quod ly 'aliquod' limitat ad supponendum pro certo contingente singulari, ut superius argutum est, quia nullum tale est absolute necessarium esse. Sequitur quod sophisma est falsum. Potest etiam illud sophisma induere sensum unum verum^c disiunctum sic quod sit sensus: absolute necessario est aliquod contingens ad utrumlibet, id est illud contingens vel illud et sic de aliis, qui tamen est impertinens ut superius dictum est de ista

^a videtur ? / vi... / text.

^b Responditur ego con. / ? text.

^c verum / interl.

quod ‘omnis persona est persona’, quod induit illum sensum quod illa persona vel illa, et sic de aliis, est illa persona vel illa persona et sic de aliis. Sic etiam de ista. | Alio modo potest verificari illud sophisma pro multis volitionibus contingentibus^a in mente divina. Et sic ly ‘aliquod contingens’ significat aequivoce contingens^b in creaturis et contingens in Creatore. Sed tunc ad argumentum in oppositum dicitur concedendo quod nullum est contingens ad utrumlibet verificando pro contingentibus in creaturis. Et cum est, conceditur quod aliquod est contingens ad utrumlibet, verificando de contingente ad utrumlibet in mente divina, quia est aequivocatio et quando ulterius arguitur: illud verum, scilicet nullum contingens ad utrumlibet esse vel est contingens vel necessarium, dicitur quod contingens et quando dicitur: ergo contingens ad utrumlibet est, conceditur et tamen nullum contingens est per causam, conceditur utraque quia in aequivocis non est contradictio. 65r

Ex¹⁶ istis patet, descendendo ad difficultatem

Hic Magister vult dicere quod admittendo vulgarem modum loquendi, scilicet quod communiter conceditur quod omnis homo est individuum et quod omnis res est singularis – itaque sit sensus disiunctus sic: quod omnis homo est hoc individuum vel hoc vel hoc et sic de aliis, et sensus secundae est quod omnis res est hoc vel hoc vel hoc et sic de aliis, et per consequens illud singulare vel illud et sic de aliis; illo admissio respondetur alio modo ad sophismata et *ad argumentum factum in principio sexti capituli*.

Non enim sequitur: nulla res singularis est universalis, omnis res est^c res singularis, ergo nulla res est universalis. Negatur consequen-

^a contingentibus *ego coni.* / contin- ? *supra ras. text.*

^b contingens *ego coni.* / -s ? *supra ras. text*

^c est / hoc *add., sed cancell. text.*

¹⁶ *Du 174/585.*

tia, sed oporteret addi 'formaliter' in minori, si deberet valere consequentia ut sic: nulla res singularis est universalis, omnis res est formaliter res singularis, ergo et cetera, et sic negabitur minor argumenti quia multae sunt res universales quae non sunt formaliter res singulares, ut species humana non est aliquod individuum formaliter, quia tunc communicabilitas pluribus esset^a incommunicabilitas pluribus, ut superius argutum est et sic de aliis naturis specificis vel aliis. Si autem minor primi argumenti niteretur sic probari quia omnis homo est singularis et per idem omnis res, ergo et cetera, dicitur quod hoc non oportet, concesso illo quod omnis hoc^b est singularis secundum vulgarem modum loquendi. Et causa est illa *quia hoc transcendens res sicut et genera debent^c distribui pro generibus vel speciebus contentis sicut et pro individuis*. Et quia falsum est quod tales res universales sunt formaliter res singulares, sequitur quod minor est falsa.

Alio modo dicitur quod argumentum non valet propter illam causam, quia est aequivocatio in distributione, ut quod in maiori fit distributio personalis, id est pro personis vel pro singularibus tantum, sed in minori fit distributio tam pro universalibus quam pro^d singularibus. Et propter hoc videtur consequentia non valere. Si autem fieret distributio uniformis, tunc consequentia esset bona, sed debet concludi sic^e quod nulla res singularis est universalis. Et hoc est verum et datur instantia in simili,^f ubi non sequitur ut hic: *omnis res increata est aliqua persona divina, omnis Trinitas increata est aliqua res increata, ergo omnis Trinitas increata est aliqua Persona divina, cum maior^g a pari sit vera*, sicut *verum est quod omne animal est individuum* in sensu disiunctivo sic quod omnis illa res increata vel illa vel illa est illa Persona divi-

^a esset / id est *add. ?*, *interl.*

^b hoc ? / *corr. e homo ? text.*

^c debent / de simili ? *add.*, *sed cancel. text.*

^d *supra pro aliquid illeg.*

^e *supra sic scr. / a o / ? text.*

^f *supra simili aliquid illeg.*

^g maior / sit ? *add. interl.*

na vel illa vel illa. Quia si | non est verum, tunc^a oporteret concedere 65v
 quod plures quam tres essent res increatae. Si non omnis res increata
 est illa Persona vel illa vel illa, tunc aliqua est res increata quae non est
 aliqua illarum trium et illa erit quarta, quod est inconveniens ponere.
 Igitur sequitur maiorem esse veram. Similiter probatur quod minor est
 vera, scilicet quod omnis Trinitas increata est aliqua res increata, quia
 unica est Trinitas increata et illa est essentia increata, quia essentia
 divina, ergo aliqua res increata. Sed quod consequens sit falsum, scili-
 cet quod omnis Trinitas increata est aliqua Persona divina, patet quia
 nec illa Trinitas est Pater nec Filius et cetera, et ergo non est aliqua
 persona, sed est Personae tres, igitur et cetera.

Nota: Causa quare illud argumentum non valet est illa, quia est
 dispar distributio et suppositio terminorum, sicut et in priori logicali
 argumento. Nam in maiori: illa omnis res increata est aliqua Persona
 increata, ly 'res increata' supponit personaliter et distribuitur solum
 pro Personis, sic quod sit sensus ille: omnis Pater vel Filius vel Spiri-
 tus sanctus est aliqua Persona divina. Et in minori: illa omnis Trinitas
 increata est aliqua res increata, ibi ly 'res increata'^b supponit simpli-
 citer pro natura divina increata, sic quod sit sensus: omnis Trinitas
 increata est essentia divina increata. Et sic propter illam disparitatem
 suppositionis argumentum illud non valet. Sic etiam in argumento
 logicali est ille defectus, quando arguitur: nulla res singularis est uni-
 versalis, omnis res est res singularis, ergo nulla res est universalis,
 et propter praedictas causas non valet argumentum. *Et conformiter
 potest tolli paralogismus in quocumque modo figurae formatus, ut sic
 arguendo: nulla Persona est Trinitas, omnis res increata est Persona, ergo
 nulla res increata est Trinitas, ubi patet quod conclusio est impossibilis
 pro essentia divina cum talis sit res increata et est Persona. Et antece-
 dens est verum. Igitur solvitur istud argutum sicut prius logicale, et
 ita arguendo de formis aliis sophisticis in quocumque modo alicuius*

^a tunc ego coni. / sunt ? text.

^b increata / interl.

figurae. Non enim est possibile formam deficere in materia increata, nisi etiam daretur defectus in materia creata, ponendo universalialia ut humanitate communi et talibus suppositis quod est vestigium Trinitatis benedictae. Et ergo non est dubium quin si aliqua argumenta procedunt contra materiam universalium, etiam similia possunt fieri contra Trinitatem increatam. Et *in materia creata relucet vestigium Trinitatis benedictae per quod ad ipsam credendam possumus manuduci ut est multa similitudo* inter naturam humanam et naturam divinam, sed etiam magna dissimilitudo, ut patuit late quinto capitulo. *Ideo, notitia universalium est gradus praecipuus scalae sapientiae ad indagandum veritates absconditas. Et sic credo quod illa est ratio quare Deus non permittit scholam de universalibus totum deficere.*

66r Ulterius dicit: *Si enim in altissima Trinitate Pater est omne illud quod est Filius, quia omnis essentia divina vel substantia quae est Filius, quid mirum^a si homo sit unum idem quod est asinus, quia natura vel substantia generalis quae est animalitas communis | omnibus animalibus. Unde pueri et bestiae noscunt naturaliter genera accidentium, ut patet de singulis, suas tamen species ignorando. Oportet ergo dare quid terminat illas notitias et non dabitur nisi natura generalis communis. Sic etiam noscunt prius species accidentium quam individua, et illam notitiam non terminat nisi communis natura specifica, igitur <et cetera>.*

Sed ad huc replicatur tripliciter contra dicta. Videtur enim primo sequi formaliter: si animal est, omne animal est, et si sic <tunc> aliquod animal est, ergo a primo animal est, ergo aliquod animal est, et etiam quia idem contradicit indefinitae et particulari ut illa: ‘nullum animal est’ contradicit isti: ‘aliquod animal est’ et etiam isti: ‘animal est’. Ideo dicunt regulae pueriles quod indefinita et particularis convertuntur. Et prima consequentia non negabitur cum in per se praedicationibus non refert universaliter vel personaliter enuntiare ut communiter dicitur in materia naturali indefinita et universalis convertuntur et etiam quia dato opposito consequentis illius: omne animal est, oporteret concedere

^a mirum ego corr. / miri text.

quod aliquod animal est, et aliquod animal non est. Sed cum negativa illa non potest verificari nisi ex hoc quod nullum animal est, ut patet in tractatu De probationibus propositionum,¹⁷ sequitur contradictio. Capiendo enim illam: 'aliquod animal non est', illa non potest probari sic: hoc non est et hoc est aliquod animal, ergo nec sic: hoc non est et hoc est, fuit vel erit aliquod animal, ergo aliquod animal non est, quia per idem foret falsum quod omne animal est, quod est inconueniens, igitur et cetera.

Hic dicitur quod *possibile est esse animal sine hoc quod sint plura animalia* et etiam quia illud signum 'omne' ad numerum distribuit pro tribus iuxta illud Iⁱ De caelo:¹⁸ *omnia super tria ponimus*. Et sic negatur prima consequentia, scilicet animal est, ergo omne animal est, quia stat quod sit unicum animal. Et tunc antecedens erit verum et consequens falsum. Et sic etiam negaretur quod omnis Deus est cum non sit distributio pro tribus, sed concederetur quod omne quod Deus^a est Deus est. Et etiam quia *prius naturaliter est animal esse quam omne animal esse*, et ergo non valet argumentum sed potius econverso, *licet destructis primis substantiis impossibile est aliquid aliorum remanere. Tamen non destructis istis demonstrando certas substantias, impossibile est quod aliquid aliorum remaneat*, scilicet universale, quia stat quod in aliis primis substantiis remaneat.

Sed plus attendendo ad difficultatem dicitur quod tales termini communes sine limitatione ut 'animal', 'homo', 'substantia' et sic de aliis, possunt indifferenter limitate significare naturam communem quam logici vocant 'quale quid' et metaphysici 'substantialem qualitatem' et grammatici 'appellativam qualitatem' vel etiam possunt significare naturam singularem quam logici vocant 'hoc aliquid' et grammatici 'propriam qualitatem'. Et ille modus significandi est satis aequivocus. Praedicata autem personalia ut 'currit', 'legit' et sic de aliis, | quae 66v

^a Deus ego coni. | illeg.

¹⁷ Wyclif, Iohannes, *De logica*, vol. I, cap. WLW V, p. 100 sq.

¹⁸ Aristoteles, *De caelo*, lib. I, Av V/65A, Bk 278b21 sq.

significant actus qui solum singularibus debentur *vel etiam* praedicata *communia* quae possunt competere personis et naturis communibus^a *vel etiam signa universalia vel particularia et nomina primae intentionis vel secundae, limitant ad suppositiones personales vel simplices, ut patet diligenter scrutanti. Conceditur ergo ulterius quod si animal est, tunc aliquod animal est, sed non conceditur si animal communicatur omni animali quod ergo aliquod animal communicatur omni animali, sed econtra. Et sic ille terminus 'aliquod animal' est analogice inferior ad illum terminum 'animal', ut post patebit. Et sic patet ex detectione aequivocationis quomodo sunt signanda contradictoria et convertibilia et ad quem sensum puerorum principia debent intelligi considerando diligenter de quibuslibet principiis et cetera.*

Secundo¹⁹ obicitur per hoc quod tantum aliquod animal est animal

Istud est argumentum secundum per quod arguit contra prius dicta sic: *Tantum aliquod animal est animal, igitur omne animal est aliquod animal.* Consequentia tenet ab exclusiva ad universalem, sed *antece-dens patet sic per communes exponentes: aliquod animal est animal, et nihil aliud quam aliquod animal est animal, igitur <et cetera>. Nam, si aliud quam aliquod animal est animal, tunc aliud quam aliquod animal singulare est animal. Et quia signum alietatis distribuit universaliter pro omni significato, sensus esset quod aliud quam quodlibet singulare^b animal est animal, nec etiam omne animal, cum tale non sit aliud quam singulare quia non alia essentia sed potius eadem. Ergo videtur quod est concedendum quod omne animal est aliquod animal, ut patet per exponentes et per inducentes quae inferunt^c dandam universalem et non aliam quam illam. Sicut ergo non oportet: si omne animal est ali-*

^a communibus / ita add. ? interl.

^b singulare / interl.

^c inferunt / a add., sed cancell. text.

¹⁹ Du 178/682.

quod animal, ut iam probatum est, quod ergo aliquod animal sit quod esset omne animal, sic etiam non oportet: si omnis homo est animal, quod sit dandum animal commune quod sit omnis homo. *Ex quo videtur non oportere ponere universalia praeter signa, igitur et cetera.*

Hic dicitur quod *exclusiva assumpta est falsa* et negatur secunda exponens, scilicet aliud quam aliquod singulare animal est animal, quia genus animalis est animal et non est aliud quam aliquod singulare animal cum sit omnia singularia animalia, sicut conceditur quod species humana est aliud quam Sor, quia est Plato, qui est aliud quam Sor. Non tamen oportet quod non sit Sor, sic etiam conceditur quod Sor est prius naturaliter Sorte, quia species humana, quae est naturaliter prius Sorte, non tamen est prius se ipso, sic etiam hic. Tamen, admittendo vulgarem modum loquendi illa exclusiva potest esse vera in sensu disiuncto sic, quod ‘tantum hoc animal vel hoc animal vel hoc, et sic de aliis, est animal’. Sicut *concedebatur quod omnis homo est aliquod animal*, tamen dicit quod *nec natura singularis nec natura specialissima^a est natura generalis* ad illum sensum quod esse naturam singularem non est esse naturam generalem, nec esse naturam specialem, *cum formae illae omnes distinguuntur formaliter*, cum una non est formaliter alia, quia humanitas non est animalitas formaliter necnon essentialiter, cum sunt eadem essentia. Ulterius *conceditur quod omnis homo est aliquod animal.*

Pro quo nota quod genus animalis est unum | totum et habet partes 67r
subiectivas multas ut speciem humanam, asininam et sic de aliis pro quibus potest distribui. Et tunc ly ‘aliquod’ potest limitare illum terminum ‘animal’ ad standum pro parte subiectiva ut pro specie humana vel alia et ad illum sensum quod omnis homo est aliquod animal, scilicet species humana, quae est^b pars animalis generis. Sed non conceditur quod omne animal est aliquod animal, quia ibi ‘animal’ distribuitur pro omnibus partibus et pro singulis generum et pro generibus

^a specialissima *ego corr.* / specialis *text.*

^b est *ego coni.* / ? *text.*

singulorum. Et quia falsum est quod omnia talia sunt aliquod animal, igitur et cetera, tunc ad argumentum de inducentibus, quando arguitur: hoc animal est aliquod animal, et hoc animal est aliquod animal et sic de aliis, ergo et cetera, dicitur quod illa singularia non inferunt illam universalem: omne animal est aliquod animal, sed illam: omne animal est aliqua res quae est animal, quia genus animalis, quod est omne animal, sicut *omne animal vivit, sic vivens est omne animal* cum commune sit cuilibet animali quod sit vivens et non est commune quod quodlibet sit aliquod vivens. Et sic idem est dicere vivens est omne animal, et vivit omne animal, et quia una est vera, ergo etiam et alia. *Et tamen falsum est quod aliquod animal sit omne vivens*, quia *universalia*, ut genera et species, *non vivunt* nec ratiocinantur, sed *sunt viventia* et rationabilia, quia inferiora quae sunt huiusmodi. Et sic universalia non agunt nec currunt nec legunt, sed bene causant actiones in singularibus et cursus et lectiones, sicut Deus, quia cuius est causa secunda, eiusdem est prima, igitur et cetera.

Uterius dicit: *Alias autem aequivocavi concedendo quod omne animal est aliquod animal, cum praedicatum supponit confuse tantum*, quod sit sensus disiunctus sic quod omne animal est hoc animal vel hoc animal et sic de aliis, ut supra declaratum est, et tunc non supponit pro natura generis. Et sic etiam quando fuit concessum quod uterque illorum est alter illorum ad sensum disiunctum et sic de aliis similibus, igitur et cetera. *Unde divisi suppositionem terminorum communium in suppositionem personalem et non personalem* suppositionem. ‘Personalem’^a voco quando terminus communis limitate supponit per praedicatum vel aliud verbum personale vel per syncategorema^b limitatum, ut patet in multis. Sed suppositionem *non personalem divisi in confusam tantum, sicut supponunt praedicata propositionum universalium, et in suppositionem <simplicem> quae est ubique, ubi terminus supponit pro re communi*. Et hoc dupliciter quia vel supponit pure pro illo communi quod ille terminus primo significat ut animal est genus,

^a Personalem ego coni. / ? text.

^b syncategorema / /sinkama/ text .

quia ille terminus 'animal' primo et primarie significat genus animalis, *vel supponit pro communi inferiori contento* sub illo quod secundario significat ut animal est species humana quia ille terminus 'animal' significat species specialissimas secundario et non primo. *Unde non sequitur: omnis homo est aliquod animal, ergo aliquod animal est omnis homo, quia ille terminus 'homo' confunditur solum quando ponitur post signum confundens, non autem quando primo ponitur a parte subiecti. Et ista | logica est pueris placentior et ubi prius fuit illud negatum* 67v *aequivocatum fuit, et decet philosophos pro veritatibus cognoscendis notare illam aequivocationem. Aliter enim non debite cognoscent.*

Tertio instatur contra prius dicta quod vel oportet declinare rationes superius factas ad^a probandum universalialia, vel declinare hanc logicam, vel tertio confiteri quod superfluit ponere universalialia praeter signa et conceptus. Cum enim conceditur quod omne animal est aliquod animal, quaeritur: Quid praedicatum primo significat? Si genus animalis, <tunc> quaeritur: Quare non conceditur quod aliquod animal communicatur omni animali, sicut genus animalis sic communicatur? Cum eadem est ratio de terminis conceptis confuse, ut Apostoli crediderunt in cena Domini quod unus eorum esset traditurus Christum, quaeritur ergo, quid terminavit notitiam eorum sic credendo. Vel oportet dare communem apostolum vel evidentialia factae superius non stabiliunt res communes.

Hic dicitur negando illam trimembrem divisionem assumptam. Pro quo notandum quod causa dissensionis in illa materia stat solum potius in variatione logicae quam in realitate, nam nemo concipit quod species humana vagatur in omni homine et agit vel denominatur praedicatis accidentalibus personalibus ut quicumque homo singularis, cum sit fatuum hoc concipere sed quod est quidditas cuiuslibet hominis et forma substantialis secundum quam quilibet homo est homo. Alii autem obstinati et rebelles logicae Scripturae volunt prius dicto modo intelligere et sic praecipitant per vias difficiles, nec sciunt se exbrigare. Dicitur ergo quod hoc praedicatum 'aliquod animal' significat primo et principaliter genus

^a ad / interl.

animalis, sed secundum rationem qua communicatur suis inferioribus et est singulum eorundem. Et secundum illam rationem secundum quam est singulum animalium genus animalis. Ut sic non communicatur omni animali, quia ut sic est partitum in singulas partes. Et ergo ut esset quaelibet pars sua communicaretur cuilibet, et per consequens quodlibet animal esset quodlibet animal, quod est absurdum dicere et impossibile, igitur et cetera. *Universalia ergo, secundum quod sunt res primae intentionis, id est ut sunt res singulares, tunc subiectantur praedicatis personalibus, id est quae debentur personis tantum.* Non tamen est verum quod universalia subiectantur talibus praedicatis ut substantia secunda, <quae> non suscipit contraria; sed cum sit unum in numero, tunc suscipit contraria, sic etiam^a hic dicitur.

Ulterius conceditur quod Apostoli nedum^b conceperunt communem apostolum, sicut est dare communem apostolatam, sed ipsi conceperunt se ipsos confuse omnes et singulos, et per consequens aggregatum ex omnibus illis et singulis. Et sic illud commune aggregatum unus ex eis vel esse unum ex eis, est quomodo cuilibet illorum et est posterius quam aliquis istorum. Et illud commune aggregatum ipsi conceperant.

68r *Et sic omnes philosophos oportet concedere sententiam rerum universalium, licet protervi inutiliter in logica variantur. Unde conceditur quod utraque illarum est aequae necessaria: 'Omne animal est aliquod animal' et 'Animal est', quia cum utraque | sit necessaria^c ex suppositione, licet <est> contingentissima apud Deum.* Et ut superius probatum est, quod est necessarium ex suppositione est necessarium, igitur et cetera. *Secunda autem^d veritas, scilicet animal est, est sempiterna, cum semper est quod animal est. Prior autem est successiva, habens partes quantitativas, scilicet singularia animalia, et hoc secundum eos qui ponunt, quod talia variant significationem secundum quod supposita cum tempore variantur, et cetera.*

^a etiam ego con. / in ? text.

^b nedum ego corr. / non dum text.

^c necessaria / omne animal est aliquod animal add., sed cancel. text.

^d autem / sscr. enim ? text.

◀Capitulum nonum▶

Consequens¹ est videre quomodo universalia et singularia et cetera

Istud est capitulum nonum in quo Magister vult determinare *quomodo universalia et singularia ponunt in numerum. Et primo de singularibus, quae praecedunt in nostra notitia universalia. Et arguitur sic iuxta prius dicta de homine aggregato. Sequitur quod positus duobus vel tribus hominibus, eo ipso^a ponerentur infiniti homines. Consequens est inconueniens, sed consequentia probatur, quia positus Petro et Paulo, ponuntur illi duo et tertius homo aggregatus ex his. Et eo ipso quod ponuntur illi tres, ponitur quartus ex his aggregatus et sic in infinitum. Nec dicitur ratio quare ex duobus resultat tertius aggregatus, quin per idem ex quibuscumque resultet alius aggregatus et sic non est status signandus, quia sic gratia exempli quod iam sit status, sic quod A sit aggregatum et ultra A non est aliud aggregatum ex A et aliquo alio, consequentia ex illis omnibus resultat homo praeter omnem hominem^b de illo numero et sic sine fine, igitur et cetera. Quantum ad illud negatur sequela seu conclusio, quia, licet ex duobus hominibus resultet tertius aggregatus, non tamen ex illis tribus consurgit quartus aggregatus, cum ille tertius resultans est illi duo homines, ut post patebit.*

Notandum^c tamen est pro illo termino 'numerus' quod quandoque accipitur pro numero numerante. Et sic credo quod sapientia Dei Patris, quae est Christus eius unigenitus in aeternum benedictus cum omnibus suis exemplaribus, est quadam propri etate primus numerus mensurans res singulas. Et illo modo saepe intelligit Beatus Augustinus cum aliis doctoribus illud dictum sapientis, Sapientiae 5° quod Deus omnia disponit in mensura, numero et pondere. Et sic accipiendo numerum est ipsa sapien-

^a ipso ego corr. / ipsi text.

^b hominem ego corr. / numerum text.

^c Notandum / Nota glossa marg.

¹ Du 183/3.

² Sapientia 11,21.

tia quam discimus. Et illo modo accipiendi numerum dicitur a pluribus anima esse numerus, cum sit numerus motus et aliarum rerum.

Secundo modo numerus accipitur pro numero numerato, id est pro multitudine rerum numeratarum. Et sic habet quotlibet gradus, quia quandoque largissime sumitur pro quibuscumque rebus re vel ratione distinctis. Et sic Ideae in Deo possunt dici numerus <et> secundarie res, quae realiter distinguuntur. Quandoque autem sumitur pro multitudine rerum tantum essentialiter distinctarum. Et ad illud sensum negant sancti Trinitatem benedictam ponere in numerum, cum omnes tres Personae | divinae sunt unica simplex et singularis essentia. Quandoque autem sumitur strictius pro multitudine substantiarum sensibilium, quae discontinuantur ab invicem. Et sic loquitur Philosophus V° Physicorum³ dicens quod ex divisione continui fit numerus in actu. Et sic de multis gradibus multitudinum, quibus numerus limitatur.

Sed tertio modo numerus sumitur pro forma, qua quaelibet multitudo numeratur et sic sumitur formaliter ut quaternarius vel trinarius formaliter et abstractive intellectus est quantitas discreta secundum quam substantiae dicuntur tres vel quattuor. Et ad illum sensum dicit Aristoteles II° De anima⁴ quod numerus est unum de sensibilibus communibus. Et sic loquitur IV° Physicorum, in tractatu de tempore,⁵ quod idem est, igitur et cetera.

Plus enim de textu materiae istius non habemus. Et ista bene studeamus. Sed quod ad tantum pervenimus reddamus gratiarum actiones Domino veritatis, qui est Deus gloriosus in saecula saeculorum. Benedictus Benedicens Benedictus Amen Amen Amen Explicit liber reverendissimi Magistri Iohannis dicti Wygleph

³ Aristoteles, *Physica*, lib. III, Av IV/118B, Bk 207b16 sq.

⁴ Aristoteles, *De anima*, lib. II, Av supplementum II/82F-83A, Bk 418a17-18.

⁵ Aristoteles, *Physica*, lib. IV, Av IV/202M-203A, Bk 223b4-6.

Index fontium

Anselmus

De divinitatis essentia Monologium

cap. 27, PL 158/180B	154
cap. 27, PL 158/180	101

De Incarnatione Verbi

cap. PL 2, PL 158/265B	153
------------------------------	-----

Liber de fide Trinitatis et de incarnatione Verbi

cap. 7, PL 158/278C	170
---------------------------	-----

Dialogus de veritate

cap. PL 13, PL 158/486A-B	213
---------------------------------	-----

Aristoteles

Categoriae

cap. 1, cap. Av 1/1, Av I-1/22 I, Bk 1a1-5	112
cap. Av et Ar 1, Av I-1/22I-M, Bk 1a1 sq.	88
cap. 3, cap. Av 1/3, Av I-1/25C, Bk 1b10-15	109
cap. Ar 5, tract. Av 2, Av I-1/26L, Bk 1b6-8	120
cap. 4, cap. Av 1/1, Av I-1/25K, Bk 1b25	110
cap. Ar 5, cap. Av 2/1, Av I-1/26G, Bk 2a11 sq.	264
cap. 5, Bk 2a12-13	86
cap. Ar 5, cap. Av 2/1, Av I-1/26G-H, Bk 2a12-19	244
cap. 5, cap. Av 2/1, Av I-1/26G et 27K, Bk 2a14-15 et Bk 3b15-16	107
cap. Ar 5, cap. Av 2/1, Av I-1/27K, Bk 3b15-16	183
cap. Ar 10, cap. Av 3/1, Av I-1/53C, Bk 12a37-38	224

De interpretatione

lib. I, cap. Ar 7, cap. Av 1/5, Av I-1/74M, Bk 17a38-39	244
lib. I, Av I-1/74M, Bk 17a38 sq.	167
lib II., cap. Av II/1, cap. Ar 10, Av I-1/83H sq., Bk 19b5 sq.	185

Analytica posteriora

lib. I, cap. Ar 2, cap. Av 2, Av I-2a/27B sq., Bk 71b9 sq.	160
lib. I, cap. Ar 2, cap. Av 2, Av I-2a/43F-44A, Bk 72a29	235
lib. I, Bk 73b5 sq.	83
lib. I, Av I-2a/315C-316A, Bk 83a31-35	123
(lib. I, Av I-2a/315C et 316A, Bk 83a35	203)
lib. I, Av I-2a/342c sq., Bk 85a13 sq.	203
lib. I, Av I-2a/374B-C, Bk 87a31	257
lib. II, cap. Ar 1, comm. Av 3, Av I-1/403D, Bk 89b29-30	233
lib. II, comm. Av 3, cap. Ar 1, Av I-2a/403D-E, Bk 89b33-35	139

Physica

lib. I, Av IV/7E, Bk 184a23-24	157
lib. I, Av IV/32A, Bk 189a30-32	85
lib. III, Av IV/118B, Bk 207b16 sq.	306
lib. IV, cap. Ar 8, cap. Av 2/4, Av IV/165D sq., Bk 216a27 sq.	161
lib. IV, Av IV/202M-203A, Bk 223b4-6	306

De caelo

lib. I, Av V/65A, Bk 278b21 sq.	299
--------------------------------------	-----

De generatione et corruptione

lib. II, Av V/389A, Bk 338b16-17	258
--	-----

De anima

lib. I, Av supplementum II/1A-C, Bk 402a1-3	256
lib. I, Av supplementum II/4A, Bk 402b7-8	118, 123, 130, 246
lib. II, Av supplementum II/ 67A sq., Bk 415a22 sq.	258
lib. II, Av supplementum II/82F-83A, Bk 418a17-18	306
lib. III, Av supplementum II/155F-156A, Bk 429b10-14	141, 223
lib. III, Av supplementum II/155F-156A, Bk 429b10-17	218

Metaphysica

lib. V, Av VIII/112C-D, Bk 1016a24-25	191
lib. V, Av VIII/ 117M <i>sq.</i> , Bk 1017b10 <i>sq.</i>	171
lib. V, Av VIII/117M, Bk 1017b23-26	173
lib. VII, A VIII/168L, Bk1031a15 <i>sq.</i>	215
lib. VII, Av VIII/168G-209C, Bk 1031a15-1041b33	118
lib. VII, Av VIII/168L, Bk 1031a17 <i>sq.</i>	217
lib. VII, Av VIII/170H, Bk 1031b18-22	179
lib. VII, Av VIII/197H, Bk 1038b10-12	180
lib. VIII, Av VIII/210B, Bk 1042a21-22	207
lib. VIII, Av VIII/215F, Bk 1043a34-35	183
lib. XII, Av VIII/299M, Bk 1070a13-14	136
lib. XII, Av VIII/311D, Bk 1071a18-21	179

Ethica Nicomachea

lib. IV, Av III/47A-63C, Bk 1119b22-1128b35	257
lib. IV, <i>non inveni</i>	210
lib. VI, Av III/82M-83A, Bk 1139b16-17	257

Ethica ad Eudemum

lib. I, Av III/196K <i>sq.</i> , Bk 1217b1 <i>sq.</i>	118
---	-----

Augustinus*Confessionum libri tredecim*

lib. V, PL 32/824	135
-------------------------	-----

De Vera Religione liber unus

cap. textus 9, cap. PL 46, PL 34/161-162.....	147
---	-----

Epistolae

PL 33/571	150
-----------------	-----

*Contra Maximinum Haereticum Arianorum Episcopum**libri duo*

lib. II, cap. 22, PL 42/795	245
-----------------------------------	-----

De Trinitate libri quindecim

lib. V, PL 42/922-924	101
lib. VII, PL 42/943 <i>sq.</i>	171

Averroes*In De anima*

lib. III, Av supplementum II/161F 130

In Physicam

lib. IV, Av IV/183E 182

In Metaphysicam

lib. IV, Av VIII/65L 248

lib. V, Av VIII/138F 169

lib. VII, Av VIII/157K-L 137

lib. VII, Av VIII/169D 144

lib. VII, Av VIII/169D *sq.* 215

lib. VII, Av VIII/171B 144, 180

lib. VII, Av VIII/171H 144

lib. VII, comm. textus 22, comm. Av 21,
Av VIII/171H-I 146lib. VII, Av VIII/207C *et* 207E 86

lib. VIII, Av VIII/210D 207

lib. VIII, comm. Av 4, Av VIII/211B 86

lib. X, Av VIII/255K 131

lib. X, Av VIII/260I-K 169

lib. XI, comm. Av 14, Av VIII/300K-M 85

Avicenna*Philosophia prima*

tract. V, cap. 1, AnL 227 177

Balbus, Iohannes*Catholicon*

pars 5, sub verbo 'praedico' 84

Boethius*Liber de divisione*PL 64/887D *sq.* 168*Quomodo substantiae in eo quod sint, bonae sint cum
non sint substantialia bona, liber, ad Joannem Diaconum
Ecclesiae Romanae*PL 64/1311 *sq.* 223

Ecclesia vide Missale Romanum**Denzinger, H.***Enchiridion symbolorum*

Symbolum 'Quicumque' pseudo-Athanasianum	
no. 75-76	270
no. 75-76,11	194
no. 75-76,37	91

Duns Scotus, Iohannes*Quaestiones in Libros IV Sententiarum*

lib. I, dist. II, quaest. 7, JDSOO 5-1/346	244
--	-----

Missale Romanum

Canon Missae, Simili modo	244
---------------------------------	-----

Eustratius*Aristotelis ... Ethicorum ... libri ... cum Eustratii...*

lib. textus II, lib. Eimn I, Eimn22a-23b	123
--	-----

Grosseteste, Robertus*Commentarius in Posteriorum Analyticorum Libros*

lib. I, cap. 7, GPA 139/106-142/157	119
<i>Super De divinis nominibus, liber ineditus</i>	205

Heytesbury, Guillelmus*Sophismata*

<i>non inveni</i>	181
-------------------------	-----

Petrus Hispanus*Summulae logicales*

cap. de causis et modis figurae dictionis, pag. PH 143	183
cap. de propositione, par. PH 7, pag. PH 3, rigae 23-24	162
cap. de verbo, par. PH 5, pag. PH 3	114

Porphyrius*Isagoge*

(Av I-1/2L	103)
Av I-1/6A	146
(Av I-1/6A	170)

Pseudo-Aristoteles*De causis*

prop. Pattin 54, no. 37-38	218
----------------------------------	-----

Pseudo-Augustinus*Contra Felicianum Arianum De Unitate Trinitatis liber unus*

cap. PL 3, PL 42/1159	147
-----------------------------	-----

Pseudo-Porretanus, Gilbertus*Liber de sex principiis*

Av I-1/64A sq.	96
Av I-1/64K, PLsp 20	182

Scriptura sacra*Genesis*

1,24	137
22,2	285

Psalmi

50(51),6	97
50(51),8	153
110(111),2	96, 257
145(146),7	248
148,6	116

Ecclesiastes

1,9-10	93
--------------	----

Sapientia

11,21	205
-------------	-----

Ecclesiasticus

18,1	226
------------	-----

<i>Daniel</i>	
2,3	285
<i>Zacharias</i>	
8,19	153
<i>Matthaeus</i>	
19,29	251
22,37-38	254
25,14	266
<i>Marcus</i>	
10,29-30	253
<i>Lucas</i>	
10,30	265
14,16	266
<i>Iohannes</i>	
1,1-4	145
1,3-4	224
1,4	145
1,4	213
1,14	116
3,13	266
5,8	245
14,2 et 14,27	251
14,6 et 14,17	210
21,20	285
<i>(Ad Romanos</i>	
11,36	206)
<i>Ad Galatas</i>	
2,2	81
<i>Ad Philippenses</i>	
4,3	214
<i>Ad Hebraeos</i>	
1,3	145
<i>Apocalypsis</i>	
2,10	251

Symbolum ‘Quicumque’ pseudo-Athanasianum vide Denzinger, H.**Wyclif, Iohannes**

<i>De materia et forma, in: Miscellanea philosophica</i>	
vol. I, WLW 170 sq.	204
<i>De ideis</i>	
cap. 1 et 3	224
cap. 3	116
cap. 3	119
<i>De logica</i>	
vol. I, cap. WLW V, p. 100 sq.	299
<i>De speciebus hypotheticarum</i>	
tract. 9, in: <i>De logica</i> , vol. III, cap. WLW X, p. 159 sq.	291
<i>De Trinitate</i>	
WTr, p. 157 sq.	101
<i>Sufficiencia praedicamentorum,</i>	
liber ?, cf. <i>De ente praedicamentali,</i>	
cap. De actione et passione	238

Conspectus librorum

- AnL AVICENNA LATINUS
Volumen -: *Liber de philosophia prima sive scientia divina*
v-x
ed. S. van Riet, E. Peeters, Louvain & E. J. Brill, Leiden
1980
- Ar ARISTOTELES LATINE INTERPRETIBUS VARIIS
ed. Academia regia Borussica, apud Gregorium
Reimerum, Berolini 1831
- Av ARISTOTELIS OPERA CUM AVERROIS
COMMENTARIIS
Volumen I, Pars 1: Porphyrius, *Introductio*
Aristoteles, *Praedicamenta*
Porretanus, *Sex principiorum*
Aristoteles, *De interpretatione*
Volumen I, Pars 2a: Aristoteles, *Posteriorum*
Volumen III: Aristoteles, *Moralium Eudemiorum*
Aristoteles, *Moralium Nichomachiorum*
Volumen IV: Aristoteles, *Physicorum*
Volumen V: Aristoteles, *De caelo*
Aristoteles, *De generatione et corruptione*
Volumen VIII: Aristoteles, *Metaphysicorum*
Supplementum III: Aristoteles, *De anima*
apud Iunctas, Venetiis 1562-74
Unveränderter Nachdruck, Minerva GmbH, Frankfurt
am Main 1962

Balbus, Johannes, *Catholicon*
Mainz 1460
Republished by Gregg International Publishers Ltd.,
Westmead 1971

BIBLIOTECA DE AUTORES CRISTIANOS

Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam

ed. A. Colunga O.P. et L. Turrado, Matriti 1965

EImn *Aristotelis Stagiritae ... Ethicorum sive Moralium
Nicomachiorum libri decem una cum Eustratii...
Explanationibus*
Basileae 1542

Enchiridion symbolorum

ed. H. Denzinger

Herder, Freiburg im Breisgau 1965

GAP Robertus Grosseteste, *Commentarius in Posteriorum
Analyticorum Libros*
ed. P. Rossi
L. S. Olschki, Firenze 1981

JDSOO Johannes Duns Scotus, OPERA OMNIA
Sumptibus Lavrentii Durand, Lugduni 1639
Reprografischer Nachdruck Olms Verlag,
Hildesheim 1968
Volumen V, pars 1: *Quaestiones in Libros I Sententiarum*

Le Liber de causis

ed. A. Pattin O.M.I

Missale Romanum

Editio XXIX

Ratisbonae 1954

PH Petrus Hispanus Portugalensis, *Summulae logicales*
ed. L. M. Rijk
Van Gorcum & Comp., Assen 1972

- PL PATROLOGIE CURSUS COMPLETUS
 Series latina
 ed. J.-P. Migne, Paris 1844–63 (1974)
- OPUSCULA ET TEXTUS
 Series scholastica, Fasc. VII
- PLsp *Liber de sex principiis Gilberto Porretano ascriptus*
 ed. A. Heysse O.F.M.
 Aschendorff, Münster 1927
- WLW WYCLIF'S LATIN WORKS
 London, Truebner Co., Ludgate Hill 1883–1924
 Johnson Reprint Corporation, New York and London
 Minerva GmbH, Frankfurt am Main
 (Volumen -): *Tractatus de Logica*, vol. I–III
 ed. M. H. Dziewicki
 (Volumen -): *Miscellanea philosophica*, vol. I: *De materia et forma*
 ed. M. H. Dziewicki
 (Volumen -): *De ente praedicementali*
 ed. R. Beer
- WEnte *Johannis Wyclif Summa De ente Libri Primi Tractatus Primus et Secundus*
 ed. S. H. Thomson
 Clarendon Press, Oxford 1930
- WTr Johannis Wyclif, *Tractatus de Trinitate*
 ed. A. du Pont Breck
 University of Colorado Press, Boulder 1962

**Commentarius in I–IX capitula tractatus
De universalibus Iohannis Wyclif
Stephano de Palecz ascriptus**

Ivan Müller (editor)

Editors Magda Králová and Barbora Krylová

Cover Jaroslava Šůstková

Typesetting Martin Pokorný, Prague, Matúškova 804,
and Jana Andrllová, Mělník, 5. května 111

Published by *Filosofia*,
publishing house of the Institute of Philosophy,
Academy of Sciences of the Czech Republic,
Jilská 1, 110 00 Prague 1, Czech Republic
as its 268th publication

Printed by PBTisk, s.r.o., Příbram

First edition

320 pages

Prague 2009

First e-book edition

Prague 2019

Ivan Müller (editor)

Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus

The present Latin commentary (probably written by Stephan of Pálec) on Wyclif's De universalibus, in which the first nine chapters are expounded, is the only extant commentary on Wyclif's most important philosophical work. The author did not proceed word by word but, instead, chapters were divided into thematic units and expounded as a whole. This made the commentary particularly convenient as a basis for discussions which were part of the then university education. If one of its purposes was to serve as a „teaching tool“, it provides us with further insight into teaching methods exercised at the Charles University Faculty of Arts towards the end of the 14th century.

Edice latinského komentáře (pravděpodobně napsaného Štěpánem z Pálče) k Wyclifovu dílu De universalibus. Jde o jediný dochovaný komentář k tomuto nejdůležitějšímu Wyclifovu filosofickému dílu (přesněji k jeho prvním devíti kapitolám). Komentář nepostupoval slovo za slovem, nýbrž dělil kapitoly do tematických částí, které se snažil vysvětlit. Tím se přímo nabízel jako podklad pro diskuse, které byly součástí dobové univerzitní výuky. Byl-li míněn i jako „učební pomůcka“, poskytuje i vhled do metody výuky na artistické fakultě pražského vysokého učení na konci 14. století.

ISBN 978-80-7007-297-4
978-807007297-4

Filosofia